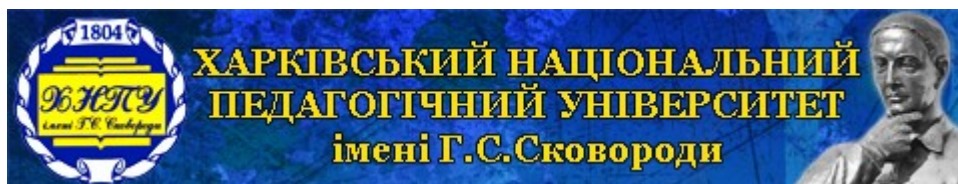

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Криворізький державний педагогічний університет
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Сумський державний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

*Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 220-річчю від дня заснування Університету*

7 листопада, 2024 року

Харків – 2024

Редакційна колегія:

Бойчук Ю.Д. – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, ректор ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Бережна С.В. – докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Вайнола Р.Х. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;

Костіна В.В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Купенко О.В. – докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету;

Поліщук В.А. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ТНПУ імені Володимира Гнатюка;

Рассказова О.І. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи КЗ «ХГПА» ХОР;

Рижанова А.О. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;

Романова І.А. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Сайко Н.О. – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації ПНПУ імені В.Г. Короленка;

Смеречак Л.І. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Шимко І.М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КДПУ.

С91 *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях:* матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 220-річчю від дня заснування Університету, м. Харків, 7 листопада 2024 р. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. 330 с.

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Протокол № 11 від 20.11.2024 р.*

У збірнику представлено матеріали науково-практичної конференції «Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях», метою якої було обговорення традицій і сучасних викликів теорії та історії соціального виховання особистості; досвіду роботи соціальних інституцій в умовах воєнного стану; технологій та методик соціального виховання особистості в умовах війни; підготовки майбутнього фахівця до соціального виховання особистості в сучасних умовах.

Для науковців, викладачів, аспірантів і здобувачів вищої освіти, фахівців соціальних інституцій.

Матеріали публікуються в авторському варіанті.

ЗМІСТ

Афанасьєв М.А. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ.....	12
Башей О.О. РОЛЬ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	14
Березан В.І. ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	17
Білаш Я.В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	21
Буденна В. О., Цибуліна І.В. ДОСВІД РОБОТИ ХАРКІВСЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ «ДОВІРА» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	22
Буднікова О.Л. РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ НЕДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ У РЕАГУВАННІ НА СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ.....	25
Бурдуваліс К.М. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ СВІДЧЕНЬ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	27
Вайнола Р.В. СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	29
Віляєва В.В., Знобей О.В. ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	32
Власенко К.П. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАПОБІГАННІ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВПЛИВУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ МОЛОДІ.....	35
Вольф О.О. ДОСВІД РОБОТИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ДОПОМОГИ ТЯЖКОХВОРИМ ГРОМАДЯНАМ У 2022-2024 рр.....	36
Галай М.І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	40

Гальчич І.П. ВПЛИВ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ГОТОВНІСТЬ ДО МЕДІАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	42
Гарвасюк А.В., Костіна В.В. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	44
Гетьман А.Ю. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ.....	46
Данилова Н.Ю., Кабусь Н.Д. ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ.....	53
Дерей В.А. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ.....	56
Джигурда К.Г., Кабусь Н.Д. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	57
Дмитренко Н.М. РОБОТА ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ У МЕТРОШКОЛІ ХАРКОВА.....	62
Дмитренко Н.М., Костіна В.В. ДОСВІД ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ КАФЕДРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ХНПУ ІМЕНІ ГС. СКОВОРОДИ ТА КЗ «ХАРКІВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ №43» У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	64
Древаль О.І. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ОНЛАЙН-ГРУМІНГУ.....	66
Дума Ю.В. ВИДИ КОМУНІКАЦІЙНИХ КАНАЛІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ.....	69
Дяченко С.Є. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИНЕРГІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У РОБОТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ.....	71

Елькін О.Б. ПЕРЕВАГИ І ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВСТВА У ЧАСИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	74
Елькін О.Б., Рассказова О.І. ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА СТІЙКОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	81
Естріна К.О., Костіна В.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї.....	83
Єсіна Н.О., Лисак А.О. АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ПРИЙОМНОЇ РОДИНИ.....	86
Запiтецький А.О. ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УМОВАХ ЦЕНТРІВ.....	91
Зеленська А.В., Лисоконь І.О. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ.....	94
Зеленський С.Л. МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	97
Злоба Д.Г. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ АСПЕКТ.....	100
Зябрєва А.С. ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ В РОБОТІ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ.....	102
Кісіль В.Л., Зубрицький І.Я. ОСВІТНЯ БЕЗБАР'ЄРНІТЬ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ.....	104
Клімбовська Я.В., Знобей О.В. ПРОБЛЕМИ МОЛОДИХ СІМЕЙ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ.....	105
Клубук А.В., Кабусь Н.Д. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	109
Коваленко О.Ю. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.....	112

Кокора В.В., Шимко І.М. ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....	118
Король С.М., Порфілова М.В. «СОЦІАЛЬНИЙ О.С.К.А.Р СУМДУ»: КРАЩІ ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СУМСЬКОГО РЕГІОНУ.....	125
Кос О.І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ» В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	127
Котломанітова Г.О. МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ ДІТЬМИ.....	3 131
Красношарпа Ю.О. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОТРАПИЛИ В СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ.....	135
Крекерт Т.О., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	138
Крохмальова Н.О., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	141
Купенко О.В. ВИХОВАННЯ І ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	147
Куторжевська Л.І., Ємець С.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОНАТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В.Г. КОРОЛЕНКА.....	150
Куторжевська О.А. МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	153
Лейба А.Р., Романова І.А. СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	156
Лисоконь І.О., Василюк Т.Г. ТЕХНОЛОГІЇ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ.....	163

Литвиненко І.В. ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ: МЕТОДИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я	166
Лященко Т.В. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ.....	168
Малишко О.С. ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СУПЕРВІЗІЇ.....	171
Маньковська Є.А., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	177
Мартиненко О.Г. СОЦІАЛЬНА РОБОТА БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	180
Маршанкін А.К. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	183
Масюк М.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НІМЕЧЧИНІ.....	185
Міхєєва О.Ю. АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	187
Міщенко Л.А. ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В РОДИНАХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	189
Молчанова К.К., Лупаренко С.Є. УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ.....	192
Мордовець О.С., Шимко І.М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	194
Мудревська О.А. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ.....	198

Мумінджанов В.О., Гончаренко О.В. ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ВІДДІЛЕННІ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ.....	200
Неїжпапа Л.С. ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	203
Олійник М.О., Рижанова А.О. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОВМОТИВОВАНИМ БЕЗРОБІТНИМ ГРОМАДЯНАМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	206
Песоцька А.В. АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ.....	208
Пилипенко В.А. ПРОФІЛАКТИКА РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	210
Погоржельський І.В. ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЯК ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ.....	213
Поліщук В.А., Цегельник Т.М., Юдіна Л.І. ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	216
Поляков Є.А. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	220
Пономарьова О.С. АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	222
Потіхенська О.В., Костіна В.В. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	224
Приходько А.І. ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАД ПІСЛЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	227
Пштур О.Я., Смерчак Л.І. ДО ПИТАНЬ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	232

Рагозіна Т.Є., Костіна В.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАЛІАТИВНОГО ДОГЛЯДУ ЗА ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	234
Романов О.Г. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ПРОФІЛАКТИКИ КІБЕРБУЛІНГУ ПІДЛІТКІВ.....	239
Руденко В.Ю., Рижанова А.О. ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	242
Руссо К.Є. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ.....	246
Рязанова Н.В., Шеплякова І.О. ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ, В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ.....	249
Сайко Н.О. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	252
Свинаренко А.Є. ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	255
Силиверст Ю.В., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ	257
Синиця А.В. ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРЕЗ ВЗАЄМОДІЮ З МАС-МЕДІА.....	261
Скворчевська Є.Л. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	266
Тарасенко Н.В., Осика Ю.Ю., Пізняк Ю.В. СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ.....	269
Теліженко Л.В. ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	271
Туляков О.О., Отич М.С. ДОСВІД ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ОНЛАЙН МЕДІА «СУМСЬКИЙ КАНАЛ».....	274

Українцева Я.О. МЕТОДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ЗДО ТА РОДИНІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СТРЕСУ ТА НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ВОЄННІ ДІЇ.....	276
Харченко А.В. ІНТЕГРАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ПОЛЬЩІ: МЕЖА МІЖ АДАПТАЦІЄЮ ТА АСИМІЛЯЦІЄЮ.....	278
Хира В.М., Рижанова А.О. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА БАГАТОДІТНИМ СІМ'ЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	281
Хліманцов Т.В. АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТІВ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ.....	284
Цімейко С.А., Смеречак Л.І. ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ.....	285
Чернікова І.В. ФОРМИ ПІДТРИМКИ ВИПУСКНИКІВ-ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ: З ДОСВІДУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ФАКУЛЬТЕТУ ІСТОРІЇ І ПРАВА ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ.....	287
Шевченко І.М., Шеплякова І.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ФАХОВИХ КОЛЕДЖАХ.....	290
Шильнікова І.В. ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВУЛИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ.....	296
Шимко І.М. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	297
Шнайдер О.В., Смеречак Л.І. ДО ПИТАНЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ	301
Шопіна О.О. ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ДО ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ ДЕФЦИТУ УВАГИ І ГІПЕРАКТИВНІСТЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ.....	303
Шрамко Г.К. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ З БЕЗРОБІТНИМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ РОБОТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	305

Штонда М.Ю., Кабусь Н.Д. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	310
Юр'єва І.С., Костіна В.В. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДВИЩЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ.....	312
Ян Мен'ї РЕФЛЕКСІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	315
Відомості про авторів.....	319

Афанасьєв М.А.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка
Максимовська Н.О.*

Проблематика вимушеного переселення в умовах військових дій привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед українських науковців, які зробили значний внесок у вивчення цього питання, слід відзначити роботи Е.М. Лібанової, О.А. Малиновської, О.Ф. Новікової, У.Я. Садової та В.П. Антонюк.

Вимушене переселення є складним соціальним феноменом, який набуває особливої актуальності в умовах військових конфліктів. Для розуміння сутності цього явища необхідно розглянути основні поняття та визначення, пов'язані з вимушеним переселенням.

Згідно з визначенням Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), вимушені переселенці – це особи або групи осіб, які були змушені покинути свої домівки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту. В українському законодавстві використовується термін "внутрішньо переміщена особа" (ВПО), який визначається як громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання.

Ефективна соціальна робота з цією категорією населення вимагає комплексного підходу, що враховує як матеріальні, так і психосоціальні аспекти їхніх потреб. Дослідження українських та зарубіжних науковців підкреслюють необхідність розробки довгострокових стратегій.

У даний час нормативно-правова база щодо захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та населення окупованих територій є доволі розвиненою. В її основу входять Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Національна стратегія у сфері прав людини. Головна мета цих документів полягає у забезпеченні внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян, створення належних умов для соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом та створення в Україні ефективного механізму реалізації, який включає виконання конкретних заходів, обсяги і джерела фінансування.

Сьогодні цим людям потрібна соціальна допомога й захист держави. Причому допомога не разова, а постійна, гарантована, адресна. Потрібна продумана, зважена соціальна програма роботи в кожній області України, яка

враховуватиме її соціально-економічні можливості.

Також для ефективної соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщеним особам та їх сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, надається одноразова грошова допомога та інші види соціальних виплат .

Вирішення питань працевлаштування внутрішньо переміщених осіб можливе шляхом застосування комплексного підходу, що передбачає створення економічних та фінансових умов, зокрема здійснення інвестицій для створення нових або адаптації наявних робочих місць для таких осіб, а також умов для їх професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації.

Основними суб'єктами, які забезпечують процес соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених сімей до нових умов існування є Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Територіальні підрозділи державної міграційної служби, Управління соціального захисту населення, благодійні фонди та громадські організації, які будують свою діяльність на основі дотримання наступних законодавчих документах .

Сучасні дослідники у соціальній роботі з мігрантами загалом та в роботі з вимушеними переселенцями зокрема виокремлюють три сфери життя людини, через які відбувається адаптація, пристосування переселенців:

1. Природно-антропологічна сфера, для якої постає механізм територіальної реабілітації та соціальної адаптації на новому місці. Оскільки дана сфера пов'язана з домівкою, природою, системою побутового обслуговування, переселенцю необхідна допомога в створенні нової ідентичності на новому місці.

2. Агентно-професійна сфера покликана забезпечити професійну адаптацію завдяки отриманню місця роботи, конкурентоспроможних якостей, їх репрезентації на ринку праці, збереженню трудової практики за фахом. У цьому випадку соціальний працівник активно співпрацює зі службами зайнятості, які займаються працевлаштуванням переселенців.

3. Духовно-культурна сфера допомагає підтримувати духовні цінності й духовну гідність. Тому найголовнішим завданням для соціальних працівників є допомога у відновленні та задоволенні духовних, соціокультурних потреб переселенців.

У своїй взаємодії ці три сфери сприяють зміцненню та активізації адаптаційного потенціалу особистості, запобіганню негативних впливів на неї, забезпечують охорону та захист прав.

Оскільки проблема переселенців зі сходу України має комплексний характер, що пов'язано з наявністю у ній як об'єктивного, так і суб'єктивного чинника, то й соціальна-педагогічна допомога, соціальна робота з цією категорією населення має носити інтегративний характер, включати всю сукупність необхідних заходів, та забезпечувати ефективне виконання основних функцій у їхньому гармонійному поєднанні. Визначальна роль у цій справі належить соціальному педагогу, працівнику соціальних служб, які виступають посередниками між адміністративно-правовою системою соціального захисту і переселенцями та їхніми сім'ями. Саме ці фахівці

покликані забезпечити доступність для клієнтів комплексу послуг, які надають наявні в регіоні соціальні служби.

Список використаних джерел:

1. UNHCR. (2004). Guiding Principles on Internal Displacement. Retrieved from <https://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html>
2. Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 20.10.2014 № 1706-VII. (2014). Відомості Верховної Ради України.– URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: [навчальний посібник]. К.: Центр навчальної літератури, 2005. С. 127.
4. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. С. 582.
5. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. У 2-х ч.; Ч. 2 / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. С. 19-21.

Башей О.О.

*практичний психолог, викладач соціальних дисциплін
Черкаського фахового коледжу харчових технологій та бізнесу*

РОЛЬ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Особистісне та професійне становлення, розвиток сучасного фахівця із соціальної роботи – складний, поліаспектний і довготривалий процес. Звертаючись до спеціаліста такого рівня, клієнт намагається отримати відповідь не лише на загальні питання, а й паралельно очікує допомоги у розв'язанні ще цілої низки соціально-психологічних проблем, які їх супроводжують. Для того, щоб впоратися із таким викликом фахівець має володіти не лише унікальним набором індивідуально-психологічних якостей, вмінь, навичок, але й володіти чіткою і сталою системою ціннісних та духовних орієнтирів, яка є характерною для особистісно зрілої, внутрішньо і професійно підготовленої людини. Звичайно, загалом цей процес триває все життя і залежить від багатьох зовнішніх умов і внутрішніх чинників, але надважливим періодом є саме навчання у закладі вищої освіти. Адже від рівня організації останнього, його

змістовного наповнення залежить теоретична і практична підготовка майбутнього фахівця, і те, якими характеристиками як особистість і фахівець буде володіти в майбутньому [2].

Ґрунтовний аналіз наукових джерел (В. Давидов, Є. Клімов, Г. Костюк, Д. Ніколенко, Б. Федоришин, А. Фурман [3] та ін.) дає змогу виокремити два основних підходи до проблеми підготовки фахівця до професійної діяльності: діяльнісний та особистісно орієнтований. Перший намагається «підігнати» особистість здобувача освіти у відповідності до стандартизованого набору вимог, які визначені як пріоритетні у даній професії. Нині, в епоху складних трансформаційних перетворень, затребуваним є, насамперед той, хто здатний швидко переорієнтуватися у складній системі мінливих суспільних запитів, гнучко реагувати на них та при цьому не втрачати фахового рівня. З цим надскладним завданням може впоратися лише освітня система, яка ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого підходу, основоположною тезою якого є положення про те, що лише за спеціально організованих умов співробітництва і діалогу, можливо створити унікальний розвивальний простір, який буде максимально сприяти особистісному і професійному становленню фахівця із соціальної роботи.

Аналізуючи переваги особистісно зорієнтованого підходу, можна виокремити декілька аспектів:

1) повністю відповідає новій освітній концепції, засадничим принципом якої є визнання і забезпечення повної свободи особистості в освітньому просторі з можливістю самостійно обирати освітні пріоритети та шляхи формування власного, особистісного та професійного досвіду опираючись при цьому не на стандартизовані моделі, а на власні потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, життєві плани, спрямованість, установки та орієнтуючись на внутрішній потенціал;

2) реалізується через діяльність, пріоритетною ціллю якого є саморозвиток суб'єктів освітнього процесу, розкриття їх внутрішнього потенціалу. Це, своєю чергою, вимагає кардинальної зміни самої технології надання освітніх послуг, яка має набути рис особистісної спрямованості та свободи вибору (наприклад, надання можливості вільного вибору здобувачами освіти дисциплін для вивчення);

3) дає можливість гармонійно поєднати особистісне та фахове становлення молодого людини.

Втілення особистісно зорієнтованого підходу спирається на визначені принципи:

- креативність, що визначає основним пріоритетом освітнього процесу орієнтацію на продуктивну, творчу діяльність здобувачів освіти. Це означає, що студентам пропонується самостійно знайти шляхи вирішення складних професійних та життєвих задач, розв'язати пропоновані проблемні задачі, орієнтуючись на власний досвід та змушує самостійно шукати способи отримання інформації, якої бракує для отримання позитивного результату;

- лабільність (варіативність, гнучкість поведінки), завдяки якій майбутній фахівець із соціальної роботи досягає поставлених цілей завдяки розробці власних моделей особистісно-професійного самозростання, найбільш ефективних способів особистісної і професійної самореалізації;
- природовідповідність як врахування сукупності об'єктивно існуючих умов і засобів, потрібних для реалізації потенційних можливостей і здібностей майбутніх фахівців;
- аксіопсихологічне спрямування освітнього процесу, яке враховує природні потреби людини у реалізації вищих духовних цінностей – любові, гуманізму, самовдосконалення тощо [1].

Незаперечною перевагою аналізованого підходу є і те, що він максимально враховує весь спектр чинників, що впливають на формування професійної спрямованості майбутніх фахівців із соціальної роботи, мінливість його соціальних та індивідуально-психологічних засад. Так, наприклад, на формування та зміну спонукальних мотивів студентів протягом всього освітнього процесу може впливати ціла низка різних об'єктивних чинників:

- сукупність соціокультурних, історичних, політичних, матеріально-економічних відносин, що зумовлюють соціальні властивості особистості;
- соціальне довкілля і характер життєдіяльності (сім'я, друзі, референтне оточення);
- рівень розвитку духовної культури, суспільної свідомості конкретного соціуму.

Також слід враховувати і суб'єктивні чинники, такі як рівень розумової та соціальної зрілості особистості, її спроможності критично осмислювати різноманітні життєві ситуації, а також рівень сформованості її системи ціннісних орієнтацій.

Опираючись на вищезначені принципи та враховуючи об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на формування професійної спрямованості майбутніх фахівців із соціальної роботи має змінитися сама логіка побудови освітнього процесу. Вона передбачає максимальне залучення студентів до розробки комплексу творчих завдань, прийомів і програм, застосування різних форм рефлексивних тренінгів, стимулювання відповідальності, самостійності, що забезпечує гармонійність розвитку внутрішньоособистісних і фахових домагань студентів.

Список використаних джерел:

1. Моргун В.Ф. Багатовимірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (1). С.23 - 44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2015_2%281%29_4 (дата звернення : 13.10.2024).

2. Надвинична Т.Л., Безунова А.О. Роль особистіно зорієнтованого підходу у професійному становленні особистості фахівця із соціального забезпечення. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4-5 жовтня 2019

року. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. С.95 - 98.

3. Фурман А. Архітектоніка творення особистості за модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2000. № 1. С. 26-43.

Березан В.І.

*докторка педагогічних наук, професорка,
доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Війна в Україні, яка триває з 2014 року і загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році, докорінно змінила життя мільйонів людей і має значний вплив на всі аспекти суспільного життя. Однією з професій, що найбільше постраждала й одночасно стала критично важливою в умовах війни, є соціальна робота. По всій Україні маємо надзвичайно великий запит на надання соціальної підтримки потерпілим від війни. І, як зазначає, заступниця міністра соціалістики України У. Токарева: «Соцпрацівників потрібно в п'ять-шість разів більше, ніж є зараз» [3]. Фахівці соціальної сфери опинилися на передовій допомоги. Вони щодня працюють з постраждалими від війни, внутрішньо переміщеними особами (ВПО), військовими та їхніми родинами, пораненими, біженцями та іншими уразливими групами населення. Змінюються також вимоги до їхньої професійної підготовки.

Мета статті – розглянути вплив воєнного конфлікту на професійну підготовку фахівців соціальної сфери в Україні, а також окреслити виклики та можливості на них відповідати, які виникли внаслідок цього перед закладами освіти та системою підготовки кадрів.

Трансформації в системі підготовки фахівців соціальної сфери через зміни, спричинені війною та її наслідками, мають складну, багатофакторну природу, важко піддаються прогнозуванню та ускладнюють планування і процес підготовки необхідних фахівців [4, с. 15]. Підготовка майбутніх фахівців цієї сфери потребує якісного оновлення, коректив у зв'язку з сучасними подіями, проблемами різних категорій населення [2, с. 388]. Зміст професійної ролі соціального працівника зазнає значних змін, що викликано як змінами в структурі соціальних проблем, зміною місця закладів соціального захисту, так і пов'язаними змінами у філософії соціальної роботи в умовах воєнного стану. Відповідно, соціальний працівник має бути діагностом, превентивником місцевих соціальних проблем та аніматором проєктів самопомоги для розв'язання цих проблем [1, с. 41]. Враховуючи нові професійні функції та ролі соціального працівника Л. Школяр і Н. Бірса у своєму дослідженні визначають кілька напрямів, які вимагають оновлення у

змісті освітніх програм з підготовки фахівців: медико-соціальна, правова, менеджерська, фахова (комунікативний аспект), робота в громадах [6, с. 25].

Однією з відповідей на виклики повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну було створення у травні 2023 року факультету психології і соціальної роботи в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Діяльність факультету забезпечує високопрофесійний, креативний професорсько-викладацький склад трьох кафедр: психології; кризової психології; соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації.

Викладачі кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації, які готують майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів, перш за все самі активно й систематично підвищують свою кваліфікацію, щоб відповідати вимогам часу. Зокрема, взято участь у навчанні за програмою «Діти і війна. Навчання технік зцілення» (в рамках міжнародного проєкту «Рука допомоги Україні» від Hope Worldwide Canada у співпраці з Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії); у навчанні «Спілкування з військовими у родині та поза нею», «Реабілітація та абілітація ветеранів. Комунікація з військовими», «Як повідомити страшну новину. Комунікація з військовими, ветеранами та членами родини, які мають втрати» (на базі Тренінгового Центру Наталії Сабліної); «Як працювати з ветеранами та зробити цю взаємодію взаємно корисною?» (тренери від проєкту Veteran Hub), «Основи роботи із носіями бойової травми» (тренери ГО «Простір можливостей» і Центру психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна» Міністерства охорони здоров'я України); «Основи травматерапії» за післядипломною програмою «Психологічне консультування» спеціалізація «Клінічна психологія та психотерапія травми» (на базі ЗВО «Міжнародний інститут післядипломної освіти» за підтримки Regent University (USA)), онлайн-тренінгах та вебінарах від Фонду Ріната Ахметова «Психологічна допомога дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, надання першої психологічної допомоги у кризових ситуаціях», «Особливості усиновлення та встановлення опіки/підклування під час війни», «Соціально-правові аспекти виховання дітей з особливими потребами», «Особливості оформлення статусу «дитина війни», «Особливості спілкування з постраждалими від війни» тощо.

Іншим аспектом відповіді впливу війни на професійну підготовку фахівців соціальної сфери стали зміни у навчальних програмах і підготовці спеціалістів. Якщо з 2014 року було введено поодинокі теми чи навчальні дисципліни, пов'язані із соціальною роботою з внутрішньо переміщеними особами, військовими та їх родинами, то з 2022 року викладачі були змушені адаптувати свої програми до нових реалій. З'явилася необхідність включати до програм навчальних дисциплін модулі, які стосуються кризових інтервенцій, роботи з травматизованими особами, надання психологічної першої допомоги та методів реабілітації постраждалих від війни. Особливий акцент ставиться на вивченні методів соціальної та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам, сім'ям загиблих військовослужбовців та особам, які зазнали фізичних і психологічних травм. Зокрема, за останні три роки банк навчальних дисциплін кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної

адаптації поповнилися такими нормативними і вибірковими дисциплінами: «Основи інтернет-безпеки в професійній діяльності та повсякденному житті», «Соціальна робота з попередження та протидії насильству», «Соціальна профілактика торгівлі людьми», «Теоретичні та практичні основи самозахисту особистості», «Формування усвідомленого батьківства», «Методи подолання емоційного вигорання фахівця соціальної сфери», «Техніки зцілення в умовах війни», «Соціальні патології», «Основи соціально-військової роботи», «Соціальна робота в умовах надзвичайних ситуацій», «Основи травмотерапії», «Соціальна підтримка і захист ветеранів та їх сімей», «Цифровізація системи соціального захисту», «Цифрова соціальна робота з різними категоріями населення», та ін. А з 2 вересня 2024 року на кафедрі започатковано освітньо-професійну програму «Соціальна реабілітація. Повоєнна адаптація» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для реалізації завдань соціальної реабілітації постраждалих від війни людей та соціальної адаптації до цивільних умов життя у повоєнний період, надання кваліфікованої допомоги особам, групам людей, громадам в умовах соціальної невизначеності задля їх успішного соціального функціонування [5, с. 5].

Через бойові дії багато закладів освіти вимушено перейшли на дистанційне навчання. Такий перехід вимагав від викладачів і студентів опанування нових технологій, а також адаптації навчальних матеріалів до онлайн-формату. Це призвело до певних викликів: обмежений доступ до практичних занять, недостатня взаємодія з викладачами та труднощі у відпрацюванні практичних навичок в реальних умовах. Попри це, викладачі й студенти працюють на платформах Moodle і Google Classroom та за допомогою програм Zoom і Google Meet організовують відеоконференції для проведення лекційних і практичних занять, консультацій онлайн. Крім цього, онлайн-навчання відкрило нові можливості, зокрема для залучення міжнародного досвіду та доступу до навчальних ресурсів інших країн.

Також одним із ключових аспектів підготовки соціальних працівників в умовах війни є розвиток стійкості та навичок саморегуляції. Викладачі кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації навчають майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів не лише допомагати іншим, але й захищати себе від емоційного вигорання. Здобувачі активно залучаються до неформальної освіти, беруть участь у тренінгах із психологічної підтримки, роботи з травмою, що включають техніки запобігання стресу та розвиток навичок психологічної стійкості. Зокрема, як студентами, так і викладачами взято участь у навчанні, практиці та супервізії щодо вивчення та застосування технік зцілення у різних стресових і травматичних ситуаціях за програмою «Діти і війна. Навчання технік зцілення» в рамках міжнародного проекту «Рука допомоги Україні» від Hope Worldwide Canada у співпраці з Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії. Також зараз на кафедрі реалізується) арт-терапевтичний проект «Ми поруч» для підтримки уразливих категорій, що постраждали від війни, завдяки співпраці та залученню коштів від благодійної організації «The Two Walters Charitable Trust» (Велика Британія).

Таким чином, війна в Україні суттєво змінила професійну підготовку та діяльність фахівців соціальної сфери. Викладачі, студенти, соціальні працівники стикаються з новими викликами, такими як психоемоційне навантаження, нестача ресурсів та необхідність швидкої адаптації до мінливих умов. ПНПУ і кафедра соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації продовжують розвивати систему підтримки студентів і викладачів, надавати можливості для розвитку емоційної стійкості та постійно інтегрувати найкращі міжнародні практики. Проте, війна також відкрила й відкрила можливості для інновацій та вдосконалення підготовки фахівців, які стануть ключовими у відновленні соціальної системи України після війни.

Список використаних джерел:

1. Возна Л. Б., Мельник О. В. Аналіз системи підготовки фахівців соціальної роботи в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 6 (158). С. 41–47. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20226\(158\)/sep20226\(158\)_042_VoznaL,MelnykO.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20226(158)/sep20226(158)_042_VoznaL,MelnykO.pdf)
2. Івженко І. Б., Голубенко Т. О., Дичко О. О. Підготовка фахівців соціальної роботи (соціальних працівників) в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 6 (12). С. 388–400. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5327/5358>
3. Порхун Т. Соцпрацівників в Україні потрібно в п'ять-шість разів більше, ніж є зараз, – Уляна Токарева, заступниця міністра соцполітики. *socspravda.com.ua : загальнодержавне аналітичне видання*. 2023. URL: <https://socspravda.com.ua/soczpraczivnykiv-v-ukrayini-potribno-v-pyat-shist-raziv-bilshe-nizh-ye-zaraz-ulyana-tokaryeva-zastupnyczya-ministra-soczpolityky/>
4. Садрицька С. В. Професійні компетентності соціальних працівників: зміна пріоритетів в умовах війни. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022. № 12. С. 14–23. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/download/21435/19984/>
5. Соціальна реабілітація. Повоєнна адаптація: освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. 37 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xMmeQTC95X8Qqf4-4wZTrBoDg3SgBXUE/view>
6. Школяр Л., Бирса Н. Особливості професійної підготовки фахівців соціальної роботи в умовах дії воєнного стану в Україні. *Наука і освіта*. 2023. № 4. С. 23–27. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2023/4_2023/4.pdf

Білаш Я.В.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

За визначенням, наведеним у «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», громадянське виховання є процесом формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

Важливим етапом у громадянському вихованні особистості є період навчання в закладі загальної середньої освіти, коли дієвим соціальним інститутом, що доєднується до інституту сім'ї, є освітнє середовище: вчителі, школярі, дитячі громадські організації. Включеність школяра у систему відносин у навчальній і позанавчальній діяльності забезпечує формування громадянськості в різних її проявах.

Військові події на території України внаслідок агресії рф вплинули на життя всіх без винятку громадян нашої держави. Серйозним викликом ці події стали для школярів. Громадянське виховання під час війни здобуло особливого значення. Це відбилося на спрямованості громадянського виховання – першочерговим стало формування патріотизму, відповідальності та розуміння важливості колективних дій для захисту країни та її цінностей. У цей період виховні процеси не тільки формують загальну культуру громадянина, а й допомагають зберегти національну ідентичність та підтримувати моральних дух суспільства.

Основними викликами громадянського виховання школярів під час війни є:

1) формування почуття патріотизму і національної гордості за свою країну та її захисників, поваги до національних символів і традицій. Цьому сприяють спеціально організовані заходи в закладах освіти: «Хвилина мовчання за загиблими внаслідок російської агресії», відзначення професійного свята Захисників і Захисниць, державних свят, проведення уроків патріотизму (присвячених історії та культурі країни, героїчним вчинкам захисників держави на різних історичних етапах розвитку держави), розповіді про сучасних героїв та приклади громадянської мужності тощо;

2) навчання підтримки одне одного, прояву солідарності та взаємодопомоги. Для школярів в умовах війни важливим є формування єдності і відчуття підтримки з боку інших учасників освітнього процесу, незважаючи

на переважно онлайн-режим організації освітнього процесу: проведення уроків толерантності, взаємопідтримки, занять з психологічної допомоги тощо;

3) забезпечення інформаційної обізнаності – важливо навчати школярів критично мислити і сприймати інформацію, коли дезінформація та пропаганда, дуже поширена в умовах війни, покликані і можуть послаблювати моральний дух суспільства. Цьому сприяє проведення роз'яснювальних бесід, наведення прикладів з історії, акцентування уваги на недопустимості протиправних дій з боку школярів, попередження правопорушень, навчання школярів розпізнавати фейки, правильно користуватися засобами масової інформації тощо;

4) виховання відповідальності за свої дії, готовність дотримуватися правил безпеки, допомагати у збереженні порядку та підтримці обороноздатності держави на засадах гуманності, поваги до прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Практичними підходами до громадянського виховання школярів під час війни можуть бути спеціальні освітні програми (включення або посилення громадянського напрямку у змісті навчальних дисциплін, запровадження спеціальних навчальних дисциплін), молодіжні ініціативи, культурні заходи (патріотичні квести та рольові ігри), а також участь у волонтерських і соціальних проєктах.

Буденна В.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Цибуліна І.В.

*кандидатка наук з державного управління,
старша викладачка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ДОСВІД РОБОТИ ХАРКІВСЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ «ДОВІРА» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Положення про Харківський міський центр соціальних служб «Довіра» було затверджено рішенням 36 сесії Харківської міської ради 7 скликання «Про перейменування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та затвердження їх положень» від 24.06.2020 р. № 2169/20.

Згідно з п 1.1. Харківський міський центр соціальних служб «Довіра» - комунальний заклад, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги.

Центр належить до мережі центрів соціальних служб, яка складається з Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» та районних у

м. Харкові центрів соціальних служб, що провадять діяльність на території м. Харкова.

Основними завданнями Центру є: проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню осіб / сімей у складні життєві обставини; координація роботи центрів соціальних служб районів м. Харкова щодо виявлення, здійснення соціального супроводу, надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах; підвищення рівня професійної компетенції працівників центрів соціальних служб районів м. Харкова шляхом організації та проведення методичних нарад, семінарів, тренінгів та інших заходів [1].

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну Центр надає психологічну підтримку людям, які пережили травми через війну. Створено спеціалізовані програми для осіб, які пережили травми, або зазнали посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Також працівники Центру беруть активну участь і залучають волонтерів для збору і розподілу гуманітарної допомоги. Зокрема, організовують надання їжі, медикаментів, одягу та інших необхідних речей для внутрішньо переміщених осіб.

У Харкові станом на 1 жовтня 2024 року зареєстровано 200,6 тис. ВПО. Згідно з даними Інтегрованої системи обліку інформації про внутрішньо переміщених осіб, майже 182 тис. осіб (переважно з Харківської та Донецької областей) відповідний статус отримали після 24 лютого 2022 року.

Центр долучається до підтримки ВПО. Потерпілим надаються юридичні консультації та допомога у працевлаштуванні людей, які втратили роботу або стали безпритульними через бойові дії. Центр разом із соціальними службами організовує заходи щодо адаптації ВПО до нових умов життя.

Серед внутрішньо переміщених осіб, які мешкають у Харкові, – понад 11,6 тис. осіб з інвалідністю, понад 27,3 тис. дітей та 53,4 тис. пенсіонерів. Допомогу на проживання отримують 50,6 тис. родин [2].

Особливої турботи під час війни потребують діти. З метою адаптації до нових умов дітей, які постраждали від війни, соціальними службами для них організуються різноманітні активності.

Центр інформує про «єМалятко» – комплексну послугу, яка надає можливість за однією заявою в одному місці отримати 10 державних послуг, пов'язаних з народженням дитини [3].

У ситуації, коли фізична присутність фахівців небезпечна, соціальні служби надають психологічну підтримку, консультацій та інші онлайн-послуги через інтернет.

Зокрема, Центр інформує про послуги адмінсервісу «Ветеран», яким з початку року скористалися вже близько 6000 осіб. Найбільш затребуваними послугами залишаються: отримання консультацій щодо надання пільг; встановлення статусу члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни; встановлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни; видача нового посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни, учасника війни, члена сім'ї

загиблого (померлого) ветерана війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України, постраждалого учасника Революції Гідності замість непридатного / втраченого [4].

Для надання комплексної підтримки клієнтам Центр співпрацює з державними органами та органами місцевого самоврядування, медичними установами та освітніми закладами.

Важливим напрямом роботи Центру був і залишається захист прав вразливих груп населення, серед яких жінки, діти, особи з інвалідністю, люди похилого віку, які в умовах воєнного стану особливо піддаються великому ризику.

Висновок: досвід Харківського міського центру соціальних служб «Довіра» свідчить про те, що соціальні служби можуть швидко адаптуватися до кризових умов і ефективно підтримувати населення в надзвичайних ситуаціях, а особливо в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Положення про Харківський міський центр соціальних служб «Довіра». URL: <https://soczahist.kh.ua/%d0%b2%d0%b8%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%bf%d1%80%d0%be-%d1%85%d0%b0%d1%80%d0%ba%d1%96%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d1%86%d0%b5/>
2. Інформація щодо ВПО у м.Харкові станом на 01.10.2024. URL: <https://soczahist.kh.ua/2024/10/%d1%96%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f-%d1%89%d0%be%d0%b4%d0%be-%d0%b2%d0%bf%d0%be-%d1%83-%d0%bc-%d1%85%d0%b0%d1%80%d0%ba%d0%be%d0%b2%d1%96-%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%bc-7/>
3. Підсумки по опрацюванню комплексної послуги «єМалятко» на 01.10.2024. URL: <https://soczahist.kh.ua/2024/10/%d0%bf%d1%96%d0%b4%d1%81%d1%83%d0%bc%d0%ba%d0%b8-%d0%bf%d0%be-%d0%be%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%8e%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8e-%d0%ba%d0%be%d0%bc%d0%bf%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%bd%d0%be%d1%97-4/>
4. Підсумки надання послуг «Адмінсервіс Ветеран». URL: <https://soczahist.kh.ua/category/%d0%b0%d0%ba%d1%82%d1%83%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%be/veteranam/>

Буднікова О.Л.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
соціальна працівниця проєкту Спільно Хаб (ЮНІСЕФ), м. Краків*

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ НЕДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ У РЕАГУВАННІ НА СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ

Роль організацій недержавного сектору Польщі під час реагуванні на соціальні виклики в кризових ситуацій є дуже вагомою і результативною. У Польщі працює велика кількість громадських та благодійних організацій різного спрямування, в тому числі молодіжних .

Польська асоціація харцерів (Związek Harcerstwa Polskiego, ZHP) є однією з найбільших і найстаріших молодіжних організацій Польщі. Харцери активно долучаються до соціальної допомоги та працюють у кризових умовах, допомагаючи місцевим громадам справлятися з викликами. ZHP є яскравим прикладом того, як громадська організація може мобілізувати волонтерів, використовувати свої ресурси для швидкого реагування, а також підтримувати різноманітні соціальні програми, зокрема для вразливих груп населення. Нижче розглянемо основні аспекти діяльності ZHP у кризових ситуаціях.

Харцери мають організаційний досвід та готовність до дій у випадках криз. Наприклад, після початку війни в Україні у 2022 році ZHP швидко організувала допомогу для біженців, які прибували до Польщі. Харцери допомагали створювати тимчасові центри прийому, забезпечували харчуванням, місцями для відпочинку та інформаційною підтримкою. Члени ZHP були одними з перших волонтерів на залізничних вокзалах у великих містах, таких як Варшава, Краків і Познань, де надавали допомогу прибулим українцям у співпраці з міжнародними фондами та організаціями (UNICEF, UNHCR, IOM).

Польська асоціація харцерів володіє широкою мережею активних волонтерів, які готові долучитися до роботи у кризових ситуаціях. ZHP має відпрацьовану систему внутрішньої координації, що дозволяє швидко залучати нових людей, організовувати навчання і розподіляти завдання відповідно до потреб. Під час кризи в Україні харцери організували навчання для волонтерів щодо надання першої психологічної допомоги, поводження з дітьми та роботи в умовах високого стресу. Це дозволяло їм ефективно взаємодіяти з біженцями, які часто потребували не тільки матеріальної, але й моральної підтримки.

Харцери традиційно займаються виховною та соціальною роботою з молоддю, що робить їх добре підготовленими для надання емоційної підтримки вразливим групам населення. Під час кризової ситуації з українськими біженцями ZHP проводила програми для дітей та підлітків, організовуючи освітні та розважальні заходи, що допомагало біженцям адаптуватися до нового середовища. Харцери проводили заняття для дітей, в тому числі інтеграційні ігри та мовні курси, які допомагали їм швидше освоїти польську мову та

почуватися більш впевнено у новому середовищі.

Однією з ключових місій ZHP є навчання молоді навичкам виживання, що включає знання з надання першої допомоги, організації таборів та виживання в екстремальних умовах. Під час криз ці знання стають надзвичайно цінними. Харцери не тільки самі надавали допомогу, але й організовували курси першої допомоги для інших волонтерів, які працювали з біженцями та вразливими групами населення. Це дозволяло швидко формувати групи підтримки у випадках надзвичайних ситуацій, коли державні служби були перевантажені.

ZHP, маючи доступ до ресурсів та численних волонтерів, допомагала збирати і розподіляти гуманітарну допомогу, таку як їжа, одяг, гігієнічні засоби та інші необхідні речі. У співпраці з іншими громадськими організаціями та благодійними фондами харцери розгорнули пункти збору речей у багатьох містах Польщі. Завдяки цьому біженці та інші вразливі групи мали постійний доступ до необхідних речей, а ZHP координувала їх доставку та розподіл, забезпечуючи оперативність і справедливість у процесі допомоги.

Кризові ситуації, такі як війна в Україні, створюють нові виклики для інтеграції великих груп населення, зокрема біженців. Харцери відіграють важливу виховну та інтеграційну роль у суспільстві, навчаючи толерантності, взаємоповаги та відповідальності за оточуючих. Вони проводять освітні кампанії серед польської молоді, спрямовані на підвищення рівня розуміння та толерантного ставлення до біженців та мігрантів, що допомагає зменшити напругу у суспільстві та створювати атмосферу взаємної підтримки.

ZHP навчає своїх учасників бути стійкими перед обличчям викликів і готовими діяти у складних умовах. Таке навчання допомагає молоді відчувати себе впевнено під час криз і готовими не лише підтримати себе, а й допомогти іншим. Ці навички стають особливо цінними, коли молодь, вихована в умовах підтримки та солідарності, готова долучитися до волонтерських ініціатив та соціальних програм у відповідь на кризові ситуації.

Одним із яскравих прикладів діяльності ZHP було створення волонтерських таборів для допомоги біженцям. Харцери організували мобільні пункти допомоги у прикордонних районах, де забезпечували першу медичну допомогу, їжу, місця для відпочинку та базову інформацію для біженців, які прибували в Польщу з України. Завдяки наявним ресурсам та волонтерам ZHP вдалося швидко розгорнути мережу допомоги, яка працювала незалежно від державних служб і тим самим доповнювала їхню роботу.

Польська асоціація харцерів (ZHP) є важливим прикладом того, як організації недержавного сектору можуть ефективно реагувати на соціальні виклики у кризових ситуаціях. Завдяки широкій мережі волонтерів, системі навчання та досвіду організації гуманітарної допомоги, харцери відіграють ключову роль у підтримці місцевих громад і наданні допомоги вразливим групам, таким як біженці. Їхня робота не тільки сприяє розв'язанню негайних проблем, але й зміцнює соціальні зв'язки та формує більш толерантне і стійке суспільство, готове до майбутніх викликів.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ СВІДЧЕНЬ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Соціальне виховання в Україні має багатий історичний контекст, що виявляється через документальні свідчення, які демонструють еволюцію освітніх та соціальних інституцій у формуванні особистості. Ці свідчення, зокрема рапорти священників та освітян, висвітлюють зусилля щодо впровадження освітніх практик у ХІХ столітті, формуючи основи виховання в умовах соціальних трансформацій.

Прикладом може слугувати рапорт до Подільської духовної консисторії благочинного священника про наявність в окрузі бібліотек (1868 р.), який підкреслює важливість доступу до знань для формування свідомої особистості. Бібліотеки в той час виконували роль осередків соціальної інтеграції та самоосвіти, що актуально й сьогодні в умовах інформаційної доби [1].

У повідомленні священник Осідор Грієльський Єпископу Балтському, Вікарію Подільському про результати перевірки навчальних закладів (1869 р.) зазначає, що багато сільських шкіл перебувають у незадовільному стані через відсутність опалення та брак підтримки з боку місцевої адміністрації. Грієльський згадує, що через це діти неохоче відвідують навчальні заклади. Він також підкреслює приклад позитивної роботи у селі Тридуби, де вчитель Евграф Тарчевський проявляє значну відданість своїй справі. Цей документ є важливим свідченням про стан освіти в сільських районах України наприкінці ХІХ століття. Він підкреслює основні проблеми, з якими стикалися навчальні заклади, такі як відсутність належних умов для навчання та недостатня підтримка з боку влади. Також він висвітлює позитивні приклади вчителів, які, незважаючи на труднощі, прагнуть забезпечити якісне навчання для своїх учнів. Пропозиції священника щодо реформи системи контролю за школами відображають усвідомлення необхідності змін для покращення освітнього процесу [2].

У звіті священника Семиона Сорочинського (1869 р.) про перевірку шкіл п'ятого округу Балтського повіту за друге півріччя 1868 року, вказується на негативний вплив нестабільності в навчальному процесі через часту зміну учнів, оскільки батьки не посилають дітей до школи протягом кількох років, що ускладнює їх навчання. Нові учні приходять щороку, і навчальний процес порушується. Крім того, вчителі, які виконують також функції писарів, не можуть належно приділяти увагу учням, оскільки зайняті адміністративними справами. Сорочинський наводить конкретний випадок із села Юзефовки, де під час перевірки виявив, що вчитель не приділяє достатньо уваги учням, оскільки займається іншими справами. Це призводить до низької ефективності навчання. Загалом, документ відображає складну ситуацію в освітній системі того часу. Сорочинський підкреслює значення стабільності в навчальному

процесі та необхідність усунення адміністративних бар'єрів, які заважають учителям виконувати свої обов'язки. Його звіт є закликом до дій для покращення навчання дітей, оскільки освіта має критичне значення для розвитку громади. Викладені проблеми вказують на потребу в реформуванні системи освіти та розподілі обов'язків, щоб забезпечити ефективність навчального процесу [3].

Документи також відображають адаптацію системи виховання до соціальних викликів. Листи священників, ілюструють, як вони ставали соціальними лідерами та підтримували громаду. До прикладу, інформація священника Михайла Квартировича про будівництво в його парафії народних училищ (1869 р.) свідчить про конфлікт між традиційними структурами (волесть) та новими потребами в освіті, зокрема він зазначає, що старшина Іван Заречний активно перешкоджає діяльності попечительства, намагається дезорганізувати процес і заважає виконанню розпоряджень священника та попри заборону старшини, в приселку Бубновка попечительство зуміло побудувати училище. Квартирович описує спроби старшини збурити селян проти нього, а також його маніпуляції з питаннями власності на землю. Священник звертається до керівництва з проханням вжити заходів для контролю над діяльністю старшини, щоб той не заважав роботі попечительства. Він просить архієрея розглянути ситуацію та вжити заходів для покращення стану народної освіти в окрузі. Це підкреслює важливість соціальної відповідальності громади в освітньому процесі [4].

Також цікавим прикладом, є Звіт священника Іоанна Корчинського про отримання шкільних підручників для церковно-приходських шкіл (1869 р.), показує як державні органи, зокрема Подільська Духовна Консисторія, прагнули забезпечити навчальні заклади матеріальною базою. Корчинський детально описує отримані підручники, серед яких: 40 букварів, 40 початкових книг християнського навчання, 20 граматик, 20 арифметик, 20 прикладів з життя святих та 24 прописей. Він зазначає, що книги були розподілені між церковно-приходськими школами, підтверджуючи виконання вказівки Подільської Духовної Консисторії. Це свідчить про важливість співпраці між різними інституціями [5].

Аналіз історичних документів також дозволяє виявити, які методики соціальної відповідальності були актуальними в минулому. До прикладу, Священник села Качківка Іоанн Костецький просить звільнити його з посади окружного бібліотекаря, яку він займає з 1867 року. Костецький вказує на труднощі, пов'язані з віддаленістю деяких приходів, що ускладнює своєчасну видачу книг духовенству. Він також зазначає, що його відсутність через необхідність перевірки церковно-приходських шкіл впливає на роботу бібліотеки. Він пропонує, щоб духовенство 3-го округу обрало іншу особу для керівництва бібліотекою, підкреслюючи свою готовність залишити посаду. Зазначене прохання свідчить про необхідність покращення організації роботи бібліотеки та її доступності для священників [6].

Таким чином, аналіз документальних свідчень соціального виховання в

Україні відкриває нові горизонти для розуміння історичних контекстів, які формували сучасну освіту. Протести священників проти некомпетентності учителів (звіти Семиона Сорочинського) можуть стати основою для сучасних підходів до професійного розвитку вчителів через впровадження тренінгів і програм підвищення кваліфікації. Це, безумовно, підвищить якість викладання. У цьому контексті програми наставництва, які вже реалізуються в Україні, можуть бути прикладом адаптації історичних уроків до сучасності.

Сучасні технології, зокрема цифрові платформи, можуть доповнити традиційні підходи, адаптуючи їх до потреб нових поколінь. Використання онлайн-ресурсів для навчання та виховання може стати продовженням традицій, започаткованих у ХІХ столітті, коли священники та освітяни розробляли хрестоматії для молоді.

Для успішного виховання нових поколінь необхідна підготовка фахівців, які розуміють історичні аспекти та сучасні виклики соціального виховання. Включення курсів з історії соціального виховання та психології навчання в педагогічні університети допоможе підготувати фахівців, здатних адаптувати свої методики до змінюваних умов.

Уроки минулого можуть стати основою для ефективних стратегій виховання особистості, що відповідають викликам сучасності. Розуміння минулого дозволяє будувати успішне майбутнє в соціальному вихованні.

Список використаних джерел:

1. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5075, арк. 2. Рукопис.
2. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5074, арк. 3-4. Рукопис.
3. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5074, арк. 43,44. Рукопис.
4. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5074, арк. 79-80. Рукопис.
5. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5074, арк. 78. Рукопис.
6. ДАХМО, ф. 315, оп. 1, спр. 5075, арк. 7. Рукопис.

Вайнола Р.В.

*здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка Матвієнко О.В.

Сім'я нині, в умовах кризи воєнного часу і потужних суспільних трансформацій виступає як джерело соціального, економічного, культурного, морального та духовного оновлення суспільства і особистості. Сучасний інститут сім'ї нині переживає кризовий стан: погіршується репродуктивне здоров'я населення, знижується народжуваність, збільшується кількість розлучень, знецінюються шлюбні стосунки тощо. Водночас зростає кількість

малозабезпечених, неповних та інших дисгармонійних сімей. Все це негативно позначається на виконанні сім'єю основних функцій: репродуктивної, економічної, виховної.

Саме тому актуалізується завдання формування та зміцнення традиційних сімейних цінностей у вихованні майбутніх громадян України.

У вітчизняній педагогічній науці існує значний доробок з означеної проблеми, що слугує теоретичним підґрунтям нашого дослідження. Сім'я та сімейні цінності постали в центрі уваги досліджень Т. Алексєєнко, Т. Говорун, О. Зазимко, Л. Канішевської, В. Костіва, В. Кравця, К. Павицької та ін.

Сім'ю традиційно визначають як найперший та найважливіший чинник соціалізації дитини, вона виступає як своєрідна модель суспільства, відповідно, від неї залежить майбутнє суспільства та країни. Сім'я є джерелом і основною ланкою передачі дитині соціально-історичного досвіду та ціннісного ставлення до явищ і подій суспільного життя. Функція первинної соціалізації дитини в сім'ї полягає, насамперед, в ознайомленні через спосіб життя сім'ї і поведінку батьків з культурою, традиціями й цінностями суспільства, моделями поведінки, з соціальними ролями та особливостями різних соціальних позицій та прилученням до них. Якщо людина спирається на норми, цінності і думки членів своєї сім'ї, то вона виступає як референтна (значуща) група, з якою він співвідносить себе як з еталоном. Сім'я в даному випадку є джерелом соціальних установок і ціннісних орієнтації суб'єкта [5, с. 234].

Стабільність сім'ї значною мірою зумовлена сімейними традиціями – родинними святами (народного та релігійного календаря, пам'ятними сімейними датами й днями народження членів сім'ї, традиціями вшанування членів роду), звичаєвими моделями поведінки та спілкування (незаперечною повагою й авторитетом старших членів сім'ї, турботою про менших і більш слабких, підтримкою родинних стосунків, захистом членів сім'ї та роду), колективним веденням спільного господарства й відповідального виконання соціальних ролей матері, батька, чоловіка, дружини, дітей, брата, сестри тощо [1].

Сім'я виховує смаки, потреби, схильності молодого покоління. Від сім'ї, насамперед залежить, наскільки молода людина зуміє залишитися сама собою, протистояти незрозумілій і руйнівній моді та ін. У сім'ї закладаються звички, навик, формуються традиції, моральні відношення між старшими і молодшими, милосердя або байдужість, тепла доброта або холодна користь. У сім'ї формується ставлення дитини до самої себе і до навколишніх: у ній відбувається первина соціалізація, закладаються основні цінності. Якщо людина спирається на норми, цінності і думки членів своєї сім'ї, то вона виступає як референтна (значуща) група, з якою він співвідносить себе як з еталоном. Сім'я в даному випадку є джерелом соціальних установок і ціннісних орієнтації суб'єкта [7].

Ми вважали за доцільне деталізувати підходи до розуміння поняття «сімейні цінності». Більшістю дослідників визначено термінальні та інструментальні сімейні цінності [1; 6; 7]. Термінальні цінності розкриваються як ідеалізовані, вибудовані на уявленнях про те, що найбільш бажане та

необхідне для сім'ї, для батьків і для дітей в ідеалі; інструментальні цінності розкриваються як такі, що ґрунтуються на пріоритетах у виборі цілей виховання і засобів їх досягнення.

Так О. Зазимко визначає сімейні цінності як позитивні й негативні показники значущості об'єктів, що належать до заснованої на єдиній сумісній діяльності спільноти людей, пов'язаних узами шлюбу-батьківства-спорідненості, у зв'язку із залученістю цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин [2].

У свою чергу В. Кравець вважає, що готовність до сімейного життя є системою сформованих стійких якостей особистості, необхідних для успішного створення та функціонування сім'ї. Ціннісні орієнтації розглядаються ним як регулятор поведінки особистості в сім'ї і показник готовності молодих людей до майбутнього сімейного життя [3, с. 45].

Натомість К. Павицька вводить в науковий обіг поняття «цінності сімейного життя» як складного, інтегрованого утворення, що охоплює стійку позитивну мотивацію на створення сім'ї (шлюбу), актуалізацію знань, соціальних умінь і навичок, необхідних для реалізації функцій сім'ї, розвиток особистісних якостей сім'янина, здатність до емпатійного розуміння партнера та конструктивну поведінку у взаєминах [4]. Як складові поняття «цінності сімейного життя» автор визначає такі категорії: цінність шлюбу як форми організації сім'ї, спрямованість на народження та виховання дитини/дітей у законному шлюбі, любов, взаємоповага та взаєморозуміння у родині.

На нашу думку, поняття «сімейні цінності» слід розглядати ширше, до сімейних цінностей належать також сімейні традиції, сімейні свята, сімейний відпочинок, сімейне дозвілля. Емоційно-спрямованими сімейними цінностями також є кохання, довіра, відповідальність, підтримка та турбота. Саме в умовах сімейних стосунків ці прояви людської взаємодії розкриваються найбільш повно та ефективно. Обґрунтування типів та видів сімейних цінностей буде перспективним завданням нашого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Т. Ф. Сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики. Умань, 2016. 430 с.
2. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. *Актуальні проблеми психології* : вісник КНТЕУ. Київ: КНТЕУ, 2012. С. 89-104.
3. Кравець В.П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01.Тернопіль, 1997. 386 с.
4. Павицька К.М. Теоретичні засади виховання у старшокласників цінностей сімейного життя. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. Вип. 4. С.116-119.

5. Паламар С.П. Проблема формування духовно-моральних цінностей студентів в умовах освітнього середовища. *Освітологічний дискурс*. 2017. №3-4 (18-19). С. 221-233.

6. Соціальна робота з вразливими сім'ями з дітьми: у 2-х ч. / З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

7. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу до виховання особистості. *Нові технології навчання*: наук.-метод зб. 2016. Вип. 88. ч.2. С. 21-25.

Віляєва В.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

Знобей О.В.

*старший викладач кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема впливу засобів масової інформації на процес соціалізації дітей в умовах війни у сучасному світі набуває особливої актуальності, оскільки дитина перебуває у різноплановому насиченому інформаційному середовищі, що відповідно відбивається на її поведінці, формуванні ціннісних орієнтацій, етичних норм і принципів та подальшому розвитку в соціальному середовищі. Саме за допомогою засобів масової інформації дитина комунікує з однолітками, організовує дозвілля, отримує різновекторну за своєю деструктивною чи конструктивною функціями інформацію – така широка участь цих засобів у житті дитини, робить їх одним з основних факторів, що впливають на соціалізацію.

З'ясування стану розроблення проблеми впливу засобів масової інформації на процес соціалізації дітей в умовах війни вимагає аналізу наукових напрацювань низки дослідників у галузі соціальних та педагогічних наук на предмет якості цього впливу на процес формування особистості дитини. Так, зокрема, обґрунтуванню сутності та наслідків негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків присвячено праці Р. Ісакова, С. Савченка, О. Караман, Я. Шугайло, О. Петрунько. Дослідженню соціальних мереж як зброї та інструменту впливу в умовах інформаційної війни присвятили свої праці Ю. Бойко, Л. Ковальська, Г. Лещук. Однак, як з'ясувалося у ході аналізу наукової літератури, більшість зазначених науковців (Я. Шугайло, О. Петрунько, Г. Почепцов) розглядають і можливість конструктивного впливу ЗМІ на процес соціалізації особистості дитини, хоча і у дещо применшеному значенні.

Соціальні медіа є вагомим агентом соціалізації дітей та підлітків. Це призводить до необхідності перегляду традиційних поглядів на виховання та соціалізацію молоді з урахуванням потужного впливу засобів масової інформації на особистість на всіх етапах її життя. В умовах ідеологічної та інформаційної війни, як психологічного тиску агресора на суспільство, патріотизм громадян набуває стратегічного значення для збереження національної ідентичності українців.

Інформаційна війна негативно впливає, у першу чергу, на соціалізацію дітей. Під соціалізацією дітей ми розуміємо «процес і результат засвоєння й активного відтворення дитиною установок, цінностей, ролей і очікувань, характерних для певної культури або соціальної групи» [2]. Поряд із цим не можна заперечувати той факт, що інформаційна війна Росії проти України передбачає використання переважно інформаційної зброї, тобто інформаційних технологій, які мають на меті ввести людину в оману, сформуванню хибне враження про події, що відбуваються, навіювати почуття зневіри в перемозі, безвиході, відсутності перспективи тощо, а головне – налаштувати дітей проти всього українського та плекати у них агресію.

На думку О. Петрунько, вплив медійного простору на особистість проявляється тільки під час реалізації вторинного етапу соціалізації, а саме, тоді, коли людина повинна бути озброєною важливим соціально-психологічним захистом від стороннього асоціального та антисоціального впливів, які здатні розірвати повноцінний зв'язок індивіда з суспільством та завадити «правильній соціалізації». В результаті, можна припустити, що тільки індивід, що має проблеми з соціалізацією може бути вразливим до деструктивного впливу медійного контенту [3].

Зокрема, негативними наслідками впливу засобів масової комунікації можуть бути: необ'єктивне сприйняття оточуючого середовища; використання насилля як способу розв'язання проблем; використання поведінкових шаблонів, заснованих на насиллі; негативний вплив реклами на поведінку (заміна матеріальним продуктом духовного, тому що так твердять у побаченій або почутій рекламі; формування у дитини уявлення про те, що накопичення матеріальних багатств є найважливішим у житті; негативний вплив на дитину реклами, у якій розповідається про «корисні» продукти харчування); вплив жорстоких сцен, побачених по телебаченню і формування девіацій; формування певного стереотипу сексуальних взаємин з протилежною статтю; піддавання ризику нараження дитини на небезпеку при недотриманні нею комплексу правил поведінки в Інтернеті. Також, негативно впливати засоби масової інформації можуть на інтелект користувачів, що проявляється: у зниженні інтелектуального потенціалу особистості; зменшенні варіативності пізнавального процесу; звуженні пізнавального інтересу; відволіканні від участі у різних сферах життєдіяльності, навчального процесу, виконання своїх домашніх, шкільних та позашкільних обов'язків; формування інертності психологічних процесів особистості [4, с. 37].

Щодо позитивних наслідків впливу засобів масової інформації на соціалізацію дитини, то до них можна віднести: підвищення рівня

поінформованості підлітків, формування просоціальної поведінки, сприяння розвитку комунікативних навичок, надання можливості відпочити від навчальної діяльності.

Як наголошує дослідниця О. Петрунько, медіасередовище виконує низку важливих функцій соціалізації: підвищує можливості зміцнення базових настанов, які є набутими ще з дитинства; сприяє створенню плюралізму поглядів як важливої умови чистоти медійного простору (багатоманіття думок, яке є необхідною умовою тримання свідомості у незаангажованому стані); впливає на критичний аналіз прихованих сторін життя людини, дає підготовку до вирішення можливих проблем у житті, стимулює формування мотиваційно-ціннісної системи людини; сприяє розширенню світогляду, даючи об'єктивні знання про навколишнє середовище [3].

Позитивний вплив засобів масової інформації також виявляється через: розширення світогляду дитини; підвищення рівня поінформованості у всіх сферах життя людини; підвищенні культурного та інтелектуального потенціалу; засоби масової інформації є засобом розваг та організації дозвілля [1, с. 67].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене можна зробити висновок, що засоби масової інформації сьогодні є потужним агентом впливу на підростаюче покоління. Саме через цей канал інформації відбувається процес становлення та популяризації цінностей та моделей поведінки, що домінують на певному етапі розвитку суспільства. Вплив засобів масової інформації на свідомість особистості дитини набуває особливого значення в сучасних умовах, коли наша держава перебуває в умовах війни, а в суспільстві відбувається активний процес перегляду і трансформації наявних цінностей, і від діяльності засобів масової інформації значною мірою залежить формування нового бачення як соціальної дійсності, так і того, яким буде майбутній узагальнений психологічний портрет сучасної дитини.

Список використаних джерел:

1. Бойко Ю.В., Ковальська Л.А. Соціальні мережі як зброя та інструмент впливу в умовах інформаційної війни. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. Том 1, № 13 (2021). С. 65–72.
2. Код нації – в дітях. URL: <http://kanalukraina.tv/ua/news/kod-nacijiu-dityah> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Петрунько О.В. Соціалізація в умовах медіасередовища: актуальність проблеми. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/260> (дата звернення: 03.10.2024)
4. Шугайло Я. В. Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків: дисертація на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ. 2018. С. 37–38.

Власенко К.П.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного медичного університету

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАПОБІГАННІ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВПЛИВУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ МОЛОДІ

Науковий керівник - доктор філософії у галузі соціальної роботи Могилка О.П.

Роль соціальної роботи в запобіганні ризикованої поведінки серед підлітків є важливим напрямом для соціологічних і психологічних досліджень, оскільки підлітковий вік — період активного фізіологічного, психологічного та соціального розвитку, що супроводжується формуванням особистості та ціннісних орієнтирів. Через це в підлітків часто спостерігаються різні прояви ризикованої поведінки, зокрема вживання наркотиків та алкоголю, залучення до насильства, ранні статеві зв'язки, що негативно впливають на соціальне становлення особистості. У такій ситуації соціальна робота виступає як ефективний інструмент превенції, орієнтуючись на підтримку позитивної соціалізації молоді та формування здорових моделей поведінки.

Дослідники [1, 2, 4] зазначають, що основною стратегією в профілактиці ризикованої поведінки є формування у підлітків навичок самоконтролю, емоційної стійкості та здатності адаптуватися в соціальному середовищі, наголошують на важливості інтеграції соціальних служб із закладами освіти та іншими інституціями, які забезпечують комплексний вплив на молодь та підкреслюють, що в процесі організації профілактичних програм слід враховувати індивідуальні потреби підлітків, а також їхні соціокультурні умови. Такий підхід дозволяє побудувати довірчі відносини з підлітками та стимулює формування в них навичок, необхідних для подолання життєвих викликів.

Також науковці підкреслюють необхідність враховувати різні причини та типи ризикованої поведінки. Залежно від природи цих проявів, необхідно застосовувати різні методи профілактики, що базуються на конкретних механізмах впливу. Наприклад, для роботи з підлітками, схильними до вживання психоактивних речовин, важливо використовувати методи, які сприяють підвищенню самооцінки та формуванню альтернативних способів вирішення проблем. Це підтверджує важливість мультидисциплінарного підходу, коли в профілактичній діяльності беруть участь не тільки соціальні працівники, але й психологи, педагоги, медичні працівники та представники правоохоронних органів, що дозволяє комплексно охопити потреби підлітка.

Соціальна робота базується також на теорії психосоціального розвитку Еріка Еріксона, який, хоч і не вивчав ризиковану поведінку підлітків безпосередньо, розробив важливу концепцію кризи ідентичності, що сприяє розумінню мотивацій підлітків [3]. Згідно з Е. Еріксоном, підлітки, які не

отримують підтримки в процесі самоідентифікації, часто вдаються до деструктивних форм поведінки. Відтак, соціальна робота, спрямована на допомогу підлітку у визначенні своїх життєвих цінностей, здатна стати важливим інструментом запобігання кризі ідентичності та ризикованої поведінки.

Отже, мультидисциплінарний підхід у поєднанні з психологічною підтримкою, формуванням навичок соціальної адаптації та емоційної стійкості є основою для успішної профілактики ризикованої поведінки серед підлітків, забезпечуючи умови для їхньої позитивної соціалізації та гармонійного розвитку. Це підтверджує важливість соціальної роботи як комплексного механізму підтримки молоді, що дозволяє знижувати ймовірність виникнення ризикованих проявів та сприяє формуванню у підлітків відповідальності за власне майбутнє.

Список використаних джерел :

1. Гундертайло Ю. Д. , Климчук В. О. , Кляпець О. Я. та ін. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі: моногр. / за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.
2. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. / за наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ: Міленіум, 2011. 272 с.
3. Стадії психосоціального розвитку за Еріком Еріксоном. URL: <https://www.shpsychka.com/stadiyi-psihosotsialnogo-rozvitku-za-erikom-eriksonom/> (дата звернення 02.11.2024).
4. Титаренко Т. М. , Злобіна О. Г. , Лепіхова Л. А. та ін. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : наук. моногр./ за наук. ред. Т. М. Титаренко . Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2012. 512 с.

Вольф О.О.

кандидат політичних наук,

асистент кафедри паліативної та хоспісної медицини

*Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика,
голова правління благодійної організації «Асоціація паліативної та хоспісної
допомоги»*

ДОСВІД РОБОТИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ ДОПОМОГИ ТЯЖКОХВОРИМ ГРОМАДЯНАМ У 2022-2024 рр.

Станом на листопад 2023 року кількість людей похилого віку та осіб із важкими, невиліковними захворюваннями в Україні залишається високою. За умов воєнного стану повна статистика смертності в нашій країні за 2022 та 2024 роки залишається закритою. Однак, базуючись на доступних даних,

можна робити висновки про загальні тенденції. Наприклад, у 2017 році загальна кількість смертей становила 583 600 осіб, а в 2021 році, враховуючи наслідки Covid-19, ця цифра збільшилась до 714 263 осіб. Кількість смертей від новоутворень у 2019 році становила 61 289, у 2021 – 53 012, а в 2022 – 42660 (не враховуючи тимчасово окуповані території). Паліативна та хоспісна допомога може надаватися тим особам, які страждають на тяжке невиліковне захворювання. Такий тип допомоги належить не лише до сфери охорони здоров'я і медицини, але й викликає науковий інтерес у суміжних галузях, таких як соціальна робота, психологія, політологія, економіка та інші [10]. У цьому контексті цікавим є дослідження можливостей і діяльності різних соціальних інституцій під час війни в Україні, особливо неурядових організацій.

Дослідження, представлене у цій роботі, є результатом якісного аналізу, проведеного благодійною організацією "Асоціація паліативної та хоспісної допомоги" з березня 2022 по квітень 2024 року. Метою дослідження було вивчення внеску громадських організацій у розвиток паліативної та хоспісної допомоги в Україні та виявлення освітніх потреб, які виникають у цій сфері. Основні дослідницькі запитання включали: "Яку роль відіграють громадські організації в соціальній роботі з важкохворими у 2022–2024 роках?" та "Як війна впливає на освітні потреби у сфері паліативної допомоги в Україні?".

Це дослідження підкреслює критичну потребу в ефективній координації між державними та громадськими організаціями для підвищення доступу до якісної паліативної допомоги в Україні. Активна участь Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики, обласних органів виконавчої влади, місцевих органів самоврядування тощо, може суттєво покращити якість послуг та професійну підготовку фахівців з паліативної допомоги. Ця співпраця може полягати на спільній з неурядовими організаціями розробці освітніх програм, стандартів якості та співпрацю з європейськими колегами.

Згідно з результатами дослідження, до 2022 року щонайменше сім некомерційних громадських організацій надавали паліативну та хоспісну допомогу по всій країні. Громадська організація «Ліга розвитку паліативної та хоспісної допомоги», зокрема, продовжила співпрацю з центральними органами влади, що призвело до наказу Міністерства охорони здоров'я про покращення системи паліативної допомоги [1]. Однак цей документ не має чітких професійних критеріїв для контролю якості та стандартів хоспісів. Відповідно до Кабінету Міністрів України, станом на листопад 2023 року 1447 медичних закладів законтрактовані Національною службою здоров'я України для надання паліативної допомоги. Серед них 676 закладів законтрактовані на надання стаціонарної паліативної допомоги, а ще 771 заклад отримує відшкодування за послуги мобільної паліативної допомоги [7]. Це число є помітно вищим, порівняно з іншими країнами. Незважаючи на такі високі кількісні показники, українські хоспіси не мають практики соціальної роботи, у них відсутня робота з волонтерами, відсутня система підтримки під час трауру для членів родин.

Покращення допомоги для невиліковно хворих пацієнтів потребує

співпраці між Міністерством охорони здоров'я, Міністерством соціальної політики та іншими державними органами. Вже створені мультидисциплінарні групи для розробки медичних стандартів, таких як "Паліативна медична допомога" та "Синдром хронічного болю" [4], за підтримки громадської організації «Ліга розвитку паліативної та хоспісної допомоги» [1]. Проте аналіз складу цих груп показує недостатнє представництво неурядових та пацієнтських організацій у цих групах.

Серед інших благодійних фондів "LaVita" [6] і "Свої" [5] спрямовують свої зусилля на надання прямої підтримки, забезпечуючи хворих гігієнічними засобами та продуктами харчування (близько 100 осіб щомісяця). Спілка Самаритян України реалізує проекти денного та домашнього догляду за тяжкохворими дітьми, включаючи соціальну підтримку та забезпечення необхідними речами для родин [2]. "Карітас Україна", за підтримки Renovabis і Cordaid, координує паліативні центри на заході України в рамках проекту "Паліативна допомога для вразливих груп населення в Україні", сприяючи координації медичних і соціальних служб [3]. Тим часом Мережа "100 відсотків життя", один із найбільших благодійних фондів України, пропонує широкий спектр індивідуальної медичної допомоги та освітніх заходів, а також бере участь у демократичних реформах та впливає на реформу медичної сфери в країні [8].

Всеукраїнська благодійна асоціація паліативної та хоспісної допомоги у 2022-2024 рр. розподіляла продукти харчування та медичні товари для близько 1200 тяжко хворих осіб по всій країні, співпрацює з лікарнями для забезпечення необхідними речами, а також реалізує проект з розвитку телехоспісної допомоги, який охоплює 8 регіонів і 13 медичних установ, що беруть участь у проекті. Асоціація також проводить освітні та наукові заходи, застосовуючи соціально-екологічну теорію у своїй практиці [9].

Аналізуючи дослідницьке питання "Як війна впливає на освітні потреби в паліативній допомозі в Україні?", стає очевидним, що Всеукраїнська асоціація паліативної та хоспісної допомоги виступає за всеохоплюючу освітню систему у цій сфері. Це включає введення спеціалізованих навчальних програм для студентів спеціальності "Соціальна робота" та для практикуючих соціальних працівників, які охоплюють медичні, клініко-психологічні та доглядові аспекти для невиліковно хворих осіб. Крім того, Асоціація сприяє впровадженню програм для студентів медичних спеціальностей та медичних працівників для підвищення компетенцій у соціальній сфері [9].

Результати опитувань свідчать про значний брак компетенцій у медичних працівників у галузі соціальної роботи та соціально-психологічної підтримки пацієнтів паліативної допомоги та їхніх сімей. Основною освітньою потребою фахівців є питання, пов'язані з міждисциплінарною співпрацею, яка потребує специфічних навичок та компетенцій.

Війна також виявила труднощі у співпраці між офіційними установами та неформальними неурядовими організаціями, підкреслюючи необхідність покращення партнерських відносин за екстремальних умов.

Таким чином, у 2022–2024 роках декілька неурядових організацій активно залучені до надання паліативної та хоспісної допомоги в Україні, пропонуючи різні форми допомоги для невиліковно хворих осіб. Ці організації майже не координують свою діяльність одна з одною. Часто брак синергії призводить до недостатньо ефективного впливу і втрати ресурсів, які могли б бути використані для досягнення більш значущих результатів і кращого розвитку допомоги для тяжко хворих громадян.

Список використаних джерел:

1. ГО «Українська ліга розвитку паліативної та хоспісної допомоги». URL: <https://www.facebook.com/ligalife.com.ua> (дата звернення: 17.10.2024)
2. Група «Спілка самаритян України Київське об'єднання» Соціальні послуги. URL: <https://www.facebook.com/groups/1687313214897781> (дата звернення: 30.10.2024)
3. Карітас України Caritas Ukraine. URL: <https://caritas.ua/> (дата звернення: 31.10.2024).
4. Мультидисциплінарні робочі групи та теми: Державний експертний центр України: URL: <https://www.dec.gov.ua/mtd/multydyscyplinarni-robochi-grupu/> (дата звернення: 30.10.2024)
5. Свої. URL: <https://www.facebook.com/cf.svoyi> (дата звернення: 30.10.2024).
6. Фонд паліативної допомоги ЛаВіта. URL: <https://www.facebook.com/lavitafund> (дата звернення: 30.10.2024).
7. Через війну кількість пацієнтів, які потребують паліативної допомоги, збільшується, - Сергій Дубров. URL: <http://surl.li/tmwsyo> (дата звернення: 30.10.2024).
8. 100 % Life. URL: <https://network.org.ua/news/> (дата звернення: 30.10.2024).
9. Report on the Activities of the Charitable Organization "Association of Palliative and Hospice Care" for 2022 — May 2024. URL: palliativ.kiev.ua/gallery/full-report-engl.pdf (дата звернення: 01.11.2024).
10. Volf O.O. Socio-ecological theory and the "Life model of social work practice" in practical social work in the field of palliative and hospice care // Психологія та соціальна робота, № 1, 2024, . 50-62.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка Кабусь Н.Д.

Заклад дошкільної освіти є освітнім закладом, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту [1].

Для закладів дошкільної освіти посада соціального педагога є достатньо новою. У наказі Міністерства освіти і науки України від 4 листопада 2010 року N1055 «Про затвердження Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів» наголошується, що посада соціального педагога вводить до штатного розкладу дошкільних навчальних закладів, що не містять такі посади. У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України зазначається, що введення посад соціальних педагогів в штат дошкільних навчальних закладів покладає на керівників служби особливу відповідальність за відпрацювання алгоритму, моделей діяльності, нормативно-правове та методичне забезпечення. Аналізуючи сучасну навчально-виховну систему дошкільних закладів, слід відмітити, що не завжди, в силу різних причин, вихователі дотримуються Державного стандарту дошкільної освіти України, що призводить до виникнення ряду ускладнень у психічному розвитку дитини: агресивності, підвищеної тривожності, пасивності, знервованості, шкідливих звичок (смоктання пальців, гризіння нігтів, кусання тощо), плаксивості. Такі ускладнення порушують соціальне функціонування особистості, що відображується в поведінці дитини і можуть характеризуватися як відхилення від норми – відсутність ігрової діяльності, активності на заняттях, порушення сну, апетиту, тимчасова втрата навичок самообслуговування.

Першочерговим завданням соціального педагога у закладах дошкільної освіти є організація процесу соціального виховання, спрямованого на формування ціннісних орієнтацій дітей, їхньої здатності до позитивної взаємодії в дитячому колективі, зміцнення психологічного й соціального здоров'я дитини, оптимізація взаємозв'язків та відношень, виявлення потенційних можливостей особистості, організація психологічної корекції, підтримки та допомоги [2]. Відзначимо, що суб'єктами соціально-педагогічної діяльності в закладах дошкільної освіти є не лише соціальний педагог, але й усі інші співробітники – адміністрація, вихователі, психолог закладу дошкільної освіти, а також батьки вихованців.

Головне завдання соціально-педагогічної діяльності в закладі дошкільної освіти – створення соціально-сприятливого розвивально-виховного середовища, що сприятиме позитивному соціальному вихованню, становленню

та розвитку кожної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. Провідним напрямом роботи з батьками є просвітницький: соціальний педагог навчає батьків співвідносити новоутворення дитячого віку з віковими і психологічними нормами, розпізнавати емоційні прояви у дитини, відпрацьовувати стилі реагування на такі прояви і поведінку, формує у батьків відповідальне ставлення до виконання батьківських обов'язків тощо.

Також одним із важливих завдань соціального педагога є визначення успішності процесу соціалізації особистості на основі результатів діагностики, предметом якої є система відносин дитини: зі світом; з оточуючими (дорослі, однолітки); з самою собою. Основним видом діяльності, під час якого краще проводити діагностику є гра [3]. Спостерігаючи за діяльністю дітей в дитячому закладі, соціальний педагог має визначити, які саме емоційні прояви переважають у дитини – позитивні чи негативні (наприклад, часто дитина почувається ображеною, неспокійною, тривожною, сором'язливою, невпевненою тощо).

Загалом, соціальний педагог в закладі дошкільної освіти виконує різні ролі, зокрема: посередника, який сприяє взаєморозумінню між окремими дітьми, дорослими та їх оточенням; адвоката, захисника інтересів і законних прав дитини; помічника у вирішенні проблем, який допомагає розширити компетентність і здатність власними силами вирішувати певні проблеми; соціального терапевта й наставника дітей, сім'ї, оточуючих їх людей, який турбується про здоров'я сім'ї, її моральні загальнолюдські цінності, своєчасне вирішення проблем, що виникають; конфліктолога, який допомагає передбачити, уникнути, а в разі потреби й вирішити конфліктні ситуації, що виникають у дітей; експерта в постановці соціального діагнозу й визначенні методів компетентного втручання; організатора індивідуального й групового соціального виховання особистості [3, с. 18].

Отже, соціальний педагог збирає інформацію, пов'язану з потребами дітей. Виявляючи проблеми і труднощі в кожній сім'ї, особливості спілкування і відносин між дітьми, їх батьками та вихователями, соціальний педагог у процесі діагностики диференціює виявлені проблеми і залучає до їх вирішення вихователів та батьків як провідних суб'єктів соціалізації дітей дошкільного віку. Нині потребують конкретизації напрями діяльності соціального педагога в закладах дошкільної освіти, зміст, форми та методи його роботи, що суттєво відрізняються від роботи соціального педагога в закладах загальної середньої освіти, важливим також є узагальнення існуючого передового соціально-педагогічного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Про дошкільну освіту : Закон України від 16.07.2019 р. № 2628-III [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
2. Дябел Л.І., Полякова А.С. Особливості роботи соціального педагога в сучасних умовах дошкільного закладу. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка, 2016. Вип. 21. С. 16-21.

3. Острянюк Т.С. Соціально-педагогічна діяльність у дошкільних закладах освіти: навч.-метод. посібн. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2013. 58 с.

Гальчич І.П.

здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ВПЛИВ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ГОТОВНІСТЬ ДО МЕДІАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Науковий керівник – докторка філософських наук, професорка Ярошенко А.О.

Медіація стає дедалі важливішим інструментом у роботі працівників соціальної сфери. Вона дозволяє ефективно вирішувати конфлікти та допомагати людям знаходити компроміси, зберігаючи при цьому позитивні відносини між сторонами. Проте, щоб успішно виконувати функції медіатора, працівникам соціальної сфери необхідна не лише теоретична підготовка, але й практичні навички.

Медіація в соціальній сфері відіграє важливу роль у вирішенні конфліктів між клієнтами соціальних служб, членами сім'ї, працівниками установ та іншими зацікавленими сторонами. Працівники соціальної сфери часто стикаються з ситуаціями, де конфлікти можуть загострюватися, і ефективна медіація може допомогти знизити напруженість, запобігти ескалації та знайти конструктивні рішення [3].

Згідно з дослідженнями, ефективність медіатора значною мірою залежить від його практичної підготовки, що включає розвиток навичок активного слухання, виявлення інтересів сторін, управління емоціями та досягнення консенсусу. Саме практична підготовка дозволяє спеціалістам соціальної сфери навчитися застосовувати ці навички в реальних ситуаціях.

Для дослідження було залучено 50 майбутніх працівників соціальної сфери, які пройшли курси медіації різної тривалості під час практичної підготовки. Учасники були розподілені на дві групи: перша група отримала лише теоретичні знання, а друга — теоретичні знання в поєднанні з практичними заняттями.

За результатами анкетування було виявлено, що особи, які проходили практичну підготовку, значно впевненіше почувалися у виконанні медіаційної функції. Зокрема, 85% учасників другої групи (теорія + практика) вказали, що відчувають себе готовими до медіаційної діяльності, тоді як у першій групі цей показник склав лише 40%.

Інтерв'ю з майбутніми працівниками соціальної сфери також підтвердили

важливість практичної підготовки. Багато респондентів зазначили, що практичні заняття дозволили їм краще зрозуміти реальні сценарії, з якими вони можуть стикатися у своїй професійній діяльності. Також було виявлено, що практичні вправи допомагають здобувачам освіти розвивати важливі комунікативні навички, такі як вміння вести діалог у напружених ситуаціях та працювати з емоційними клієнтами.

Під час спостереження за медіаційними сесіями, проведеними для майбутніх працівників обох груп, виявилось, що ті, хто пройшов практичну підготовку, значно ефективніше управляли процесом медіації. Вони краще справлялися з емоціями учасників конфлікту, успішніше встановлювали контакт з обома сторонами та досягали конструктивних рішень швидше, ніж їхні колеги, які мали лише теоретичну підготовку.

Результати дослідження демонструють важливу роль практичної підготовки у формуванні готовності майбутніх працівників соціальної сфери до медіаційної діяльності. Практичні заняття допомагають не лише закріпити теоретичні знання, але й розвивати ключові навички, необхідні для ефективного вирішення конфліктів.

Працівники, які отримують досвід у симуляційних або реальних ситуаціях, набувають впевненості у своїх діях та вмінні контролювати процес медіації. Це дозволяє їм не тільки вирішувати конфлікти, але й попереджати їх, що є особливо важливим у соціальній сфері [2].

Тому, практична підготовка є критично важливою для розвитку готовності до медіаційної діяльності серед працівників соціальної сфери. Вона не тільки підвищує впевненість спеціалістів у власних силах, але й сприяє покращенню якості медіаційних процесів, що веде до більш ефективного вирішення конфліктів. Практична підготовка є важливим елементом, що допомагає соціальним працівникам не тільки опанувати медіацію, але й ефективно застосовувати її у своїй щоденній діяльності, забезпечуючи кращу підтримку клієнтів та зниження рівня конфліктності у соціальному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Дорошенко М. В. Медіація як інструмент вирішення конфліктів у соціальній роботі. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2020. № 3. С. 45–54.
2. Забашта Ю.П. Підготовка фахівців соціальної сфери до медіаційної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогічні науки. 2017. Т. 181. С. 33–41.
3. Лапшин О.Г. Роль практичної підготовки у формуванні професійної компетентності соціальних працівників. *Вісник Львівського університету*. Серія: Педагогіка. 2021. Вип. 41. С. 114–122.
4. Сидорчук О.В. Практична підготовка як основний елемент професійного становлення фахівців соціальної сфери. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. № 31. С. 125–130.
5. Червінська О.О. Підготовка медіаторів у системі соціальної роботи: досвід і перспективи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2017. № 2. С.72–79.

Гарвасюк А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Актуальність вивчення проблеми технологічного забезпечення роботи соціального педагога закладу загальної середньої освіти з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю в умовах інклюзії зумовлена реформою деінституалізації в системі спеціалізованих закладів та збільшенням дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти України. Тому робота соціального педагога в умовах інклюзивної освіти потребує якісного технологічного забезпечення.

Науковці зазначають, що «соціально-педагогічна діяльність з адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії спрямована на створення комфортного та підтримуючого освітнього середовища, що сприяє розвитку та успішній інтеграції дітей до шкільної спільноти»[1, с. 245]. Аналіз досліджень засвідчив, що ця діяльність включає роботу за декількома напрямками: діагностика потреб дитини, створення умов для успішної адаптації, взаємодія з педагогами, батьками та фахівцями.

Працюючи за технологічною схемою, соціальний педагог починає з аналізу та діагностики особливостей кожної дитини з особливими освітніми потребами з використанням методів спостереження, бесіди з батьками, вчителями та фахівцями (психологами, дефектологами), проведенням анкетування дитини та її оточення. На основі діагностики складається індивідуальна програма супроводу дитини, що включає як навчальні, так і соціально-педагогічні завдання, створені задля інтеграцію дитини на клас і в розвитку її соціальних компетентностей. Інклюзивна освіта потребує тісної взаємодії всіх фахівців, які щодня працюють із дитиною, тому соціальний педагог проводить консультації та тренінги для вчителів, спрямовані на навчання за методами інклюзивного підходу [4, с.155].

Як засвідчив аналіз досліджень Н. Панасенко та Р. Вайноли, батьки відіграють ключову роль у процесі соціальної адаптації дитини з особливими освітніми потребами (ООП). Соціальний педагог організує регулярні зустрічі з батьками, щоб обговорити прогрес дитини з ООП, виявити можливі проблеми та запропонувати способи їх вирішення, а також надає батькам психологічну підтримку. До форм роботи соціального педагога з батьками дітей з ООП

дослідниці відносять [2, с. 82]: індивідуальні консультації, групові зустрічі, тренінги щодо підтримки дітей з інвалідністю в домашніх умовах. Усі заходи спрямовані на розвиток позитивної взаємодії дитини з інвалідністю та її однолітками – ігри, спільні проекти, тренінги на тему толерантності та емпатії. Для успішної адаптації дитини з ООП соціальний педагог тісно співпрацює з медичними установами, психологами, дефектологами, логопедами та іншими фахівцями, які можуть допомогти у вирішенні специфічних завдань, а також веде постійний моніторинг стану дитини та ефективності розробленої індивідуальної програми її розвитку. Дослідники наголошують, що у роботі соціальний педагог має дотримуватися принципів роботи з дітьми з інвалідністю: індивідуалізація (облік індивідуальних особливостей та можливостей кожної дитини); інклюзія (створення умов для повноцінної участі всіх дітей у навчальному процесі); комплексність (взаємодія з різними фахівцями та службами); безперервність (регулярна та послідовна підтримка дитини з ООП на всіх етапах її освіти).

Отже, основними завданнями соціального педагога у процесі соціальної адаптації дітей з ООП у закладі освіти в умовах інклюзії є підтримка дітей, створення інклюзивного середовища їхнього розвитку за допомогою сприяння взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу (вчителями, батьками, однолітками, спеціальними педагогами, лікарями).

Соціальний педагог має сприяти тому, щоб шкільне середовище стало доступним і підтримуючим для дітей з ООП шляхом проведення такої роботи:

- інформування вчителів та учнів про специфіку роботи з дітьми з інвалідністю;
- адаптацію навчальних та позанавчальних заходів під потреби дітей з ООП;
- проведення тренінгів для колективу класу з питань толерантності та емпатії.

Аналіз досліджень засвідчив, що соціальний педагог має здійснювати регулярний моніторинг прогресу дитини з ООП, оцінювати ефективність впроваджених програм та, за необхідності, їх коригувати, проводити регулярні бесіди з вчителями та батьками, спостереження за поведінкою та взаємодією дитини з однокласниками [3, с. 227].

С. Фурдуй зауважує, що система соціально-педагогічної допомоги «повинна бути спрямована не на підміну сім'ї, а на розвиток її власних ресурсів і ініціативи, так як тільки перетворення сім'ї в активного суб'єкта соціально-педагогічної діяльності є вирішальним фактором ефективності процесів реабілітації та інтеграції дитини, а ефективним засобом соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я є інклюзивна освіта на основі соціокультурного підходу» [5, с. 66].

Отже, робота соціального педагога закладу загальної середньої освіти з соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю в умовах інклюзії, що побудована на засадах технологічності та використанні соціокультурного підходу сприяє успішній адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до повноцінної участі в житті школи, що

забезпечуватиме їхній розвиток та більш ефективне пристосування до дорослого життя у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Костіна В., Жиглій Г. Соціально-педагогічна діяльність з адаптації молодших школярів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. *Соціальна робота у глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку. Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 листопада 2023 року*. м. Київ, 23-24 листоп. 2023 р. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2024 С. 244-248.

2. Панасенко Н., Вайнола Р. Соціалізація дітей особливими освітніми потребами як результат взаємодії сім'ї та закладу освіти. *Актуальні проблеми соціальної роботи та інклюзивної освіти в сучасних умовах [Електронне видання] : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дрогобич, 4-5 травня 2023 р.)*. Дрогобич : ДДПУ імені І. Франка. 2023. С. 81-85.

3. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 27 (3). С. 224-228.

4. Толдонова Л. «Включення» дитини з особливими освітніми потребами в суспільство здорових однолітків. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 3. С. 152-158.

5. Фурдуй С. Своєрідність соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в процесі інклюзивного навчання. *Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: європейський вектор, українські реалії*. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2018 р.). Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 64-67.

Гетьман А.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка Н.О. Єсіна

Анотація. У статті дано визначення поняттям «похилий вік», «територіальний центр» як один із видів соціальних закладів, які надають послуги із соціалізації людям похилого віку; висвітлені соціально-психологічні фактори, які впливають на процес соціалізації людей похилого віку; визначені проблем, з якими стикаються особи похилого віку у процесі соціалізації;

проаналізовані різні підходи до визначення поняття «соціалізація»; дано авторське визначення поняття «соціалізація осіб похилого віку»; схарактеризовані особливості процесу соціалізації людей похилого віку в сучасних умовах існування суспільства: спосіб життя в молодості, ставлення великих і малих соціальних груп до цієї вікової категорії осіб, власного ставлення до себе, до оточуючих; розглянуті різні точки зору на поняття «професійна підготовка соціальних фахівців до соціалізації людей похилого віку»; дано власне визначення підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру як процес оволодіння системою теоретичних знань, особистих якостей, практичних умінь та навичок з метою успішного виконання у майбутній професійній діяльності; виявлено готовність майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру як результат зазначеної підготовки; схарактеризовано компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру: когнітивний, особистісний, діяльнісний.

***Ключові слова:** похилий вік, територіальний центр, соціалізація, соціалізація людей похилого віку, професійна підготовка соціальних працівників, готовність соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку.*

Annotation. The article defines the concepts of "elderly age", "territorial center" as one of the types of social institutions that provide socialization services to the elderly; socio-psychological factors that affect the process of socialization of the elderly are highlighted; defined problems faced by the elderly in the process of socialization; analyzed different approaches to defining the concept of "socialization"; the author's definition of the concept of "socialization of the elderly" is given; characterized features of the process of socialization of the elderly in the modern conditions of society: the way of life in youth, the attitude of large and small social groups towards this age category of people, their own attitude towards themselves and others; different points of view on the concept of "professional training of social specialists for the socialization of the elderly" were considered; the proper definition of the training of future social workers for the socialization of the elderly in the conditions of the territorial center is given as a process of mastering the system of theoretical knowledge, personal qualities, practical abilities and skills for the purpose of successful performance in future professional activities; the readiness of future social workers for the socialization of the elderly in the conditions of the territorial center was revealed as a result of the specified training; the components of the readiness of future social workers for the socialization of the elderly in the conditions of the territorial center are characterized: cognitive, personal, activity.

***Key words:** elderly, territorial center, socialization, socialization of elderly people, professional training of social workers, readiness of social workers for socialization of elderly people.*

Постановка проблеми. Сьогодні наша держава переживає дуже важкі часи: економічний спад, повномасштабну військову агресію з боку Російської

федерації, що призводять до неможливості багатьох дітей брати відповідальність по догляду за своїми літніми батьками.

Одним із ключових аспектів соціальної політики є забезпечення якісного життя людей похилого віку, що включає в себе не лише медичний догляд, а й соціальну підтримку та сприяння їхній активній участі в житті суспільства.

Саме тому актуальним є дослідження, спрямоване на аналіз сутності, структури та особливостей підготовки майбутніх соціальних фахівців до роботи з людьми похилого віку в умовах територіальних центрів. Це пов'язано з декількома факторами. По-перше, існує потреба в кваліфікованих фахівцях, які володіють знаннями та навичками для ефективної роботи з даною категорією. По-друге, сучасні реалії вимагають від соціальних працівників не лише надання матеріальної допомоги, а й створення умов для соціальної реабілітації, психологічної підтримки та активного дозвілля людей похилого віку. По-третє, змінюються потреби самих людей похилого віку, які прагнуть до самостійного життя та активної участі в соціальних процесах.

Проте, багато випускників вищих навчальних закладів спеціальності «Соціальна робота» не мають достатньої підготовки для роботи з даною категорією населення, що може призводити до їхньої ізоляції та погіршення якості життя. Тому існує нагальна потреба дослідити, як ефективно та якісно організувати навчальний процес у закладах вищої освіти для майбутніх соціальних фахівців, щоб вони мали необхідні теоретичні знання та практичні уміння і навички у роботі з особами похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що деякі питання соціалізації людей похилого віку відображено у працях Т. Алексеєнко [1], Т. Калініченко [3], соціально-психологічні аспекти подолання проблем осіб похилого віку висвітлено у наукових студіях В. Кузьмича [6], С. Михальської [7], теоретико-методичні та практичні основи організації та здійснення соціальної роботи з соціалізації людей похилого віку розглянуто у дослідженнях М. Житинської [2], І. Романової [11], М. Сех [11] тощо.

Проблему професійної підготовки фахівців соціальної галузі розкрито у наукових джерелах А. Рижанової [10], Л. Хоменко-Семенової [12] з соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру у працях О. Карпенко [4], І.Ковчина [5], Н. Павлишина [8].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей підготовки майбутніх соціальних фахівців до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах зростання тривалості життя та підвищення вимог людей похилого віку до гідних умов існування й самореалізації, соціальна робота повинна бути спрямована на мобілізацію та ефективне використання ресурсів громади. Важливо опиратися на сильні сторони як самої громади, так і літніх людей, допомагаючи їм формувати стійкість до життєвих викликів та знаходити шляхи створення сприятливих умов для їхнього життя й самореалізації через активну участь у суспільних процесах.

На основі проведеного аналізу джерельної бази М. Житинської [2], Т.Калініченко [3] встановлено, що поняття «*похилий вік*» слід розуміти в широкому сенсі. Адже в багатьох країнах і культурах зарахування до категорії осіб похилого віку - це не обов'язково питання власне віку, скоріше це пов'язано з такими обставинами, як, наприклад, статус дідуся або наявність певних фізичних ознак, як-от сиве волосся. У місцевостях, де люди живуть у важких умовах, деякі стани, які зазвичай асоціюються з похилим віком, наприклад, труднощі з пересуванням або хронічні захворювання, можуть з'явитися і в більш молодому віці. Проте слід зазначити, що в переважній більшості джерел для визначення осіб похилого віку використовують 60-річний вік і старше. Так, за міжнародною класифікацією, «людина похилого (або третього) віку це особа, яка досягла 65 років» [2, с. 95].

Аналіз наукової літератури В. Кузьмича [6], С. Михальської [7] та практики соціальної роботи дозволив визначити соціально-психологічні фактори, які впливають на процес соціалізації людей похилого віку, а саме: зниження рівня доходів і погіршення матеріального становища; зниження рівнів самоповаги і авторитету серед оточуючих; самотність: більше 70% літніх людей живуть або тільки з чоловіком, або наодинці, половина жінок, старших за 65 років, - удови; обмеженість свободи у виборі видів життєдіяльності, подорожей, проведення часу, партнерів для спілкування і спільного життя.

До проблем, з якими стикаються особи похилого віку, можна віднести: загальний стан здоров'я (фізичне, психічне); самотність; зниження рівня життя, підвищення рівня злочинних дій, що вчиняються по відношенню до осіб похилого віку; упереджене ставлення окремих громадян до людей похилого віку, соціальна ізоляція (погіршення комунікативних здібностей літніх людей).

Отже, перехід людини до періоду старості, характеризується послідовним або раптовим проходженням нею певних вікових психосоціальних кризових етапів: відхід з будинку дорослих дітей, народження онуків, вихід на пенсію, смерть або загроза втрати близьких людей, усвідомлення наближення власної смерті.

На думку, науковця М. Житинської соціалізація – «це процес засвоєння людиною протягом життя соціальних норм, цінностей, навичок та ролей, необхідних для успішного функціонування в суспільстві. Це динамічний і безперервний процес, який починається в ранньому дитинстві та триває протягом усього життя» [2, с. 47].

Дослідниця Т. Калініченко вважає, що «...соціалізація – це процес інкультурації, тобто засвоєння людиною культури того суспільства, в якому вона живе, що включає до складу: вивчення мови, звичаїв, традицій, цінностей та вірувань» [3, с. 148].

М. Сех розглядає соціалізацію як «процес самореалізації людини, в ході якого людина вчиться використовувати свої здібності та таланти для досягнення своїх цілей та реалізації свого потенціалу» [11, с. 58].

Проаналізувавши наукову літературу Т. Калініченко [3], В. Кузьмича [6], С.Михальської [7] ми дійшли висновку, що соціалізація осіб похилого віку - це складний процес, що передбачає проведення комплексу заходів, які спрямовані

на пристосування до нових умов життя та продовження соціальної активності людей похилого віку.

Ми підтримаємо позицію з А. Рижанової [10], що *особливостями процесу соціалізації людей похилого віку* в сучасних умовах існування суспільства є те, що характер соціалізації людей у похилому віці залежить від: способу життя в молодості; ставлення великих і малих соціальних груп, інституцій до цієї вікової категорії осіб; власного ставлення до себе, до оточуючих, а також до самого процесу старіння.

Одним із видів соціальних закладів, які надають послуги із соціалізації людям похилого віку є територіальні центри соціального обслуговування.

Відповідно до Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «територіальний центр надання соціальних послуг (далі - територіальний центр) є бюджетною установою, рішення щодо утворення, ліквідації або реорганізації якої приймає місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування» [9]. Ця державна установа утворюється з метою надання соціальних послуг різним категоріям громадянам, які опинились у складних життєвих обставинах та не можуть без сторонньої підтримки і допомоги їх подолати. Послуги громадянам надаються за місцем проживання на умовах тимчасового, стаціонарного, або денного їх перебування.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру, залежить, насамперед, від професіоналізму та професійної підготовки соціального фахівця.

Аналіз наукових джерел А. Рижанової [10], Л. Хоменко-Семенової [12] дозволив визначити професійну підготовку як невід'ємну складову професійної освіти, у ході якої формуються та розвиваються знання, вміння, навички та якості фахівця.

На думку дослідниці А. Алексєєвої, професійна підготовка - це спеціально організований процес формування готовності до виконання майбутніх завдань і як готовність, тобто наявність компетенції, знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певних завдань [1, с. 4].

Л. Хоменко-Семенова визначає саме підготовку майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності, як таку, що «передбачає формування в них компетентності в галузі вивчення індивідуальності і соціальної природи людини, особливостей соціальних груп та індивідів у конкретних обставинах суспільного життя; засвоєння методів впливу, вияву їхніх можливостей у міжособистісному спілкуванні, надання безпосередньої допомоги конкретній людині чи групі людей у розв'язанні їхніх проблем» [12, с. 252].

На основі аналізу наукових студій А. Алексєєвої [1], Н. Павлишиної [8] ми вважаємо, що підготовка майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру - це процес оволодіння системою теоретичних знань, особистих якостей, практичних умінь та навичок з метою успішного виконання у майбутній професійній діяльності, поставлених завдань та реалізацій зазначених функцій, спрямованих на здійснення системи заходів щодо сприяння, підтримки і реалізації соціальних послуг особам

похилого віку, які потребують підтримки та допомоги на шляху подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримку їх соціального статусу та вироблення у них активної життєвої позиції.

Науковець О. Карпенко, розглядаючи структуру професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, вважає, що вона повинна складатися з трьох етапів: орієнтованого (адаптивного), на якому майбутній фахівець знайомиться з соціальною обумовленістю, функціями, місцем та етичними принципами своєї майбутньої професійної діяльності; теоретичного, де відбувається оволодіння теоретичними знаннями (соціологічними, психологічними, педагогічними, соціокультурними), необхідними соціальному працівнику для виконання завдань широкого профілю; практичного, де фахівці соціальної галузі опановують практичними вміннями та навичками, необхідними для організації соціальної взаємодії і самопомоги, з метою реабілітації клієнта чи корекції його поведінки [4, с. 55].

Результатом підготовки фахівця соціальної галузі є готовність до зазначеної діяльності. Розглядаючи готовність з точки зору професійної діяльності як стану особистості І. Ковчина зауважує, що «готовність визначається внутрішнім настроєм на певну поведінку, установкою на активні та доцільні дії в роботі»[5, с. 213]. Виходячи з цього визначення авторка визначає наступні компоненти цього феномену: пізнавальний та емоційний, мотиваційний та вольовий компоненти готовності [5, с. 214].

Н. Павлишина вважає, що зміст підготовки соціальних працівників повинен включати наступні компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи; власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника; розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника [8].

На основі аналізу наукових студій О. Карпенко [4], І. Ковчина [5], Н.Павлишина [8] нами виділено наступні компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру: *когнітивний* (опанування системою професійних знань стосовно сутності, змісту, засобів, форм, методів та технологій роботи з соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру), *мотиваційно-особистісний* (формування у майбутніх соціальних фахівців мотивів та інтересу до професійної діяльності з соціалізації людей похилого віку та професійних цінностей, які гарантують успішність зазначеної діяльності у територіальних центрах) та *діяльнісний* (оволодіння системою фахових умінь та навичок, необхідних для подальшої практичної роботи з соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру).

Якісна підготовка соціального фахівця у заданому напрямку повинна поєднувати теоретичні знання, отриманні під час навчання, та практичну підготовку. Майбутні соціальні фахівці, отримують практичну підготовку під

час проходження виробничої практики. Саме вона відіграє важливу роль у становленні професіонала.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру буде більш дієвою, якщо враховувати наступні педагогічні умови зазначеної підготовки, що дозволяють готувати висококваліфіковані кадри, які здатні здійснювати ефективну соціальну роботу з людьми похилого віку, а саме: мотивування і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності здобувачів для активного включення в соціальну роботу з людьми похилого віку через волонтерську роботу; використання інноваційних методів навчання для моделювання соціальної роботи з даною категорією.

Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних фахівців до соціалізації людей похилого віку в умовах територіального центру, що є дієвими та може використовуватися у процесі професійної освіти майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів.

Список використаних джерел:

1. Алексеєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: наук.-метод. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 152 с.
2. Житинська М.О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 260 с.
3. Калініченко Т.І. Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки літніх людей. *Часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 19. С. 147-154.
4. Карпенко О.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. *НПУ імені МП Драгоманова*. 2018. С. 53-65.
5. Ковчина І.М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи : монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. 538 с.
6. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Пед. науки. 2018. № 3. С. 93-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znrnadrcrn_2018_3_11 (дата звернення: 02.10.2024 р.).
7. Михальська С.А. Психологічні особливості людей похилого віку. *Проблеми сучасної психології*. 2022. Вип. 23. С. 425-434.
8. Павлишина Н.Б. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку. *Освітологічний дискурс*. 2014. – № 2(6). – С. 141–151. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/118#.VF6PoGeTAek>.

9. Постанова КБ Міністрів України: Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (*надання соціальних послуг від 29 грудня 2009 р. № 1417 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>*)

10. Рижанова А.О. Соціокультурні технології та соціально-педагогічна діяльність в умовах інформаційного суспільства. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. *Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*. Суми : Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. № 5 (69). С. 166–175

11. Романова І.А., Сех М.І. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвуз. дистанц. студ. наук.-практ. конф., Харків, 27 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за ред. М. П. Васильєвої]. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 67-74.*

12. Хоменко-Семенова Л.О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності. *Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2019. Вип. 19. С. 252–257.

Данилова Н.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК В РОБОТІ З УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Проблема соціокультурної реабілітації учнів з особливими освітніми потребами в умовах повномасштабної війни в Україні стає все більш актуальною. Через несформовану стійкість до стресу та відсутність досвіду ця категорія стає найбільш безпорадною в різноманітних екстремальних ситуаціях, зокрема в умовах війни. Внаслідок цього виникає протиріччя між необхідністю подолання соціальної ізоляції людей з інвалідністю та відсутністю відповідних соціокультурних умов, необхідних для їхнього повноцінного розвитку. Йдеться насамперед про створення й впровадження концепції соціокультурного розвитку людей з інвалідністю, яка сприятиме їхній ефективній інтеграції у суспільство, зокрема зараз, коли тривають воєнні дії, а соціокультурна

реабілітація відбувається не на належному рівні. Проблема соціальної адаптації та інтеграції учнів з особливими освітніми потребами є дуже актуальною та вимагає пошуку ефективних методів корекційної роботи.

Протягом останніх років в роботі з учнями з особливими освітніми потребами широко використовується арт-терапія, що є одним із найбільш ефективних способів роботи з людьми будь-якого віку та з різного роду порушеннями. Для особистості арт-терапія є способом саморозкриття, самовираження, розвитку та шляхом до відчуття гармонії. Як самостійна галузь теоретичних знань та практичної діяльності, арт-терапія стала формуватися з поєднання науки та мистецтва на початку ХХ сторіччя. Арт-терапія (лікування мистецтвом) є сучасним методом соціальної адаптації, реабілітації й терапії, особливо важливим для людей з інвалідністю, які, як правило, з незалежних від них причин є соціально дезадаптованими. Лікування мистецтвом не тільки зцілює, а й інтегрує їх у суспільство.

Останнім часом вплив технік арт-терапії на роботу з людьми з інвалідністю досліджують багато вітчизняних (О. Вознесенська, О. Горбань, О. Гук, А. Ревть, Ю. Руденко, Р. Тараненко та ін.) і зарубіжних вчених (В. Ловенфельд, Е. Кейн, Е. Крамер, М. Лібман, Д. Вудз, Р. Сільвер, Ш. Макніфф, Б. Мун та інші). Здійснений науковий пошук [1; 2; 3; 4; 5] засвідчує, що сучасна арт-терапія включає такі види: ізотерапію (лікувальний вплив засобів образотворчого мистецтва – ліплення, малювання, інтуїтивного живопису, мпандалотерапії, декоративно-прикладного мистецтва); бібліотерапію (лікувальний вплив читання); імаготерапію (через образ, театралізацію); музикотерапію (через сприйняття музики); вокалотерапію (лікування співами); кінезітерапію (лікувальний вплив рухів – танцювальну-рухова терапія, корекційна ритміка), терапію фотографією та ін.

Арт-терапія забезпечує лікування й відновлення шляхом залучення учнів з особливими освітніми потребами до мистецтва. З урахуванням того, що арт-терапія є багатофункціональним засобом, використання її елементів сприяє розвитку особистісних можливостей учнів, їх інтересів та потреб, поєднує діагностику і розвиток, гармонізує внутрішній світ дитини, сприяє збереженню й покращенню здоров'я, позитивно впливає на фізичний, емоційний, інтелектуальний, соціальний, естетичний і духовний стан, а також допомагає опанувати певні знання, уміння та навички.

На базі Державного навчального закладу “Регіональний центр професійної освіти, інноваційних технологій будівництва та промисловості”, де працює автор дослідження, проводиться велика робота з розвитку й соціалізації учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються за професіями: маляр, озеленювач. Місією бібліотеки центру є забезпечення фізичного та інтелектуального доступу до інформації читачам з обмеженнями, через які їм важко або неможливо використовувати загальнодоступні ресурси. Адже бібліотека забезпечує лікування людини словом, книгою.

Тому було вирішено створити бібліотерапевтичний центр «BIBLIO-ART майстерня» для учнів з особливими освітніми потребами, місією якого є сприяння соціальній адаптації, розвитку творчих можливостей наших

«особливих» учнів. Відвідування бібліо-арт майстерні створює широкі можливості для розвитку творчих здібностей, рухової та зорової пам'яті, уміння виражати почуття, фантазувати, конструктивно мислити, сприяє залученню до колективної творчої діяльності.

Нами була розроблена й реалізована програма роботи бібліо-арт-терапевтичного центру, яка передбачає проведення на базі бібліотеки щомісячних занять-зустрічей упродовж навчального року тривалістю 45 хвилин. Зокрема, терапевтичне заняття на тему «Нетрадиційні техніки малювання. Декоративні ефекти. Малювання сіллю» сприяло ознайомленню учнів із нетрадиційними техніками малювання, набуттю учнями вмінь малювати різними техніками, передаючи правильне розміщення, форми, колір і пропорції, виконувати малюнок у певній послідовності за зразком. Така діяльність розвиває дрібну моторику руки, виховує почуття естетичної насолоди, спостережливість, акуратність, увагу й містить могутній терапевтичний ефект, вивільняючи творчі сили особистості, сприяє відновленню її внутрішніх ресурсів життєтворення, самоціленню й самовираженню у створенні індивідуального витвору мистецтва.

Узагальнюючи, зазначимо, що соціально-педагогічна робота з учнями з особливими освітніми потребами з використанням методів арт-терапії в сучасних умовах розвитку українського суспільства виконує одну з надзвичайно важливих соціальних функцій – забезпечення підтримки, супроводу та корекції, що сприяє інтеграції учнів з особливими освітніми потребами в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Тараненко Р.К., Горбань О.В. Практична арт-терапія: збірник арттерапевтичних технік і методик. Кропивницький: НВЦ УІАТАП, 2020. 85 с.
2. Вознесенська О.Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. № 3 (29). С. 40–47.
3. Руденко Ю. Ю. Казкотерапія в соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2023. Вип. 60, Т. 3. С. 262-266.
4. Полторак Л.Ю. Арт-терапія в соціальній роботі: навч. посібник. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2014. 152 с.
5. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*, 2019. № 7. С. 93-97.

Дерей В.А.

здобувачка першого (бакаларського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Романова І.А.

Соціальна профілактика наркотичної залежності підлітків – це комплекс заходів, спрямованих на запобігання тому, щоб підлітки почали вживати наркотики. Вона передбачає роботу з дітьми та їхніми сім'ями, надання інформації про небезпеки наркотиків, створення підтримуючого середовища, яке допомагає уникати впливу негативних факторів. Основна мета такої профілактики – вчасно виявити ризики, навчити підлітків робити правильний вибір та підтримати їх у важкі моменти життя, щоб вони не шукали вихід у шкідливих звичках.

Аналіз досвіду реалізації соціальної профілактики наркотичної залежності підлітків дозволив визначити найбільш поширені напрями і форми роботи: виявлення та усунення факторів, що сприяють залученню молоді до вживання наркотиків; інформаційно-просвітницька діяльність, яка полягає в наданні достовірної інформації про шкідливі наслідки вживання наркотичних речовин та пропаганду здорового способу життя; залучення підлітків до соціально корисної діяльності, спрямованої на розвиток їхніх інтересів і талантів, з метою зменшення впливу негативного середовища; психологічна підтримка та консультування підлітків, які перебувають у групі ризику, можуть допомогти їм впоратися зі стресом, депресією та іншими проблемами, що провокують вживання наркотиків; створення позитивного середовища, де підлітки зможуть реалізувати свої потреби.

У процесі професійної діяльності соціальні суб'єкти здійснюють соціальну профілактику різноманітними інструментами, у тому числі, соціальною рекламою.

Відповідно до Закону України «Про соціальну рекламу» «соціальна реклама — це будь-яка інформація, яка поширюється з метою досягнення важливих для суспільства цілей та пропаганди загальнолюдських цінностей. Її головне завдання – привернути увагу до соціально значущих питань, і вона не спрямована на отримання фінансової вигоди».

У профілактиці соціальна реклама щодо наркотичної залежності інформує про небезпеки, пов'язані з вживанням наркотиків, що може застерегти молодь від ризикової поведінки. Завдяки просуванню ідей здорового способу життя, соціальна реклама заохочує молодь займатися спортом, творчістю та іншими корисними справами. Крім того, вона сприяє розвитку соціальної відповідальності, закликаючи молодь брати участь у волонтерських

проектах і важливих соціальних ініціативах, що допомагає зменшити ймовірність залучення до наркотиків. Соціальна реклама також може змінити суспільні стереотипи, зменшуючи стигматизацію людей, які мають проблеми з наркотиками, і підвищуючи підтримку для тих, хто потребує допомоги.

Аналіз досвіду використання соціальної реклами щодо профілактики наркотичної залежності підлітків свідчить, що її використовують:

1) у соціальній профілактиці наркотичної залежності. Вона підвищує обізнаність про ризики вживання наркотичних речовин, заохочує до здорового способу життя та інформує про доступні методи допомоги. Наприклад, кампанії, що демонструють страшні наслідки наркотичної залежності, можуть мотивувати людей не починати або кинути вживати наркотики. Реклама, що розповідає про безкоштовні гарячі лінії або реабілітаційні центри, допомагає тим, хто шукає підтримку;

2) у роботі з підлітками соціальна реклама активно застосовується для впливу на молодь: кампанії на теми, такі як боротьба з булінгом, безпечна поведінка в інтернеті, важливість здорового харчування та фізичної активності, заохочують підлітків до позитивних змін у їхньому житті. Наприклад, відеоролики про кібербулінг можуть навчити молодь протистояти агресії в мережі та повідомляти про неї дорослим. Рекламні кампанії із залученням популярних блогерів або спортсменів можуть надихнути підлітків займатися спортом і обирати здорові звички;

3) у закладах загальної середньої освіти може використовуватися для пропаганди важливих соціальних норм та цінностей; плакати, відеоролики та інтерактивні заходи на теми толерантності, екологічної свідомості або здоров'я допомагають учням усвідомити важливість цих питань. Наприклад, у багатьох школах проводять кампанії про сортування сміття або економію води, що сприяє формуванню екологічної відповідальності у дітей. Також реклама може заохочувати учнів до поваги одне до одного, створюючи комфортне і дружнє середовище в навчальних закладах.

Джигурда К.Г.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Анотація. У статті розглянуто сучасні виклики до підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з демобілізованими

військовослужбовцями. Висвітлено глибокі зміни у житті ветеранів, викликані бойовими діями, що призводять до психологічних травм і посттравматичних розладів. Визначено, що ефективна адаптація й інтеграція демобілізованих військовослужбовців потребує нових підходів й посилення відповідного вектору професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи, які мають бути здатними своєчасно виявляти й сприяти вирішенню комплексу соціально-психологічних проблем ветеранів, надавати соціальну, психологічну, правову та профорієнтаційну підтримку. Підкреслено важливість залучення самих ветеранів до допомоги іншим захисникам, їхнім сім'ям, що відновлює активну життєву позицію ветерана, дозволяє відчути власну цінність і значущість, можливість впливати на життєдіяльність громади.

Ключові слова: демобілізовані військовослужбовці, фахівці соціальної галузі, інтеграція, соціальна адаптація.

Dzhigurda K.G., Kabus N.D. CONTEMPORARY CHALLENGES OF THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL FIELD TO WORK WITH DEMOBILISED MILITARY SERVANTS

Abstract. The article examines modern challenges to the training of future specialists in the social field to work with demobilized servicemen. Profound changes in the lives of veterans caused by combat operations, leading to psychological injuries and post-traumatic disorders, are highlighted. It was determined that effective adaptation and integration of demobilized servicemen requires new approaches and strengthening of the appropriate vector of professional training of future specialists in the field of social work. They must be able to timely identify and contribute to the solution of a complex of socio-psychological problems of veterans, provide social, psychological, legal and vocational support. The importance of involving the veterans themselves in helping other defenders and their families is emphasized, which restores the veteran's active position in life, allows them to feel their own value and significance, and the opportunity to influence the life of the community.

Keywords: demobilized military personnel, specialists in the social field? integration, social adaptation.

Постановка проблеми. Соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями стає все більш актуальною в умовах тривалого конфлікту в Україні. Адаптація до сучасного цивільного життя демобілізованих військовослужбовців супроводжується необхідністю вирішення низки проблем які можливо об'єднати в такі групи: соціальні, особистісні, фізіологічні, психологічні, юридичні. Зазначені проблеми не можуть бути розв'язанні без системного втручання фахівців соціальної галузі, професійна діяльність яких спрямована на допомогу в соціальній адаптації, реабілітації вразливих груп населення, до яких, безсумнівно належить захисники, які зазнали важких поранень, мають серйозні проблеми зі здоров'ям та надзвичайно психотравмівний досвід бойових травм. Бойові дії призвели до появи нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які повертаються з війни до

мирного життя і не менше за мирне населення піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх чинників, перебувають у стані надзвичайної вразливості й потребують негайної реабілітації. У цьому сенсі гостро постає проблема розробки та вдосконалення форм і методів соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями, а також професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в означеному напрямі.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку соціальної роботи у напрямку комплексної допомоги демобілізованим військовослужбовцям та ветеранам привертає значну увагу вітчизняних учених. Зокрема, питання соціальної політики та соціальної роботи у сфері підтримки ветеранів, проблему соціальної адаптації, правової допомоги й соціального захисту демобілізованих військовослужбовців вивчають О. Карпенко, А. Козінчук, Т. Коленіченко, О. Кондратенко, М. Кравченко, Л. Литвинова, Л. Міщик, Н. Паніна, Т. Семигіна та інші вчені, які відзначають, існуючі підходи до соціально-психологічної реабілітації ветеранів потребують модернізації й підкреслюють важливість впровадження комплексних програм підтримки, які включають психологічну, соціальну та юридичну допомогу для успішної інтеграції ветеранів у мирне життя [1-7].

Метою статті є дослідження основних викликів адаптації демобілізованих військовослужбовців до мирного життя та визначення шляхів підготовки соціальних працівників до ефективної соціально-психологічної підтримки й допомоги ветеранам.

Виклад основного матеріалу. Дослідники відзначають, що російська агресія як чинник безпекових загроз для життя населення зумовила глибокі ціннісні зміни в усіх сферах життєдіяльності різних соціальних груп населення, зокрема демобілізованих військовослужбовців, що своєю чергою, спричинило в них загострення проблем, пов'язаних із сенсом життя, окресленням свого місця у світі та призначенням у соціумі. Отримані в ході бойових дій стреси, психологічні травми, посттравматичні розлади впливають на всі сфери життя ветеранів і знаходять своє відображення в їхній поведінці. З огляду на це актуалізується потреба у виробленні нових концептуальних підходів та практичних механізмів вирішення проблеми соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців, результатом якої має стати комплекс позитивних змін в їх життєдіяльності. Реінтеграція демобілізованих військовослужбовців як соціальної групи, що кількісно зростає і якісно змінюється в ході бойових дій, зумовлює нагальну потребу у підготовці висококваліфікованих фахівців з соціальної роботи, які мають бути здатними вчасно виявляти соціальні проблеми ветеранів та здійснювати ефективний соціальний супровід.

У ході професійної підготовки важливим є ознайомлення майбутніх фахівців соціальної галузі з усім спектром проблем, з яким стикаються демобілізовані захисники України та напрацьованим перспективним досвідом соціальної роботи з ветеранами. Необхідно зазначити, що проблема адаптації демобілізованих військовослужбовців до мирного життя на сьогодні є викликом перед державою та суспільством, які в значній мірі є неготовими

забезпечити успішну соціальну інтеграцію демобілізованих воїнів Збройних Сил України. Учасники бойових дій після повернення додому мають не тільки складні проблеми з фізичним здоров'ям, але й значні психологічні труднощі, а їхня адаптація до цивільного життя ускладнюється чисельними соціально-психологічними проблемами, які потребують вирішення, отже система соціально-психологічної допомоги ветеранам війни потребує вдосконалення.

Демобілізованим військовослужбовцям важко повертатися до цивільного життя, оскільки фізичне повернення додому не завжди збігається із психологічним й ментально воїни ще довго перебувають у стані війни. Участь у бойових діях, тяжкі втрати бойових побратимів призводить до зміни цінностей, у ветеранів часто зустрічається порушення соціальної взаємодії та втрата інтересу до суспільного життя, зниження активності, прагнення до соціальної ізоляції. Від цих «нестиковок» потерпають як самі ветерани, так і близьке оточення, якщо й ті, та інші не підготовлені до такого розвитку подій. Ветеранам потрібен час на усвідомлення всього, що відбулося й підтримка родини і суспільства у соціально-психологічній адаптації. Внаслідок недостатньої уваги суспільства та держави до проблем демобілізованих військовослужбовців у них можливе виникнення комплексу жертви та розвиток посттравматичного стресового розладу.

Сьогодні громадянське суспільство намагається приділяти увагу проблемам адаптації демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя. Допомогу в реабілітації воїнів надають психологи, соціальні працівники, волонтерські та громадські організації, які забезпечують інформаційну, психологічну та профорієнтаційну допомогу. Адже ефективні кроки з адаптації демобілізованих військовослужбовців до мирного життя повинні спрямовуватися не лише на виведення з кризового стану, а й на розвиток нових механізмів самореалізації в соціумі, життєво важливих умінь ветерана.

Водночас дослідники [3] зазначають, що в суспільстві присутнє неповне розуміння учасників бойових дій, а методи психологічної реабілітації стосовно вирішення проблем адаптації демобілізованих військовослужбовців є в значній мірі хибними, підкреслюючи, що у світовому стандарті присутнє поняття «соціально-психологічна адаптація ветеранів», а не реабілітація, оскільки реабілітація є відновленням, водночас важливо розуміти, що ветеран війни таким, як був, вже не стане, занадто багато втрат важливих для нього цінностей він зазнав. Тому йдеться про інтеграцію в суспільство й для ветеранів є важливим досвід інтеграції в суспільство демобілізованих військовослужбовців, які успішно пройшли цей шлях і готові поділитися своїм досвідом з тими, хто тільки повертається, бо між учасниками бойових дій існує високий рівень довіри один до одного, більший, ніж до цивільних фахівців.

З огляду на це, лише спільні дії соціальних працівників та громадянського суспільства можуть вирішити проблему успішної соціальної адаптації та інтеграції демобілізованих військовослужбовців. При цьому варто розуміти, що під час проходження служби у військових відбуваються значні психологічні, фізіологічні та функціональні зміни, що потребує втручання для стабілізації психоемоційного стану, фізичного і психічного відновлення ветерана.

Проблеми соціальної інтеграції українським бійцям самотійно подолати неможливо і тому потрібно термінове втручання для їх вирішення і подальшого відновлення в суспільстві.

Фахівці з соціальної роботи мають глибоко розуміти особливості відновлюючого спілкування з військовими, володіти й бути здатними реалізувати технології соціально-психологічної адаптації та інтеграції ветеранів на практиці. Сприяння адаптації бійців до цивільного життя має супроводжуватися комплексом заходів, які включають соціальну, психологічну, правову, економічну та профорієнтаційну складові. При цьому важливим є залучення самих ветеранів до допомоги іншим захисникам, їхнім сім'ям, що відновлює активну життєву позицію особистості, дозволяє відчувати власну цінність і значущість, можливість впливати на покращення життя інших військовослужбовців і ветеранів. Поєднання всіх цих аспектів допомагатиме успішній соціальній інтеграції українських бійців.

Висновки. Таким чином, в реаліях продовження збройної агресії ворога проти нашої Батьківщини, роль соціальних працівників у роботі з демобілізованими військовослужбовцями набуває нового змісту. Адаптація демобілізованих військовослужбовців до цивільного життя супроводжується необхідністю вирішення низки соціальних, особистісних, фізіологічних, психологічних, юридичних проблем. Урахування соціально-психологічних характеристик демобілізованих військовослужбовців дозволяє стверджувати, що їх ефективна адаптація та інтеграція потребують інноваційних напрямів соціальної та психологічної роботи з акцентом на активізацію позиції самого ветерана й залучення його до активної діяльності в суспільному житті громади. Спільні зусилля держави, громадянського суспільства та волонтерських організацій є вирішальними для адаптації й інтеграції ветеранів в соціумі.

Список використаних джерел

1. Жданова О. І. Психологічна реабілітація ветеранів: теорія і практика. Дніпро: Дніпровський національний університет, 2019.
2. Захаріна Т. Напрями соціальної роботи з ветеранами гібридної війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2023. Вип. 1(52). С. 55–59.
3. Козінчук А. Соціально-психологічна адаптація ветеранів АТО: проблеми й шляхи їх вирішення. URL: <https://gurt.org.ua/articles/32262/bull>
4. Коленіченко Т. Інституційні суб'єкти соціальної реінтеграції ветеранів в умовах війни: стейкхолдерський підхід. *Стратегія сучасного розвитку України: синтез правових, освітніх та економічних механізмів: колективна монографія* / За заг. ред. Г.В.Старченка Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С.269–282.
5. Литвинова Л. М. Правова допомога та соціальний захист ветеранів. *Правові основи соціальної роботи з ветеранами війни*. Київ: Київський університет права НАН України, 2018.

6. Паніна Н. В. Психосоціальна підтримка демобілізованих військовослужбовців: український досвід та виклики. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2018.

7. Семигіна Т. В., Карпенко О. В. Соціальна політика та соціальна робота у сфері підтримки ветеранів війни: сучасні виклики та перспективи. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2019.

Дмитренко Н.М.

*соціальний педагог, спеціаліст вищої категорії
Комунального закладу Харківського ліцею №43 Харківської міської ради*

РОБОТА ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ У МЕТРОШКОЛІ ХАРКОВА

Ще перед початком нового 2023/2024 навчального року Харківський міський голова Ігор Терехов анонсував проєкт з облаштування в Харківському метрополітені навчальних кабінетів, у яких зможуть навчатися учні молодших класів. У такий спосіб спробували забезпечити дітям доступ до освітніх заходів та корисного дозвілля під час війни. 1 вересня Харківську метрошколу презентували для журналістів та батьків, а 4 вересня 2023 року в підземних класах уже офіційно розпочали навчальний процес. На п'яти станціях метрополітену облаштували 17 кабінетів кожен площею 40 квадратних метрів, забезпечили їх одинарними партами, інтерактивними дошками та іншим обладнанням. Класи розташовані на станціях «Університет», «Перемога».

Кожен клас розрахований на 30 дітей, які навчаються у дві зміни: з 9:00 до 12:00 і з 13:00 до 16:00. У метро діти навчаються по два — три дні на тиждень, а інші дні — вдома онлайн. Частина батьків самостійно підвозить дітей до станцій метро, а інших з різних районів міста доставляють шкільними автобусами, які курсують на 34 маршрутах. За маленьких школярів забезпечують харчуванням (смачними гамбургерами або ланч боксом та соком). З дітьми працюють вчитель та помічник вчителя (якого називають тьютором), практичний психолог, соціальний педагог/адміністратор, в школі знаходиться весь час медичний працівник. Усі спеціалісти готові оперативно надати дітям всю необхідну допомогу та підтримку під час навчання.

Особливе завдання у метрошколі стоять перед психологам та соціальним педагогам, бо до новостворених класів зі всього міста прийшли незнайомі один з одним діти, які мають різні навчальні рівні та травматичний досвід війни, багато таких, які втратили житло або ховалися від ворожих обстрілів і авіанальотів у тимчасових помешканнях. Для підвищення кваліфікації у напрямі роботи з такими соціальними викликами фахівці психологічної служби пройшли тренінг з ізраїльськими психологами.

Ми використовуємо в роботі з дітьми в метрошколі такі практики: техніки соціалізації; техніки дихання, заземлення, релаксації (медитації); зняття напруги за Джекопсоном; методи арт-терапії (музика, казкотерапія, малювання); техніки розвитку життєстійкості та інші. Наприклад, Правило 6 С,

що є дієвою технікою, яка допомагає заспокоїтися і зібрати, трохи врівноважити емоції, після якої Ви не зробите нічого імпульсивного, бо будете контролювати себе в моменті.

З метою релаксації ми проводимо такі вправи: релаксація за Джекобсоном; антистресова релаксація; вправа «Внутрішній промінь»; фізичні вправи під музику; вправи «Дерево»; «Руки» «Птахи»; прогресивна м'язова релаксація, а також гра -релаксація «У лісі», гра-медитація «Я море» та інші.

Арт-терапія допомагає зняти зайву напругу, відповісти на вічні питання душі та розкрити творчі здібності дітей. В ході роботи дійшли висновку, що арт-терапія корисна при роботі з різними наслідками війни, які впливають на дітей, бо допомагає зменшити вплив емоційних потрясінь, запобігти розвитку депресії, ПТСР, а також допомагає у діагностиці та вирішенні особистісних проблем.

Дітям дуже подобається виконувати арт-терапевтичні вправи з використанням різних технік: штриховка; малювання пальцями; неіснуюча тварина; малюнок родини.

Для заспокоєння дітей, зняття зайвої напруги ми використовуємо під час взаємодії різну музику, за допомогою якої діти навчаються взаємодіяти зі своїми почуттями, долати стрес та прокрашувати своє самопочуття.

Застосування казкотерапії дозволяє регулювати відносини в дитячому колективі та формувати характер дитини, використовуючи для цього ресурси казки; це спосіб виховання у дитини особливого ставлення до світу, спосіб передачі необхідних моральних норм і правил. У роботі з дітьми використовуємо різні казки та мультфільми: казка «Історія хлопчика та його собаки»; казка «Чому мамі треба все розповідати»; мультфільм «Лісова школа звірів»; мультфільм «Думки навиворіт»; трейлер «Незрівняний містер Фокс» та інші.

Також активну участь діти приймають в організованих нами акціях, приурочених святковим датам. Осторонь проєкту не залишилися здобувачі вищої освіти. В межах нашої партнерської угоди з ХНПУ імені Г.С.Сковороди, під час виробничої практики здобувачі вищої освіти 4 курсу факультету соціальних і поведінкових наук спеціальності 231 Соціальна робота брали активну участь в організації та проведенні тематичних загальних заходів для учнів метрошколи в дистанційному форматі до святкових дат; профілактичних заходів в онлайн режимі; розробці профілактичних буклетів та інших виховних впливів. Здобувачами освіти-практикантами розроблено буклети для дітей і їхніх батьків з проблеми комп'ютерної та ігрової залежності, зняття стресу, підтримки ментального здоров'я дітей під час війни» та інші.

Здобувачі освіти в межах практики провели низку соціально-виховних заходів в дистанційному форматі: до Дня Української писемності та мови; міжнародного Дня прав жінок і миру; до Всесвітнього Дня мрії. Війна доволі змінила наше звичне життя та ми маємо сьогодні метрополітен, що частково пристосовано під сучасні освітянські потреби. Ми пишаємося, що стали учасниками цього важливого проєкту, результати якого бачимо щодня на усміхнених обличчях наших дітей.

Дмитренко Н.М.
соціальний педагог, спеціаліст вищої категорії
Комунального закладу Харківського ліцею № 43 Харківської міської ради

Костіна В.В.
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

**ДОСВІД ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
КАФЕДРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ ТА КЗ «ХАРКІВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ №43»
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Сьогодні, в умовах реформування освіти, зростає актуальність співпраці між закладами загальної середньої освіти (ЗЗСО) та закладами вищої освіти (ЗВО), адже саме в середовищі закладів освіти закладається підґрунтя для успішного зростання майбутніх кваліфікованих та успішних громадян держави та створення майбутнього добробуту суспільства вцілому. Провідною стратегічною метою нової української школи є створення умов для того, щоб здобувач в процесі освіти поступово ставав не тільки висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі, а й всебічно розвиненою особистістю, пристосованою до життя у новому мінливому світі [2]. Тому, необхідною стає плідна співпраця педагогів усіх рівнів системи освіти, що дає можливість поєднувати їх знання, вміння, навички та досвід для ефективного вирішення нагальних проблем освіти та підвищення рівня якості надання освітніх послуг.

Як зазначає Л. Ніколенко, у межах співпраці ЗЗСО та ЗВО сьогодні наукові дослідження проводяться у таких напрямках: удосконалення навчальної діяльності та поліпшення успішності здобувачів освіти; ефективний професійний розвиток педагогів; координація, розвиток та оцінювання навчальних програм і процесу навчання; мобілізація, розподіл та ефективне використання освітніх ресурсів [1]. Цілком поділяємо ідеї дослідника, але вважаємо, що для підвищення ефективності роботи системи освіти окрім наукових досліджень важливими та перспективними напрямками для плідної співпраці закладів загальної середньої та вищої освіти у майбутньому може бути: удосконалення механізмів взаємодії ЗЗСО та ЗВО з метою модернізації форм і методів організації соціально-виховного простору для покращення показників соціального, ментального, духовного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу; формування умов для успішного професійного самовизначення учнів взагалі та у напрямі професіоналізації в межах педагогічних спеціальностей та спеціальностей «Соціальна робота», «Психологія», «Соціологія» зокрема. Така співпраця вимагає активної участі керівництва закладів освіти як з боку ЗЗСО так і з боку ЗВО, учителів та класних керівників ЗЗСО та викладачів ЗВО, які виконують у цій роботі

організаційну, координуючу, діагностуючу, консультуючу, спрямовуючу, регулюючу, посередницьку ролі. Уже понад 10 років відбувається саме така партнерська взаємодія кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені ГС. Сковороди в межах практики для здобувачів вищої освіти спеціальностей спочатку «Соціальна педагогіка», а згодом і «Соціальна робота» у підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі.

За постійної підтримки керівництва та співробітників психологічної служби ЗЗСО (директора ЗЗСО - Світлани Ковальової, соціального педагога – Наталії Дмитренко, практичного психолога – Олени Кочетової) майбутні фахівці соціальної галузі мають можливість щорічно проходити виробничу практику на базі КЗ «Харківський ліцей № 43 Харківської міської ради, під час якої можуть отримати не тільки практичний професійний довід взаємодії зі здобувачами загальної середньої освіти та фахівцями ЗЗСО, а також впровадити в освітній процес результати власних наукових досліджень в межах курсових та кваліфікаційних робіт. І, саме зараз, у важкі воєнні часи, ця співпраця набула ще одного дуже важливого чинника – взаємопідтримки, психологічної допомоги, об'єднання у подоланні наслідків війни.

Разом ми знаходимо способи надання не тільки важливих для майбутніх фахівців соціальної галузі знань та практичного педагогічного досвіду, але і удосконалюємо механізми зміцнення стресостійкості, опрацьовуємо техніки стабілізації та формування життєстійкості всіх учасників освітнього процесу. Це відбувається завдяки поєднанню командної та індивідуальної роботи, підбору умов та завдань кожному учаснику виробничої практики. Так, у цьому навчальному році, незважаючи на складнощі навчання у стані повномасштабної війни, під час виробничої практики здобувачі вищої освіти-практиканти під керівництвом керівників з фаху від кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи (доктора педагогічних наук, професора Валентини Костіної та кандидата педагогічних наук, доцента Людмили Макар) брали активну участь в організації та проведенні багатьох тематичних загальношкільних та класних соціально-виховних та профілактичних заходів до святкових дат, а також долучалися до проведення соціально-просвітницької діяльності з різних важливих питань за допомогою розробки просвітницьких буклетів для дітей і для їхніх батьків. Здобувачами вищої освіти створено та розповсюджено буклети: «Комп'ютерна та ігрова залежність»; «Антистрес – вправи для дітей»; буклет для батьків «Ментальне здоров'я дітей під час війни» та багато інших. За час практики здобувачі освіти організували та провели низку заходів: до Дня Української писемності та мови; прийняли активну участь у заходах проекту психологічної служби «Українська жінка», присвяченого міжнародному Дню прав жінок і миру; до Всесвітнього дня мрії тощо.

Важливим напрямом нашої професійної співпраці є також підвищення професійного рівня педагогів. Так, під час семінару для заступників директорів Салтівського району, що проходив на базі «Харківський ліцей №43» Харківської міської ради у жовтні 2024 р. за темою: «Брейнстормінг: «Розвиток м'яких навичок серед учнів: як підвищити роль школи в розвитку міжособистісних та комунікативних навичок учнів?» д.п.н, професор, професор

кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки - Валентина Костіна виступила з доповіддю «Розвиток м'яких навичок як запорука підвищення особистісного потенціалу резильєнтності учнів в умовах воєнного стану», а Людмила Макар підготувала доповідь «Комунікативна активність старшокласників на уроках з «Громадянської освіти» та «Правознавства».

Отже, завдяки плідній співпраці між кафедрою соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківським національним педагогічним університетом імені ГС. Сковороди та Комунальним закладом «Харківський ліцей № 43» Харківської міської ради здобувачі вищої освіти мають унікальну можливість у такі скрутні воєнні часи, навіть в умовах дистанційного навчання, здобувати досвід соціально-педагогічної діяльності, приймати участь у загальношкільних та класних заходах різної спрямованості, втілювати свої наукові проекти, презентувати свої нароби, що сприяють покращенню якості педагогічного процесу й тим самим бути частиною великої професійної освітньої спільноти та вносити свій вклад в незабутню історію боротьби українського народу за свою незалежність, спроможність і світле майбутнє, де - пріоритетом завжди був і залишається розвиток освіченої молоді – як фундамент Українського державотворення і майбутнього процвітання України.

Список використаних джерел:

1. Ніколенко Л.Т. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/Ніколенко_Методист_Ст.%20Педаг.%20партнерст_ва%20як%20умова.pdf (дата звернення: 20.10.2024).

2. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. К.: Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Древаль О.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ОНЛАЙН-ГРУМІНГУ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка Анголенко В.В.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням випадків онлайн-грумінгу та його значним впливом на психоемоційний стан підлітків. З поширенням цифрових технологій зловмисники мають більше можливостей для маніпуляцій та залучення неповнолітніх у небезпечні взаємодії, що вимагає підвищеної уваги до захисту дітей у віртуальному середовищі. Попри численні профілактичні програми, поширення цифрових ризиків і недостатня обізнаність щодо загроз в онлайн-просторі створюють умови, в яких неповнолітні особливо

вразливі до онлайн-грумінгу. Такий вплив не лише деструктивно позначається на їхньому емоційному стані, але й сприяє зниженню соціальної адаптації, поглибленню ізоляції та труднощам у формуванні довірливих стосунків з оточенням.

Вивчення такого феномену як онлайн-грумінг здійснено в працях С. Омельченко, О.Бойченко, О.Гоцуляк та ін. Питання онлайн-безпеки, прояву та профілактики кібергрумінгу розглянули у своїх роботах Н. Потьомкіна, А. Рижанова, О.Байдарова, Є.Єфіменко та ін. Багатоаспектність цього феномену розглянуто в концепціях зарубіжних учених, зокрема Е. Calvete, J. Chiu, M. Ferragut, D. Higgins, I. Orue, E. Quayle, D. Russell, S. Wachs та ін. Правове поле онлайн-грумінгу визначається Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)», Кримінальним Кодексом України стаття 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей» та ін.

Відтак, не зважаючи на досить ґрунтовні наукові розвідки питання щодо психосоціальної підтримки підлітків, які постраждали від онлайн-грумінгу недостатньо розкрито, що і зумовило вибір теми дослідження.

У науковій літературі терміносполуку «онлайн-грумінг» визначають як процес, під час якого доросла особа маніпулює неповнолітнім через Інтернет, щоб вчинити сексуальне насильство [1]; створення довірливих стосунків з неповнолітнім у віртуальному середовищі для вчинення злочинів проти статевої недоторканості [2]; процес «знайомства» з неповнолітнім в інтернеті для полегшення доступу до сексуального онлайн-контакту та/або фізичної зустрічі з метою сексуального насильства [3]; будь-які форми сексуального насильства, що використовують онлайн-технології [4] тощо.

Соціальні працівники відіграють центральну роль у наданні психосоціальної підтримки підліткам, які постраждали від онлайн-грумінгу. Їх діяльність охоплює кілька напрямів, спрямованих на емоційне, соціальне та безпечне інтегрування постраждалих підлітків до спільноти, а саме:

– емоційна підтримка, яка забезпечує створення безпечного середовища, де підліток відчуватиме, що його почуття та переживання зрозумілі та прийнятні. Це включає індивідуальні консультації з фахівцем, що допоможе підлітку зрозуміти, що сталося, і навчитися справлятися з почуттями страху, тривоги та зневіри; групи підтримки дозволяють підліткам спілкуватися з іншими, хто пережив схожий досвід, і допомагають зменшити почуття ізольованості; залучення батьків або опікунів у процес підтримки допомагає створити міцну підтримуючу мережу навколо підлітка тощо;

– освітня підтримка та інформаційна робота. Інформування підлітків та їхніх батьків щодо безпеки в інтернеті – важливий елемент профілактики подібних ситуацій у майбутньому. Це навчання, як ідентифікувати підозрілі контакти, уникати маніпуляцій і знати свої права на захист; вміння захищати свою особисту інформацію та з обережністю ставитися до нових знайомств в інтернеті;

– підтримка соціальної адаптації через розвиток соціальних навичок, інтеграцію у безпечне середовище, створення можливостей для участі у позашкільних активностях, волонтерських заходах для поступової адаптації до спілкування та взаємодії з однолітками.

– підтримка та моніторинг стану постраждалого підлітка, який допоможе запобігти можливим рецидивам травматичних переживань. Це може включати періодичні зустрічі з психологом або соціальним працівником;

– розвиток емоційної стійкості. Проведення тренінгів з розвитку емоційного інтелекту, які допоможуть підліткам керувати своїми емоціями та зберігати спокій у складних ситуаціях;

– створення анонімних платформ підтримки та гарячих ліній. Надання конфіденційної підтримки підліткам, які бояться обговорювати свій досвід публічно та забезпечення швидкого доступу до допомоги.

Зауважимо, що ефективна психосоціальна підтримка має базуватися на індивідуальних потребах кожного підлітка та забезпечувати йому можливість повернутися до звичного способу життя, навчитися довіряти собі та своєму оточенню, і відчувати себе безпечно в сучасному цифровому середовищі.

Отже, можемо зробити висновок, що психосоціальна підтримка постраждалих підлітків повинна включати емоційну, освітню та соціальну допомогу, а також розвиток емоційної стійкості та формування навичок безпечної поведінки в інтернеті. Такий підхід сприятиме швидшій інтеграції підлітків у суспільство, відновленню довіри до себе та оточення, а також почуттю безпеки у цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Chiu, J., Quayle, E. Understanding online grooming: An interpretative phenomenological analysis of adolescents' offline meetings with adult perpetrators. *Child Abuse & Neglect*. 2022. P. 128. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105600> (дата звернення: 28.10.2024).

2. Ion M. What is Cyber Grooming? | HackerNoon. *HackerNoon - read, write and learn about any technology*. URL: <https://hackernoon.com/what-is-cyber-grooming> (дата звернення: 28.10.2024).

3. Ferragut, M., Ortiz-Tallo, M., Blanca, M. J. Prevalence of Child Sexual Abuse in Spain: A Representative Sample Study. *Journal of Interpersonal Violence*. 2022. № 37. С. 21–22. URL: <https://doi.org/10.1177/08862605211042804> (дата звернення: 28.10.2024).

4. Schmidt, F., Varese, F., Bucci, S. Understanding the prolonged impact of online sexual abuse occurring in childhood. *Sec. Psychology for Clinical Settings*. 2023. 14:1281996. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1281996> (дата звернення: 28.10.2024).

Дума Ю.В.
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВИДИ КОМУНІКАЦІЙНИХ КАНАЛІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка Міхеєва О.Ю.

Центри соціальних служб активно використовують різні канали комунікації для ефективної взаємодії з громадянами, установами та волонтерами. Метою такої комунікації є надання своєчасної допомоги, інформування населення про соціальні послуги та підтримка осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Використання сучасних цифрових та традиційних комунікаційних каналів дозволяє підвищити доступність та ефективність їхньої роботи.

Традиційні комунікаційними каналами є організація особистих зустрічей та консультацій; організація прямого контакту із отримувачами послуг під час візитів до центру. Надання послуг через особисті консультації соціальних працівників.

Ще одним традиційним комунікаційним каналом є використання телефонного зв'язку. Робота гарячих ліній для швидкої консультації та підтримки. Організація прийому дзвінків для запису на прийом або уточнення інформації.

Комунікація через поштову кореспонденцію. Передбачає відправлення офіційних листів та документів громадянам і партнерським організаціям. Використовується у випадках, коли потрібна офіційна або юридична комунікація.

Де далі в Центрах соціальних служб використовуються частіше цифрові та онлайн-канали комунікації. Такими каналами можуть бути: веб-сайти та портали, де Центри соціальних служб розміщують актуальну інформацію про послуги, новини та програми на своїх офіційних веб-сайтах. Деякі установи інтегрують на своїх сайтах функції онлайн-консультацій або форми для запису на прийом.

Актуальним на сьогодні є використання соціальних мереж, найпопулярнішими є Facebook, Instagram, Twitter, Telegram, вони широко використовуються для інформування про актуальні форми роботи та події, кампанії та можливості допомоги. Через соціальні мережі також можна комунікувати з громадянами, отримувати відгуки та залучати волонтерів.

Досить розповсюдженими у роботі Центрив соціальних служб є використання мобільних додатків та чат-ботів. Такі спеціальні додатки та чат-боти (наприклад, у Telegram або Viber) використовуються для подання заявок на допомогу чи консультацію. Додатки також допомагають моніторити надані послуги та взаємодіяти з отримувачами послуг дистанційно.

Електронні пошти використовуються Центрами соціальних служб для обміну документами, надсилання звітів, запитів та відповіді на звернення громадян. Електронні пошти є ефективним комунікаційним каналом для комунікації з державними органами, партнерами та волонтерськими організаціями.

Значна кількість комунікаційних каналів використовується Центрами соціальних служб для організації відеоконференцій та онлайн-консультацій. Використання платформ Zoom, Google Meet здійснюється для проведення дистанційних консультацій, тренінгів та нарад в Центрах соціальних служб. Онлайн-зустрічі дозволяють організувати роботу з отримувачами послуг та партнерами, особливо у віддалених регіонах або під час надзвичайних ситуацій.

Також досить часто у Центрах соціальних служб використовуються різноманітні інформаційні та рекламні канали. Наприклад, буклети та плакати, що розповсюджуються у громадських місцях (лікарнях, школах, громадських центрах) для інформування про соціальні послуги та програми підтримки.

Засоби масової інформації (телебачення, радіо, газети) використовуються Центрами соціальних служб для проведення інформаційних кампаній, що спрямовані на підвищення обізнаності про послуги центрів. Соціальна реклама сприяє залученню громадян та донорів до волонтерських чи благодійних проєктів.

Використання інформаційних стендів та довідкових бюро дає можливість у приміщеннях центрів соціальних служб розмістити з інформацією про послуги та контакти. Довідкові бюро надають можливість отримати базову інформацію особисто або телефоном.

Також значним є використання в Центрах соціальних служб партнерських комунікаційних каналів, які дозволяють налагодити співпрацю з громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами. Таке використання комунікаційних каналів дозволяє налагодити швидку взаємодію через спільні проєкти та інформаційні кампанії між Центрами соціальних служб та партнерськими організаціями. Дозволяє здійснити спільне використання баз даних та ресурсів для координації надання допомоги.

Центри соціальних служб підтримують зв'язок з іншими державними органами (сервісні центри, служби зайнятості, заклади охорони здоров'я) для комплексного надання послуг. Крім цього значна кількість комунікаційних каналів, що використовуються у роботі Центрів соціальних служб використовуються з метою отримання зворотнього зв'язку та аналітики. Форми зворотного зв'язку на сайтах та у соціальних мережах використовуються Центрами соціальних служб для збору пропозицій та відгуків від громадян. Для опитування та анкетування з метою моніторингу задоволеності отримувачів послуг та вдосконалення послуг. Використання системи CRM (управління відносинами з отримувачами послуг) дозволяє автоматизувати роботу з отримувачами послуг та зберігання історій їх звернень.

Центри соціальних служб використовують різноманітні канали комунікації, поєднуючи традиційні та сучасні цифрові інструменти. Це дозволяє швидко та ефективно реагувати на потреби громадян, підтримувати

зв'язок із партнерами та надавати допомогу навіть у складних умовах. Різноманітність комунікаційних каналів сприяє підвищенню доступності послуг та залученню більшої кількості людей до соціальних програм.

Список використаних джерел

1. Міхеєва О.Ю. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Київ: Компринт, 2022. 558 с.
2. Островська Н.В. Прикладні соціально-комунікаційні технології [Електронний ресурс]: навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017.
3. Скоромна О.П. Використання медіа технологій у роботі студентської соціальної служби. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. №13. С. 61 – 68.

Дяченко С.Є.

*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
старший лаборант кафедри соціальної роботи,
реабілітації та повоєнної адаптації,
соціальний педагог Психологічної служби*

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИНЕРГІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У РОБОТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка Сайко Н.О.

Функції, завдання, обов'язки, відповідальності, вимоги, запити та виклики, що переповнюють перелік робіт сучасного фахівця соціальної та психологічної служб стають дедалі складнішими і все частіше вимагають великих скоординованих зусиль синергії соціальних інституцій з соціального виховання: як між країнами, так і між широким спектром урядових і неурядових організацій, громадами та Людині, яким вони служать. Ці скоординовані зусилля, синергія спрямовані на підтримку Цілей сталого розвитку (ЦСР) [9], і технології продовжують відігравати важливу роль у підтримці інституцій, що займаються розвитком, та зусиль, спрямованих на досягнення найякіснішого ефекту в соціальній сфері суспільства. Вибір та застосування інструментів досягнення цілей соціального добробуту у соціальному вихованні фахівцем осучаснюється і має актуальність.

Ефективність виховання дітей та молоді в цифровому освітньому просторі та сучасному суспільстві значною мірою залежить від синергії соціальних інститутів, партнерської взаємодії батьків, педагогічних працівників та інших фахівців, яка виступає як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність, в основу якої покладаються діалог, рівні права, добровільність участі, взаємна зацікавленість сторін. Така взаємодія передбачає обмін

взаємодіючих сторін інформацією і формами діяльності з метою підвищення інтелектуальних можливостей дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, зміцнення фізичного, психічного й соціального здоров'я, гарантування їхньої безпеки в цифровому просторі та забезпечувало основи здорового розвитку дітей (підлітків включно) [1, С.25].

Метою нашого дослідження є наукове обґрунтування інструментарію синергії соціальних інституцій у роботі фахівця, сучасним інформаційно технологічним методом галузі інформатики - штучного інтелекту (ШІ).

Виклад основного матеріалу. Цілеспрямоване застосування штучного інтелекту в сфері соціального добробуту нещодавно опинилося в центрі уваги. Синергія, міждисциплінарні інституційні партнерства зосереджені на застосуванні штучного інтелекту для досягнення соціального добробуту мають сформований рух науковців, що має аббревіатуру "AI4SG", що має тлумачення - "Штучний інтелект за розбудову соціального добробуту" [8].

ШІ знаходить широке застосування в різних напрямках практики соціальної роботи, зокрема на мікро– та макрорівнях [2, С. 122].

За даними дослідження (Sabourin, 2023) [2, С. 122; 5], на мікрорівні соціальної роботи, ШІ може сприяти покращенню доступу до послуг для осіб із порушеннями, наданню допомоги у навчанні, а також прогнозуванню ризиків. ШІ дозволяє створювати індивідуальні плани обслуговування для клієнтів на основі їхніх унікальних потреб і характеристик, що значно підвищує якість та результати соціальних послуг. Використовуючи великі обсяги даних та алгоритми машинного навчання, ШІ може аналізувати інформацію про клієнтів, включаючи їхнє соціальне становище, медичну історію, психологічні особливості та інші важливі фактори. Це дозволяє соціальним працівникам розробляти персоналізовані стратегії підтримки, які найкраще відповідають конкретним потребам кожного клієнта [2, с. 122]. Завдяки такому підходу можна не лише покращити рівень обслуговування, але й підвищити ефективність втручання, інтерв'язій спрямованих на покращення життя вразливих категорій населення, їх соціального добробуту.

На макрорівні соціальної роботи ШІ може бути корисним у таких сферах, як аналіз політики (сталого розвитку), оцінка програм та організація спільнот (синергія). Використання ШІ дозволяє ефективніше аналізувати та оцінювати впровадження політики (сталого розвитку), забезпечуючи точніші дані та кращі прогнози для майбутніх рішень. У контексті організації спільнот, ШІ може допомогти в координації зусиль та управлінні ресурсами для пом'якшення соціальних проблем на рівні громад [2, с. 122].

Науковці (Hodgson et al., 2022) [2, с.124; 4] також стверджують, ШІ може сприяти розвитку освіти у сфері соціальної роботи, забезпечуючи інтерактивні, персоналізовані та адаптивні навчальні процеси. Завдяки ШІ навчальні програми можуть бути розроблені відповідно до індивідуальних потреб студентів, враховуючи їхній рівень знань, стилі навчання та професійні інтереси. Наприклад, платформи, які використовують ШІ, можуть автоматично адаптувати навчальні матеріали та завдання, надаючи студентам персоналізовані рекомендації щодо подальшого навчання [6]. Це дозволяє

майбутнім фахівцям із соціальної роботи більш ефективно засвоювати матеріал та набувати необхідні компетентності.

На додаток, віртуальні тренажери, побудовані на основі ШІ, дозволяють студентам практикувати навички взаємодії з клієнтами в симульованих сценаріях, що імітують реальні життєві ситуації (Stone, 2023)[7]. Це формує безпечне середовище для тренування комунікативних навичок та прийняття рішень у складних випадках [2, с.124].

Науковці Кремень, В. Г., Сисоєва, С. О., Бех, І. Д., Вознесенська, О. Л., Гавриш, Н. В., Гончар, Л. В., Шахрай, В. М. та інші розробили Концепцію виховання дітей та молоді в цифровому просторі та визначили основи здорового розвитку підлітків, як базові цінності. До таких базових цінностей, основ здорового розвитку, які потребують особливої уваги й захисних програм сімейної протидії цифровому вихолощуванню реальності, віднесли: цінність тіла (тілесності, реального фізичного руху); цінність тиші й усамітнення (пауз у медійному шумі, щоб причутися до важливого, для розмови із собою); цінність близькостей повноформатної присутності в спілкуванні (без запобіжника кнопки «перервати зв'язок», «виключити»); цінність стосунків з іншим та іншості, як такої (цінність іншої людини й установлених нею меж); цінність живого середовища (складності й саморегульованості природного оточення). У цифровому світі є тенденція знецінення цих базисних моментів людського життя, їхнього надмірного спрощення та підпорядкування прохідним миттєвим бажанням і звабам. Виховання в цифрову епоху має забезпечувати свідоме відновлення та відтворення означених цінностей [1, с.6].

Щоб вирішити проблеми, пов'язані з налагодженням успішної синергії, співпраці між дослідниками ШІ і експертами в прикладних галузях, які працюють над цілями сталого розвитку та соціальних інституцій, рух науковців, що має абревіатуру "AI4SG", що має тлумачення - "Штучний інтелект за розбудову соціального добробуту"[8] організували серію структурованих міждисциплінарних дискусій на спеціальному семінарі [2; 3], що зібрав експертів з спільнот, щоб визначити ключові аспекти успішного партнерства, синергії та потенційні перешкоди [8].

Висновки та напрями подальших досліджень. Складність реальних викликів насправді може допомогти поглибити розуміння існуючих методів, інструментів і продемонструвати вплив там, де він має найбільше значення і відповідно потребу у компетенціях фахівців у майбутньому.

Аналіз досліджень дає підстави стверджувати, що ШІ має вагоме наукове обґрунтування для розробки додатків, визначення пріоритетів у навчанні та набуття компетенцій фахівцями з використання ШІ, як інструментарію синергії соціальних інституцій з соціального виховання, соціального добробуту в роботі майбутнього фахівця соціальної та психологічної служб.

Список використаних джерел:

1. Кремень, В. Г., Сисоєва, С. О., Бех, І. Д., Вознесенська, О. Л., Гавриш, Н. В., Гончар, Л. В., ... & Шахрай, В. М. (2022). Концепція виховання дітей та

молоді в цифровому просторі. // Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(2), 1-30.

2. Семігіна Т. Інтеграція штучного інтелекту в соціальній роботі: практичні та освітні перспективи. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції "Наука та освіта в умовах воєнного часу" 18 жовтня 2024 р. м. Дніпро, Україна.

https://www.researchgate.net/publication/385342925_INTEGRACIA_STUCNOGO_INTELEKTU_V_SOCIALNU_ROBOTU_PRAKTICNI_TA_OSVITNI_PERSPEKTIVI

3. Clopath, C., De Winne, R., Khan, M. E. & Schaul, T. Dagstuhl AI for Social Good Seminar. <https://www.dagstuhl.de/19082> (2019)

4. Hodgson D., Goldingay S., Boddy J. et al. Problematising artificial intelligence in social work education: Challenges, issues and possibilities. *The British Journal of Social Work*. 2022. Vol. 52(4). P. 1878–1895.

5. Sabourin C. Artificial Intelligence in Social Work Practice / 2023. URL: https://digitalcommons.library.umaine.edu/ccids_posters/65/

6. Semigina T., Novak A. The role of emerging IT-technologies in elective selection: AI, blockchain, and beyond. *Moderní aspekty vědy: XXXVI Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut, 2023. P. 299-310.

7. Stone C. Artificial intelligence in social work practice education: Generative AI for learning. *Journal of Practice Teaching & Learning*, 2023. Vol. 20(3). URL: <https://doi.org/10.1921/jpts.v20i3.2192>

8. Tomašev, N., Cornebise, J., Hutter, F. et al AI for social good: unlocking the opportunity for positive impact. *Nature Communications*, 2020, 11.1: 2468. URL: <https://www.nature.com/articles/s41467-020-15871-z>

9. UN Sustainable Development Goals. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/> (2015)

Елькін О.Б.

*кандидат технічних наук, докторант
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»*

*Інституту проблем виховання НАПН України,
голова Ради ГО «ЕдКемп Україна»,*

*член Консультативної ради з питань сприяння розвитку системи загальної
середньої освіти при Президентові України*

ПЕРЕВАГИ І ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВСТВА У ЧАСИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито роль соціально-емоційного навчання у підготовці молодого покоління до сучасних викликів, насамперед війни в Україні. Здійснено огляд програм СЕН, що вже впроваджуються в Україні, та висвітлено їхні особливості. Узагальнено досвід імплементації програми

соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) на прикладі п'ятирічного експериментального впровадження в Україні. На основі експериментального дослідження результатів програми СЕЕН проаналізовано переваги й виклики, з якими стикнулися учасники і учасниці програми СЕЕН, а також показано її вплив на розвиток соціально-емоційних навичок, зокрема таких, як емпатія, відповідальність, толерантність і наполегливість, а також на психоемоційний стан та стійкість учнівства в умовах сучасних криз. Підтверджено необхідність збагачення методичних ресурсів та можливостей підвищення кваліфікації вчителів, а також подальшого залучення батьківства до освітнього процесу та адаптації програм СЕН до умов війни задля підтримки психологічного здоров'я учасників і учасниць освітнього процесу.

***Ключові слова:** соціально-емоційне навчання, програма СЕЕН, психоемоційна стійкість, освіта в умовах кризи, партнерство з батьками.*

ADVANTAGES AND CHALLENGES OF SOCIAL-EMOTIONAL LEARNING FOR STUDENTS DURING WARTIME IN UKRAINE

Abstract: This paper explores the role of social-emotional learning (SEL) in equipping the young generation to face modern challenges, particularly the war in Ukraine. It reviews SEL programs currently implemented in Ukraine and highlights their distinctive features. The paper also summarizes the experience of implementing the Social, Emotional, and Ethical Learning (SEE Learning) program through a five-year pilot in Ukraine. Based on the findings of the OECD study on the Social and Emotional Skills (SSES) for Ukraine, the authors analyze the benefits and challenges faced by students and teachers participating in the SEE Learning program and demonstrates the program's impact on the development of social-emotional skills, including empathy, responsibility, tolerance, and perseverance, as well as on the students' emotional well-being and resiliency amidst current crises. This study affirms the need to enrich methodological resources, expand teacher training opportunities, and involve parents more actively in the educational process, as well as to adapt SEL programs to wartime conditions to support the mental health of all participants.

***Keywords:** social-emotional learning, SEE Learning program, psychological resilience, education in crisis, partnership with parents.*

Постановка проблеми. Світова пандемія та війна в Україні зумовили нові виклики для психологічного благополуччя дітей та дорослих, які зіткнулися із багатьма стресовими ситуаціями та неочікуваними змінами в житті. Це істотно вплинуло на систему освіти, спричинивши освітні втрати та розриви, що виникли через можливі перерви у навчанні, вимушені переміщення, а також обмежений доступ до ресурсів і відсутність умов для нормальної освітньої діяльності. У цьому контексті такі міжнародні освітні тренди, як соціально-емоційне навчання (СЕН) та його доповнена версія – соціально-емоційне та етичне навчання, яке Д. Гоулмен назвав «СЕН 2.0» [8], почали розглядатися як один із перспективних інструментів для підтримки

психоемоційного стану учнівства, що має потенціал сприяти розвитку навичок емоційної регуляції, стресостійкості, адаптивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням міжнародної організації Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL), що об'єднала міждисциплінарну науково-практичну спільноту, яка поширює СЕН в закладах освіти, соціально-емоційне навчання – процес, за допомогою якого молоді люди та дорослі набувають і застосовують знання, навички та ставлення щодо збереження здоров'я, керування емоціями та досягнення особистих і колективних цілей, співпереживання до себе й інших, встановлення та підтримання стосунків і прийняття відповідальних та зважених рішень [6].

Програми соціально-емоційного навчання набули популярності в освітніх системах по всьому світу, оскільки соціально-емоційні навички, які вони розвивають, передбачають довгострокові результати у різних сферах життя, зокрема такі, як гармонізація клімату у класі, підвищення добробуту учнівства [7] і покращення успішності у тривалій перспективі [9]. Дослідники /-ці фіксують значний позитивний ефект від впровадження у закладах освіти соціально-емоційного навчання – від зростання навчальної мотивації і сталого відвідування закладу освіти до покращення академічних результатів та взаємин у колективі та значну економічну цінність таких навичок для суспільства.

В освітній системі України створенню ґрунту для впровадження соціально-емоційного навчання значно сприяла реформа «Нова українська школа» (НУШ), яка офіційно стартувала у 2016 році. Хоча серед основних завдань НУШ не було безпосереднього збагачення освітнього процесу СЕН, фокус реформи на компетентнісному підході забезпечив орієнтування стандартів освіти на соціальні компетентності, а також наскрізні вміння серед яких: критичне та системне мислення, здатність співпрацювати з іншими людьми, вміння конструктивно керувати емоціями, вирішувати конфлікти тощо.

Натхненниця освітньої реформи экс-міністерка освіти Л. Гриневич, наголошує, що компетентнісний підхід полягає не тільки в передачі знань, а й у формуванні ціннісних ставлень та практичних навичок, завдяки яким учнівство може стати успішним у житті [2]. Такий підхід, підкріплений державними документами, зокрема Законами України «Про освіту» (2017) і «Про повну загальну середню освіту» (2019), а також професійними стандартами освітництва, став особливо актуальним в умовах війни, коли гостро постала потреба підтримувати психоемоційне благополуччя учнівства, допомагаючи розвивати соціально-емоційні навички та стресостійкість. Ба більше, зміни в освітній системі України наблизили її до європейських освітніх стандартів і сприяли інтеграції у світовий освітній простір. Це, у свою чергу, відкрило можливість для участі України в міжнародних освітніх вимірюваннях соціально-емоційних навичок учнівства, таких, як ДоСЕН –дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), національним центром якого у 2023-2024 стала ГО «ЕдКемп Україна» [3]. Врахування результатів таких досліджень забезпечує спрямування державної політики на ефективніші освітні практики, вибір та впровадження у закладах освіти нових

програм СЕН для учнівства.

Метою цієї публікації є узагальнення переваг та викликів імплементації в Україні соціально-емоційного навчання, спираючись на п'ятирічний досвід експериментального впровадження програми СЕЕН, а також висвітлення значущості подібних програм у підтримці психоемоційного стану учнівства і його стійкості перед викликами сучасної кризи.

Виклад основного матеріалу. За даними аналітичного огляду «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи “Нова українська школа”» [1] станом на 2021 рік в Україні вже впроваджувалося десять різних програм соціально-емоційного навчання, кожна з яких мала власні особливості та переваги. Так, до прикладу, програма Lions Quest для учнівства 5-8 класів спрямована на розвиток соціально-емоційної компетентності, що сприяє академічній успішності та зменшенню конфліктності. Школа «Інженери Порозуміння» орієнтована на дорослих і зосереджується на мирному врегулюванні конфліктів, що є особливо актуальним для суспільства в умовах кризи. Програми СЕН сприяють: «Ненасильницьке спілкування» – розвитку емпатії та емоційного інтелекту у всіх вікових групах; «Соціальні та емоційні компетентності XXI століття» – зниженню рівня стресу, підвищенню психологічного здоров'я та підтримці соціальної активності учнівства; «Майндфулнес для вчителя та школи» – розвитку когнітивної регуляції та емоційної компетентності тощо.

Слід наголосити, що на відміну від багатьох програм СЕН програма соціально-емоційного та етичного навчання включає широкий спектр навичок, таких як увага, співпереживання, етична чутливість, системне мислення, а також стійкісно- і травмоорієнтовані практики. СЕЕН підкреслює етичну місію освіти, базуючись на ідеях Далай-лами XIV та інших мислителів щодо універсальної світової епохи, заснованої на загальнолюдських цінностях.

В Україні програму СЕЕН упроваджує офіційний партнер її розробників з Університету Еморі (США) — ГО «ЕдКемп Україна» за підтримки Міністерства освіти і науки України. Освітній експеримент МОН України із впровадження програми СЕЕН, що стартував у листопаді 2019 року, проводиться у співпраці з Інститутом проблем виховання НАПН України й Інститутом модернізації змісту освіти МОН України та за підтримки GIZ Civil Peace Service Ukraine (Громадська служба миру — GIZ Україна). До експерименту, що мав на меті перевірити ефективність програми щодо розвитку соціально-емоційних навичок учнівства, а також виявити особливості її реалізації в різних освітніх контекстах, долучилося 26 шкіл із 23 областей України.

Етапи впровадження програми СЕЕН включали підготовку вчительства через тренінги та майстер-класи, створення та адаптацію методичних матеріалів, а також її інтеграцію в освітній процес через уроки, гуртки, години спілкування, позакласні заходи та імплементацію в інші навчальні предмети. Серед числених методичних ресурсів для вчительства, розроблених чи перекладених та адаптованих ГО «ЕдКемп Україна» — навчальні програми з соціально-емоційного та етичного навчання з 1 по 9 класи; розробки уроків

СЕЕН з урахуванням вікових груп учнівства, методичні рекомендації «Путівник СЕЕН»; серія посібників «Я (практикую) СЕЕН», що містять практичні поради для батьківства й вчительства та багато інших матеріалів [5]. Ефективність реалізації програми підтверджена, зокрема, результатами другого етапу міжнародного дослідження ДоСЕН (2023-2024 рр.), в межах якого була досліджена субвибірка з 528 учнів і учениць із 18 закладів освіти, які були учасниками всеукраїнського експерименту із СЕЕН. Учні та учениці шкіл, які взяли участь у програмі СЕЕН, продемонстрували вищий рівень таких навичок, як наполегливість, креативність, емпатія, відповідальність, допитливість, толерантність та товариськість, у порівнянні із загальною вибіркою українського школярства [4, 106]

Крім того, серед учнівства, яке навчається за програмою СЕЕН, не виявлено суттєвих відмінностей у розвитку соціально-емоційних навичок між хлопцями та дівчатами. Винятки становлять навички відповідальності, яка більше розвинена у дівчат, та стресостійкості, більш розвиненої у хлопців. Результат суттєво відрізняється від загальної вибірки учнівства України, де спостерігалися значні гендерні відмінності у розвитку багатьох соціально-емоційних навичок [4,107-108].

Результати розвитку соціально-емоційних навичок як учнівства, так і вчительства в експериментальних школах також підсвітили проведені командою ГО «ЕдКемп Україна» у травні-червні й вересні-жовтні 2024 року підсумкові опитування «СЕЕН у твоїй школі» для учнівства (взяли участь 723 особи), «Експеримент з СЕЕН: підсумки п'яти років» для вчительства (203 особи). Окремо було вивчено думку батьківства учнів і учениць, які навчаються за програмою СЕЕН, за опитником «Експеримент з СЕЕН: підсумки п'яти років» для батьківства (718 осіб).

За результатами опитування, програма СЕЕН загалом здобула позитивні відгуки серед учительства та батьківської спільноти через свою здатність сприяти розвитку емоційного інтелекту і соціальних навичок у дітей. Так, вчительство відзначило, що програма допомагає дітям краще розуміти свої емоції, регулювати їх і конструктивно взаємодіяти з іншими. Батьки також фіксують позитивні зміни в емоційній зрілості своїх дітей, їхню здатність працювати в команді та вирішувати конфлікти.

Опитані відзначили той факт, що програма сприяє поліпшенню шкільного середовища, зменшенню кількості конфліктів та проявів агресивної поведінки в класі. Вчителі /-ки повідомляють про позитивний соціальний вплив СЕЕН на класні колективи, де учнівство стає більш товариським та емпатійним.

Близько 56,7% вчителів /-ок відзначили повну підтримку програми з боку батьків, а деякі з них були активно залучені у виконання завдань з СЕЕН вдома. Батьки висловлюють зацікавленість у розвитку соціально-емоційних навичок у дітей і цінують програму за її внесок у виховання. Поряд із тими, хто повністю підтримує СЕЕН, є частина батьків, які виявляють скептицизм або мають неповне розуміння цілей програми. 32,5% вчителів повідомляють про часткову підтримку з боку батьків, що вказує на необхідність кращого інформування програму СЕЕН та залучення сімей до освітнього процесу.

Вчительство, яке реалізує СЕЕН, наголошує на важливості подальшого проведення спеціалізованих тренінгів з СЕЕН і збільшення кількості методичних матеріалів для підвищення рівня обізнаності освітян та батьківської спільноти. Певні труднощі у сприйнятті програми учнівством виникають через недостатнє володіння вчительством інструментами для якісного проведення занять й особливо щодо оцінювання результатів навчання (формульованого оцінювання).

Війна також створює суттєві виклики для впровадження СЕЕН у закладах освіти. Постійні загрози, переміщення населення та руйнування інфраструктури, дистанційне навчання значно ускладнюють доступ до якісної освіти, виключно із соціально-емоційним навчанням. За результатами глибинного інтерв'ю вчительок, які працюють в експериментальних школах, програма СЕЕН є потужним інструментом підтримки учнів і учениць під час війни, проте його впровадження вимагає адаптації до складних умов воєнного часу та потребує інноваційних підходів для забезпечення ефективної освітньої діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у напрямі. Загалом, програма СЕЕН показала себе як дієвий інструмент розвитку соціально-емоційних навичок у дітей, що підтримується і вчительством, і багатьма батьками. Проте, для максимальної ефективності впровадження програми СЕЕН у заклади освіти України необхідно вирішити питання тіснішої співпраці між школою і сім'ями. Важливо продовжувати інформувати батьків про цінність СЕЕН, підвищувати їхню залученість в освітній процес, організовувати відповідні позакласні заходи, а також забезпечувати вчительство новими ресурсами. Необхідно також поширювати можливості підвищення кваліфікації вчительства за програмою СЕЕН. Це допоможе створити сильний, підтримувальний простір для соціально-емоційного розвитку дітей.

Перспективи подальших досліджень порушеної проблематики включають розвідки щодо можливостей мережування програм соціально-емоційного навчання умовах війни в Україні, насамперед це стосується програми СЕЕН, що пройшла п'ятирічне випробування, що засвідчило її результативність. Таке мережування передбачає розробку та популяризацію додаткових освітніх матеріалів для учнівства, освітянства та батьківства, обмін досвідом між школами та регіонами, а також можливість для вчительства спільно вдосконалювати методики СЕЕН. Це забезпечить постійний професійний розвиток освітянства, залучення батьків до освітнього процесу та, як наслідок, — формування підтримувального середовища, яке дозволить учнівству краще адаптуватися до сучасних соціальних і емоційних викликів.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи Нова українська школа» / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та ін.. Київ, Україна: Шкільний світ. 2021. 312 с.

2. Гриневич Л. М. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. *Український педагогічний журнал*. 2022. №4. С. 98–111. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-98-111>
3. Ключові результати Міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023) для України. Випуск 1. Учнівство про себе. URL: <https://dosen.edcamp.ua/rezultaty/>
4. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022 – 2024). Том 1 / кол. авт. : О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенко, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. 223 с.
5. Соціально-емоційне та етичне навчання в Україні. URL: <https://www.edcamp.ua/seelukraine/khochu-praktykuvaty-seen/>
6. CASEL. URL: <https://casel.org>
7. Monsillion J., Zebdi R., Romo-Desprez L. School Mindfulness-Based Interventions for Youth, and Considerations for Anxiety, Depression, and a Positive School Climate. *A Systematic Literature Review. Children*. 2023. № 10, 861 p. DOI: <https://doi.org/10.3390/children10050861>
8. Ozawa-de Silva B., Frazier T. SEE Learning: Expanding the boundaries of social and emotional learning. *In The Blue Dot. UNESCO MGIEP*. 2019. № 10, P. 43–45. URL: <https://mgiep.unesco.org/the-blue-dot-issue-10>
9. Spengler M., Damian R. I., Roberts B. W. How you behave in school predicts life success above and beyond family background, broad traits, and cognitive ability. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2018. №114(4), P. 620–636. DOI: <https://doi.org/10.1037/pspp0000185>

Елькін О.Б.
*кандидат технічних наук,
докторант за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»
Інституту проблем виховання НАПН України,
голова Ради ГО «ЕдКемп Україна»,
член Консультативної ради з питань сприяння розвитку системи загальної
середньої освіти при Президентові України*

Рассказова О.І.
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
завідувачка Лабораторії СЕН ГО «ЕдКемп Україна»*

ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА СТІЙКОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) набуває все більшого значення у світі, оскільки сприяє розвитку соціально-емоційних навичок, таких як емпатія, самоконтроль, самоусвідомлення, ефективна комунікація, вміння вирішувати конфлікти тощо. Ці навички мають важливе значення як для особистого розвитку кожної людини, так і для побудови сталого інклюзивного суспільства, яке здатне успішно долати сучасні виклики.

Сьогодні наслідки світової пандемії та війни в Україні актуалізують потребу в підтримці психоемоційного стану як дітей, так і дорослих. Відповідно розвиток української освітньої системи розглядається нині в контексті підвищення стресостійкості, адаптивності та емпатії учнівства, зокрема і через соціально-емоційне та етичне навчання. Негативні впливи на освіту, а саме: суттєві освітні втрати і розриви, вимушені переміщення та обмежений доступ до освітніх ресурсів, створюють потребу в поглибленні досліджень і розширенні практичних ініціатив у напрямі розвитку соціально-емоційних навичок учнівства й учительства.

У 2019 році за ініціативою ГО «ЕдКемп Україна» і наказом Міністерства освіти і науки України, у співпраці з Університетом Еморі (США) було започатковано експеримент із впровадження СЕЕН у школах різних регіонів України. Програма, над якою команда Університету Еморі працювала понад двадцять років і яка успішно впроваджується в 144 країнах світу 24 мовами, була адаптована для українського контексту і почала реалізовуватися у 26 школах, які взяли участь у п'ятирічному експерименті. Метою експерименту було визначення організаційно-педагогічних умов впровадження програми.

ГО «ЕдКемп Україна» розробила й адаптувала навчально-методичні матеріали і посібники для вчительства та батьківської спільноти, зокрема серію «Я (практикую) СЕЕН». Перекладені українською та адаптовані програми

СЕЕН (з 1 по 9 класи) отримали гриф МОН України «Схвалено для використання в освітньому процесі», що свідчить про їхню відповідність вимогам освітньої системи України. Експериментальні школи були забезпечені навчальними матеріалами, а вчителі/-ки отримали методичну підтримку для інтеграції СЕЕН в освітній процес з можливістю використовувати різні формати — від окремих уроків до п'ятихвилинних практичних вправ щодо розвитку соціально-емоційних навичок, залежно від можливостей та потреб закладу освіти. Учителюство отримало доступ до навчання на різних можливостях підвищення кваліфікації, як в очному, так і онлайн-овому форматах, які створила команда ГО «ЕдКемп Україна».

У 2021 році було проведено загальнонаціональне дослідження за даними якого видано аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи “Нова українська школа”» [1]. Дослідження підтвердило значний попит учителюства щодо розвитку соціально-емоційних навичок.

У 2023 році Україна доєдналася до міжнародного дослідження соціально-емоційних навичок ДоСЕН (2023-2024) від Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Це, зокрема, допомогло виміряти розвиток соціально-емоційних навичок українського учнівства й учнівства експериментальних шкіл (528 учнів і учениць із 18 закладів освіти) у тому числі, а також ідентифікувати чинники, що впливають на їхній розвиток. Дослідження засвідчило, що учні/-ці експериментальних шкіл, які навчалися за програмою СЕЕН, мали помітно вищі результати в таких навичках, як наполегливість, креативне мислення, здатність до співпереживання, відповідальність, допитливість, толерантність та товариськість, порівняно із середніми показниками по Україні [2, 106].

Загалом, за підсумками п'ятирічного експерименту СЕЕН зарекомендувало себе як ефективний підхід для розвитку соціально-емоційних навичок в учнівства, зокрема емпатії, самосвідомості, навичок розв'язання конфліктів та стійкості до стресів. Підтримка програми як з боку вчителюства, так і батьківства свідчить про високий рівень довіри до неї, яка сприяє більшій залученості дітей до освітнього процесу та їхньому особистісному зростанню. Така програма дає змогу учнівству краще адаптуватися до сучасних викликів і взаємодіяти в колективі, а також зміцнює партнерські стосунки між школою та сім'єю, що забезпечує якість виховання та освіти.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи Нова українська школа» / Гриневич Л., Дрожжина Т., Глоба О. та ін.. Київ, Україна: Шкільний світ. 2021. 312 с.

2. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022 – 2024). Том 1 / кол. авт.: О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенко, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. 223 с.

Естріна К.О.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ В СІМ'Ї

Діти – найбільш вразлива та беззахисна категорія населення, тому, коли в своєму житті вони стикаються з жорстоким поведженням з боку власної родини, суспільство має виробити механізми їх надійного захисту. Незважаючи на те, що соціальні служби і соціальні інституції системи освіти докладають зусиль у напрямі сталого розвитку суспільства, проблема насильства над дітьми в сім'ї залишається нагальною та має тенденцію до загострення за часів війни. Так, згідно зі статистикою, що наведено на сайті Верховного суду України лише у 2023 році до НПУ надійшло 7 тис. заяв про домашнє насильство від неповнолітніх осіб [3]. Згідно з даними наукових досліджень І. Коваленко, насправді ж випадків значно більше, адже більшість жертв домашнього насильства не звертаються до правоохоронних органів [2], особливо коли мова йде про дітей.

Як свідчать наукові дослідження, жорстоке поведження з дітьми має для них низку негативних наслідків, що впливають як на фізичний так і на психічний розвиток дітей, а також на якість їхнього подальшого життя [5, с. 24]. Саме тому вчасна профілактика є необхідною для захисту прав та безпеки дитини. Запобігання жорсткому поведженню батьків з дітьми потребує усвідомлення цієї проблеми, знання її специфіки та активної позиції кожного педагогічного працівника, зокрема соціального педагога.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що наразі жорстоке поведження з дітьми охоплює різні форми насильства, включаючи фізичне, психічне, сексуальне та економічне, як у сім'ї, так і поза нею [1, с. 268].

Аналіз зарубіжних досліджень з проблеми профілактики жорсткого поведження з дітьми засвідчив, що вони використовують ширшу термінологію і окреслюють більший спектр дій та бездіяльності, вчинених або допущених особами, які здійснюють догляд за дитиною, від байдужості до шкідливих практик народної медицини, які можуть призвести до довготривалої нищівної шкоди [5, с. 112]. Науковці зазначають, що поняття «жорсткого поведження з дітьми» постійно еволюціонувало через зміни соціальних та економічних умов, політичних ідеологій, розвиток медицини, вдосконалення комунікації та культурних взаємодій. Так, Д. Хоув відзначає, що сучасна профілактика

жорстокого поводження з дітьми в сім'ї значною мірою ґрунтується на розумінні емоційного розвитку в контексті взаємовідносин. Діти, які зазнали нехтування, травми чи неприйняття, часто мають глибокі психологічні шрами, які можуть призвести до повторення циклу жорстокого поводження в наступних поколіннях [4, с. 166-167]. Науковець доводить, що для розриву цього підступного кола, дуже важливо, щоб такі діти мали можливість встановити з дорослими довірливі та емоційно підтримуючі стосунки. Цими дорослими можуть стати вчителі або прийомні батьки, що дозволить дітям відчувати себе в безпеці і дослідити свої емоції. Крім того, дослідник зазначає, що підвищення емоційної компетентності біологічних батьків покращує їхню здатність виховувати дітей, а також підкреслює важливість підтримуючих стосунків при профілактичних заходах, що є ефективними стратегіями для формування психологічної стійкості та здорового емоційного розвитку у дітей з груп ризику.

Науковці зазначають, що жорстоке поводження з дітьми часто зумовлене залежністю дітей, їхньою нездатністю захистити себе, а також позицією дорослих, які реалізують свою владу через насильство [1, с. 269]. Також слід зазначити, що з жорстоким поводженням діти можуть зіштовхуватися не тільки в сім'ї, а й в інших інституційних установах: школах та дитячих установах, а також у мікросередовищі, де дитина взаємодіє з однолітками та сусідами.

Одним з найважливіших факторів у здійсненні успішної діяльності з профілактики насилля над дітьми, на нашу думку, є забезпечення підвищення обізнаності про дану проблему. З цією метою пропонуємо здійснювати інформування батьків і вчителів про наслідки насильства та альтернативні методи виховання дітей шляхом організації семінарів та тренінгів відповідального батьківства. Усвідомлення проблеми серед дорослих допоможе вчасно розпізнавати сигнали насильства та краще розуміти, як правильно реагувати, щоб захистити дитину та запобігти появі таких проявів у майбутньому. Такі заходи навчають батьків і педагогів емоційній грамотності, способам ефективної комунікації з дітьми, технікам позитивної дисципліни, а також методам управління власними емоціями задля уникання насильницьких реакцій у стресових ситуаціях.

Не менш важливим, на нашу думку, є підвищення обізнаності з проблеми профілактики насилля над дітьми в сім'ї серед дітей. Діти повинні знати, як розпізнавати насильство і, куди звертатися за допомогою. Для вирішення цього завдання дослідники та практики [6, с. 133-135] пропонують використовувати в закладах освіти впровадження спеціальних освітніх програм, що навчають дітей основам безпеки. Потрібно, щоб діти розуміли, що вони не одні у своїй проблемі, що їм завжди є до кого звернутися і що над вирішенням таких ситуацій працюють. Вони повинні усвідомлювати, що насилля над ними – це не норма, а підвищена обізнаність може допомогти їм не лише розпізнати проблему, але й, хоча б частково, подолати страх перед нею.

Для додаткового підвищення обізнаності громадськості про неприпустимість жорстокого поводження над дітьми в сім'ї науковці [6, с. 137] пропонують залучення мешканців громади через проведення інформаційних

кампаній, розповсюдження брошур, буклетів та інших засобів соціальної реклами через соціальні мережі.

Як зазначають Р. Вейт і А. Рут, підтримка від медичних працівників і соціальних служб також має велике значення, адже вони можуть вчасно виявляти проблеми [6, с. 139]. Колективні дії різних організацій і інститутів допомагають створити безпечні умови для дітей, дозволяючи їм розвиватися в атмосфері підтримки та довіри.

Отже, проблема жорстокого поводження з дітьми в сім'ї залишається надзвичайно гострою для України в умовах війни, коли ситуація стає ще складнішою, оскільки правові механізми захисту, доступ до соціальних послуг і рівень обізнаності залишаються обмеженими, а військові дії лише посилюють ризики та створюють додаткові виклики. Для ефективного запобігання цієї проблеми потрібні комплексні зусилля – від посилення правового захисту дітей до впровадження спеціальних соціальних проєктів і програм, які підвищують обізнаність про насильство в сім'ї та його наслідки. Важливо також забезпечити кращу координацію між закладами освіти, медичними установами, правоохоронними органами та соціальними службами для швидкого реагування на випадки насильства. Підтримка жертв сімейного насильства і запобігання подібним випадкам потребують активної участі в цьому процесі фахівців соціальної галузі, щоб допомогти координації діяльності всіх необхідних соціальних інституцій та забезпечити дітям майбутнє, вільне від страху та травм.

Перспективними подальшими напрямками дослідження вбачаємо оцінку ефективності існуючих вітчизняних та закордонних програм і стратегій профілактики жорстокого поводження з дітьми у сім'ї та розробку навчально-методичного забезпечення для фахівців соціальної галузі, які здійснюють цю діяльність у різних соціальних інституціях сфери соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери./ За заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
2. Коваленко І. А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2023. Т. 2. № 78. С. 202-206. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286246/280193> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. *ВЕРХОВНИЙ СУД*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1496637> (дата звернення: 17.10.2024).
4. Howe D. Child abuse and neglect: attachment, development and intervention. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2005. 315 p.
5. Robin E., Clark J., Clark C., Adamec A. The encyclopedia of child abuse. 3rd ed. New York: Facts on File, 2007. 397 p.
6. Waite R., Ruth A. Adverse childhood experiences. New York: Routledge, 2020. 172 p.

Єсіна Н.О.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Лисак А.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ПРИЙОМНОЇ РОДИНИ

Анотація. У статті виявлено причини сирітства, які характерні для української держави і суспільства; проаналізовано досвід роботи соціального працівника з соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у різні історичні часи; висвітлено зміст та особливості впровадження технології соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до умов прийомної сім'ї, яка побудована на принципі індивідуального підходу, що передбачає систематичне вивчення не тільки соціально-типових якостей, але й індивідуально-неповторного в особистості кожної дитини; розглянуто методи та форми роботи соціального фахівця, які можуть бути застосовані у роботі з адаптації дітей-сиріт до умов прийомної родини»; досліджено нормативно-правову складову механізму державного управління щодо забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; розкрито соціально-педагогічний супровід як ефективну технологію роботи з соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; виявлено умови роботи соціальних працівників із прийомною сім'єю: батьки мають чітко виконувати обов'язки, які беруть на себе, приймаючи на виховання дітей, і не перекладати ці обов'язки на соціальних працівників; охарактеризовано форми роботи з прийомною родиною: відвідування прийомної сім'ї, підтримання телефонних контактів, представництво інтересів прийомних сімей, посередництво у подоланні суперечностей, щорічний аналіз ефективності функціонування прийомних сімей, надання матеріальної та інших видів допомоги.

Ключові слова: *діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; прийомна родина; соціальний працівник, соціалізація, соціальне сирітство.*

Annotation. The article reveals the causes of orphanhood, which are characteristic of the Ukrainian state and society; the work experience of a social worker in the socialization of orphans and children deprived of parental care in different historical times is analyzed; the content and features of the implementation of the technology of social adaptation of orphans and children deprived of parental care, which is built on the principle of an individual approach, which provided for the systematic study of not only socially typical qualities, but also the individual and

unique personality of each child, are highlighted; the methods and forms of work of a social specialist, which can be applied in the work of adaptation of orphans to the conditions of the foster family, are considered"; the regulatory and legal component of the state management mechanism for ensuring the rights of orphans was investigated; socio-pedagogical support was revealed as an effective technology for the socialization of orphans and children deprived of parental care; the conditions of work of social workers with foster families are highlighted: parents must clearly fulfill the responsibilities they undertake when accepting children for upbringing, and not transfer these responsibilities to social workers; forms of work with the foster family are characterized: visiting the foster family, maintaining telephone contacts, representing the interests of foster families, mediation in overcoming conflicts, annual analysis of the effectiveness of the functioning of foster families, providing material and other types of assistance.

Keywords: *orphan children; children deprived of parental care; foster family; social worker, socialization, social orphanhood.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної, політичної, соціальної нестабільності існування та розвитку нашої держави, що підсилюється військовою агресією з боку Російської Федерації, дуже актуальною є проблема соціального сирітства. Піклування про таких дітей покладено на державу та різноманітні соціальні інституції. Їм потрібно забезпечити максимально можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, створити умови для безпечного життя та захисту від заповідання будь-якої шкоди. Якщо не має можливості у дитини проживати з біологічними батьками, то держава повинна забезпечити їй атмосферу відчуття того, що її люблять та цінують, створити можливості для повноцінного виховання, соціалізації та розвитку.

У процесі соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до умов соціального середовища та формування майбутнього життєвого шляху, важливу роль відіграє саме соціальний фахівець. Він впливає на становлення та всебічний розвиток особистості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Саме ця категорія потребує найбільшої уваги та турботи з боку держави, соціальних інституцій та, нарешті, соціальних фахівців- професіоналів своєї справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою сирітства, особливостями соціально-психологічного розвитку дітей-сиріт, умовами їх успішної соціалізації займалися (Я. Бордіян [3], Л. Кальченко [5], Я. Раєвська[7]), прийомну сім'ю як альтернативну форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування розглядали Г.Бевз [1], О.Бобак [2], Л.Волинець [1], Н. Комарова [1], О. Яременко [1]; досвід роботи соціального фахівця з соціалізації дітей-сиріт в умовах прийомної родини розкрито в студіях А. Дулі [4], Н. Шпиг [9] .

Проблему ефективних форм, методів та технологій роботи з дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в умовах прийомної родини вивчали А. Капська [6], І. Пеша [6], О. Федорова [8].

Метою статті є дослідження сутності та особливостей роботи соціального працівника з соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах прийомної сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Щодо досвіду соціальної роботи з соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавленими батьківського піклування, то він був з давніх-давен та відображався у різних культурах та часах. З розвиток суспільства підходи до соціальної роботи з соціалізації даної категорії змінювалися, зважаючи на культурні, соціальні, економічні та політичні чинники.

У часи середньовіччя діти-сироти, а також діти, позбавлені батьківського піклування, були під опікою церкви та благодійних організацій. Їх допомога виражалась у наданні притулку, їжі, базових послуг. Щодо виховання, то воно мало релігійне спрямування та збереження і дотримання етично-моральних норм, які були притаманні, конкретному суспільству.

Другий період, характеризувався індустріалізацією та появою великої кількості міст. Це не могло, не відобразитися на проблемі влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У цей час з'явилися перші дитячі будинки, які мали головним призначенням надати певний рівень утримання та освіти. Але поряд з цим, виникла гостра проблема перевантаження цих домів, що погано відобразилося на індивідуальному становленні та всебічному розвитку дітей-сиріт та дітей позбавлених, батьківського піклування.

У другій половині 20 століття з'явилося нове бачення соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. На перший план вийшла психологічна та педагогічна підтримка, а також особливу увагу приділяли індивідуальному підходу при роботі з даною категорією. Цей підхід надавав можливість врахувати індивідуальні здібності, уміння, навички та потреби конкретної дитини-сироти.

Так, у статі А. Дулі [4] ««Простір добра і підтримки»: програма соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» було висвітлено зміст та особливості впровадження технології соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка побудована на принципі індивідуального підходу, що передбачала систематичне вивчення не тільки соціально-типових якостей, але й індивідуально-неповторного в особистості кожної дитини. В основу даної технології були покладені арт-терапевтичні заняття, які дозволили дітям-сиротам розвинути соціальні навички та вміння, навчитись дбати про своє психологічне та фізичне здоров'я, подолати емоційну нестабільність, сформувані позитивну Я-концепцію, самооцінку, підвищити мотивацію до навчання, сформувані дружні взаємовідносини з однолітками, розвинути нові інтереси.

Н. Шпиг у публікації «Робота соціального педагога загальноосвітньої школи з прийомними сім'ями» визначила бесіду як «один з ефективних методів, який може бути застосований у роботі з адаптації дітей-сиріт до умов прийомної родини» [9]. Він дав можливість ознайомити учасників з сутністю поняття "прийомна сім'я" її особливостями, потребами прийомних дітей та батьків. Також, авторка приділяє багато уваги тренінгових заняттям у роботі з даною категорією. Вона вважає, що завдяки тренінгам можна подолати багато проблем, що виникають на шляху адаптаційного процесу дитини-сироти до умов прийомної сім'ї.

Я. Бордіян у роботі «Вирішення проблем соціального сирітства» дослідив нормативно-правову складову механізму державного управління щодо забезпечення прав дітей-сиріт і займався розробкою практичних рекомендацій щодо покращення ефективності процесу соціальної адаптації дитини-сироти до нових умов [3].

Л. Кальченко у праці «Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення» [5] визначила причини сирітства, які характерні для української держави і суспільства. Так, однією з них є неспроможність обраної стратегії державної соціальної політики по відношенню до питання адаптації дітей-сиріт у прийомній родині. Зазначила, що вирішення проблеми адаптації до умов прийомної сім'ї можливе лише за умови активної взаємодії й співпраці державних структур і громадських інституцій, а також вироблення превентивної стратегії соціальної політики держави щодо соціального сирітства та залучення суб'єктів територіальної громади до цієї суспільної справи.

Важливим чинником соціалізації та первинним мікросередовищем дитини виступає сім'я, яка відіграє вирішальне значення у формуванні її особистості. Вона забезпечує фізичний, емоційний, розумовий розвиток, формує її статеву ідентифікацію та ціннісні орієнтації, розвиває здібності та потенційні можливості, забезпечує дитину почуттям захищеності, безпеки, любові та поваги, а також сприяє оволодінню нею основними соціальними та моральними нормами. Соціально-педагогічні можливості сім'ї у вихованні дитини визначаються здатністю прийомних батьків задовольняти її потреби, пристосовуватися до змін цих потреб із плином часу, що обумовлено батьківським потенціалом та їх компетентністю. Відомо, що батьківській компетентності можна навчитися, тому виникає необхідність у створенні ефективної системи психолого-педагогічної допомоги та супроводу прийомних сімей.

Усі органи опіки та піклування несуть відповідальність та узгодженість проведення нагляду та прийняття відповідних рішень за його наслідками. Основними завданнями соціально-педагогічного супроводу щодо прийомної сім'ї є:

- спостереження за виконанням плану прийомними батьками та дотримання ними умов угоди;
- щорічна оцінка розвитку прийомної дитини;
- щорічна оцінка ефективності функціонування прийомної сім'ї;

- аналіз сімейного клімату та виконання прийомними батьками функцій опіки.

Робота соціальних працівників із сім'єю має ґрунтуватися на таких умовах: батьки мають чітко виконувати обов'язки, які беруть на себе, приймаючи на виховання дітей, і не перекладати ці обов'язки на соціальних працівників.

О. Федорова виділяє такі форми роботи соціального працівника із супроводу прийомної сім'ї:

- відвідування прийомної сім'ї;
- підтримання телефонних контактів;
- представництво інтересів прийомних сімей;
- посередництво у подоланні суперечностей;
- щорічний аналіз ефективності функціонування прийомних сімей;
- надання матеріальної та інших видів допомоги (за потреби) [8].

При здійсненні оцінки потреб дитини та складанні плану соціального супроводження соціальні працівники повинні враховувати те, що діти приходять у прийомну сім'ю з різного соціального оточення, що, у свою чергу, може спричинити їх неадекватну поведінку. Відповідно до того, звідки потрапила дитина, вони мають спланувати першочергові заходи та послуги, спрямовані і на дитину, і на батьків, які прописані в плані соціального супроводження.

Соціальному працівникові, який буде безпосередньо здійснювати соціальне супроводження, рекомендується брати участь у підготовці кандидатів у прийомні батьки, що, у свою чергу, дозволяє налагодити контакт з батьками, вивчити особливості певного подружжя або самотньої особи ще до створення сім'ї та влаштування дитини [6].

Прийомна сім'я на період адаптації прийомної дитини часто стає носієм потенційної кризи, а тому має бути предметом особливої уваги соціальних працівників, хоча з часом їхня роль буде зменшуватися, в ідеалі - зведеться до щорічного оцінювання ефективності функціонування благополучної прийомної сім'ї і допомоги їй на етапі становлення.

Основними функціями соціального працівника в соціальній роботі з прийомною сім'єю є вивчення відповідності об'єктивних і суб'єктивних характеристик сім'ї, яка претендує взяти дитину, нормативним вимогам; підготовка потенційних прийомних батьків до утримання в сім'ї дитини-сироти чи дитини, яка залишилася без піклування батьків; підбір та підготовка дітей для конкретної прийомної сім'ї; соціальний супровід дитини в прийомній сім'ї; робота з оцінювання ефективності функціонування прийомних сімей; корекційна і профілактична робота з кровною сім'єю дитини.

Висновок. Таким чином, вивчивши досвід роботи соціального фахівця з прийомною родиною дійшли висновку, що технологія соціально-педагогічного супроводу є невід'ємною складовою успішної соціалізації дитини-сироти до умов нової сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Бевз Г.М., Волинець Л.С, Комарова Н.М., Яременко О.О. Прийомна сім'я: оцінка ефективності опіки: методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2019. 78 с.
2. Бобак О. Підготовка соціального педагога до організації роботи з сім'єю як первинного інституту соціалізації дитини. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. № 3. С.152-158.
3. Бордіян Я. І. Вирішення проблеми соціального сирітства. *Теорія та практика державного управління*. Львів, 2017. № 4. С. 168-175.
4. Дуля А. В. Простір добра і підтримки»: програма соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (09 червня 2022 року, м. Суми). Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С.138-141.
5. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*, Луганськ. 2019. №19. С. 161.
6. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2022. С. 241 – 257.
7. Раєвська Я. М. Особливості соціально-педагогічної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомній сім'ї та школі. *Молодий вчений*. 2018. № 2(6). С. 431-434. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(6\)_110](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(6)_110).
8. Федорова О. В. Проблеми адаптації дитини у прийомній сім'ї. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2019. №. 2. С. 196-199. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2013_2_33.
9. Шпиг Н. О. Робота соціального педагога загальноосвітньої школи з прийомними сім'ями: технологічний аспект. *Психолого-педагогічні науки*. 2019. №4. С.141-145.

Запiтецький А.О.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УМОВАХ ЦЕНТРІВ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Міхеєва О.Ю.

В умовах війни в Україні кількість осіб, які зазнали поранень та отримали інвалідність, значно зросла. Для їхньої адаптації до мирного життя та

відновлення фізичного і психічного здоров'я надзвичайно важливими є програми соціальної реабілітації. Реабілітаційні центри відіграють ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи комплексну підтримку, яка включає медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу. Соціальна реабілітація осіб, які отримали інвалідність внаслідок війни, є надзвичайно важливим процесом для забезпечення їхньої інтеграції в суспільство, збереження гідної якості життя та подолання психологічних і фізичних наслідків травм. Військові дії в Україні призвели до зростання кількості людей, які потребують комплексної допомоги. Соціальна реабілітація спрямована на відновлення соціальних функцій особи та створення умов для її активної участі в житті громади.

Основною метою соціальної реабілітації є допомогти особам з інвалідністю адаптуватися до нових умов життя, сприяти їхньому фізичному, психологічному та соціальному відновленню, а також інтеграції в суспільство. Соціальна реабілітація спрямована на відновлення соціальних ролей, сприяння тому, щоб особа з інвалідністю повернулася до активної участі в суспільному та трудовому житті; інтеграція в громаду, що має на меті запобігання соціальній ізоляції та стимулювання взаємодії з соціальним середовищем; забезпечення адаптації до нових умов життя, що спрямована на розвиток нових навичок та умінь для подолання викликів, пов'язаних з інвалідністю; покращення емоційного та психічного стану, що передбачає запобігання депресії, тривожним станам та посттравматичному стресовому розладу.

При цьому основними завданнями соціальної реабілітації осіб з інвалідністю внаслідок війни можуть бути: відновлення їх фізичних і психологічних функцій; підтримка та розвиток соціальних навичок; сприяння інтеграції в суспільство та уникненню ізоляції; профорієнтація та допомога в працевлаштуванні; залучення сім'ї та громади до процесу реабілітації.

Основними компонентами програм соціальної реабілітації даної категорії отримувачів послуг частіше за все є: проведення індивідуальної та групової роботи, застосування арт-терапевтичних технік та організація роботи груп взаємопідтримки та самопомоги, що дають можливість спілкування з іншими особами, які мали подібний досвід. Окремим компонентом такої програми можуть бути аспекти, які спрямовані на здійснення соціальної адаптації та інтеграції даної категорії отримувачів послуг, що передбачає організацію навчання соціальним та комунікаційним навичкам; залучення осіб з інвалідністю в наслідок війни до участі у соціальних та культурних заходах, спортивних змаганнях; організація дозвілля, залучення до участі у майстер-класах, екскурсіях, творчих заняттях.

Ще одним аспектом, що простежується у багатьох програмах з соціальної реабілітації є аспект професійної реабілітації та працевлаштування. Він забезпечується через здійснення та організацію профорієнтаційних консультацій для пошуку нових можливостей у кар'єрі; для навчання новим професіям через організацію курсів та тренінгів (зокрема дистанційних), сприяння працевлаштуванню та створенню умов для роботи вдома.

Досить актуальний аспект, що є невід'ємною частиною програм

соціальної реабілітації осіб з інвалідністю внаслідок війни є робота з сім'єю та соціальним оточенням. Вона полягає у здійсненні психологічної підтримки для членів сімей, які допомагають у догляді; залученні родини до процесу реабілітації та адаптації; підвищенні обізнаності громади про потреби та права осіб з інвалідністю.

Такі програми містять і послугу, що передбачає соціальний супровід таких осіб. В ході якого можуть надаватись консультації щодо отримання пільг та соціальних виплат; допомога в оформленні документів на протезування, медичну допомогу, працевлаштування; супровід при отриманні статусу учасника бойових дій або інших соціальних гарантій.

Значна кількість таких програм орієнтовані на навчання та розвиток соціальних навичок в осіб з інвалідністю, а саме передбачають: навчання самостійного життя (користування громадським транспортом, ведення побуту); організацію занять з розвитку комунікативних навичок для полегшення взаємодії з соціумом; залучення осіб з інвалідністю в наслідок війни до культурних, освітніх та спортивних заходів для підтримки активного способу життя.

Прикладами програм соціальної реабілітації в Україні є наступні програми: у Центрах комплексної реабілітації для ветеранів та осіб з інвалідністю, що зазвичай діють на базі громадських організацій або державних установ. Вони забезпечують медичну допомогу, протезування, психологічні послуги та соціальний супровід (Центр реабілітації ветеранів у Львові або Харківський обласний центр для учасників бойових дій). Волонтерські організації та професійні соціальні працівники проводять групові заняття та індивідуальні консультації, використовуються онлайн-платформи для дистанційної допомоги.

Центри реабілітації та відновлення забезпечують комплексну допомогу: від медичної та психологічної реабілітації до соціальної підтримки. Деякі центри спеціалізуються на допомозі учасникам бойових дій та їхнім родинам (наприклад, у Львові та Києві).

Громадські та волонтерські організації передбачають здійснення та організацію ініціативи на місцевому рівні, сприяють інтеграції осіб з інвалідністю в громаді. Волонтерські організації допомагають з доставкою гуманітарної допомоги, організують тренінги та культурні форми роботи.

Соціальні служби та державні програми забезпечують супровід осіб з інвалідністю та допомагають отримати необхідні послуги. Державні програми передбачають виділення коштів на реабілітацію, протезування та адаптацію житла.

Не зважаючи на значну актуальність та впровадженість програм соціальної реабілітації при її організації виникає ряд викликів та проблем у сфері даної діяльності:

- Недостатнє фінансування та матеріально-технічна база. Багато центрів мають обмежений доступ до сучасних засобів реабілітації.

- Кадровий дефіцит. Нестача фахівців з реабілітації, психологів та інструкторів з адаптивного спорту.

- Інформаційна ізоляція. Не всі особи з інвалідністю мають доступ до інформації про програми та можливості.

- Проблеми з працевлаштуванням. Недостатньо адаптованих робочих місць для людей з інвалідністю.

Програми соціальної реабілітації в реабілітаційних центрах є життєво важливими для осіб, які отримали інвалідність внаслідок війни. Вони сприяють не лише відновленню фізичного та психологічного здоров'я, але й інтеграції в суспільство, подоланню ізоляції та забезпеченню гідної якості життя. Проте для їх ефективної реалізації необхідно вдосконалювати матеріальну базу, збільшувати кількість фахівців та розширювати доступ до соціальних послуг.

Список використаних джерел:

1. Державна типова програма реабілітації інвалідів. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/58079892> (дата звернення: 20.09.2024).

2. Міхеева О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Науковий часопис. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Збірник наукових праць. К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2018. С.44-50.

3. Сайко.Н., Боцман О. Модель підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Том 1. №2 (106). 2023. С.145-154.

Зеленська А.В.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Лисоконь І.О.

*доктор філософії з освітніх, педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Робота з дітьми групи ризику в закладах освіти є одним із найважливіших напрямів діяльності соціального педагога. Перш за все це пов'язано з тим, що ця категорія дітей потребує особливої уваги та підтримки з боку дорослих. Вважаємо, що до дітей групи ризику належать: діти з неблагополучних сімей; діти, які вживають психоактивні речовини; діти, які мають проблеми з законом; діти, які мають проблеми з навчанням та поведінкою; діти, які надають послуги сексуального характеру; діти, які стали жертвами домашнього насильства або жорстокого поводження; а також ті, хто пережив травматичні події або відчуває труднощі в адаптації до соціального середовища.

Професійна діяльність соціального педагога з дітьми групи ризику в

умовах закладу освіти є надзвичайно важливою для забезпечення повноцінного розвитку та соціалізації цих дітей. Для забезпечення ефективної взаємодії соціального педагога та зазначеної категорії здобувачів освіти варто впроваджувати індивідуалізований підхід. На нашу думку, соціальний педагог повинен мати здатність адаптувати свою роботу до потреб кожної конкретної дитини з групи ризику. Це може включати розробку індивідуальних програм розвитку та підтримки, щоб забезпечити їхнє успішне соціальне виконання.

Соціальний педагог повинен надавати дітям психологічну та соціальну підтримку, допомагаючи їм справлятися зі стресом, вирішувати конфлікти, розвивати навички спілкування та побудови стосунків з іншими. Соціальний педагог працює з дітьми над розвитком соціальних навичок, таких як емпатія, співпраця, толерантність та саморегуляція. Ці навички допомагають дітям взаємодіяти з іншими та успішно адаптуватися до соціальних ситуацій. Не менш важливим фактором у досягненні успіху при роботі з дитиною групи ризику є партнерство з батьками та громадою, залучення їх до процесу виховання, розвитку, соціалізації та навчання. Соціальний педагог повинен вести систематичний моніторинг прогресу кожної дитини та оцінювати ефективність заходів, що вживаються. Це допомагає адаптувати програми та підходи до потреб конкретних дітей.

Основні завдання соціального педагога з дітьми групи ризику:

- виявлення дітей групи ризику: соціальний педагог повинен вміти виявляти дітей, які потребують допомоги, за допомогою різних методів, таких як спостереження, бесіди з учнями, батьками, вчителями, аналіз шкільної документації;

- діагностика проблем дітей групи ризику: соціальний педагог повинен вміти діагностувати причини проблем дітей групи ризику, використовуючи різні методи, такі як тестування, анкетування, спостереження;

- розробка індивідуальних програм роботи з дітьми групи ризику: соціальний педагог повинен розробляти індивідуальні програми роботи з дітьми групи ризику, які б враховували їхні індивідуальні особливості та потреби;

- надання соціальної, психологічної та педагогічної допомоги дітям групи ризику: соціальний педагог може надавати дітям групи ризику соціальну, психологічну та педагогічну допомогу самостійно або залучати до роботи інших фахівців, таких як психолог, дефектолог, логопед;

- профілактика проблем дітей групи ризику: соціальний педагог повинен проводити профілактичну роботу з дітьми групи ризику, спрямовану на запобігання виникненню проблем у них.

До форм роботи соціального педагога з дітьми групи ризику можна віднести:

- індивідуальна – дозволяють соціальному педагогу побудувати довірливі відносини з дитиною, глибше зрозуміти її потреби та проблеми (бесіди, консультування, індивідуальні заняття);

-групова – у процесі соціальної адаптації важливе значення мають групові заняття, які розвивають навички спілкування, співпраці, допомагають дітям відчувати підтримку однолітків (тренінги, гуртки, клуби, супервізії);

- соціально-педагогічні заходи – спостерігаючи за поведінкою дитини в різних ситуаціях, соціальний педагог може краще оцінити її соціальні навички, рівень емоційного розвитку та виявити можливі проблеми у стосунках з іншими дітьми або дорослими. (батьківські збори, виховні заходи, кінолекторії, дискусійні клуби на соціально-громадську тематику);

- соціальна робота з сім'ями дітей групи ризику – консультування батьків, допомога у вирішенні соціальних проблем сім'ї, а також співпраця з іншими фахівцями (психологом, дефектологом, логопедом, вчителями, представниками служби у справах дітей тощо).

Робота соціального педагога з дітьми, які належать до групи ризику, пов'язана з численними викликами. Серед основних проблем можна виділити недостатнє фінансування соціальних програм, великий обсяг роботи, нестача ресурсів та підтримки з боку адміністрації. Окрім того, соціальні педагоги часто стикаються з опором з боку батьків або оточення дитини, які не завжди готові співпрацювати та визнавати наявність проблем. Соціальний педагог для дитини, яка має певні проблеми з навчанням та соціалізацією перш за все має стати другом та наставником. Адже саме від того, як соціальний педагог налагодить комунікацію із учнем групи ризику та його оточенням, залежить ефективність його професійної діяльності та кінцевий результат. Для того, щоб взаємодія соціального педагога та дитини групи ризику була ефективно, варто створювати атмосферу довіри та поваги до таких дітей; вибудовувати партнерські стосунки з батьками дітей групи ризику; залучати до роботи з дітьми групи ризику інших фахівців; використовувати різноманітні методи та форми роботи у професійній діяльності.

На підставі вище викладеного можемо стверджувати, що соціальний педагог відіграє надзвичайно важливу роль у житті дітей групи ризику. Його робота сприяє соціальній адаптації дітей, допомагає їм знайти підтримку та зрозуміти власну цінність, розвиває навички комунікації та самоконтролю. Однак для досягнення позитивних результатів необхідна підтримка з боку адміністрації закладу освіти, батьків та суспільства загалом. Загалом робота соціального педагога з дітьми групи ризику вимагає комплексного підходу, спрямованого на забезпечення їхнього повного розвитку, соціалізації та успіху в житті.

Список використаних джерел:

1. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : метод. посіб. / за заг. ред. Т. Алексеєнко. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.
2. Шпеник С. Діти групи ризику як об'єкт соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. № 21. С. 212-214.

3. Михайленко О. Особливості обдарованих дітей як категорії «групи ризику». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 115. С. 154-158.

4. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко ; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 182 с.

5. Путівник для фахівців із соціальної роботи в таблицях і схемах : навчально-методичний посібник [електронне видання] / автор. кол. О. Білько, І. Борощук, Т. Василюк, І. Лисоконь, В. Османова. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 39 с.

Зеленський С.Л.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

*Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка
Максимовська Н.О.*

Соціальна робота з людьми похилого віку є важливим аспектом соціальної політики та системи соціального захисту кожної країни. Люди похилого віку часто стикаються з проблемами, пов'язаними з фізичним і психічним здоров'ям, соціальною ізоляцією, економічними труднощами та втратою незалежності. Тому соціальна робота відіграє ключову роль у підтримці цієї категорії населення, забезпечуючи їх необхідною допомогою, психологічною підтримкою та сприяючи успішній інтеграції в суспільство.

Ефективна реалізація соціальної роботи з людьми похилого віку можлива за умови її врегулювання законодавчими нормативними документами. Законодавча база є основою захисту прав і свобод літніх людей, а також визначає порядок надання соціальних послуг, відповідальність державних структур та безпосередньо надавачів соціальної допомоги. Врегулювання даного напрямку соціальної роботи передбачає наявність чітких законів, актів, стандартів і процедур, які гарантують доступ літніх людей до необхідної допомоги та підтримки. Розглянемо детальніше ключові аспекти міжнародного правового забезпечення соціальної роботи з людьми похилого віку. Одним з міжнародних документів, що визначає основи роботи з особами похилого віку є Принципи ООН для людей похилого віку, прийняті 16 грудня 1991 року резолюцією 46/91 Генеральної Асамблеї. Метою цих принципів є вдосконалення та покращення ставлення суспільства до старшого покоління. Проте, більш детально концептуальні основи роботи з цією категорією населення описані у Мадридському міжнародному плані дій з проблем

старіння, що був прийнятий на другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння 8–12 квітня 2002 року у Мадриді [1]. Головною метою цього міжнародного документу є створення умов для людей літнього віку з усіх країн світу, де вони зможуть жити безпечно, з повагою до їхньої гідності, а також залишатися активними та рівноправними членами суспільства. Мадридський план визначає пріоритетні напрямки соціальної роботи з людьми похилого віку, зокрема:

- Участь літніх людей у розвитку (пріоритет передбачає діяльність спрямовану на підтримку активної участі літніх людей у житті суспільства, забезпечення їх соціальної інтеграції та доступу до знань і професійної підготовки. Також вирішуються питання трудової діяльності людей похилого віку та розвитку сільських районів, щоб запобігти міграції. Особлива увага приділяється солідарності між поколіннями, ліквідації злиднів, соціальному захисту та профілактиці бідності);

- Забезпечення охорони здоров'я і благополуччя у літньому віці (розглядається питання зміцнення здоров'я протягом усього життя, що передбачає розвиток профілактичних заходів і сприяння здоровому способу життя. Другим ключовим питанням є забезпечення універсального і рівного доступу до медичних послуг. Також розглядається питання професійної підготовки доглядальників і медичних працівників, зокрема, в питаннях психічного здоров'я та інвалідності);

- Створення сприятливих умов (напрямок спрямований на забезпечення комфортного і безпечного проживання людей похилого віку. Особлива увага приділяється підтримці осіб, які здійснюють догляд. Важливою проблемою є запобігання жорстокому ставленню та насильству щодо літніх людей, а також боротьба з їхньою ізоляцією та зневагою).

Право людей похилого віку на соціальний захист також описане у статті 23 Європейської соціальної хартії, яка була прийнята у Страсбурзі 3 травня 1996 року [2]. У статті йдеться про те, що для забезпечення ефективної реалізації права людей похилого віку на соціальний захист Сторони (отримувач та надавач соціальних послуг) зобов'язуються, самотійно або у співпраці з громадськими чи приватними організаціями, вживати необхідні заходи або сприяти їх впровадженню. Зокрема, передбачається:

- надання можливостей людям похилого віку відчувати себе повноцінними членами суспільства (шляхом забезпечення їх інформацією про доступні послуги і програми, ресурсами для забезпечення гідного рівня життя; залучення до активної участі у суспільному, соціальному і культурному житті);

- надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя (забезпечення житла, пристосованого до потреб і стану здоров'я літніх людей; забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я);

- забезпечення людям похилого віку, які мешкають у будинках для літніх, гарантій отримання належної допомоги з повагою до їхнього особистого простору, а також права брати участь у прийнятті рішень щодо умов проживання в геронтологічному закладі.

План Дій Десятиліття здорового старіння (2020–2030) [3,4], ініційований

ВООЗ і ООН є глобальною співпрацею, яка об'єднує уряди, громадянське суспільство, міжнародні агенції, професіоналів, наукові кола, засоби масової інформації та приватні організації та має на меті покращення якості життя літніх людей, їхніх сімей і громад, в яких вони проживають. План Дій пропагує кілька важливих напрямків: створення багатогалузевих механізмів на різних рівнях для сприяння здоровому старінню, враховуючи вплив соціальних та економічних факторів. Значну увагу приділено залученню літніх людей, особливо маргіналізованих груп, до процесів прийняття рішень. Також даний міжнародний документ спрямований на розвиток програм, метою яких є зробити громади більш дружніми до літніх людей та сприяють активній участі приватного сектору й громадянського суспільства у їх розробці. Особливий акцент робиться на узгодженні політики, спільній відповідальності та адвокації в різних секторах.

Отже, соціальна робота з людьми похилого віку є ключовим елементом соціальної політики, що забезпечує їхній соціальний захист, фізичне і психічне здоров'я, а також успішну реінтеграцію в суспільство. Міжнародні документи, такі як Принципи ООН для людей похилого віку, Мадридський міжнародний план дій та Європейська соціальна хартія, визначають правові основи для покращення життя літніх людей, їхньої соціальної інтеграції та участі в суспільних процесах. Зокрема, міжнародне законодавство визначає, що ефективна соціальна робота має на меті вирішення проблем охорони здоров'я, профілактики ізоляції та насильства, а також гарантування рівного доступу до послуг. Глобальні ініціативи, як Десятиліття здорового старіння, підкреслюють необхідність комплексного підходу до вирішення проблем людей похилого віку та соціальної роботи з цією категорією населення, залучаючи різні сектори (державний, приватний, громадський) для створення безпечного та підтримуючого середовища для літніх людей.

Список використаних джерел:

1. Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння. Прийнятий другою Всесвітньою асамблеєю з проблем старіння, Мадрид, 8–12 квітня 2002 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ageing_program.shtml
2. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_-062#Text
3. Decade of healthy ageing: baseline report / World Health Organization 2020. URL: [decade-proposal-final-apr2020-en.pdf](https://www.who.int/publications/i/item/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf)
4. Іванова І. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Ун-т "Україна", 2023. 220 с.

Злоба Д.Г.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ АСПЕКТ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка Полянчик А.О.

Організація сучасної роботи знаходиться в стані постійної трансформації і невизначеності, оскільки кризові умови військового стану не дозволяють ефективно реалізувати всі необхідні функції з регулювання соціальних процесів воєнної доби. Особливо це стосується локального середовища територіальної громади, адже на місцевому рівні приймаються важливі рішення щодо розбудови та функціонування сфери поширення соціальних цінностей. В об'єднаних територіальних громадах змінюється економічна, демографічна, соціальна ситуація, яка потребує дослідження та врівноваження відповідно до сучасних тенденцій, і також на майбутню перспективу. Особливості організації соціальної роботи на рівні територіальної громади, вплив військового стану на вказані процеси, соціальне виховання в різних інституціях локального середовища досліджували О. Беспалько, О. Кравченко, А. Рижанова, Т. Семигіна, Г. Слозанська та ін. Однак, залишаються не вирішеними питання організації системи соціальної роботи на рівні територіальної громади з метою трансляції цінностей згуртування спільноти та вирішення соціальних проблем населення. Отже, метою публікації є узагальнення необхідних управлінських дій щодо нормалізації стану системи соціальної взаємодії та залучення до спільних консолідованих дій населення локальної спільноти.

Об'єднана територіальна громада це вид територіально поєднаної спільноти, яка утворилася на основі добровільного рішення місцевого самоуправління сіл, селищ, міст з метою реалізації реформи децентралізації 2015-2020 років. Разом з економічної інтеграцією відбувалася також оптимізація інфраструктури соціальної сфери, а також сфери культури, освіти, дозвілля, спорту тощо. Суттєво реформа вплинула на реалізацію взаємодії мешканців які мали пристосуватися до інновацій. Не завершена реформа децентралізації стала підґрунтям для появи нових викликів під час повномасштабного вторгнення, які пов'язані з безпекою громади, появою нових соціальних суб'єктів (внутрішньо переміщених осіб, людей з травмою війни, ветеранів та інвалідів бойових дій). Відтак, механізми регулювання соціальної рівноваги не могли залишатися незмінними.

А. Рижанова стверджує, що соціальне виховання є «процесом цілеспрямованого створення сприятливих умов (через зміцнення та урізноманітнення позитивних впливів та нейтралізацію або мінімізацію негативних впливів соціального середовища) для розвитку соціальності

(соціальні: цінності, емоції та якості, просоціальна поведінка) всіх соціальних суб'єктів» [4, с.124]. Соціально-виховний аспект реалізації соціальної роботи в умовах воєнного стану полягає у створенні необхідного теоретичного і практичного підґрунтя для ціннісного опанування соціальної дійсності, розвиток необхідних якостей для життєдіяльності в соціумі, реалізація цінностей та соціальних якостей у відповідних діях та діяльності особистості.

Управління соціальними процесами реагує на небезпеку, яка виникла у час повномасштабного вторгнення, оскільки було порушено концепцію сталого розвитку суспільства. Соціально-виховний аспект впливає на організацію системи соціальної роботи локального середовища громади. А саме, посилення цінностей соціальної інтеграції у роботі з внутрішньо переміщеними особами, розбудова солідарної позиції щодо учасників та ветеранів війни, стимулювання самопомоги та взаємопідтримки тим, хто цього потребує. Отже, соціальна інтеграція, згуртованість, взаємодопомога стають провідними тенденціями соціальної роботи в межах громади.

За таких обставин, на нашу думку, менеджмент соціальної роботи має бути спрямований на вдосконалення загальних функцій менеджменту і пристосування його спеціальних функцій до умов невизначеності і нестійкості соціальних процесів. Запропонуємо деякі шляхи поліпшення управління соціальним середовищем територіальної громади. По-перше, необхідним є запровадження гнучкого режиму планування діяльності, оскільки такий підхід дозволяє оперативно реагувати на зміни ситуації в громаді. Кризове планування поряд із стратегічним дозволяє побачити ідеальний результат процесів, що регулюються, зрівноважити негативні та позитивні чинники подальшого прогресу. По-друге, перехід на організацію змішаних форматів соціокультурних заходів з активним застосуванням онлайн-форматів, що додає інтерактивності та дозволяє залучати більшу аудиторію серед місцевих мешканців громади. По-третє, підготовка і мотивація співробітників до роботи в складних умовах військових дій передбачає додаткове стимулювання та набуття ними нових навичок для здійснення професійної діяльності. По-четверте, координація, моніторинг і контроль соціальних проєктів дозволить підвищити зацікавленість населення та якість соціальних послуг, що надаються як мешканцям громади, так і тимчасово переміщеним спільнотам.

Соціальний простір територіальної громади складається з різноманітних складових і сприяє активному поєднанню зусиль з інтеграції та згуртування населення. Принципами роботи цього середовища є інтерактивність, виражена взаємодія, активізація участі. Серед вимог до діяльності пропонованого простору життєстійкості є інклюзивність, толерантність, гуманність, консолідованість. Це забезпечить демократичну участь у наданні соціальних послуг, сприятиме підвищенню власної активності громадян з вироблення соціальних ініціатив. До роботи з підтримки тих, хто цього потребує залучаються всі бажаючі, зокрема не тільки мешканці громади, але й внутрішні переселенці або учасники бойових дій. Їх пропозиції обговорюються та розробляється план дій з подальшої реалізації. У організованому просторі кожний може долучитися до корисних справ, ініціювати соціальний

взаємообмін та комунікацію. Все це відбувається непримусово з використанням сучасних форм взаємодії, тренінгових технологій. Робота ведеться з урахуванням травми війни та стану ментального здоров'я, відбувається сприяння подоланню тривожних розладів та виробляється модель виходу з кризової ситуації. Особливістю роботи буде те, що окремі підпрограми будуть розроблені для різних типів сімей, щоб урахувати специфіку їх соціальної ситуації. Будуть залучатися додаткові спеціалісти залежно від потреб, які з'являються під час діагностування. Активізуються зусилля всіх установ громади для підтримки різних груп населення. Можливо і бажано формування волонтерських загонів для оперативної роботи з тими, хто цього потребує. Активно залучається громадський сектор, який має власні ресурси для оздоровлення соціального клімату територіальної громади під час війни.

Таким чином, актуалізована проблема управління соціальним середовищем територіальної громади передбачає застосування традиційних і новітніх управлінських механізмів в умовах сучасних викликів військової доби та у повоєнний період. Заявлена тематика матиме продовження у межах практичної реалізації та розробці соціальних проектів, що спрямовані на підвищення ефективності соціальної роботи з метою згуртування населення громади.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Kolegium Witelona*. 2022. № 42 (1). С. 63–70.
3. Рижанова А.О. Актуалізація соціального виховання як умова прискорення суспільного розвитку України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. № 1(1). С.123-132.

Зябрева А.С.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ КАНІСТЕРАПІЇ В РОБОТІ З СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ВЗАЄМОДІЇ В КОЛЕКТИВІ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка І.О. Шеплякова

За даними Державної служби статистики України, «станом на 1 січня 2023 року в Україні налічувалося 2 мільйони 703 тисячі осіб з інвалідністю, з них 158 тисяч 901 особа – діти» [1] (через наслідки воєнних дій

«загальна кількість осіб з інвалідністю збільшилася орієнтовно на 27 тисяч» [3]). При цьому в умовах повномасштабної війни в Україні кількість дітей з інвалідністю (зокрема й молодшого шкільного віку), на жаль, суттєво збільшилася також і через те, що вони стають жертвами щоденних терористичних атак, отримуючи як фізичні, так і психологічні ушкодження (що спричинюють їхню подальшу інвалідизацію). Такі діти потребують підтримки та допомоги в процесі інтеграції їх в суспільство задля недопущення ексклюзії. Своєю чергою, успішність процесу інтеграції дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю, серед іншого, залежить і від ефективності їхньої соціальної адаптації до взаємодії в колективі. При цьому ефективним інноваційним методом роботи у визначеному напрямі є каністерапія.

На сьогодні каністерапія (через свою доступність і соціальність поведінки тварин) є одним із найбільш затребуваних різновидів анімалотерапії (серед яких також іпотерапія, дельфінотерапія, апітерапія, фелінотерапія, терапія рептиліями). Доведеним є факт позитивного терапевтичного впливу взаємодії з тваринами (у каністерапії – зі «спеціально керованими та навченими собаками» [2]) на психоемоційний стан людини через здатність знімати тривожні стани, заспокоювати, розслаблювати. Завдяки цьому каністерапія «може бути ефективною при стресі, депресії, кризовій ситуації, агресії, гіперактивності» [2].

Використання каністерапії у роботі з людьми з інвалідністю надає можливість отримати їм «психофізіологічну допомогу, яка полягає в тому, що взаємодія з тваринами нормалізує роботу нервової системи, знижує рівень фізичного та психологічного стресу та артеріальний тиск, допомагає подолати конфліктність, відчуття неповноцінності, ворожість, тривожність, сприяє гармонізації міжособистісних відносин» [2]. Водночас, не дивлячись на те, що каністерапія вже доволі тривалий час використовується в роботі фахівців соціальної сфери, як правило, це здебільшого поодинокі випадки, а не скоординована співпраця та взаємодія соціальних працівників з професіональними провідниками-кінологами та базою навчених собак. Таку роботу також ускладнює відсутність державної програми з навчання та сертифікації кінологів і їхніх чотирилапих помічників, наслідком чого є той факт, що каністерапія здебільшого проводиться на комерційній основі або волонтерами на базі різноманітних благодійних фондів. Щодо останнього, то, на наш погляд, саме благодійні фонди є тими соціальними інституціями, у межах діяльності яких може бути ефективно вирішена проблема соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з інвалідністю до взаємодії в колективі засобами каністерапії. Але на сьогодні потенціал цих соціальних інституцій достатньою мірою не використовується, зокрема через відсутність відповідних технологій соціальної роботи у визначеному напрямі.

Отже, урізноманітнення інструментарію соціальної роботи з дітьми з інвалідністю, зокрема молодшого шкільного віку, на базі благодійних фондів заняттями із використанням засобів каністерапії, на наш погляд, сприятиме підвищенню рівня адаптованості дітей до взаємодії в колективі.

Список використаних джерел:

1. Драбкіна Є. Інвалідність у 2023 році отримали понад 230 тисяч людей в Україні. *NV: New Voice*: вебсайт. URL: <http://surl.li/huzzog> (дата звернення: 24.10.2024).
2. Каністерапія в Україні під час війни: як це працює. *БроМедія*: вебсайт. URL: <http://surl.li/ugnwxa> (дата звернення: 24.10.2024).
3. Коробкін С. За рік кількість людей з інвалідністю зросла на 27 тисяч. *SOCIAL.COM.UA*: вебсайт. URL: <http://surl.li/qarrqb> (дата звернення: 24.10.2024).

Кісіль В.Л.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Зубрицький І.Я.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ОСВІТНЯ БЕЗБАР'ЄРНІТЬ: НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ

Аналіз сучасного законодавства України про освіту дає підстави стверджувати, що одним із пріоритетних напрямів її розвитку є забезпечення рівних прав та можливостей в освітній сфері для усіх без винятку громадян, включаючи осіб з особливими потребами.

Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року вказує, що українською державою повинні бути створені умови та надана необхідна підтримка усім без винятку особам, з метою реалізації їхнього права на здобуття освіти відповідно до власного потенціалу. Також, зазначено, що «вагомого значення набуває створення інклюзивного, безпечного, сприятливого для розвитку освітнього середовища, яке сприяє формуванню життєвих компетентностей, розвитку здібностей та обдарувань кожного незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, соціального і майнового стану тощо» [1].

Слід вказати, що сьогодні в Україні видозмінюється підхід до розуміння парадигми сучасної української освіти щодо осіб з особливими освітніми потребами. Однією із складових таких змін є перехід від медичної моделі сприйняття людини на користь біопсихосоціальної. Підтвердженням цього факту є прийняття у квітні 2022 року Національного класифікатора функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (НК 030:2022), який застосовується для уніфікації міжсекторального кодування інформації, що стосується здоров'я та обмежень життєдіяльності людини (особи з обмеженнями повсякденного функціонування, особи з інвалідністю, дитини з

інвалідністю) в документації, зокрема індивідуальному реабілітаційному плані, у Електронній системі охорони здоров'я закладів охорони здоров'я та реабілітаційних закладів при наданні реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я, а також при наданні допомоги у сферах соціального захисту, освіти, фізичного виховання та спорту та працевлаштування осіб з обмеженнями повсякденного функціонування (осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю), забезпечення безбар'єрності та доступності [2].

Важливо зазначити, що безбар'єрність є важливим аспектом державної політики у сфері освіти. Виконуючи указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» від 3 грудня 2020 року, Кабінет Міністрів України із залученням Національного інституту стратегічних досліджень, представників державних органів та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, вчених, експертів, з урахуванням кращого вітчизняного та міжнародного досвіду, розробив Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (далі - Стратегія) та затвердив її своїм розпорядженням 14 квітня 2021 року. Метою цієї Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [3].

Освітня безбар'єрність розглядається, як окремий напрям Стратегії й тлумачиться як «створення рівних можливостей та вільний доступ до освіти, зокрема освіти впродовж життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей» [3]. Вона спрямована на усунення будь-яких фізичних, інформаційних, соціальних та психологічних бар'єрів, які можуть обмежувати доступ людини до навчання та розвитку, і на створення інклюзивного, прийняттого, сприятливого середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Доцільно вказати, що Стратегія є продовженням реалізованої державою політики із створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з особливими потребами, яка була викладена у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших мобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» [4].

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiino-ho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624>

2. Про затвердження національного класифікатора функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я НК 030:2022 : Наказ Мінекономіки від 09.04.2022 р. № 810-22. URL: https://moz.gov.ua/uploads/8/44015-nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedial_nosti.pdf

3. Про створення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

4. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших мобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 784. <https://www.kmu.gov.ua/npas/232167617>

Клімбовська Я.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

Знобей О.В.

*старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ПРОБЛЕМИ МОЛОДИХ СІМЕЙ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

У зв'язку з перебуванням нашої країни у воєнному стані, сучасна молода сім'я знаходиться у досить складних економічних, політичних, культурних, демографічних, екологічних та психологічних умовах.

Соціально-економічні перетворення суттєво вплинули на добробут української родини, особливо це позначилося на матеріальному стані молодих сімей з дітьми. Достатньо гострою є проблема доступу до базових можливостей розвитку людського потенціалу: продуктивної зайнятості, освіти, медичного обслуговування.

Кризова демографічна ситуація в нашій країні спричинила зміни чисельності та структури сім'ї. В останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості сімей, які складаються з двох або трьох осіб. Орієнтація батьків на бездітність, на жаль, на сьогодні розповсюджується на молоді сім'ї, які найбільш здатні до дітонародження як кількісного, так і якісного. Ця тенденція обумовлена матеріально-економічними труднощами, духовно-матеріальною кризою серед молодого покоління [1 с. 18].

У зв'язку з війною, яку розв'язала проти нашої країни російська федерація, виникли складнощі в організації сімейного дозвілля. У сучасних умовах погіршився доступ сімей до безкоштовних форм виховної роботи, гуртків та спортивних секцій. Загалом, дозвілля дітей стало серйозною

проблемою останніх років і це призводить до того, що культурний розвиток дитини, і сім'ї в цілому, відходить на другий, а то і на останній план серед невідкладних сімейних проблем [3].

Окремою проблемою, з якою стикається молода сім'я, є проблема сімейних конфліктів. Психологічні аспекти функціонування молодої сім'ї підвищують здатність молодого подружжя до конфліктів. Так, сумісність шлюбних партнерів досягається не завжди і не одразу. Будь-який аспект несумісності проявляється у вигляді конфлікту. Розбіжності та конфліктні ситуації ґрунтуються здебільшого на наступних причинах: незадоволеність сексуальних потреб одного із подружжя; незадоволеність потреби сили і значимості власного «Я» (порушення почуття власної гідності з боку іншого партнера, його неповажне відношення, образи, критика); незадоволеність потреби одного з подружжя, або кожного з них у позитивних емоціях (відсутність лагідності, ніжності, турботи, уваги і розуміння, психологічне відчуження подружжя один від одного); пристосування одного з подружжя до спиртних напоїв, азартним іграм; фінансові розбіжності між подружжям (питання сімейного бюджету, утримання сім'ї, внеску кожного члена в її матеріальне забезпечення); незадоволеність у потребі взаємної допомоги, взаємопідтримці, потреби у співробітництві, пов'язане із розподіленням праці у сім'ї, веденням домашнього господарства, доглядом за дітьми; різні потреби і інтереси проведення відпочинку, дозвілля, розбіжності у захопленнях [4, с. 15].

На низькому рівні залишається педагогічна культура сучасних молодих батьків. Це обумовлено наявністю багатьох проблем, пов'язаних з функціонуванням молодої сім'ї: низьким рівнем моральної та матеріальної готовності молоді до створення сім'ї та виконання виховної функції; тенденцією до омолодження шлюбу і як наслідок відсутністю життєвого досвіду у молодих батьків; недооцінка молоддю ролі сім'ї у житті дитини і суспільства в цілому; відсутністю досвіду виховання у молодих батьків, пов'язаного з народженням дитини-первістка та орієнтацією на одну дитину, що не дозволяє відтворити природну школу підготовки батьків; професійна зайнятість батьків (особливо матері) та зменшення часу на спілкування та виховання дитини [1, с. 23].

Актуальною наразі є і проблема сімейної (домашньої) жорстокості, насильства. Під впливом психотравмуючих подій, умов існування накопичена агресія виливається на більш слабких та беззахисних у родині: жінок, дітей, людей похилого віку, тварин. Діти, як «лакмусовий папірець», відбивають настрої, емоції, почуття близьких, дорослих і ретранслюють їх у навколишній світ [5].

На перший план, в умовах війни, вийшов феномен дистантної сім'ї, коли її члени тривалий час перебувають на відстані один від одного. Багато сімей роз'єднуються через міграцію жінок і дітей у безпечні місця, за межі нашої держави; частина родини залишається, через певні обставини, на окупованій території, що може негативно позначитися на подальших взаємостосунках членів сім'ї [2, с. 77].

Таким чином, розглядаючи особливості функціонування української молоді родини у період війни, можемо зазначити, що її сучасний стан, особливості, структура та вплив на формування особистості надають багатий матеріал для досліджень у галузі психології, педагогіки, соціології та соціальної роботи. Наразі найпоширенішими проблемами у сучасній сім'ї є: зниження матеріального добробуту української родини і як наслідок – послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї; проблема організації сімейного дозвілля; збільшення кількості сімейних конфліктів; зміна чисельності та структури сім'ї (тенденція до збільшення кількості сімей, які складаються з двох або трьох осіб); низький рівень педагогічної культури сучасних молодих батьків; проблема сімейної (домашньої) жорстокості, насилля; нестабільність життєвих родинних планів в умовах війни; трансформація та суперечливість сімейних ролей; проблема феномену дистантної сім'ї, у зв'язку з війною та вимушеною міграцією.

Підсумовуючи зазначене вище, слід наголосити на тому, що криза, у якій перебуває інститут сім'ї, поступово переходить в кризу сімейного виховання. Під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів молоді батьки є нездатними якісно виховувати функцію виховання. Їх нездатність полягає здебільшого в наявності їх виховної діяльності багатьох педагогічних помилок, які в певній мірі ґрунтуються на економічній основі молоді сім'ї. Попередити значну кількість педагогічних помилок або пом'якшити їх вплив на особистість дитини, на нашу думку, допоможе вчасна цілеспрямована підготовка молоді до сімейного життя та батьківства, формування її педагогічної культури. Така робота повинна розпочинатись безпосередньо в сім'ях, коли і хлопчики і дівчатка на прикладі своїх батьків на високому культурному рівні засвоюватимуть ролі чоловіка і дружини, батька і матері, і продовжуватись в дошкільних закладах, школі, у спеціальних консультаційних пунктах і школах молодих батьків.

Список використаних джерел:

1. Алексеенко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 256 с.
2. Коробка Л. М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 76–82.
3. Лапіан Т. Роль сім'ї у формуванні активного ставлення дітей та молоді до вільного часу. *Збірник наукових праць* 2019. № 31. С. 9–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2019_31_4 (дата звернення: 08.10.2024).
4. Молода сім'я: проблеми та умови її становища / за ред. проф. Й. Капської. К. : ДЦССМ, 2003. 184 с.
5. Шинкаренко І. Сім'я в умовах війни: психологічні, психосоціальні та психопатологічні проблеми. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 550–557. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-550-557.pdf> (дата звернення: 07.10.2024).

Клубук А.В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Кабусь Н.Д.

докторка педагогічних наук, професорка

професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

У соціально-демографічній структурі українського суспільства серед вразливих категорій населення, які потребують соціальної підтримки та допомоги, особливе місце займають люди старшого віку. З віком люди стають вразливими, їм складніше орієнтуватися у швидко змінюваній ситуації. Відчуваючи внутрішній дискомфорт люди старшого віку не можуть самостійно доглядати за собою, їм важко просити про допомогу, що погіршує їх поточний стан. Без заходів щодо соціалізації та постійного спілкування в літньому віці зростає ризик розвитку хвороби Альцгеймера та деменції. Якщо люди старшого віку можуть вільно спілкуватися, ділитися своїми думками та переживаннями, активно брати участь у соціальному житті – вони відчують себе краще.

Суттєвою проблемою людей старшого віку є ізоляція – об'єктивна відсутність соціальних контактів. Для багатьох людей війна стала джерелом стресу через розлуку з близькими або евакуацію у незнайоме місто. Спілкування допомагає знизити відчуття соціальної ізоляції, а турбота та емоційна підтримка зменшують тривогу та страх, підвищують рівень стресостійкості. Водночас спілкування позитивно впливає на рівень адаптації, додає впевненості у собі, покращує стосунки з близькими, сприяє пошуку нових друзів та допомагає знайти сенс у сучасних обставинах життя. Існує думка, що часті відвідування поліклініки і навіть стояння в чергах є способом літніх людей не відчувати самотність.

Професійна відповідальність соціального педагога перед «суспільством усіх поколінь і для будь-якого віку» потребує акцентованого вивчення теоретичних основ соціалізації літніх людей, розробки і реалізації соціально-педагогічних технологій для ефективною соціалізації представників третього віку в умовах війни, що актуалізує посилення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до соціалізації людей старшого віку в умовах сьогодення.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема соціалізації й підвищення ефективності якості надання соціальних послуг людям похилого віку, а також питання практико-орієнтованої підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» щодо надання соціальних послуг особам похилого віку в територіальних центрах вивчається науковцями М. Житинською [1], В. Костіною [2], В. Кузьмич [7], С. Михальською [8], Н. Крохмальовою [9], О.

Онипченко, Н. Печерицею, Т. Гладун [5], В. Поліщук, Н. Олексюк, Г. Лещук [4], В. Щербаковою [3] та іншими дослідниками.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування програми соціальної роботи щодо оптимізації процесу соціалізації людей старшого віку та розробка методичного забезпечення з метою посилення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціалізації людей старшого віку в умовах війни.

Результати психологічних, соціальних досліджень та життєвих спостережень дають підстави вважати задоволення потреби в спілкуванні, взаємодії і навіть навчанні важливими факторами позитивної соціалізації й підтримки людей старшого віку. Останнім часом створюються й функціонують університети третього віку, навчання в яких є безкоштовним і здійснюється з урахуванням запитів слухачів, на основі постійного діалогу з викладачем і не регламентується обов'язковими програмами. Метою університету третього віку є адаптація людей старшого віку до сучасного життя, розширення світогляду, освоєння інформаційних технологій, підтримка фізичного та інтелектуального здоров'я, сприяння зайнятості та об'єднанню, організація такої діяльності, що створює умови для спілкування, самореалізації та активної участі в житті суспільства, що сприяє підвищенню якості життя людей сталого віку. В цьому контексті перспективним є залучення людей старшого віку до посиленої волонтерської діяльності, зокрема, приготування смаколиків, в'язання та ін. Не менш важливим є організація занять з фізичної культури, освоєння дихальних вправ та інші заняття, які сприятимуть підтримці здоров'я і якомога довшому збереженню здатності до самообслуговування.

Загалом, цілеспрямована діяльність центрів територіального обслуговування населення, які опікуються підтримкою людей старшого віку, громадських організацій та інших служб, покликана сприяти: 1) створенню умов для вільного різноманітного спілкування осіб старших вікових груп між собою, зі своїми родичами та членами сім'ї, представниками трудових колективів, в тому числі, з використанням дистанційних технологій; 2) залученню літніх людей до процесів виховання, духовно-морального розвитку дітей та молоді; 3) згуртованості осіб старшого покоління та залученню їх до діяльності громадських організацій, громадського життя, сфери політичних, соціально-економічних відносин; 4) доступу до занять художньою самодіяльною творчістю та ремеслами, задоволенню пізнавальних і культурних інтересів, збереженню та підвищенню загального інтелектуального рівня. Не менш важливою є допомога маломобільним особам старшого віку, їх влаштування у відповідні установи соціального захисту та підтримки життєдіяльності.

Таким чином, створення умов для позитивної соціалізації людей старшого віку в умовах війни потребує забезпечення літніх людей певним рівнем соціально-педагогічної й психологічної підтримки, що є важливим завданням соціальної роботи, вирішення якого зумовлює потребу в якісній професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи в означеному напрямі. Здійснення ефективної роботи з людьми старшого віку

неможливе без спеціальної підготовки майбутніх фахівців, які в сучасних складних умовах мають не тільки розуміти специфічні потреби, проблеми та особливості людей старшого віку, а й бути готовими до надання якісних соціальних послуг в умовах військового стану.

Список використаних джерел:

1. Житинська М.О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений*, 2015. № 2 (17). С. 245-248.
2. Костіна В.В. Загальні засади соціальної допомоги людям літнього та похилого віку в умовах сучасних соціальних викликів. *Соціальна робота і соціальна освіта в умовах сьогодення: проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія*. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2023. С. 36-73.
3. Щербакова В.І., Костіна В.В. Досвід роботи з людьми похилого віку в умовах військового стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди. (21.10.2022 р. Харків) Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 203-206.
4. Поліщук В., Олексюк Н., Лещук Г. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2022. Вип. 1 (50). С.227-231.
5. Онипченко О.І., Печериця Н.М., Гладун Т.О. Досвід підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з геронтологічною групою. *Перспективи та інновації науки. Серія Педагогіка*, 2021. № 5 (5). С. 534-541
6. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Сер.: Пед.Науки, 2018. № 3. С. 93-106.
7. Крохмальова Н.О., Костіна В.В. Особливості соціальної роботи в територіальному центрі соціального обслуговування з людьми похилого віку в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 27 жовт. 2023 р. Харків, 2023. С. 156–161.

Коваленко О.Ю.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ АДИКЦІЇ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Романова І.А.

Анотація: У статті розглянуто поняття готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів щодо профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти. Визначені компоненти готовності до означеної проблеми. Проаналізовані навчальні програми підготовки майбутніх соціальних педагогів у закладі вищої освіти відносно набуття теоретичних знань та практичних навичок з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти.

Ключові слова: адиктивна поведінка, комп'ютерна адикція, соціальна профілактика, готовність до професійної діяльності, компоненти готовності.

Kovalenko.O.Yu. PREPARING A FUTURE SOCIAL PEDAGOGUE FOR THE PREVENTION OF COMPUTER ADDICTION IN OLDER ADOLESCENTS IN A PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Annotation. The article deals with the concept of readiness for professional activity of future social pedagogues in the prevention of computer addiction of older adolescents in a professional pre-higher education institution. The components of readiness for this problem are defined. The curricula for the training of future social pedagogues in a higher education institution in relation to the acquisition of theoretical knowledge and practical skills in the prevention of computer addiction of older adolescents in a professional pre-higher education institution are analysed.

Keywords: *addictive behavior, computer addiction, social prevention, readiness for professional activity, components of readiness.*

Постановка проблеми. У сучасному цифровому суспільстві все більше занепокоєння викликає стрімке поширення випадків комп'ютерної адикції старших підлітків. Швидкий зріст кількості адиктів серед старших підлітків зумовлений фактом збільшення часу, який вони проводять за комп'ютером: з початку через ковід, а потім через широкомасштабну війну в Україні. Майже єдиним засобом їхньої соціалізації стає комп'ютер, який вже не сприймається як засіб виключно для отримання корисної інформації та робочих задач, а здебільшого як засіб розваг.

Старший підлітковий вік характеризується постійним пошуком себе, прагненням визнання своїх досягнень якомога більшої кількістю людей, що простіше отримати у віртуальному світі ніж у реальному. У здобувачів фахового коледжу спостерігається зменшення авторитету батьків через зміну статусу зі школяра на студента; батьки дають дітям більшу свободу, що спонукає відчуття всездозволеності, через що старші підлітки все більше часу проводять у мережі. Через зміну оточення здобувачі втрачають опору у вигляді дорослого, тому однією із задач соціального педагога в закладі фахової передвищої освіти є підтримка підлітків, які опинились у незвичному для них оточенні.

Соціально-педагогічна профілактика, що застосовує соціальний педагог, є актуальною для розв'язання проблем комп'ютерної адикції, бо попередження залежності набагато простіше ніж його подолання. Своєчасне виявлення осіб, які знаходяться в «групі ризику», та надання їм допомоги є необхідною складовою заходів профілактики комп'ютерної адикції. Саме тому соціальні педагоги повинні володіти інформацією на достатньому рівні про причини, симптоми комп'ютерної адикції та методи профілактики. Виходячи з вагомості проблеми профілактики комп'ютерної залежності старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти, актуальною проблемою сьогодення вважаємо забезпечення ґрунтовної підготовки майбутніх соціальних педагогів до вирішення означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підставі аналізу наукової літератури можна визначити, що проблемою комп'ютерної адикції, її діагностики та профілактики займалися: О. Камінська [2], В. Лютий [4], Л. Сіроха [6], Г. Чайка [7] та інші. Питання попередження адикції в освітніх закладах у своїх роботах висвітлювали В. Виноградова та Є. Пузирьов [1].

Враховуючи, що дистанційний формат навчання учнів у закладах фахової освіти в Харківському регіоні збільшує час, який учні проводять у цифровому світі, і ускладнює можливості відстеження і впливу на учнів, які вже мають різний ступінь комп'ютерної залежності, необхідно більше уваги приділяти формуванню готовності соціальних педагогів комплексно працювати щодо попередження й профілактики такої залежності учнів.

Метою статті є дослідження сутності підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професія соціальна педагога є професією, яка залежить від змін, що відбуваються навколо, тому потребує постійної модернізації відповідно до потреб суспільства. Кожного року збільшуються вимоги до якості підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери, що вимагає від вищого навчального закладу впроваджувати інноваційні методи навчання, організації якісної та цілісної підготовки соціальних педагогів, зокрема до проведення заходів профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків, пошуку нових засобів для формування професійного творчого та цілеспрямованого фахівця.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти безпосередньо пов'язана з поняттям його готовності до виконання професійних обов'язків стосовно означеної проблеми.

Треба зазначити, що серед науковців немає єдиної думки, щодо тлумачення поняття «готовність» до професійної діяльності. Проблемою формування готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів займалися О.Безпалько, О.Тютюнник, В. Поліщук, С. Харченко та інші. Розглянувши різні думки з цього приводу, поняття готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції будемо трактувати як складну особистісно-професійну систему, що складається з позитивного ставлення й цілеспрямованості майбутнього фахівця соціальної роботи до профілактичної діяльності, наявності професійних якостей, які допомагають впливати на особистість старшого підлітка щодо запобігання утворенню інтернет-залежності, володіння знаннями, уміннями та навичками необхідними для забезпечення профілактичних заходів з попередження залежності старших підлітків від комп'ютерної мережі [3, с. 44].

Можна виділити три компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків закладів фахової передвищої освіти, а саме: мотиваційно-особистісний, когнітивний та операційно-діяльнісний.

Показником мотиваційно-особистісного компонента можна вважати формування стійкої мотивації до професійної діяльності з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків, визнання важливості етичної поведінки та толерантності в практичній діяльності, усвідомлення взаємозв'язку поведінки соціального педагога й відповідальності за здійснення профілактичних заходів з попередження комп'ютерної залежності старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти.

Показником когнітивного компонента є сукупність загально професійних знань з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків та спеціальних знань, таких як: основи медичних знань, психології, конфліктології, тощо.

Складовими когнітивної готовністю можна вважати:

1) знання про поняття комп'ютерної адикції, її сутність та класифікацію, вікові особливості розвитку старших підлітків, основні види особистісних проблем, з якими стикається підліток на цьому етапі свого розвитку. Соціальний педагог повинен чітко розуміти в чому полягає сама проблема і проводити превентивні заходи при появі можливого тригера, який може заохотити студента коледжу схватись від дійсності у простори комп'ютерної мережі;

2) володіння знаннями про причини утворення комп'ютерної залежності старших підлітків, симптоматику цього виду адикції та наслідки. Це допоможе ще на ранніх стадіях захопленості спланувати свої подальші дії в попередженні та подоланні проблеми інтернет залежності студентів фахового коледжу, краще розуміти, які заходи з профілактики доцільніше проводити в конкретному випадку;

3) знання особливостей використання соціально-педагогічної реклами в закладі фахової передвищої освіти, принципів її проведення та аналізу, організації соціальних проєктів, навчально-виховних тренінгів;

4) мати чітке уявлення про поняття соціальної профілактики, особливості проведення первинної, вторинної та третинної профілактики, методів подолання комп'ютерної адикції підлітків;

5) володіти знаннями з нормативно-правового забезпечення профілактики комп'ютерної залежності старших підлітків, розбудови взаємодії з різними соціальними інституціями, які дотичні до вирішення означеної проблеми.

Операційно-діяльнісний компонент представляє собою поєднання умінь та навичок, спрямованих на організацію профілактичних заходів з попередження комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти, зокрема: вміння визначати причину комп'ютерної залежності старших підлітків; вплив навколишнього оточення на утворення та поглиблення адикції та залучення його до профілактичної діяльності; вміння моделювати ситуації, які можуть виникнути при особистому спілкуванні зі старшими підлітками з «групи ризику»; вміння застосовувати існуючі профілактичні програми та розробляти, відповідно до ситуації, нові; вміння залучати здобувачів коледжу схильних до комп'ютерної залежності до альтернативних видів активностей; вміння знаходити спільну мову та співпрацювати з різними інституціями, які дотичні до профілактики комп'ютерної залежності старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти [5, с.70].

Рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної залежності старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти є результатом професійної підготовки майбутніх фахівців у вирішенні означеної проблеми, яка може бути оцінена на високому, достатньому, середньому та низькому рівні.

Однією з проблем у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків є розпорошеність знань, через те, що різні аспекти, які дотичні до розв'язання означеної проблеми, розглядаються в навчальних програмах різних дисциплін. Через це спостерігається ситуація з дублюванням деяких тем або недостатня кількість часу, що відводиться на засвоєння інших тем.

У ході дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності з питання профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти було проаналізовано робочі навчальні програми зі спеціальності 231 «Соціальна робота», освітньо-професійною програмою 36740 «Соціальна педагогіка» в ХНПУ імені Г.С. Сковороди та виявлено, що окремої дисципліни, що вивчає цю проблему, не передбачено, але розглядаються окремі аспекти в межах декількох дисциплін. Так, поняття адиктивної поведінки у структурі вивчення поняття девіантної поведінки, сутність профілактики, консультування, реабілітації розглядаються в дисциплінах «Історія і теорія соціального виховання», «Основи соціалізації особистості», «Історія і теорія соціальної роботи»,

«Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом». Однак, в усіх дисциплінах увага акцентується на хімічних видах адикції (наркоманії, алкоголізму), проблема комп'ютерної залежності підлітків розглядається оглядово, висвітлюється в мінімальному об'ємі. Крім того, недоліком можна назвати повторювальність тем у різних дисциплінах.

На другому та третьому курсі вивчаються дисципліни «Технології соціальної роботи», «Технологія соціально-педагогічної роботи», в яких розглядаються поняття соціальної діагностики, технології соціальної профілактики адиктивної поведінки та адаптації, технології консультування та посередництва. Також у цих дисциплінах розглядаються особливості впливу ЗМІ та соціальної реклами на формування світогляду старшого підлітка, висвітлюється питання безпечної поведінки у соціальних мережах у ЗЗСО, які також розглядаються в темах дисципліни «Соціальна реклама». Нажаль, означені технології спрямовані на підготовку соціального педагога до профілактики адикцій осіб (здебільшого хімічної) у закладі загальної середньої та вищої освіти, при цьому особливості профілактики старших підлітків у закладах фахової передвищої освіти не висвітлюється в жодній дисципліні.

Важливим напрямком роботи соціального педагога з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти є робота з оточенням студента, як об'єктом та суб'єктом соціалізації. У дисциплінах «Історія і теорія соціального виховання», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти з практикумом», «Теорія і методика соціальної роботи з сім'єю» розглядаються поняття соціального середовища та адаптації в ньому, виховний потенціал сім'ї, вплив однолітків, типові проблеми сучасної молоді, розробка просвітницько-профілактичних заходів з батьками, конкретні технології роботи з сім'єю з дітьми з девіантною поведінкою.

Однією з задач соціального педагога з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків є залучення студентів до різного виду активностей, не пов'язаних з комп'ютерними технологіями. Тому важливим напрямком в роботі соціального педагога є вміння організовувати дозвілля студентів, які освітлюються в дисциплінах «Теорія і методика соціальної роботи у галузі дозвілля», «Історія і теорія соціального виховання», «Прикладні технології у соціальній роботі», «Технологія соціально-педагогічної роботи».

Вміння з вирішення проблеми профілактики адикції старших підлітків закріплюються під час проходження виробничих практик на підприємствах, є суттєвою частиною підготовки майбутнього соціального педагога до виконання професійних обов'язків з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Готовність майбутніх соціальних педагогів до профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків в закладі фахової передвищої освіти є результатом професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота», яка має на меті отримання знань, вмінь та навичок щодо вирішення означеної проблеми, що необхідні для виконання професійних обов'язків.

Аналізуючи навчальні програми можна зазначити, що лекційні та семінарські заняття недостатньо повно розкривають проблему профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти. Методика роботи з означеної проблеми подається поверхнево і більше увага зосереджені на профілактиці хімічної залежності.

Перспективою подальших досліджень можна вважати оптимізацію та систематизацію навчального процесу, розробку комплексу засобів, які будуть сприяти якісній професійній підготовці соціальних педагогів з профілактики комп'ютерної адикції старших підлітків у закладі фахової передвищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Виноградова В.Є., Пузирьов Є.В. Особливості соціально-педагогічної профілактики ігрової та інтернет-залежності підлітків. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31 (70). №3. С.70-75.

2. Камінська О.В. Чинники Інтернет-залежності сучасної молоді. *Наука і освіта: науково-практичний журнал південного наукового центру НАПН України*. 2014. №5 СХХІІ. С.141–145.

3. Корпач Н.І., Сидорук І.І. Структура готовності майбутнього соціального педагога до профілактики вживання дітьми психоактивних речовин. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Професійна освіта*. 2011. №8. С.41-45.

4. Лютий В.П. Профілактика соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*. Вип. 16, книга 2. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. С. 222-231.

5. Маєвська Л.М. Про готовність соціального педагога до професійної діяльності етнокультурному середовищі (1 січня 2005 р) Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. С.68-76.

6. Сіроха Л.В. Комп'ютерна залежність як вид адиктивної поведінки. *Теорія і практика сучасної психології: збірник наукових праць*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. №3. С.76-80.

7. Чайка Г.В. Симптоми комп'ютерної залежності. *Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал*. К.: «Социс-прес». 2009. №10. С.52-55.

Кокора В.В.

*здобувач другого (магістрського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація: У статті розглядаються ключові аспекти, пов'язані з використанням соціальних медіа та їх впливом на молодь. Досліджується, як інтернет-платформи формують соціальні навички, міжособистісну взаємодію та самооцінку. Висвітлюються як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема розвиток комунікативних здібностей та проблеми кібербулінгу. Особлива увага приділяється впливу на психологічний стан молоді та їх соціальну адаптацію в сучасному світі та надання методологічних рекомендацій.

Ключові слова: *інтернет, інформація, месенджери, молодь, соціалізація.*

Kokora V.V., Shymko I.M. INTERNET NETWORKS IN THE SOCIALIZATION OF MODERN YOUTH

Abstrakt: The article examines key aspects related to the use of social media and their influence on youth. It examines how online platforms shape social skills, interpersonal interaction, and self-esteem. Both positive and negative consequences are highlighted, including the development of communication skills and the problem of cyberbullying. Special attention is paid to the impact on the psychological state of young people and their social adaptation in the modern world and the provision of methodological recommendations.

Keywords: *Internet, information, messengers, youth, socialization.*

Постановка проблеми: Актуальність цієї проблеми неможливо переоцінити, оскільки соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя молоді. Їх вплив на соціалізацію сучасної молоді є значущим. З розвитком технологій і доступністю інтернету, соціальні мережі стали основним каналом комунікації для молоді. Вони дозволяють підтримувати зв'язок з друзями і знайомими, шукати однодумців та ділитися з усіма інформацією. Платформи як Instagram, TikTok та Facebook стали місцями, де молодь може виражати себе, свої інтереси і погляди. Це впливає на формування їхньої ідентичності та самооцінки. Соціальні мережі можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на психологічний стан молоді. З одного боку, вони можуть бути джерелом підтримки і натхнення, з іншого - можуть спричиняти стрес, депресію і почуття ізоляції через надмірне порівняння себе з іншими. Інтернет-мережі змінюють спосіб взаємодії молоді. Віртуальне

спілкування може обмежувати розвиток навичок міжособистісного спілкування в реальному житті, але також може розширювати можливості для соціальних контактів і взаємодії. Використання мереж для навчання і професійного розвитку стає все більш популярним. Вони відкривають доступ до онлайн-курсів, вебінарів і професійних спільнот, що може сприяти розвитку і кар'єрним можливостям.

Сучасна українська молодь, яка активно використовує соціальні мережі, має кілька характерних особливостей. Молоді українці легко орієнтуються в цифровому просторі. Вони впевнено користуються різними платформами та додатками, створюють і споживають контент і стали майданчиком для висловлення думок та участі в громадських і політичних дискусіях. Багато молодих українців використовують ці платформи для організації і підтримки соціальних ініціатив. Молодь щоденно отримує великий обсяг інформації через популярні месенджери. Це впливає на їхню здатність швидко обробляти і оцінювати новини та події. Перебуваючи у віртуальному світі та вивчаючи ту інформацію, яка розміщена у соціальних мережах, кожен із нас формує свою систему цінностей, яка визначає виняткове ставлення до певних дій, вчинків, явищ як віртуального, так і реального життя; визначає нашу поведінку та майбутню соціальну діяльність, що становить собою ціннісний компонент [1].

Виклад основного матеріалу: Цифрові мережі дозволяють українській молоді бути відкритими до різних культур і впливів. Вони швидко приймають нові тренди та моду з інших країн, адаптуючи їх під свої потреби. Молоді українці активно використовують соцмережі для демонстрації своїх талантів і творчих здібностей. Вони створюють відео, фотографії, музику, блоги та інший контент. Молодь часто нехтує питаннями безпеки в інтернеті, що може призводити до ризиків витоку особистої інформації та кібератак. Багато молодих людей відчувають потребу постійно бути онлайн, що може негативно впливати на їхнє здоров'я і соціальні навички в реальному житті. Ці аспекти підкреслюють важливість усвідомлення і дослідження впливу соціальних мереж на молодь, щоб розробити стратегії, які допоможуть мінімізувати негативні наслідки і максимально використовувати їхні можливості для розвитку [2]

Сьогодні молодь є активним користувачем соціальних мереж, адже вони мають значний вплив на їх спосіб сприйняття та взаємодії з іншими медіа. Соціальні мережі такі як Snapchat, LinkedIn, TikTok, Instagram, YouTube, Facebook стають основним джерелом отримання новин та інформації для молоді, а також впливають на формування їхніх переконань і світогляду. Вони стають платформою для спільного обговорення та обміну думками, що сприяє активній участі молоді у громадських дебатах та соціальних рухах. Зокрема, соціальні мережі допомагають молоді голосно висловлювати свої проблеми та здобувати підтримку спільноти. Крім того, взаємодія з іншими медіа, такими як відео, музика, блоги та подкасти, через соціальні мережі дозволяє молоді розвивати свої творчі здібності.

Важливо зазначити, що використання онлайн-мереж може мати негативний вплив на психічне здоров'я молоді. Часте використання соціальних

мереж може призвести до зниження самооцінки, порівняння себе з ідеалізованими образами, а також до розвитку тривожності та депресії. Молоді люди часто стикаються з цифровими конфліктами, кібербулінгом, відчуттям недостатньої популярності, що може суттєво вплинути на емоційний стан та самопочуття. Іншою негативною стороною соціальних мереж є високий ризик залежності. Витрачаючи надмірний час на смартфони, Інтернет, соціальні мережі, людина може втрачати контроль над своїм часом та відволікатися від дійсно важливих справ. Залежність від соціальних мереж також може мати негативний вплив на академічну успішність у школі чи університеті. Крім того, використання соціальних мереж може призвести до втрати приватності. Користувачі соцмереж часто діляться особистою інформацією, фотографіями та місцезнаходженням, не усвідомлюючи можливі наслідки. А це може призвести до небезпеки зловживанням або крадіжки особистих даних.

Новинами молодь майже не цікавиться. Лише 29% респондентів віком до 29 років читають подібні пабліки. Тому, інтерес до таких платформ як Facebook, X (Twitter) та Telegram, де в основному зосереджені пости з новинами, у підлітків мінімальний. Зате улюбленцем серед платформ у підлітків залишається YouTube, який відвідує щодня 95% користувачів. Споживання контенту на цій платформі здійснюється підлітками у пасивний спосіб: вони дивляться там навчальні відео, ролики з проходженням комп'ютерних ігор або шортси навчального чи розважального характеру. Можна сказати, що YouTube замінив дітям телебачення, яке вже не здатне запропонувати молоді той контент, що відповідає їх віковим потребам, а натомість закидує рекламою та агресивною інформацією. В той час як на YouTube вони знаходять те, що їх цікавить, та ще й можуть переглядати відео деінде у зручний для них час.

TikTok, Instagram та Snapchat дуже популярні серед підлітків віком від 13 до 17 років. Так, соцмережею TikTok користується 63% підлітків. Дана платформа націлена не тільки на перегляд відео для розваги, а й на спілкування з друзями через коментарі та прямі повідомлення, а також сприяє самовираженню підлітків завдяки можливості створювати креативні відео, щоб продемонструвати власні таланти. Snapchat користується 60% користувачів, а Instagram – 59%. Обидві платформи дають можливість креативно самовиражатися, створюючи пости з цікавими фото та ще й одразу реагувати на них та коментувати. А от платформа Discord популярна серед підлітків-геймерів. Вона дає можливість спілкуватися в голосовому або текстовому чаті в режимі реального часу, граючи.

Всі ці платформи створюють сприятливі умови для пошуку та об'єднання однодумців, дають можливість слідкувати за трендами та вірусними відео і одразу ж реагувати на них. Кожна соцмережа має набір інструментів, за допомогою яких підліток може заявити про себе на весь світ та продемонструвати свої таланти і інтереси. Сьогодні багато хто з підлітків прагне стати блогером, що додає новий вимір до їх життя. Також в інтернет-просторі можна знайти багато корисного освітнього контенту: онлайн-курси, відео уроки, подкасти та електронні книги. Але, варто зазначити, що у

соцмереж є і темна сторона. Часте і довге перебування в соцмережах може стати причиною психічних розладів, погіршенням академічної успішності підлітків та, навіть, поставити під загрозу особисту безпеку. Підлітки, які користуються соціальними мережами понад три години на день, стикаються з подвійним ризиком депресії та симптомів тривоги, що особливо небезпечно, враховуючи, що середня кількість часу, яку діти використовують у соціальних мережах, становить 3,5 години на день. [3].

За даними дослідження Common Sense Media, кожен підліток проводить близько 7 годин 22 хвилини в соцмережах. Вочевидь, що таке довге перебування перед екраном негативно впливає і на зір, і на поставу, призводить до перевтоми та втрати сну. Що утримує підлітків перед екраном? Ймовірно, непереборне бажання бути в курсі всіх змін, що відбуваються в світі, потреба отримати оцінку своєї діяльності, той заповітний лайк, або сердечко. Від постійного спілкування в соцмережах втрачається вміння повноцінно спілкуватися. Тепер сучасна молодь виражає свої емоції лише смайликами, короткими фразами та стікерами.

Група вчених з Каліфорнійського університету показала, що при перегляді власних фото з великою кількістю лайків підлітки пожвавлувалися та раділи. В цей час у піддослідних активізувалася та частина кори головного мозку, що й під час виграшу грошей чи під час споживання шоколаду. «Бажання самоствердитися серед свого оточення, бути прийнятим або, іншими словами, бути своїм серед своїх для підлітків є гіперважливим», – пояснює підліткову залежність від лайків та кількості підписників Наталія Гаєвська, кандидатка психологічних наук, членкиня Онтарійської спілки психологів. Нова хвиля дитячих захоплень: квадробінг, теріантропія і фурі як втеча від реальності. Інколи штучне схвалення у формі лайків можна легко одержати, просто виклавши фото у одній із соцмереж. І тоді підліток стикається з труднощами схвалення у реальному світі і скоріше буде віддавати перевагу віртуальному. А інколи, одне таке фото чи відео може викликати цілу купу негативних коментарів і тим самим призвести до психологічної травми та похитнути власну самооцінку. «Мені часто писали: «Ти нічого не досягнеш», «У тебе нічого не вийде», «Навіщо ти соромиш себе». В основному мені це писали в онлайні, а в житті боялися сказати напрома. Тоді мені було дуже важко це пережити, у мене майже не було друзів, тому спочатку я нікому не розповідав про це. Дуже довгий час я не міг зрозуміти, в чому справа: може, щось не так із моїм контентом чи зі мною особисто.», – ділиться своїми переживаннями 11-класник Дмитро Федоренко. Хлопець зазнав кібербулінгу у віці 13 років від однолітків, коли почав викладати на YouTube власні короткометражки. У гонитві за великою кількістю підписників підлітки починають без розбору додавати незнайомців у друзі. І тим самим відкривають шлях до своїх особистих даних збоченцям чи шахраям. Також можна потрапити до пастки так званих «груп смерті», що діють в інтернет-просторі. Жахливі маніпулятори за допомогою створених в інтернеті спільнот намагаються ввійти в довіру та доводять підлітків до самогубства. Таке явище отримало назву буліциду – порушення прав жертви на безпечне життя та обмеження свободи

волевиявлення за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів. Часто жертвами таких злочинців стають підлітки, яким не вистачає уваги з боку рідних. Багато хто потрапляє до таких груп із цікавості. Але результат один – загроза життю та доведення до самогубства. Інтернетмережі – це потужний інструмент, що відкриває безліч можливостей для сучасних підлітків. Але важливо розуміти, як правильно таким інструментом користуватися. Не можна залишати підлітка на одинці у великому інтернет-просторі, де існує багато ризиків, не давши йому інструкцію, як вірно користуватися всіма можливими засобами з користю.

Онлайн-мережі стають потужним агентом вторинної соціалізації людини: соціалізації не тільки в мережевому суспільстві, але й у реальному середовищі, в якому живе людина. Наповнення соціальних мереж – це певною мірою індикатор розвитку суспільства. Соціальні мережі виступають як засіб інформаційних війн, маніпуляцій людьми, соціалізації, виховання дітей, підлітків і молоді. Під впливом мережевого суспільства змінюється стиль життя людей, зокрема звичні канали отримання інформації, характер міжособистісних взаємин, структура дозвілля, відбувається інтенсивне вироблення нових моделей взаємодії з середовищем. І, безумовно, все це впливає на безперервний процес соціалізації молоді людини.

Останні дослідження Інтернету як одного з агентів соціалізації засвідчують можливу появу таких кризових форм інтернет-соціалізації як негативні залежності, компульсивна (нав'язлива) віртуальна поведінка, занурення у світ внутрішніх переживань, коли зменшується потреба в активному засвоєнні зовнішнього середовища. До цих кризових форм можуть призводити онлайн ігри з елементами насилля, що в свою чергу сприяє зростанню агресивної поведінки молоді в реальному середовищі. Також мережеве суспільство може сприяти засвоєнню асоціальних, антиправових установок, які засвоюються і відтворюються в реальному світі. Варто зауважити, що соціальні мережі сприяють розвитку електронного навчання й освіти в цілому, пропонуючи нові технічні та методичні засоби. Велика кількість різноманітного відео- й аудіоконтенту створює умови для кращого засвоєння навчального матеріалу. Сучасним вчителям і викладачам потрібно лише спрямувати в правильне конструктивне русло навчальну діяльність учнів у соціальних мережах та Інтернеті загалом. Зворотний бік спілкування у соціальних мережах – це відхід від справжнього життя, неможливість налагодити контакти з реальними людьми. І ця проблема дійсно дуже небезпечна: підліток зосереджується на власних переживаннях, перестає спілкуватися з рідними та близькими, так як не знаходить належного розуміння з їхньої сторони. Підлітки втрачають навички прояву інтересу до інших людей у реальному житті [4]. Вплив надмірного використання соціальних мереж як засобу комунікації на реальні взаємостосунки користувача може бути досить відчутним: замкнутість, втрата соціальних контактів і друзів, роздратування під час живого спілкування, втрата навичок вербального та невербального спілкування, невиконання власних обов'язків тощо. Зловживання соціальними мережами може призвести не лише до десоціалізації, але і до деструктивних

змін у психіці та поведінці особистості

Отже, соціальні мережі мають як позитивний, так і негативний вплив на молодь. Вони зручні та доступні для отримання інформації, сприяють розвитку соціальних навичок, але можуть також негативно впливати на психічне здоров'я, сприяти залежності та втраті приватності. Важливо навчитися використовувати соціальні мережі з розумінням та обережністю, зберігаючи баланс між їх позитивними та негативними аспектами. «Хто володіє інформацією, той володіє світом», стверджував Уїнстон Черчилль. Тому, очевидно, що не варто відмовлятися від благ сучасної цивілізації.

Головне, розвинути у молоді здорові цифрові звички, дозувати користування соцмережами та навчити цифрової грамотності. Ці заходи сприяють належній поведінці підлітка в Інтернеті, що дасть змогу повноцінно користуватися всім потенціалом сучасних технологій, зберігаючи при цьому своє психічне та емоційне здоров'я.

Спробуємо надати рекомендації щодо використання соціальних мереж сучасною молоддю, адже соціальні мережі мають величезний потенціал для всебічного розвитку сучасної молодої людини. Використання їх у навчальному процесі сприяє розвитку критичного мислення, комунікаційних навичок, медіаграмотності та професійного зростання. Важливо також забезпечити безпеку та конфіденційність, підтримувати психологічне здоров'я та залучати молодь до активної громадської діяльності.

Освітні цілі:

- **Розвиток критичного мислення:** Навчайте молодь аналізувати та оцінювати інформацію з різних джерел, включаючи соціальні мережі. Важливо навчити їх розрізняти фейкові новини та маніпуляції.
- **Самовираження та творчість:** Заохочуйте своїх дітей користуватись соцмережами для творчого самовираження через блоги, відео, фото та інші формати контенту.

Комунікаційні навички:

- **Етика спілкування:** Підкресліть важливість етичної поведінки у ваших дітей в інтернеті. Навчайте молодь поважати інших користувачів, уникати образ та конфліктів.
- **Міжособистісна взаємодія:** Молодь повинна використовувати соцмережі для розвитку навичок комунікації, організовуючи групові проекти, обговорення та спільні заходи.

Цінність соціальних мереж для навчання та розвитку ще недостатньо оцінена: багато методистів скептично ставляться до можливості використання даного об'єкта інформаційних технологій як педагогічного засобу навчання, так як традиційно соціальні мережі розглядаються як середовище для проведення вільного часу, розваг. Проте в педагогічній діяльності можливості соціальних мереж можна використовувати для вирішення самих різних завдань: в соціальних мережах можна ефективно організувати колективну роботу розподіленої навчальної групи, довгострокову проектну діяльність, міжнародні обміни, у тому числі науково-освітні, безперервну освіту та самоосвіту, мережеву роботу людей, що знаходяться в різних країнах, на різних

континентах землі.

Лояльність та розуміння: Як відомо, будь-яка діяльність спрямована на задоволення потреб. Дослідження «Фонду розвитку Інтернет» дозволило визначити певне коло потреб, які підлітки задовольняють за допомогою соціальних мереж та Інтернету, а саме:

- потреба у самостійності (у процесі соціалізації ця потреба припускає, в першу чергу, прагнення до незалежності від батьків). Не потрібно цим нехтувати, виховуючи молодь;
- потреба у самореалізації та визнанні (зазвичай підліткам вкрай необхідно відчувати себе особливими та необхідними);
- потреба у пізнанні та визнанні (молоді люди хочуть відчувати себе важливою частинкою певної групи і суспільства загалом);
- задоволення соціальної потреби у спілкуванні, у приналежності до групи за інтересами, в любові, адже підлітковий період – це час, коли людина прагне знайти схожих собі за інтересами, вподобаннями;
- потреба у володінні (підліток має на меті бути обізнаним з усіма подіями, що відбуваються навколо нього);
- пізнавальна потреба (володіння новими знаннями сприяє досягненню визнання з боку однолітків і самореалізації);
- у результаті використання соціальних мереж виникає відчуття повного контролю і володіння ситуацією, що задовольняє потребу в безпеці – одну з базових у системі потреб людини [5].

Завдяки соціальним мережам підлітки і проявляють свою індивідуальність. Тільки вже не стандартними способами, закладеними процесом перетворення від індивіда до сталої особистості, а завдяки комп'ютерним технологіям, тому не слід бути категорично проти сучасних технологій в житті дитини.

Спілкування: Однією з важливих рис особистості є активність, що виявляється в прагненні особи постійно розширювати сферу своєї діяльності, не тільки пристосовуючись до ситуації, але і перетворюючи її, акцентуючи увагу на медіаграмотності і розвитку критичного мислення. Одним з факторів, який дасть змогу для активізації особистості в ваших дітях, є спілкування. Адже саме спілкування впливає на емоції, відображає характер та висвітлює основну сутність тієї чи іншої особи. Тільки все вище згадане можна побачити, коли спілкуєшся з людиною вербально, а не в мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Белінська О. Н., Жичкина А. М. Сучасні дослідження віртуальної комунікації: проблеми, гіпотези, результати. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/041cf057f5dfb5204385e35b82eed715.pdf>
2. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2012. С. 179-184. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbuvcgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=cuc_2012_2_25

3. Кучер О.В. Вплив соціальних мереж на соціалізацію особистості. URL: <https://naurok.com.ua/vpliv-socialnih-merezh-na-formuvannya-osobistosti-pidlitkiv-165291.html>

4. Лаврухіна О. І. Інтернет-залежність як проблема сучасності. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55512/1/Скрипка.О._2022.pdf

5. Вакуліч Т. М. Інтернет-залежність як новий вид адитивної поведінки. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. Серія №12. Психологія / За ред. Долинської Л. В. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. Вип.7(31) С. 22. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1134/1/T_Vakulich_IPSP.pdf

Король С.М.

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*

Порфілова М.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

«СОЦІАЛЬНИЙ О.С.К.А.Р СУМДУ»: КРАЩІ ІННОВАЦІЙНІ ПРОЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СУМСЬКОГО РЕГІОНУ

«Соціальний Оскар СумДУ» започатковано у 2017 році кафедрою психології, політології та соціокультурних технологій та бакалаврською освітньою програмою «Соціальна робота» Сумського державного університету з метою закріплення в Сумському регіоні традицій соціального розвитку, соціальної підтримки і толерантності, соціальної відповідальності, а також для відзначення щоденної клопіткої роботи, успіхів та новацій представників різних організацій та установ для розвитку соціальної сфери.

Так, Сумський державний університет став унікальною консолідаційною платформою, що об'єднала представників влади та бізнесу, громадських діячів і медійників, які працюють на благо людей, дбають про інтереси різних верств населення.

Проєкт «Соціальний О.С.К.А.Р СумДУ» має проворієнтаційну складову. Через щорічний захід студентам спеціальності соціальна робота представлені успішні організації та їх керівники, які працюють для забезпечення соціального добробуту: служби соціального захисту органів місцевого самоврядування, місцевий соціально відповідальний бізнес, громадські організації та ЗМІ. Кожен із номінантів представляє свою особисту історію професійного успіху та історію успіху своєї організації.

Переможців визначають у номінаціях: «Соціальні інновації громадських

організацій»; «Соціальні інновації у сфері бізнесу»; «Соціальні інновації в сфері публічного управління»; «Соціальні інновації у сфері ЗМІ» та нагороджують «долоньками» (рис.1):

Нагороди «Соціальний Оскар СумДУ» адресовані роботодавцям, однак подія має в собі значний виховний потенціал для студентів спеціальності соціальна робота.

Номінанти визначаються шляхом соціологічного опитування, в проведенні якого безпосередню участь беруть й студенти. Серед основних критеріїв у визначенні номінантів є інноваційність у вирішенні існуючих соціальних проблем. Загалом на захід кожен рік залучеться в середньому 20 організацій, де є потенційні робочі місця для майбутніх соціальних працівників.

Для студентів у заході надається можливість готувати короткі стендові презентації власних курсових робіт, обов'язковою в яких є практична складова. І, в свою чергу, роботодавцям пропонується познайомитися із цими стендовими доповідями та проголосувати за одну роботу за критеріями актуальності проблеми, оригінальності та дієвості пропонованого рішення. Так, визначається краща курсова робота року.

Студентські групи, також, готують свої візитівки, в яких демонструють вміння публічного виступу, володіння професійною лексикою, розуміння наявних соціальних проблем та шляхів їх вирішення.

Таким чином, через проєкт «Соціальний Оскар СумДУ» вдається забезпечити розуміння студентами змісту та престижу власної професії на прикладі успішних її представників.

Рис.1. Знакова «долонька» для переможців «Соціальний О.С.К.А.Р СумДУ»

Кос О.І.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ» В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Р.Х. Вайнола

Анотація. У статті проаналізовано та розкрито сутність поняття «ціннісні орієнтації», визначено роль освіти у формуванні гуманістичних цінностей студентів; розглянуто наукові погляди щодо поняття «умови», «педагогічні умови»; визначено сукупність педагогічних умов: провадження в діяльність вищих освітніх закладів змісту, форм роботи, спрямованих на формування гуманістичних цінностей особистості; формування спрямованості здобувачів на саморозвиток; підвищення рівня науково-методичної підготовленості педагогів вищих навчальних закладів щодо гуманістичного становлення молоді.

Ключові слова: *ціннісні орієнтації, гуманістичні цінності, педагогічні умови, формування педагогічних цінностей, освітній процес.*

Abstract. The article analyses and reveals the essence of the concept of «value orientations», defines the role of education in the formation of students' humanistic values; considers scientific views on the concepts of «conditions», «pedagogical conditions»; identifies a set of pedagogical conditions: introduction of content and forms of work aimed at forming humanistic values of a personality into the activities of higher educational institutions; formation of students' orientation towards self-development; raising the level of scientific and methodological training of teachers of higher educational institutions in humanistic values.

Keywords: *value orientations, humanistic values, pedagogical conditions, formation of pedagogical values, educational process.*

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття розвиток українського суспільства відбувається на тлі кардинальних змін у соціальній, культурній, економічній та територіальній сферах та характеризується порушенням соціальних норм і цінностей, що негативно позначається на соціалізації особистості. Особливий вплив такі негативні процеси ціннісно-нормативної системи суспільства мають на представників молодого покоління, які в умовах нечітко визначених ціннісних орієнтацій потерпають від морального занепаду. Тому проблема формування гуманістичних цінностей особистості у нашій країні набула особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «ціннісні орієнтації» є об'єктом дослідження філософії, психології, соціології, що підкреслює його багатовимірність. Дослідник А. Здравомислов наголошує, що ціннісні

орієнтації – це важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від несуттєвого [2, с. 12 – 14]. Ціннісні орієнтації – це сукупність знань та переконань, що визначають спрямованість особистості, її світогляд, систему цінностей і моральних норм, а також є внутрішньою основою ставлення людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного і духовного порядку. Це відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини [3].

На наш погляд, ціннісні орієнтації є елементами внутрішньої структури особистості, які формуються в процесі засвоєння певного соціального досвіду, життєвими цілями і важливим механізмом регуляції поведінки особистості. Крім того, ціннісні орієнтації є одним із структурних елементів особистості, і охоплюють взаємодію індивідуальних та суспільних форм, специфічні форми усвідомлення особистістю взаємодії з навколишнім світом, уявлення людини про саму себе.

Ціннісні орієнтації визначають:

- 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
- 3) цільові та мотиваційні програми;
- 4) рівень вподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проєкту життя» [9, с. 227].

Крім того, ціннісні орієнтації виконують соціальні функції, залучаючи особистість до системи норм і цінностей відповідного соціуму; сприяючи її самоствердженню та реалізації її талантів; забезпечуючи систематизацію знань, норм та стереотипів людини, сприяючи гармонізації її внутрішнього світу [1, с.6]. Розвиненість ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість особистості, а стійка і несуперечлива структура ціннісних орієнтацій обумовлює такі риси особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, а також активність життєвої позиції [7, с. 9]. Саме ціннісні орієнтації визначають духовний стрижень особистості, виражають її ставлення до світу і до самої себе, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, наповнюють життя змістом та є системотвірним елементом світогляду.

Мета статті: визначення сукупності педагогічних умов, спрямованих на формування гуманістичних цінностей студентів в освітньому процесі вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. За домінантними у суспільстві цінностями можна визначити рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості, інтересів, що переважають у суспільстві, тому формування гуманістичних цінностей повинно стати одним із головних завдань освіти.

Формування гуманістичних цінностей – процес достатньо складний, має певну протяжність у часі, не передбачає нав'язування, навпаки, припускає делікатність у становленні аксіологічних позицій та включає такі етапи: пред'явлення всіх цінностей вихованцеві; усвідомлення гуманістичних цінностей як базових цінностей особистістю; ухвалення процесу формування гуманістичних цінностей; реалізація гуманістичних цінностей у діяльності та поведінці; закріплення гуманістичних цінностей в особистості й перехід до статусу якості особистості, тобто у своєрідний потенційний стан; актуалізація потенційної гуманістичної орієнтації, що полягає в якостях особистості вчителя [4, с. 68].

У зв'язку з цим основним завданням формування гуманістичних цінностей в студентів у вищих навчальних закладах є здобуття компетенцій: базових (когнітивної, емоційно-вольової, творчої, життєтворчої та духовної) та похідних (соціально-рольової, соціальної, громадянської, комунікативної, трудової (та професійної), інформативної та ін.). При цьому в освітньому процесі повинна панувати атмосфера взаємодопомоги і взаємоповаги між студентами; між здобувачами та викладачами на основі спільних ціннісних орієнтацій, створення умов для найкращого виявлення когнітивного розвитку, мотивації, самореалізації, потягу особистості до саморозвитку і самоосвіти, а також добра, довіри, турботи, поваги один до одного і до навколишнього середовища.

Ґрунтовно вивчаючи теоретичні положення проблеми формування гуманістичних цінностей в освітньому процесі закладів вищої освіти, ми визначили у нашому дослідженні комплекс педагогічних умов, які спрямовано на поетапне формування гуманістичних цінностей студентів. Предметом дослідження були педагогічні умови, в яких ціннісні орієнтації формуються, розвиваються та стимулюються. Зауважимо, що перед визначенням педагогічних умов виникає необхідність зосередити увагу на поняттєвому апараті.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що й досі немає термінологічної єдності стосовно понять «умова», «педагогічна умова». Категорія «умова» у філософській літературі виражає відношення предмета до довкілля, без яких він не може існувати, тобто умови складають те середовище, обставини, в яких він виникає, існує й розвивається. У тлумачному словнику поняття «умова» трактується як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [8].

Дослідники А. Литвин та О. Мацейко стверджують, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [5, с. 46]. Ефективність педагогічного процесу залежить від умов, в яких він протікає. Також, на ефективність освітнього процесу впливають вміння викладачів створювати під час уроків сприятливу морально-психологічну атмосферу. Освітня діяльність студентів може протікати особливо плідно, на рівні їхніх максимальних

можливостей, коли вони не відчують зайвого емоційного напруження, страху, образ та інше. Звісно, для забезпечення морального клімату викладач повинен володіти педагогічними технологіями, дотримуватися відповідних норм у спілкуванні зі здобувачами [2, с. 149]. Предмету нашого дослідження найбільше відповідає визначення В. Манько: педагогічні умови – взаємопов'язана сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [6, с. 155].

На основі аналізу вищезазначеної літератури та виходячи з власних досліджень, ми визначаємо педагогічні умови як сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, які забезпечують високу ефективність та результативність освітнього процесу. Виходячи з цього, при розгляді питання про педагогічні умови формування гуманістичних студентів у освітньому процесі вищих навчальних закладів, ми віднесли до них такі:

1. Впровадження в діяльність закладів освіти змісту, форм та методів роботи, спрямованих на формування гуманістичних цінностей особистості.
2. Формування спрямованості студентів на саморозвиток.
3. Підвищення рівня науково-методичної підготовленості викладачів вищих навчальних закладів щодо гуманістичного становлення молоді.

Висновки та напрямки подальшого дослідження. Таким чином, кожна з визначених педагогічних умов спрямована на формування гуманістичних цінностей студентів у освітньому процесі закладів вищої освіти. Необхідно підкреслити, що кожна окремо взята умова не може повністю забезпечити процес формування гуманістичних цінностей, лише їх сукупність забезпечує ефективність цього процесу в системі методичної роботи закладів вищої освіти та дозволяє підготувати молодь до активного соціального та особистого життя.

Список використаних джерел:

1. Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Часопис Київського гуманітарного університету*. 2017. № 4. С. 88–92
2. Долинська Л. В., Максимчук Н. П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с
3. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні чинники ціннісно орієнтованої підготовки майбутніх учителів. *Ціннісні орієнтації навчальної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у контексті сучасних вимог до освіти: наук.-метод. зб.* За заг. ред. О. А. Дубасенюк, В. І. Слінчук. Житомир, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2008. С. 11–19. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8573/contents>
4. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 128 с
5. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 4. С. 43–63.

6. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161

7. Стафій А. С. Особливості прояву ціннісних орієнтацій особистості підліткового віку. 2015. URL: <https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/1008/Stafiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. Український тлумачний словник. URL: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/18478814

9. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. №.38. С. 222–233. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf

Котломанітова Г.О.

кандидатка педагогічних наук, доцентка

*доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повсякденної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ

Насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Протягом тривалого часу в Україні на рівні суспільства проблеми насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми активно не обговорювалися. Правозахисні громадські організації стали не тільки ініціаторами захисту жертв насилля, а й спонукали органи влади до встановлення державної системи захисту потерпілих від насильства та системної роботи з протидії домашньому насильству й жорстокому поводженню з дітьми. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018 р.) визначені організаційно-правові засади запобігання такому явищу, основні напрями реалізації державної політики, спрямовані на захист прав та інтересів постраждалих осіб. Набуває практикування різноспрямована соціально-педагогічна робота, спрямована на запобігання та протидію насильства та жорстокого поводження з дітьми.

Наразі соціальна робота в цьому аспекті має такі завдання:

- інформувати про сутність і наслідки жорстокого поводження з дітьми, відповідальність за них;
- показувати моделі сімейного та суспільного виховання, людських стосунків, які засновані на гуманних і демократичних засадах;
- роз'яснювати права членів сім'ї, вчити їх реалізовувати та захищати і на цій основі будувати власні моделі сімейного життя і сімейного виховання;
- змінювати ставлення суспільства до жорстокого поводження з дітьми, активізувати громадську позицію людей;

- сприяти самореалізації дітей і дорослих [1].

Соціально-профілактична робота щодо жорстокого поводження з дітьми має такі форми:

- первинна (як загальна просвіта населення з цього явища: що воно таке, чому воно є поганим і неприйнятним. Застосовується в основному для нормальних, благополучних сімей);

- вторинна (де зафіксовано, чи постерігається жорстоке поводження з дітьми, членами родини, домашніми тваринами. Це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування гуманного ставлення дорослих до дітей, життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей, роз'яснення сутності і відповідальності за жорстоке поводження з дітьми);

- третинна (з тими, хто постраждав від жорстокого поводження з метою навчання самозахисту; з тими, хто здійснює таке поводження – як соціальне навчання і контроль, що є умовою збереження сім'ї, залишення батьківських прав тощо) [3, с.201-203].

Заслугують на увагу різні моделі соціально-профілактичної роботи в аспекті протидії жорстокого поводження з дітьми, серед яких – модель «допомоги для самопомоги», яка змінює свідомість і поведінки дорослих і дітей.

«Допомога для самопомоги» розглядає людину як суб'єкта соціальної роботи і власного життя, передбачає комплекс послуг, які спрямовані на підтримку, допомогу і самопомогу особистості. Особливістю цієї моделі є стимулювання людини до навчання самостійному розв'язанню проблем через навчання: правам людини; життєвим умінням і навичкам, які реалізують ці права в реальному житті, дозволяють запобігти їх порушенню; толерантності, зміну ставлення до жорстокого поводження з дітьми на неприйняття та відмову від такого поводження [4, с. 30].

Таке навчання поєднується із соціальною підтримкою (психологічною, педагогічною, юридичною), яка дозволяє стабілізувати, не погіршити ситуацію, закріпити позитивні зміни в особистості. Разом з цим, необхідною є спрямованість соціальної роботи на самопомогу: в нашому випадку це здійснення рефлексії свого поводження тими, хто жорстоко ставиться до дітей, у поєднанні із самоконтролем. Цьому теж треба навчати: як оцінити ситуацію з огляду на жорстокість, як загальмувати свої емоції та поведінку, нагадувати про батьківські та професійні обов'язки щодо дітей. При цьому опора в соціальній роботі здійснюється як на життєвий досвід дорослих і дітей, так і на зразки гуманної поведінки з дітьми.

У «допомозі для самопомоги» акцент робиться на відповідальність кожної людини, яка здійснює жорстоке поводження з дітьми, на бажанні змінитися, на власному виборі життєвого шляху. Це реалізує добровільність прийняття послуг у соціальній роботі і це є можливістю попередити застосування правових норм і покарання [6, с. 168].

У зв'язку з тим, що захист прав членів сім'ї у самій сім'ї з одного боку є необхідним, коли сім'я є неблагополучною; з іншого боку – можливий у

більшості країн тільки за згодою членів сім'ї, а вхід у сім'ю обмежений законодавством і можливий лише у разі порушення членами сім'ї морально-правових норм, доцільним є введення контрактної моделі соціально-педагогічної роботи з сім'єю, де є жорстоке поводження з дітьми. Ця модель розглядає соціальну роботу різних напрямів з сім'єю як останній шанс для сім'ї перед тим, як у розв'язанні її проблем будуть приймати участь органи державної влади і силові структури. Фахівець соціальної сфери і сім'я на початку їх стосунків визначають цілі спільної діяльності і на цій основі офіційно приймають робочу угоду про шляхи досягнення цих цілей, час, дії та інші складові, необхідні для досягнення цих цілей. Сім'я одержує завдання, виконання яких контролюється, попереджається про відповідальність за їх невиконання (передачу справи у інші структури) [5, с. 217].

У договорі записується, що соціальний працівник відвідує сім'ю, може опитувати сусідів про життя сім'ї, але лише з дозволу цієї родини, заходить у такий простір, куди його пускають, отже, він не порушує права на приватну власність і таємницю сімейного життя. Таку угоду в соціальній роботі з сім'ями, які перебувають під соціальним супроводом, заключають заклади соціальної сфери (державні й недержавні): служби у справах дітей, центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг, громадські організації, які здійснюють правозахисну, соціально-профілактичну роботу щодо протидії насильству тощо.

Враховуючи сутність і причини жорстокого поводження з дітьми, ґрунтуючись на моделі «допомоги для самопомоги» в соціальній і соціально-педагогічній роботі з означеної проблеми, треба здійснювати роботу з дітьми щодо забезпечення соціальних умов для реалізації їх права на висловлювання власних поглядів паралельно із роботою в мікро- та макросередовищі щодо реалізації ними цього права. Жорстоке поводження з дітьми, про яке вони можуть сказати, – загорода для тих, хто його здійснює. До того ж, жорстоке поводження може бути меншим, коли дитина вміє сказати про свої права та інтереси, довести їх до інших осіб. Тому важливим є почути голос дитини, її думку і на цій основі будувати роботу по забезпеченню реалізації її прав, її захисту [5, с. 84].

Змістом соціально-профілактичної роботи з дітьми є: знання дитини про власні права у сім'ї; вміння захиститись від насильства; знання дитини про дії у кризовій ситуації; інформованість, до кого і як звертатись у подібних випадках.

Доцільна індивідуальна робота з дітьми – жертвами домашнього насильства, дітьми з асоціальних сімей тощо, й групова робота, в дитячих колективах. Зміст останньої становить: формування толерантності в сім'ї, мікросередовищі, школі; просвіта про права дітей, суб'єктів їх захисту; формування вміння протистояти насильству і жорстокому поводженню; формування життєвих умінь і навичок щодо ситуації жорстокого поводження і насильства; організація предметного дозвілля і відпочинку дітей на засадах гуманізму; створення умов для самовиявлення лідерів, позитивних якостей особистості; показ прикладів кращих стосунків і перенесення їх на конкретні ситуації в житті дитячого колективу [2, с. 43].

Основними методами соціальної роботи з дітьми можна назвати такі, на наш погляд:

- *соціально-психологічні*, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію його системи цінностей і орієнтацій, а також уявлень і переваг, які удосконалюють його психологічні можливості і надання відповідної підтримки і допомоги (методи психодіагностики і психокорекції, психологічне консультування тощо);

- *соціально-педагогічні*, які дають можливість підвищити освітній і інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим його умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень (методи освіти і просвіти, педагогічної корекції і педагогічного консультування);

- *соціально-групові*, що дозволяють соціальному працівникові і іншим спеціалістам вести роботу з соціальним оточенням дитини (сімейне консультування, корекція системи відношень в дитячому колективі, організація дитячих колективів, які орієнтовані на позитивну діяльність) [6, с. 185].

Безперечно, має здійснюватися соціально-профілактична робота з сім'єю, в якій є жорстоке поводження з дітьми, відповідно вказаних моделей, зокрема за напрямками: запобігання та боротьба з насильством в сім'ї; формування усвідомленого батьківства; «укріплення» неблагополучних сімей; організація групи само- та взаємопідтримки та допомоги, діяльності фасилітаторів із сімейної просвіти; навчання членів сім'ї поведінці у кризових ситуаціях [7, с. 214].

Соціально-профілактична робота з батьками щодо жорстокого поводження з дітьми складається з: 1) батьківської просвіти: права та потреби дітей, права та обов'язки батьків щодо дітей, особливості розвитку дітей, родинного виховання, жорстоке поводження з дітьми і насильство в сім'ї: його сутність, наслідки, відповідальність; 2) формування толерантності, життєвих сімейних умінь і навичок (комунікативних, прийняття рішень, прогнозування, управління собою).

Таким чином, вказані моделі соціально-педагогічної роботи з протидії жорстокому поводженню з дітьми в сім'ї мають досягти наступних проєктованих цілей: виконання та відновлення сім'єю своїх функцій; реалізацію нею своїх прав у суспільстві та прав членів сім'ї у родині і через це – відновлення родинних стосунків, покращання стосунків з мікро- та макросередовищем; компенсацію неповної структури сім'ї та реабілітацію сім'ї, спрямування її через співпрацю до самовизначення та самореалізації; реалізацію прав людей на сім'ю і проживання в найкращих умовах для виживання, захисту і розвитку, природному середовищі та основному осередку суспільства – у сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2018р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї: Методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ: ДЦССМ, 2004. 192 с.

3. Журавель Т.В. Соціально-педагогічна робота з профілактики насильства щодо дітей. Соціальна педагогіка: навч.пос-к. / За заг.ред. О.В. Безпалько. Київ, 2013. С.197-209.

4. Сафонова Т.Я. Жорстоке поводження з дітьми. *Соціальна педагогіка*. 2003. №3. С. 73-82.

5. Система захисту дітей від жорстокого поводження: Навчально-методичний посібник / За ред.: К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. Київ: Держсоцслужба, 2005. 396 с.

6. Соціальна педагогіка: теорія та технології: Підручник. / За ред. І.Д. Зверевої. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

7. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: [монографія]. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.

Красношапка Ю.О.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Сумського державного університету імені А.С.Макаренка

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОТРАПИЛИ В СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Іонова І.М.

В Україні соціальна робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, стрімко розвивається завдяки цифровізації та впровадженню інноваційних підходів. Цифрові технології трансформують соціальну сферу, зокрема у напрямку допомоги дітям, відкриваючи нові можливості для надання соціальних послуг, комунікації, профілактики та підтримки вразливих груп.

Існує багато мобільних додатків, розроблених для забезпечення психологічної, юридичної та соціальної підтримки дітей. Такі додатки дозволяють дітям анонімно та легко отримувати консультації психолога, повідомляти про випадки булінгу чи насильства. Розповсюдженням є використання соціальними службами онлайн-платформи для дистанційної роботи з дітьми та їхніми родинami. Крім того, спеціальні програми й курси для розвитку соціальних, емоційних та когнітивних навичок дітей успішно реалізуються через онлайн-ресурси, що дозволяє підтримувати розвиток дітей з різноманітними потребами, зокрема тих, що мають особливості розвитку.

Серед широкого спектра технологій є приклади особливо ефективних рішень, які не лише вирішують свої завдання, але й стають зразками для інших технологій та фахівців, які працюють над їх розробкою.

Ключовим інструментом цифрової трансформації в Україні, що реалізує концепцію «держави у смартфоні» є додаток «Дія» [1]. Він активно розширюється, пропонуючи громадянам численні електронні послуги й набуває

особливого значення у сфері соціальної роботи. Завдяки «Дії» громадяни можуть подавати заявки на різні види соціальної допомоги, оформлювати документи, пільги та компенсації онлайн, без потреби особисто відвідувати державні установи.

Це особливо важливо для людей з обмеженими можливостями, літніх людей, багатодітних сімей та інших вразливих груп населення. Діти й батьки також можуть наприклад використовувати віртуальні документи через «Дію», такі як електронне свідоцтво про народження, що спрощує взаємодію з державними структурами та дозволяє отримувати послуги без пред'явлення фізичних документів.

Через «Дію» доступні онлайн-заявки на соціальні виплати, що значно полегшує бюрократичні процедури й дозволяє сім'ям у складних життєвих обставинах швидко отримувати необхідну підтримку. Використання таких цифрових інструментів, як «Дія», допомагає соціальним працівникам ефективніше виконувати свої завдання, автоматизуючи процеси подання заявок та отримання допомоги, зменшуючи навантаження на соціальні служби й даючи змогу більше часу приділяти індивідуальній роботі з дітьми й сім'ями, що потребують підтримки [1].

Також в Україні працює національна гаряча лінія для дітей та молоді, організована «Ла Страда-Україна». Це важливий ресурс для швидкої підтримки дітей у складних життєвих обставинах, які потребують негайного втручання. Гаряча лінія надає допомогу дітям та молоді в кризових ситуаціях, особливо тим, хто став жертвою насильства. Платформа забезпечує конфіденційну психологічну та правову підтримку, а також надає консультації з питань захисту прав дітей [2].

Серед інших прикладів Платформа підтримки родин – «Ukrainian Child Well-being Fund» – надає допомогу дітям із неблагополучних родин та тим, хто зазнав насильства. Платформа пропонує різні програми соціального захисту, освіти та реабілітації. Цей фонд підтримує сім'ї у складних життєвих ситуаціях через освітні ініціативи, реабілітаційні послуги та матеріальну допомогу [3].

Міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині» з 1998 року активно займається реформуванням системи захисту прав дітей та розвитком соціальних послуг для вразливих сімей в Україні. Організація надає професійну допомогу сім'ям, громадам та державним установам, щоб кожна дитина могла жити і розвиватися в підтримуючому середовищі. Використовуючи інноваційні соціальні технології, «Партнерство «Кожній дитині» підвищує кваліфікацію спеціалістів з дитячих питань та вдосконалює соціальну політику відповідно до Конвенції ООН про права дитини. Організація реалізує програми підтримки для дітей, які залишилися без батьківської опіки або опинилися у СЖО, використовуючи цифрові інструменти для моніторингу, консультацій та супроводу сімей [4].

UNICEF в Україні створив проект для підтримки дітей та молоді, які опинилися в кризових обставинах. Використовуючи цифрові технології для дистанційного навчання та консультацій, проект надає психологічну допомогу й ресурси для саморозвитку. Для підтримки дітей у складних ситуаціях

застосовуються новітні технології, зокрема мобільні додатки, що робить підтримку більш доступною [5].

В Україні також активно впроваджується проєкт «Адвокація та захист прав дітей» від Української мережі за права дитини. Організація займається захистом прав дітей і надає онлайн-ресурси для допомоги дітям у складних життєвих обставинах. Платформа забезпечує правову підтримку, консультації та допомогу дітям, які постраждали від жорстокого поводження, допомагаючи відстоювати їхні права через юридичні консультації та послуги захисту [6].

Сучасні технології соціальної роботи з дітьми у складних життєвих обставинах в Україні швидко розвиваються, і цифрові платформи, мобільні додатки та онлайн-сервіси відіграють вирішальну роль у наданні підтримки. Ініціативи, такі як «Дія», гарячі лінії, освітні програми та онлайн-консультації, роблять соціальні послуги більш доступними та ефективними. Завдяки впровадженню новітніх технологій вдається швидко й цілеспрямовано реагувати на потреби дітей у кризових ситуаціях..

Успішний міжнародний досвід соціальної роботи з дітьми у складних життєвих обставинах відкриває значні можливості для адаптації в Україні. У скандинавських країнах діти у СЖО отримують допомогу через командну співпрацю соціальних працівників, психологів, медиків та педагогів. Фахівці спільно розробляють індивідуальні плани підтримки для кожної дитини, що забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем. Соціальні працівники працюють не лише з дітьми, а й з їхніми родинами.

Таким чином ми на практиці і реальних прикладах можемо спостерігати ефективність і користь від використання цифрових технологій в соціальній роботі, зокрема в роботі з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини. На нашу думку особливо важливими ці технології роблять геополітична ситуація в країні, війна в своїй гарячій фазі а також процеси урбанізації. Вже на сьогоднішній день фахівці соціальної сфери можуть попадати в ситуації коли особисто надати ті чи інші соціальні послуги неможливо, проте з використанням цифрових технологій ця проблема може вирішуватись, тому ми вважаємо що подальше розроблення та вдосконалення цифрових технологій в Україні є корисною та необхідною перспективою.

Список використаних джерел:

1. Дія: мобільний застосунок [Електронний ресурс] / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2024).

2. Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi> (дата звернення 01.09.2024).

3. Офіційний сайт CHILDRIGHTS. URL: childrights.org.ua (дата звернення 01.09.2024).

4. Офіційний сайт МБО «Партнерство «Кожній дитині». URL: <http://www.p4ec.org.ua> (дата звернення 01.09.2024).

5. Офіційний сайт UNICEF. URL: unicef.org.ua (дата звернення 01.09.2024).

6. Офіційний сайт EVERYCHILD. URL: everychild.org.ua (дата звернення 01.09.2024).

Крекерт Т.О.

здобувачка вищої освіти

спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

докторка педагогічних наук, професорка,

професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту

соціокультурної діяльності

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми впливає з трагедії населення нашої країни, яке потерпає від воєнної агресії сусідньої держави. Війна призвела до того, що біля половини громадян втратили доступ до ресурсів задоволення вітальних потреб (житло, їжа, одяг, медичні послуги тощо), майже все населення постійно перебуває у стресі, нервовому напруженні, у загрозі загинути від ракетно-шахедних ударів, у горі від втрати рідних та близьких або у тривозі щодо їх можливої загибелі при захисті України. Гуманна, правова, демократична держава може перемогти у війні не лише організуючи ефективну зовнішню оборону, але і вдосконалюючи внутрішню систему соціального забезпечення населення, особливо вразливих соціальних груп. Вдосконалення ця система в умовах війни потребує саме тому, що значно збільшилась чисельність населення, що потребує соціального захисту, та урізноманітнилися нагальні потреби вразливих груп, особливо внутрішньо переміщених осіб, які до війни самостійно себе забезпечували та допомагали іншим.

Теорію та практику соціального забезпечення вивчали Б.Анпілогова, І.Зозуля, Ж.Петрочко, Т.Семигіна, В.Філіпчук та інші. Соціально-правові основи та певні технології та методики соціального забезпечення різних вразливих груп населення в умовах війни досліджували О.Знобей, О.Клочко, Т.Кетлер-Митницька, М.Стьопін та інші. Проте проблеми вдосконалення соціального забезпечення під час війни через створення її системи досліджено недостатньо.

Метою публікації є обґрунтування актуальності проблеми вдосконалення соціального забезпечення вразливих груп населення в умовах війни через розвиток відповідної системи в територіальній громаді.

Актуалізація соціального забезпечення в умовах війни зумовлена нагальною потребою в захисті прав людей, забезпеченні їх базових потреб, а

також стабілізації внутрішньо української соціальної ситуації для стійкості та консолідованості країни. В умовах воєнного конфлікту на перший план виходять питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб, людей, які втратили джерела доходу, осіб похилого віку та дітей, що залишилися без опіки. Проблеми адаптації до нових умов потребують швидких рішень, що мають бути системними й ефективними, а це може забезпечити лише територіальна громада, об'єднавши зусилля державних інституцій, громадських об'єднань, міжнародної підтримки та активності самого населення, що потребує соціального захисту.

Як відомо, «соціальне забезпечення – це організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених джерел особам, які зазнали соціального ризику, унаслідок чого втратили здоров'я та (або) засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців» [2]. Як бачимо з визначення терміну, соціальне забезпечення є прерогативою держави. Дійсно, в умовах війни державне соціальне забезпечення здійснюється за такими напрямками: *фінансова підтримка постраждалих* (надання грошової допомоги особам, які втратили роботу, місце проживання або джерело доходу через воєнні дії); *житлове забезпечення* (забезпечення тимчасовим житлом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), втративших його внаслідок ракетно-шахедних атак та інших категорій постраждалих є пріоритетним питанням, особливо для тих, хто немає можливість повернутися до власних домівок); *медичне забезпечення* (надання медичних послуг, забезпечення необхідних медичних ресурсів для цивільного населення та військовослужбовців, які втратили доступ до них); *психологічна допомога* (психологічні консультації, тренінги, корекції тощо – психологія кризових станів). Отже, потреби населення під час війни розширили зміст державного соціального забезпечення ще й психологічним захистом. Дійсно, стрес, втрата близьких, небезпека та нестабільність мають значний вплив на психічне здоров'я населення, тому програми психологічної підтримки набувають особливого значення в забезпеченні внутрішньої стабільності та міцності країни [1]. Проте держава, бюджет якої переважно витрачається на досягнення військової перемоги, повністю не зможе якісно забезпечити всі потреби вразливих груп населення, тому Україні життєво необхідна підтримка міжнародних організацій в цьому процесі.

В умовах війни міжнародні організації ООН, Червоний Хрест, ЮНІСЕФ та інші надають суттєву підтримку нашій державі в питаннях соціального забезпечення. Вони забезпечують гуманітарну допомогу, надають медичні послуги, фінансують тимчасове житло та розробляють програми з психологічної підтримки. Співпраця держави з міжнародними партнерами (крім перелічених, ще й громадські, неурядові організації європейських країн, Канади, США, Південної Кореї, Японії, Австралії та ін.) підвищує ефективність соціальних заходів і дозволяє оперативніше реагувати на нові виклики, що постають кожного дня [3].

Однак, незважаючи на значні зусилля держави та міжнародних

організацій, соціальне забезпечення в Україні за часів війни стикається з низкою невирішених проблем: недостатність фінансування та ресурсів для повного покриття потреб вразливих груп населення; перешкоди в логістиці, через які допомога не завжди вчасно доходить до віддалених та постраждалих регіонів; психологічна травматизація населення та брак фахівців для надання допомоги у цій сфері. Виходом з такого положення, на наш погляд, є розвиток системи соціального забезпечення територіальних громад шляхом оптимізації внутрішньої координації між органами державної влади, залучення міжнародної допомоги, громадських організацій (загальноукраїнських, регіональних, місцевих), можливостей самої громади, так і самих вразливих груп населення у взаємозахисті та підтримці. Особливим ресурсом у розвитку такої системи є фахівці з соціального забезпечення, проте щоб реалізувати цей ресурс, необхідно якісне підвищення кваліфікації всіх спеціалістів, що працюють у сфері соціального забезпечення.

Узагальнюючи, слід зазначити, що соціальне забезпечення в умовах війни є критичним фактором, що уможливорює стабільність та захист найуразливіших верств населення, а, отже, зміцнює внутрішню консолідованість та міцність країни в умовах війни. Підтримка з боку держави та міжнародних організацій має значний вплив на забезпечення базових потреб постраждалих громадян, сприяє збереженню соціальної єдності та підтримці суспільного здоров'я. Перспективою вдосконалення соціального забезпечення населення в умовах війни є розробка системи соціального захисту населення в територіальній громаді, яка краще знає реальні проблеми та потреби своїх мешканців та зацікавлена в об'єднанні зусиль держави, міжнародної допомоги, громадських організацій, самої громади та її фахівців у соціальному забезпеченні власного населення.

Список використаних джерел:

1. Анпілогова Б. Ю. Соціальний захист як особливий соціально-правовий феномен. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія. Право. 2023. Вип. 79. Частина 1. С. 291–297.
2. Петрочко Ж. Соціальне забезпечення. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери*. Київ - Сімферополь: Універсум, 2013. С.239-241.
3. Oleksij Klochko. Konceptualizacja państwowej pomocy społecznej w wymiarze partnerstwa organizacji pozarządowych. Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. *Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy społecznej: monografia.* / Red. nauk. : H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm : Państwowa Akademia Nauk Społecznych w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. С. 33–48.

Крохмальова Н.О.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

Костіна В.В.

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті визначено суть поняття «готовність майбутнього соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану», визначено її основні компоненти та рівні. Розроблено діагностичний інструментарій для вимірювання рівня готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану. Наведено результати експериментального дослідження з перевірки ефективності розробленого комплексу засобів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану.

Ключові слова: професійна готовність до роботи з людьми похилого віку; компоненти готовності, соціальний працівник, територіальні центри соціального обслуговування.

Krokhmalova N.O., Kostina V.V. Practical aspects of training future social workers to work with the elderly in territorial social service centers under martial law

Annotation. The article defines the essence of the concept "the readiness of the future social worker to work with the elderly in territorial social service centers under martial law", defines its main components and levels. A diagnostic toolkit was developed to measure the level of readiness of future social workers to work with the elderly in territorial social service centers under martial law. The results of an experimental study on the effectiveness of the developed complex of means of professional training of future specialists in the social sector to work with the elderly in territorial social service centers under martial law conditions are presented.

Keywords: professional readiness to work with the elderly; components of readiness, social worker, territorial social service centers.

Постановка проблеми дослідження. Аналіз статистичних даних, які розміщують на своїх сайтах державні і громадські соціальні інституції, які працюють в умовах війни в Україні засвідчив, що в умовах воєнного стану громадяни похилого віку стають одними з найбільш вразливих верств населення та потребують допомоги та підтримки з боку суспільства. Збільшення попиту на соціальні послуги серед людей похилого віку потребує готовності інституцій сфери соціальної допомоги до виконання цього важливого завдання, що, у свою чергу, неможливе без збільшення кількості вмотивованих та компетентних соціальних працівників, здатних надавати кваліфіковану допомогу цій категорії населення. З огляду на вищезазначене, в умовах довготривалої війни в Україні актуальність питання підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних працівників взагалі та до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану зокрема є вкрай важливими.

Аналіз останніх досліджень. Питання теорії та практики підготовки майбутніх соціальних працівників та вимірювання рівня їхньої професійної готовності до роботи вивчали М. Боделан, В. Корнещук та Ю. Колодійчук [4], С. Михнюк [6] Л. Ніколаєв і С. Тунтуєва [7], С. Стрельбицька [15, 16] та ін. Формування *професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку досліджували Т. Голубенко [1, 2], Г. Майборода [5], Л. Ніколаєв та С. Тунтуєва [7], О. Онипченко, Н. Печериця та Т. Гладун [8], Н. Павлишина [9] О. Піонтківська [10], В. Поліщук, Н. Олексюк та Г. Лещук [11] та ін.* Однак питання визначення готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану є недостатньо висвітленим у науковій літературі та потребує дослідження.

Метою роботи є визначення необхідного інструментарію для виявлення рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану, а також його експериментальна перевірка.

Виклад основного матеріалу дослідження. У словнику психологічної термінології поняття «готовність» визначено як «активно-дійовий стан особистості, установку на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання, що потребує знань, умінь, навичок, наполегливості та рішучості до здійснення цих дій, а готовність до здійснення конкретного виду діяльності – також відповідних мотивів та здібностей» [13, с. 63-64]. Важливими характеристиками готовності до здійснення певного виду діяльності визначають: усвідомлення відповідальності за цю діяльність; визначення необхідного порядку дій, методів та способів роботи; бажання досягти успіху у цій діяльності. Також дослідники виокремлюють ознаки, що заважають виникненню відчуття готовності до професійної діяльності: пасивне відношення до виконання завдань; байдужість та безтурботність; відсутність плану; відсутність наміру о самореалізації та максимального використання свого досвіду. Особливою групою характеристик виділяють поняття «внутрішньої готовності до діяльності», яке визначається як «високий рівень

розвитку мотивації, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості, колективу, що забезпечують успіх майбутньої діяльності; та як адекватну установку на майбутню діяльність» [13, с. 52].

Н. Павлишина визначає поняття готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку як «інтегративне особистісне утворення, яке характеризується мотиваційно-ціннісною орієнтацією на здійснення системи соціальних заходів щодо сприяння, підтримки і реалізації соціальних послуг, що здійснюються у соціальних інституціях на різних рівнях реалізації соціальної політики держави, а також професійно-орієнтованими знаннями, вміннями і навичками та особистісними якостями, спрямованими на подолання чи пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності людей, які досягли пенсійного віку і припинили щоденну професійну діяльність» [9, с. 142].

У психологічній науці виділяють мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оціночний компоненти готовності особистості до професійної діяльності [13]. Досліджуючи критерії, показники та рівні готовності майбутніх соціальних працівників до окремих напрямів професійної діяльності С. Михнюк виокремлює діяльнісно-структурний та результативно-структурний підходи до виділення критеріїв, показників і рівнів вимірювання готовності, на основі яких визначає змістово-когнітивний, особистісно-мотиваційний, діяльнісно-комунікативний та оцінно-рефлексивний критерії вимірювання готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії та відповідні їм показники [6]. Тоді як О. Затворнюк виділяє фізичну, психологічну (мотиваційну, особистісну та когнітивну готовність) та спеціальну готовність (теоретична та практична) до професійної діяльності [3].

Науковцями визначено різні системи критеріїв та показників для вимірювання рівня готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. Так, М. Сех та І. Романовою у структурі готовності соціальних працівників до роботи з соціальною адаптації людей похилого віку у благодійних фондах виділено когнітивний, мотиваційно-ціннісний, особистісний і діяльнісний її компоненти [12]. Н. Павлишина в структурі готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку визначила мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний компоненти [9].

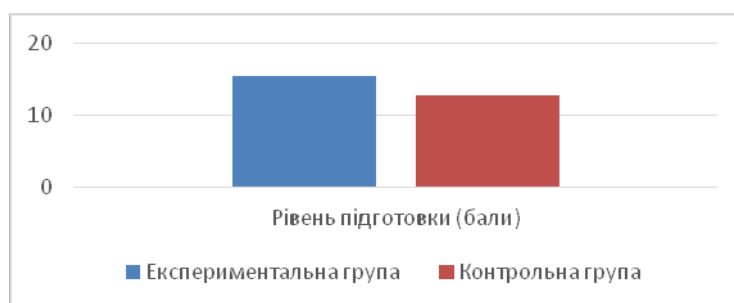
Спираючись на вищезазначені ідеї дослідників, нами виокремлено три компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування (когнітивний, мотиваційний, та діяльнісний) та розроблено відповідну діагностичну анкету. Питання в анкеті були підібрані з метою оцінки рівня розвитку певних показників за кожним із цих трьох компонентів. Анкета складається з 17 питань, за якими, шляхом присвоєння ним бальних оцінок, визначався загальний рівень знань майбутніх соціальних працівників щодо роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування, рівень їхньої мотивації до роботи з цією категорією громадян

та рівень їхніх умінь у цьому напрямі соціальної роботи, а також бажання продовжувати навчання у цьому напрямі. Під час констатувальної частини експериментального дослідження за допомогою проведення анкетування в Гугл формі було визначено рівні професійної готовності у майбутніх фахівців спеціальності 231 «Соціальна робота» ХНПУ імені Г.С.Сковороди серед двох груп (15-Ср та 35-СР). За результатами анкетування було визначено, що більшість респондентів не демонструє високого рівня професійної готовності до даного виду діяльності, що зумовило необхідність проведення формувального етапу експериментального дослідження.

З метою покращення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану під час формувального етапу дослідження нами було розроблено та проведено: лекційне заняття на тему «Історія соціальної роботи з людьми похилого віку та її становлення в Чугуївському територіальному центрі соціального обслуговування»; семінарсько-практичне заняття на тему «Соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування: історія, теорія та практика»; соціально-виховні заходи професійного спрямування в межах студентського наукового товариства з організації підготовки та проведення «Привітання першокурсників», «Наукового дебюту першокурсників» для здобувачів освіти першого курсу, які навчаються за освітньою програмою «Соціальна педагогіка» спеціальності 231 «Соціальна робота». Основні питання, які викликали додатковий інтерес та цікавили здобувачів освіти під час проведення наших занять стосувалися психологічної підтримки, у випадках коли літні люди можуть відчувати ізоляцію та самотність, особливостей покращення якості надання соціальних послуг людям похилого віку в умовах воєнного стану, методів запобігання виникненню дискомфорту в роботі з людьми похилого віку, прав літніх людей щодо отримання соціальної допомоги, сучасних інновацій в наданні соціальних послуг людям похилого віку, сучасних технологій або методів, які використовуються для поліпшення якості соціальної допомоги, співпраці держави і громадських організацій для забезпечення потреб літніх людей в умовах війни.

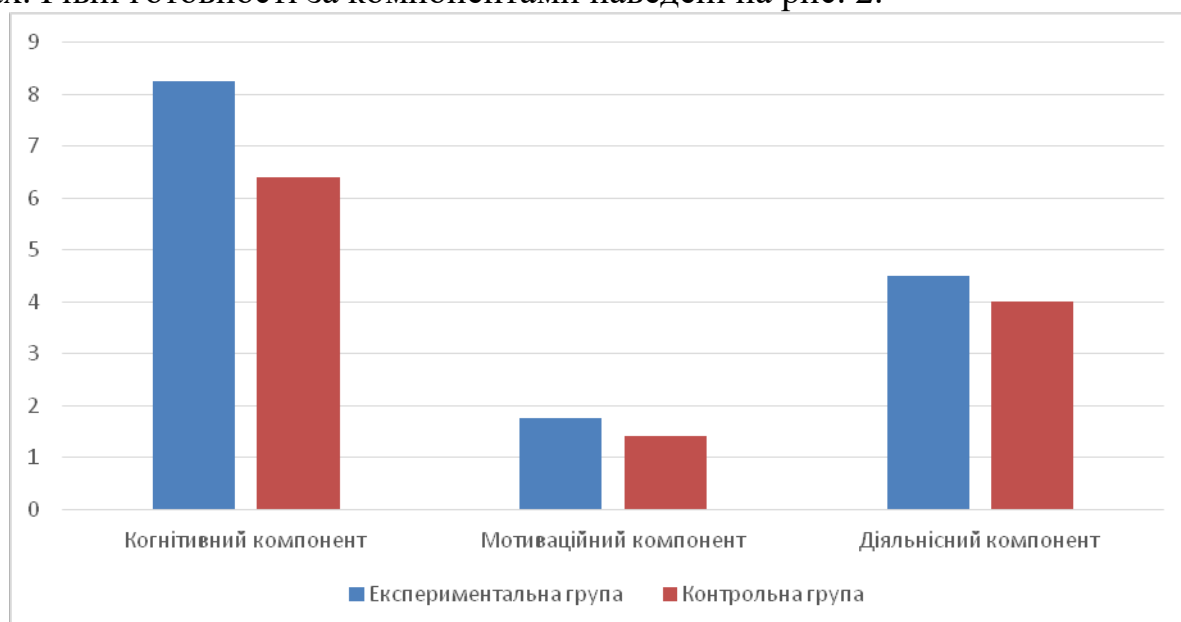
Після проведення відповідних занять та професійно-виховних впливів було повторно оцінено рівень готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування за розробленою анкетною. Отримані середні бальні оцінки було порівняно з відповідними оцінками готовності здобувачів освіти (майбутніх соціальних працівників) у контрольній групі, яка цього навчання не проходила. Порівняльні результати оцінки у експериментальній та контрольній групі наведені на рис. 1.

Рис.1 Рівень готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в експериментальній та контрольній групах

З метою оцінки змін у рівнях готовності майбутніх соціальних працівників за її компонентами були обчислені середні бальні оцінки за кожною з вищевказаних компонент у експериментальній та контрольній групах. Рівні готовності за компонентами наведені на рис. 2.

Рис.2 Рівні готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування за когнітивним, мотиваційним та діяльнісним компонентами в експериментальній та контрольній групах

Варто зазначити, що здобувачі освіти з експериментальної групи, які проходили відповідне навчання, виявили значну цікавість щодо можливості проходження додаткового практичного навчання на базі територіального центру відносно соціальної роботи з людьми похилого віку, проте в контрольній групі такої зацікавленості у респондентів не було виявлено.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене експериментальне дослідження дозволило не тільки виявити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування, а

й перевірити та довести ефективність розробленого комплексу засобів їхньої професійної підготовки до відповідного виду професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Голубенко Т.О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 225 с.
2. Голубенко Т.О. Складові готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Сер.: Психолого-педагогічні науки. 2012. № 5. С. 164-168.
3. Затворнюк О. М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.
4. Корнещук В.В., Колодійчук Ю.В., Боделан М.В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників: монографія / за ред. В.В. Корнещук. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2018. 296 с.
5. Майборода Г.Я. Можливості практико-орієнтованої підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» щодо надання соціальних послуг особам похилого віку в територіальних центрах. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 1. с. 56-63.
6. Михнюк С. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, No. 1. Ternopil-Aberdeen. P. 66-76.
7. Ніколаєв Л. О., Тунтуєва С. В. Розвиток професійної компетентності фахівців, які надають соціальні послуги в територіальній громаді. *Науковий журнал "Габітус"*. 2022. Вип. 35. С. 201-207.
8. Онипченко О.І., Печериця Н.М., Гладун Т.О. Досвід підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з геронтологічною групою. *Перспективи та інновації науки*. Серія Педагогіка. 2021. № 5 (5). С. 534-541
9. Павлишина Н. Б. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2 (6). С. 141-149.
10. Піонтківська О. Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том VII. Екологічна психологія. Вип. 45. С. 263–272.
11. Поліщук В., Олексюк Н., Лещук Г. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. Вип. 1 (50). С.227–231.
12. Сех М. І., Романова І. А. Готовність соціального працівника до роботи з людьми похилого віку в умовах благодійної організації. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвуз. дистанц. студ. наук.-практ. конф.*, Харків, 27 трав. 2020 р. /

Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; за ред. М. П. Васильєвої. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 67–74.

13. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П., Побірченко Н. А. (ред.). *Психологічний словник*. Київ: Науковий світ, 2007. 336 с.

14. Соціальна робота: технологічний аспект: навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

15. Стрельбицька С. М. Психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників у ВНЗ. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Педагогічні науки. 2016. № 69 (2). С. 147-151.

16. Стрельбицька С. М. Формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця соціального працівника у ВНЗ. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2015. № 24. С. 221-231.

Купенко О.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*

ВИХОВАННЯ І ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІОНАЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У сучасній педагогічній теорії поняття «виховання» не є основним фокусом уваги дослідників і обмежено присутнє в окремих темах досліджень з сімейної або дошкільної педагогіки. На фоні компетентнісної парадигми в шкільній освіті та програмах професійної підготовки поняття «виховання» може виглядати не таким актуальним. Однак спробуємо зосередитися на ньому і задатися питанням: чи не втрачаємо ми чогось важливого, зокрема, в процесі професійної підготовки? Особливої гостроти це питання набуває щодо процесів професійної підготовки для допомагаючих сфер, наприклад, соціальної роботи.

Продуктивним представляється визначення поняття «виховання», за U. Galimberti: це поступове прийняття або присвоєння радості, яку ми даруємо собі через підтвердження та визнання [наводиться за 1]. У цьому визначенні, з одного боку, наявні внутрішній і зовнішній результати виховання для людини, з іншого – сутність виховання як процесу, що залежить від тих, хто поруч.

Якщо зосереджуватися на процесах професійної підготовки для допомагаючих сфер, зокрема, соціальної роботи, то очевидним є наявність в житті не лише радості та прийняття, але й складних життєвих обставин та ситуацій морального вибору. Тому в структурі результату виховання одним із аспектів виділимо здатність особистості до розуміння, усвідомленого ставлення, прийняття рішення та дії в ситуаціях морального вибору. Чи є це компетентністю? Напевно, так. Але особливою компетентністю, яка вимагає особливих педагогічних методів для її формування – виховних методів.

Основою виховних методів на бакалаврській освітній програмі «Соціальна робота» в Сумському державному університеті є теорія морального розвитку, яку запропонував Л. Кольберг. Ним було виділено такі рівні в поведінці людини: **доконвенційний**: I – поганий вчинок передбачає покарання, а хороший – нагороду; питання цього рівня, яке стоїть перед людиною: як можна запобігти покарання; II – рівень наївної гедоністичної орієнтації; **конвенційний**: III – рівень орієнтації на відповідність ближньому оточенню/малій групі, на схвалення оточуючих; IV – людина позиціонує себе як член суспільства, має установку на усталений порядок соціальної справедливості і зафіксованих правил, при цьому для людини важливо відповідати соціальній ролі; **постконвенційний**: V – з'являються роздуми про спільне благо, права людини для всіх членів суспільства та навіть тих, хто знаходиться в меншості; VI – власні моральні принципи і совість як регулятор прийняття рішень і поведінки, свобода волі та справедливість виправдовують іноді порушення певних соціальних правил [2].

Л. Кольберг вважав, що перехід від одного рівня морального розвитку на інший спирається на соціальну взаємодію, можливість роздумів і дискусії щодо ситуації, пов'язаної з моральним рішенням, – дилеми. Зразки вчинків мають важливе місце в моральному розвитку, при цьому моральний розвиток може буде досягнутий, коли у процесі обговорень людина визнає як розумну норму зразок розв'язання дилеми на вищому моральному рівні, ніж її власний.

У виховній практиці бакалаврської освітньої програми «Соціальна робота» в Сумському державному університеті такі обговорення відбуваються на підставі художніх фільмів, в яких відображено життя людей в складних життєвих обставинах. В якості прикладу таких фільмів наведемо: «1+1» (Olivier Nakache та Éric Toledano, 2012), «В душі я танцюю» (Damien O'Donnell, 2004), «Та, яка створила диво» (Nadia Tass, 2000), «Заплати вперед» (Mimi Leder, 2000), «Триумф: історія Рона Кларка» (Randa Haines, 2006), «Школа Самерхіл» (Jon East, 2008). Ці фільми надають зразки моральних вчинків, які знаходять емоційний відгук у студентської молоді. Завдання викладача, якщо слідувати за Л. Кольбергом, – виділити і запропонувати студентам до обговорення ситуації на один рівень морального розвитку вище.

Учениця Л. Кольберга – К. Гіліган – визначила моральну теорію свого вчителя як позаперсональну. Натомість запропонувала мораль турботи як мораль індивідуальних ставлень і дії. Хоча, слід зазначити, що відповідні дослідження К. Гіліган носили феміністичний характер. Вона досліджувала, зокрема, ставлення матері до дитини, що визначається любов'ю та турботою. У цьому випадку рівень моральної дії визначається здатністю до співпереживання і співчуття, емоційною чуйністю. З іншого боку, практика моральної дії сприяє моральному розвитку [3].

У виховній роботі бакалаврської освітньої програми «Соціальна робота» в Сумському державному університеті це відбувається через залучення студентів до діяльності на базах практики, в тому числі і для клієнтів, які потребують доглядових послуг – людей з інвалідністю (на базі громадської організації «Товариство допомоги особам з інвалідністю внаслідок інтелектуальних

порушень “Феліцитас”») та людей похилого віку (на базі комунальної установи «Сумський міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня»).

Тенденції останніх років – широке (майже всеохоплююче) пронизування освітнього процесу онлайн-технологіями, а також розширений простір соціалізації молоді (нові потреби та можливості працевлаштування, міжнародна мобільність, виклики суспільства в умовах воєнного стану) і більша «розмитість» у ньому виховних впливів із боку університетських викладачів.

Певну відповідь на виокремлені тенденції надає ідея «домашньої педагогіки», коли в процес викладання та навчання включаються завдання та дослідження, пов’язані з подіями вдома, у громадах чи сім’ях студентів [4]. Однак практика така, що не отримуючи в «домашньому» середовищі достатньої підтримки власних практик моралі дії та турботи нового рівня студенти проявляють менше насаги в цій діяльності. Фіксується конвенційний рівень морального розвитку і потрібна надзвичайна подія, щоб змінити це.

На цьому фоні особливо помітними стають роль викладачів і певні їх професійні особливості – залученість, емоційна участь на шляху до знання, розвитку та істини, відкритість до пропозицій та заперечень студентів, їхніх успіхів і невдач. Повернемося до наведеного вище визначення поняття «виховання» (за U. Galimberti) як поступового прийняття радості, що ми даруємо собі через підтвердження та визнання. Важливим аспектом тут є власне «Я», розвиток інтересу до життя через підтвердження і визнання власної ідентичності, у тому числі в прийнятій реальності й певних розчарувань. Людина будує ідентичність, зокрема, на основі визнання з боку інших. Якщо функція визнання відсутня в освітній установі, то те, що залишається, – це «вулиця» (соціальне середовище життєдіяльності), яка дає визнання молодим людям на тому рівні, на якому вона здатна це дати [1]. Ми не заперечуємо важливості цих впливів, однак зазначаємо, що це щось інше, ніж цілеспрямовані впливи в освітньому середовищі, які мають назву «виховання».

Отже, навіть у рамках компетентнісної парадигми в освіті є певна кількість особливих «компетентностей», які потребують особливих методів – виховних. Для їх реалізації потрібен не лише моральний зразок, не лише практика моральна дії, але й наявність поряд із студентом особистості викладача. В рамках компетентнісної парадигми можна обмежитися електронною педагогікою, практико-орієнтованим навчанням, неформальною та інформальною освітою. Виховання ж вимагає особистості викладача. Особливо важливо це для підготовки фахівців допомагаючих професій, зокрема, соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Žalec B. Affects and Emotions in Upbringing and Education. In J. Kolenc Gregorič (ed.). *Educational Sciences and their Concepts, Šolsko polje*. 2012. Vol. 23, No. 1–2, pp. 57–72. <https://www.researchgate.net>
2. Kohlberg L. Moral Stages and Moralization: The Cognitive-Developmental Approach. *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*.

New York, NY: Holt, Rinehart and Winston, 1976. pp. 31–53.

3. Gilligan C. In *A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Publisher: Harvard University, 2003. <https://syllabus.pirate.care>

4. *Innovating pedagogy 2022 : Open University Innovation Report 10*. 2022. <https://www.open.ac.uk/blogs/innovating/>

Куторжевська Л.І.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації і повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Ємець С.А.

*старша наукова співробітниця
Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 034 «Культурологія»
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНИХ ЕКСПОНАТІВ ПОЛТАВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ В.Г. КОРОЛЕНКА

Фахівець соціальної сфери – фахівець, що має відповідну професійну підготовку та кваліфікацію і спеціалізується на здійсненні соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, – стверджують дослідники О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, А.Й. Капська, Ш.М. Пінчук, Ж.В. Петрочко, С.Я. Харченко [3, с. 197]. Соціальний працівник допомагає людям вирішувати проблеми, створюючи для цього необхідні ресурси, забезпечує взаємодію між людьми чи між людиною та середовищем. Саме процес взаємодії людини і її соціального середовища, – зазначає І.Д. Зверева, – це соціальне виховання, це сукупність впливів, яким піддається людина у своєму соціальному оточенні і які відображаються на розвитку особистості [3, с. 92]. Виховання, стверджують науковці, передбачає цілеспрямовану організацію діяльності, спілкування людини, які сприяють формуванню у вихованців певного ставлення до оточуючого світу, до самого себе, моральних норм і правил поведінки [4, с. 7]. Виховання відбувається завдяки різноманітним засобам, а саме: предметам, творам духовної і матеріальної культури (науковим посібникам, книжкам, газетам, творам мистецтва), слову вихователя, різноманітним видам діяльності (навчанню, грі, художній самодіяльності, спорту), конкретним заходам (вечорам, зборам) [4, с. 127]. Н.П. Волкова до засобів виховання відносить також радіо, телебачення, Інтернет, предмети кіномистецтва [2, с. 127-128]

Підготовка майбутнього фахівця соціальної сфери до соціального виховання особистості в сучасних умовах відбувається під час проходження

практики засобами музейних експонатів Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка. Музей сьогодні є культурно-освітнім безпечним середовищем, ефективною базою для спілкування, джерелом культурно-освітнього процесу, який щотижня (за музейним проектом, ініційованим Департаментом культури «Музейна среда для ВПО») приймає безкоштовно внутрішньо переміщених осіб, вимушено переселених із зони збройного конфлікту, на які, окрім повсякденних труднощів, обрушується велика кількість виражених негативних факторів, зумовлених військовими діями.

Володимир Галактіонович Короленко – письменник-гуманіст, письменник-демократ, понадчасовий навчитель і просвітитель, компас і барометр на всі часи, моральний авторитет [5, с.75], громадська та літературна діяльність якого тісно пов'язана з Полтавою, де він з родиною прожив останні двадцять років. Він любив Україну за дивовижну красу її природи, любив український народ за його працьовитість, співучість, нездоланну жагу до волі. Тема України посідає значне місце в оповіданнях "Ліс шумить", "У поганому товаристві", "Без мови", у повісті "Сліпий музикант"... У ній В.Короленко з великим знанням людської психології по-філософськи підходить до розв'язання вічної проблеми: людина і суспільство.

Приїхавши до Полтави, Короленко потрапляє у круговерть соціальних потрясінь: письменник не міг залишатися байдужим до людських горя й страждань; протягом десятків років він був утіленням ідеалів громадянської честі й літературної гідності. Володимир Галактіонович доводилося писати доповідні записки, клопотання, листи: завдяки авторитету свого імені, Короленку вдавалося рятувати людей від смерті. Йому доводилося захищати мужиків-вотяків ..., сорочинських українців проти знущань російських чиновників. Вотяк, череміс, єврей, великорос, українець – були для нього однаковою мірою людьми, яких утискають. До думки В.Г. Короленка прислухалися чиновники: 2 серпня 1919 року Володимир Галактіонович записує в щоденнику: «... домашні були спантеличені, побачивши близько 20-и військових, які чекають біля наших дверей. Виявилось, що ця військова молодь прийшла заявити про свою повагу до "письменника Короленка". Я подякував за добре слово, посидів з ним у садочку, і ми розмовляли протягом хвилин 20-и, враження дуже приємне: це молодь зовсім інтелігентна... Можливо, тепер наймолодші і особливо інтелігентні офіцери внесуть хоч якийсь свіжий струмінь в атмосферу озлоблення та помсти» [1, с. 236].

Українська мова, українська література, українська культура, усна народна творчість були відомі Короленкові: у своїх творах письменник часто використовує українську норму написання закінчень у словах на *-ою*, *-ею*: «старою крышей», «густою зеленю», «величавою грустю», «белокурою косою», а також у творах зустрічаємо «хатки», «тополи», «гроши», «панич», «Микита», «пугач», «гайдамаки» та ін. Володимир Галактіонович палко захищав від переслідувань царської влади українську культуру і мову, всіляко підтримував прогресивних українських письменників. Письменник неодноразово виступав на захист прав і свобод української мови, підкреслював

велику роль І. Котляревського у її становленні: „Він зробив цю м’яку, виразну, сильну, багату мову літературною мовою, і українська мова, яку вважали лише місцевою говіркою, з його легкої руки зазвучала так голосно, що звуки її рознеслися по всій Росії...” [1, с. 423]. Короленко записує в щоденнику: «Переслідування "українства" під тими ж впливами диких виконавців набуває безглузвих форм, у земстві вже чули, як папери українською мовою викликали зауваження: "Що це за собача мова"... У першому ж наказі (надрукованому ще в Константинограді) вимагають знищити всі вивіски галицькою мовою». У вислові полягає образливий зміст, – зазначає Короленко, і тут же зауважує: «Українська мова безперечно існує, нею говорять мільйони людей, і не можна забороняти її в Україні» [1, с. 236].

Студенти, майбутні фахівці соціальної сфери, дізнаються, що сьогодні працівники музею у своїй роботі використовують засоби музею: кімнати музею, подвір’я, листи, документи, біографічні дані письменника, літературну творчість, його родинні традиції, свята. Полтавчани, гості міста знають про традицію Короленківської ялинки, про короленківський чай. Поважна аудиторія відвідувачів музею – діти з особливими освітніми потребами, а нині – і діти внутрішньо переміщених осіб, для яких екскурсиводи під час проведення екскурсії створюють середовище з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Цікаво проходять в садибі гра-квест, коли діти шукають короленківський скарб; майстер-класи з виготовлення ялинкових прикрас (балерини, клоуна) з підручних матеріалів (паперу, кольорових стрічок, фольги, ниток, блискіток тощо). Атмосферу родинного затишку створюють працівники музею під час костюмованих новорічних свят, свята Різдва (біля красуні-ялинки діти відгадують загадки, водять хоровод, співають пісні, розказують вірші – за що по-короленківськи одержують подарунки), свята Масляної (діти водять хоровод, закликаючи Весну, потім усі смакують млинцями – традиційною стравою Масляної і, звичайно, короленківським трав’яним чаєм).

Відомо, що в юнацькі роки Короленко два роки навчався в Петровській землеробській і лісовій академії, адже мріяв стати лісником. «В Полтаві чудово, все місто наче один сад», – так написав В.Г. Короленко про Полтаву ще у вересні 1900 року, коли вперше приїхав до міста. На території садиби, де поселилася родина Короленків, росте багато дерев, чагарників, квітів. Відвідувачі дізнаються, що за часів В. Короленка існував чудовий плодовий сад, де зростали різноманітні сорти яблунь, груш, слив, абрикос, вишень, горіхів, були також шовковиця, малина та чорна смородина. Нині у дворі росте чимало кущів бузку, калини звичайної. Є на подвір’ї чагарники таволги, єдиним вічнозеленим чагарником є магонія падуболиста з родини барбарисових, є барбарис звичайний, є садовий жасмин тонколистий та жимолость татарська; у глибині саду ростуть три старих кущі кизилу (посаджені Володимиром Галактіоновичем). Гості музею дізнаються, що на подвір’ї у зеленому оточенні дуба росте клен гостролистий, який допомагає затінювати ґрунт і створює лісовий фітоклімат; ростуть три деревця гінкго дволопатевого, ялівець віргінський, туя західна, черемха, горобина звичайна, липа, бундук дводомний, два деревця аралії маньчжурської, береза

бородавчата (меморіальне дерево, яке посадила Софія Володимирівна). Найстарішим деревом садиби є волоський горіх.

Таким чином, майбутні фахівці соціальної сфери дізнаються, що Володимир Галактіонович Короленко – видатний письменник-демократ, гуманіст, великий син України, класик літератури зі світовим іменем, прогресивний громадський діяч і правозахисник, якого сучасники називали “совістю інтелігенції”, “адвокатом слабких і пригнічених”, “моральним генієм”, “апостолом дієвої любові”, велику увагу приділяв соціальному захисту полтавчан, тому і полтавчани шанують його пам’ять: у Полтаві є вулиця Короленка; є Народний дім імені Володимира Короленка; ім’я письменника надано педагогічному університету, тут є аудиторія імені В.Г. Короленка, бюст письменника; кімната-музей у ЗОШ №17; Спілка письменників України у 1990 році встановила щорічну міську літературну премію імені Короленка; полтавці дбайливо доглядають могилу письменника, а Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г. Короленка завжди гостинно запрошує усіх відвідувачів.

Список використаних джерел:

1. Володимир Короленко. Щоденник (1917-1921). Листи з Полтави. Листування ... Котляревський і Мазепа. К.: Аконіт, 2011. 512 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2021. 576 с.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-е видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. 436 с.
4. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: «ОВС», 2002, 400 с.
5. Наукові записки Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка. Полтава: Дивосвіт, 2013. Вип. 2. 192 с.

Куторжевська О.А.

вчителька початкових класів

КЗ «Полтавська загальноосвітня школа №20 імені Бориса Сергія»

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення в Україні воєнного стану в зв’язку з повномасштабним збройним вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року вплинуло майже на всі сфери суспільних відносин. Внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації та тимчасової окупації деяких територій в Україні, через військові дії, конфлікти, природні катастрофи багато людей мусили залишити свої домівки, родину, друзів та звичний спосіб життя, набувати статус внутрішньо переміщеної особи. Зважаючи на той факт,

що на території України і надалі відбуваються активні бойові дії, не зменшується потік сімей вимушених переселенців. Особливо травматичним спостереження військових дій, – стверджують науковці, – є для дітей, у тому числі і молодшого шкільного віку, з огляду на обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість та незрілість дитячої психіки. Для дитини складно зрозуміти, що відбувається в родині, місті, країні, чому дітям разом із сім'єю необхідно змінювати місце проживання, покидати школу та своїх друзів, що призводить до переживання безпорадності, тривоги, страхів, виникнення стресових розладів [1]. Особливі труднощі дітей із сімей вимушених переселенців пояснюються поєднанням двох груп чинників. По-перше, – стверджує В.М. Заїка, – молодший шкільний вік – складний період, коли змінюється соціальна ситуація розвитку і дитина вимушена знайти нову соціальну нішу, опанувати нову для неї роль – учня, що вимагає від неї застосування широкого спектру механізмів емоційної саморегуляції. По-друге, поява тривоги у такої категорії дітей обумовлюється життєвими обставинами, в яких вони опинилися [1].

Українці навчилися жити під звуки повітряної тривоги, шукати безпечні місця (хто за кордоном, хто у власних домівках) для роботи, для навчання, робити побутові справи в умовах відключення світла. У закладах освіти продовжується навчально-виховний процес, а здобувачі освіти отримують якісні знання навіть у змішаному форматі навчання. Виховання як цілеспрямований процес формування особистості здійснюється за допомогою методів виховання. Методи виховання, зауважує М.М. Фіцула, – способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки [4, с. 314]. Методи виховання, стверджують В.І. Лозова та Г.В. Троцько, – це способи взаємодії педагогів, вихованців, сім'ї та інших суб'єктів виховання, внаслідок якої відбуваються певні зміни в розвитку якостей школяра, його переконань, почуттів, навичок, поведінки та ін. а удосконалення навчально-виховного процесу в школі пов'язане з пошуками оптимальних методів виховання особистості школяра. [3, с. 127].

Так, сьогодні значимими у виховній діяльності педагогів є методи організації діяльності: підготовка та проведення ярмарків (здобувачі освіти разом з батьками виготовляють домашні смаколики, прикраси з бісеру, різноманітні поробки, в'яжуть килимки, носки, а виручені кошти передають на потреби ЗСУ). Методи формування свідомості (приклад, переконування) вчителі застосовують у педагогічній діяльності, коли проводять бесіди та заходи з патріотичного виховання: під час ознайомлення з патріотичними поезіями Григорія Мокрого (лауреата Короленківської премії, нашого земляка) молодші школярі дізнаються, що патріотичними мотивами пронизані вірші «Слава Україні» (незалежність України, – говорить Г.І. Мокрий, – *«кровію пролита»*, історія України зшита *«золотими ниточками, золотими промінцями, сонечком зігріта, ... дощиком полита»*, а сила – в православному історичному слові), «Сон Шевченка» (перед нами – все, про що мріяв Тарас: *«багаті оселі, ... люди веселі, відродилася Вкраїна, вже й панів немає, рідна мова солов'їна, мов пісня*

лунає»), «Русь – Росія» (автор поезії гордий, що «Київ Русь – це матір наша, яка встане із Руїн»), «Символи України» – це і «Герб – тризуб, незламний, вічний», і прапор, де «два кольори серцю милі, ... На блакитнім небосхилі – золоте колосся», і «Гімн наш – гордість, честь і слава! Весь світ його знає. Не помре повік держава, поки він лунає», і, звичайно, «мова України ... від Тараса і до Ліни живе й буде жити». У віршах «Про місто Кия», «Київ» з піднесенням Григорій Іванович говорить: «Сто разів земля палала, і гриміла, і гула. Не здолала, не зламала темна сила – сила зла». Місто Кия для поета – «Матір міст Всія Руси». Патріотичні мотиви звучать і в поезії «Любіть Україну»: неньку Україну поет величає матір'ю, Березиню; закликає пізнавати білий світ, щоб служити неньці Україні, адже в громадян «шляхи незміряні», а «думки омріяні»: патріоти будуть багаті «Дніпровими кручами, полями квітучими, і хлібними колосками, й колісковими піснями». У розділі «Сумую за долю країни» автор засуджує війну – вірш «Брате», іди додому» бачимо: навіть «мова старшого «брата» звучить як «мова ката»; та поразку для «отари» пророкують сили природи: «Місяць і той втомився, упав за хмару» (згадаймо «Слово о полку Ігоревім»). У поезії «У війні немає потреби» Григорій Мокрий з сумом говорить, що «Не чекали ми загрози від північного сусіда», що сусід, маючи свою православну віру, культуру та мову, маючи «довгу шию, зелену, зміїну», «виє фейк про Україну» («Про сусіда»), що «кров українського солдата тече без меж» («АТО»), що «в багатьох держав путінська агресія викликала жах» («Правила засвоєні»), що на значній українській території «розтриті мости, а скрізь хрести, хрести, хрести...», що «в руїнах хати і криниці, соломи спалені копці», що навіть «хмарини, фарбовані у цвіт калини..., калиново-червоний колір на річці, озері, на морі»... («Лечу»). Та впевненість у перемозі звучить у рядках «Та світанок вже йде і розвіює сон...», «будем жити», «мрія кожного здійсниться».

Методи стимулювання діяльності та методи самовиховання (заохочення, схвалення, підкріплення): педагоги та батьки здобувачів освіти донатять, виступають волонтерами, разом з молодшими школярами відвідують військовий шпиталь, куди приносять для воїнів солодощі, теплі речі, засоби гігієни.

Таким чином, методи у соціально-педагогічній роботі часто, як і зазначає І.Д. Зверева, виконують подвійну роль, оскільки, з одного боку, вони виступають як спосіб, шлях пізнання і застосування знань, що вироблені в науках про життєдіяльність людини в соціальній практиці, а з іншого, як конкретна дія, що сприяє якісній зміні об'єкта (суб'єкта) [2, с. 498]

Список використаних джерел:

1. Заїка В., Костенко С. Психологічні особливості переживання тривожності дітьми з сімей внутрішньо переміщених осіб із зони бойових дій. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., 5-6 грудня 2023 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»; відп. ред. Р. Басенко.

Полтава : ПШП, 2024. 366 с.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-е видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ-Сімферополь: Універсум, 2013. 436 с.

3. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: «ОВС», 2002, 400 с.

4. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр «Академія», 2000, 544 с.

Лейба А.Р.

здобувач другого (магістерського) освітнього рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківський національний педагогічного університет імені Г.С. Сковороди

Романова І.А.

докторка педагогічних наук, професорка,

завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті визначається соціально-психологічні зміни молодших підлітків, що мають важливе значення для соціального виховання. Здійснено аналіз досвіду соціального виховання молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти. Охарактеризовано особливості використання інтелектуальних ігор у роботі з підлітками.

Окреслено зміст проведеного експериментального дослідження з використання комплексу інтелектуальних ігор у процесі соціального виховання молодших підлітків у закладі загальної середньої освіти. Результати підсумкового етапу експерименту виявили позитивні зміни в експериментальній групі, які свідчать про успішність соціального виховання молодших підлітків з використанням інтелектуальних ігор.

Ключові слова: *інтелектуальні ігри, соціальне виховання, молодші підлітки, засоби, заклад загальної середньої освіти.*

Leiba Andrii, Romanova Inna. SOCIAL EDUCATION OF YOUNGER ADOLESCENTS THROUGH INTELLECTUAL GAMES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article identifies the socio-psychological changes in younger adolescents that are important for social education. The experience of social

education of younger adolescents in general secondary education institutions is analysed. The peculiarities of using intellectual games in work with adolescents are characterised.

The content of the conducted experimental study on the use of a complex of intellectual games in the process of social education of younger adolescents in general secondary education institutions is outlined. The results of the final stage of the experiment revealed positive changes in the experimental group, which indicate the success of social education of younger adolescents using intellectual games.

Keywords: *intellectual games, social education, younger adolescents, tools, general secondary education institution.*

Постановка проблеми. У контексті реалізації завдань соціально-педагогічної діяльності в закладі освіти соціальне виховання є одним з пріоритетних напрямів діяльності, особливо психологічної служби. Соціальне виховання спирається на актуальні запити і вікові особливості розвитку людини.

Підлітковий вік є періодом інтенсивних соціальних змін. Це час, коли дитина перетворюється на молоду людину, готову до самостійних рішень та відповідальності. Ефективне соціальне виховання в цей час може відігравати ключову роль у формуванні позитивних соціальних навичок і цінностей.

Одним з ефективних інструментів соціального виховання є гра, особливо інтелектуальна. Участь підлітків в інтелектуальних іграх сприяє їхньому самоствердженню, розвиває у них наполегливість, ініціативність, командну взаємодію, прагнення успіху та інші корисні якості. У таких іграх велику роль відіграє логічне мислення, планування, прогнозування, зважування шансів на успіх, вибір альтернатив.

Аналіз наукових праць свідчить, що проблемі соціального виховання підлітків у соціально-педагогічних дослідженнях приділяється значна увага в наукових дослідженнях:

- особливості соціального виховання підлітків розроблено в працях Капської А.Й., Безпалько О.В., Поліщук Ю.Й., Рижанової А.О., Шинкарук В.Д. та інших;

- соціально-психологічні особливості підлітків визначено в дослідженнях Токаревої Н.М., Шамне А.В., Макаренко Н.М., Туріщевої Л.В. тощо;

- суть й особливості використання інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі вивчали Васильєва М.П., Єсіна Н.О., Романова І.А., Стрельнікова О.О. та інші; у соціальній профілактиці в роботі з підлітками Лях Т.Л., Сосюра М.О., Войцях Т.В. та інші.

Водночас у соціально-педагогічній діяльності інтелектуальні ігри на отримали достатньо повного використання в соціальному вихованні підлітків. Це зумовлює необхідність наукового вивчення ефективності їх використання в роботі з підлітками в закладах загальної середньої освіти.

Мета статті – визначити ефективність використання інтелектуальних ігор у процесі соціального виховання молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У процесі соціального виховання необхідно враховувати соціально-психологічні зміни молодших підлітків, що мають важливе значення: «почуття дорослості»; переоцінка моральних цінностей; значний вплив групи однолітків на моральні погляди, судження і оцінки; особлива емоційність і вразливість підлітків; інтенсивний розвиток самостійного мислення, інтелектуальної активності; сенситивний період для розвитку творчого мислення; занурення у власні міркування (рефлексія), особливо щодо самого себе; схильність до самоспостереження і самоаналізу.

Для ефективності соціального виховання має спиратися на особистісні потреби підлітків.

Також, соціальне виховання молодших підлітків має спрямовуватися на розвиток навичок співпраці із однолітками, уміння змагатися із іншими, правильно і різнобічно порівнювати свої результати із успішністю інших; формування уміння досягати успіху і адекватно ставитися до успіхів і невдач, розвиток впевненості у собі, мотивації учіння, формування інтересів.

Аналіз наукової літератури [1; 4; 5; 7; 8] і досвіду соціального виховання молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти дозволяє визначити найбільш поширені напрями: включення в активні види соціально значимої діяльності з метою формування соціальних якостей підлітків (волонтерство, учнівське самоврядування; соціальні проєкти); встановлення взаємодії з соціальними інститутами соціуму або окремими індивідами з метою вирішення проблем соціалізації підлітків та якісної її зміни (бесіди, лекції, зустрічі); передача соціального досвіду (виховні заходи); формування рольових обов'язків (тренінги).

Вчені серед методів соціального впливу, зокрема виділяють: «методи безпосереднього і опосередкованого впливу (переконання; приклад; вправа; спонукання; проходження прикладу інших, рекомендація, порада, посередництво, співробітництво); методи засвоєння досвіду минулих поколінь; методи організації спілкування (захоплення спільними заняттями; прилучення до досвіду обміну інформацією; передача досвіду; розвиток навичок спілкування; збагачення досвідом інших; метод узгодження)» [4].

Найбільш поширеними формами соціального виховання є: участь у патріотичних акціях, тематичні вечори, диспути, вікторини, круглі столи; зустрічі з учасниками історичних подій, діячами науки, мистецтва; зустрічі з ветеранами війни; екскурсії та походи по історичних місцях; робота клубів за інтересами та інше.

Одним з ефективних інструментів соціального виховання є гра, особливо інтелектуальна. Участь підлітків в інтелектуальних іграх сприяє їхньому самоствердженню, розвиває у них наполегливість, прагнення успіху та інші корисні якості. У таких іграх велику роль відіграє логічне мислення, планування, прогнозування, зважування шансів на успіх, вибір альтернатив.

Гра дозволяє дитині усвідомити себе як особистість, самоствердитися, а також спонукає до соціальної взаємодії для досягнення результатів. У процесі спільної діяльності й спілкування формується соціальність учня – культура мислення і культура почуттів, культура духовного життя і культура поведінки.

У психолого-педагогічних дослідженнях [2; 3; 9-10], розглядаючи гру як провідний вид діяльності дитини, вчені виділяють загальні ознаки гри, які властиві будь-якій соціальній діяльності: цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь; і специфічні ознаки гри: свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення.

Залучення до гри сприяє розвитку важливих умінь молодших підлітків – здатності до пошуку невідомого елемента, прийняття рішення, подолання перешкод на шляху до обраної мети. До того ж, інтелектуальні ігри створюють яскравий емоційний фон, дух змагання, оптимізують інтелектуальні здібності, сприяють розвитку мислення, пізнавального інтересу, творчої активності дітей, здатності до самоконтролю, комунікативних та організаційних, навичок командної роботи, позитивної взаємодії та співпраці, важливих якостей та рис характеру (кмітливості, ерудованості), стимулюють до самоосвіти та самовдосконалення.

М. Сарнавський, аналізуючи вплив інтелектуальних ігор на підлітків, визначає, що «спостереження, проведені під час занять підлітків настільними інтелектуальними іграми, показують, що останні здатні виховати в підлітків вміння надавати об'єктивну оцінку навколишньому середовищу, бути самостійним та самокритичним. Яскравого вираження це набуває, зокрема, під час занять шахами, адже результат шахової партії – це завжди результат індивідуальних зусиль кожного гравця.» [10, с.208].

Необхідно відзначити, що у молодших підлітків психологічні процеси щодо самоствердження в групі однолітків виводять на перший план змагальний аспект гри.

Наукові дослідження [9-10] підтверджують, що інтелектуальні ігри є важливим інструментом, який робить освітній процес цікавим і захоплюючим. Застосування таких ігор сприяє досягненню важливих соціально-виховних завдань.

Інтелектуальними іграми, які можуть успішно застосовуватись у середній школі, є: шахи, шашки, вікторини, конкурси, ігри зі словами, ребуси, загадки, кросворди, сканворди, шаради, головоломки та інші.

Особливу цінність мають групові інтелектуальні ігри (квести, інтелектуальні конкурси). Вони сприяють формуванню:

1) колективістських стосунків (учні набувають досвіду спільної діяльності в команді. Це сприяє формуванню навичок співпраці, взаємодопомоги та розвитку вміння працювати разом з іншими. Учні вчаться слухати інших, враховувати думку групи та діяти в інтересах загальної мети);

2) комунікативних якостей (підлітки навчаються висловлювати свої думки, вміло спілкуватися з однолітками та дорослими, адаптуватися до різних комунікативних ситуацій, коли необхідно переборювати інтелектуальні ускладнення);

3) лідерських якостей (активне включення учнів у процес прийняття рішень, спільне вирішення інтелектуально-ігрових проблем та організація групових дій сприяє розвитку лідерських якостей. Учні вчаться брати на себе

відповідальність, координувати дії групи та ставити перед собою й іншими цілі).

Окрім цього, науковці визначають, що подібна інтерактивна взаємодія молодших підлітків сприяє «збільшенню рівня групової згуртованості; пізнання один одного та самопізнання; підвищення рівня довіри між різними членами групи; активізація творчого мислення; відпрацьовування навичок розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми; дозволяє створювати оптимальний соціально-психологічний мікроклімат у колективі з метою сприяння духовному і творчому саморозкриттю учасників; допомагає дітям усвідомлювати і розуміти свої позитивні та негативні риси; сприяє розвитку навичок самоаналізу» [11].

Ці позитивні зміни допомагають молодшим підліткам стати більш адаптованими до соціальних умов, розвивають їхню здатність до співпраці та спілкування з оточуючими, а також формують особистісні якості, необхідні для успішного взаємодії у суспільстві.

Проте, для формування комунікативної культури школярів необхідно ігрову діяльність будувати на основі колективної взаємодії, що створює можливості взаємного обміну різними підходами до виконання завдань і, тим самим, значно розширює розумовий діапазон кожного з гравців [6]. Одним із завдань гравців, що виникає перед кожним з них при виконанні завдань, виявляється зіставлення особливостей свого мислення з мисленням інших, пошук і виділення в мисленні інших гравців деяких принципово нових підходів, які можуть виводити на оригінальні рішення.

Так, консультативна гра, коли учні в парі мають вибудувати спільну ігрову позицію, змушує для досягнення результату гри чути позицію співрозмовника, аналізувати власні думки, домовлятися й узгоджувати спільні зусилля, організовувати спільну інтелектуальну діяльність. Таким чином, ключові комунікативні якості (взаємодія, співробітництво, інтеріоризація), поєднуються в такій формі організації інтелектуальної ігрової діяльності. Що сприяє формуванню комунікативної культури школярів.

Тож, в умовах дистанційного навчання у процесі використання інтелектуальних ігор перед соціальним педагогом постає завдання пошуку колективних і групових форм організації взаємодії для формування комунікативної культури учнів.

Інтелектуальні ігри відіграють велику роль у пізнанні світу молодших підлітків, у розвитку інтелекту, у накопиченні досвіду емоційних переживань, у здобутті досвіду моральної поведінки та формуванні навичок культури комунікативних відносин.

Гра виконує свою основну роль, вона розвиває інтелект та допомагає дитині увійти в колектив та стати повноцінним членом цієї ланки. Психологи визначають гру, як особливий вид діяльності дитини, в якому закладаються основи праці, і навчання, що призводять до якісних змін психіки.

Протягом періоду з 2022 по 2024 роки була проведена експериментальна робота з оцінки ефективності розробленої програми на базі 6-х класів. На формувальному етапі експерименту, зважаючи на дистанційний формат

проведення занять, в експериментальній групі були впроваджені соціально-педагогічні заходи на розвиток комунікативних і лідерських якостей з використанням інтелектуальних ігор у позакласних формах організації активності учнів:

1) командний квест «Моральний вибір». Для створення квесту було використано ресурси гугл форми, до якої були вбудовані завдання з інших цифрових ресурсів (головоломки, комікси, соціальні ситуації, інтерактивні вправи). Проходження квесту було спрямовано на актуалізації знань учнів з базових цінностей сучасного суспільства. Під час розв'язання ситуацій підлітки мали продемонструвати правильний соціально сприятливий алгоритм поведінки в контексті дотримання соціальних норми нашого суспільства;

2) командна вікторина «Толерантність сучасного суспільства». Для її проведення окрім традиційних завдань з питаннями-відповідями було використано візуальні метафоричні карти із зображенням найрізноманітніших типажів і облич людей будь-якого віку, різних країн і народів північних і південних, східних і західних. Гравцям пропонувалось проаналізувати ці карти, поглянути на життя інших людей, домалювати асоціації до цих зображень і пояснити їх;

3) консультаційна парна гра в шашки, шахи, танграм. Цей тип ігор вимагав від учасників постійної взаємодії в середині команди для аналізу конкретних ігрових ситуацій для прийняття спільного рішення проблеми. В умовах обмеженого часу на обдумування учасники змушені були активно співпрацювати, йти на компроміси, брати на себе відповідальність за конкретне рішення. Для проведення цих ігор у дистанційному форматі було обрано сайти lichess.org, lidraughts.org, tangram-channel.com;

4) командна гра «Інтелект карта «Цінності сучасного суспільства». У цій грі підлітки були поділені на групи. Кожній з груп пропонувалось заповнити інтелект карту і співвіднести загальні поняття з базових цінностей та їх складові частини, а також визначити і співвіднести різні види їх порушень. За правильні відповіді команда отримувала бали і переміщувалась на віртуальній дошці перегонів;

5) парна вікторина «Ключ до порозуміння». Для створення цієї вікторини було використано ресурси сайту learning.apps, інструменти якого дозволяють скласти зручні завдання. В основі вікторини завдання із запобігання булінгу;

6) у продовження теми стосунків у колективі й запобіганню булінгу було проведено інтерактивну гру «Зроби вибір». Для її проведення були використані коміски з буклету «Види насильства та його попередження», розроблені Жіночим консорціумом України для дітей шкільного віку [2]. У процесі групової взаємодії учні працювали в групах по 3. Організацію взаємодії учнів було проведено за методикою роботи з коміксами в профілактичних іграх, підготовлену Лях Т.Л. до впровадження киміксів «Твоє життя – твій вибір!» [2].

Другим важливим напрямом з реалізації соціального виховання підлітків у програмі виділено роботу з батьками. Було проведено Анкетування для батьків щодо соціального виховання молодших підлітків засобами інтелектуальних ігор. Кожен із батьків молодших підлітків виявив інтерес до

дослідження й надав необхідну інформацію про особливості поширення досвіду й традицій інтелектуальної ігрової діяльності у процесі сімейного виховання. Для підвищення обізнаності батьків щодо можливостей використання інтелектуальних ігор у цьому напрямі було розроблено буклет з переліком інтелектуальних ігор, які доцільно використовувати для взаємодії з підлітками, та характеристикою позитивних впливів цих ігор на розвиток молодших підлітків.

Висновки. Дослідження також показало, що ефективність соціально-педагогічної діяльності з використанням інтелектуальних ігор залежить від якості підготовки педагогічних кадрів і врахування умов організації й проведення інтелектуальних ігор у дистанційному форматі взаємодії з учнями. Організація заходів повинна бути системною, ретельно плануватися та адаптуватися до індивідуальних особливостей учнів. Важливо також враховувати результати та ефективність проведених заходів, щоб постійно вдосконалювати соціально-педагогічну роботу з молодшими підлітками.

Експериментальне впровадження розробленої програми з соціального виховання молодших підлітків засвідчило її ефективність. Зокрема було визначено позитивні зміни щодо рівня комунікабельності учнів, і в рівні загальної соціальної вихованості учнів експериментальної групи. Проте роботу необхідно продовжувати на системній основі.

Таким чином, використання інтелектуальних ігор сприяє не лише активному залученню учнів, а й успішному формуванню різноманітних соціальних компетентностей. Це визначає цінність цього інструменту в соціальному вихованні молодших підлітків.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р.Х. Класифікаційні підходи до характеристики технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. № 1. С. 12–18.
2. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: навчально-методичний посібник. / Автор-упорядник Т.В.Войцях. Черкаси, 2014. 92 с.
3. Інтелектуальна гра «Дебати» у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів». *Збірка матеріалів для керівників дебатних клубів та вчителів, які навчають дебатів та дискусій*. Полтава: ПОІПО, 2008. 204 с.
4. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 220с.
5. Махія В.Ф. Організація системи соціального виховання учнів у дитячо-юнацьких об'єднаннях та організаціях. Кривий Ріг, 2022. 25 с.
6. Мельниченко О.П., Ревіцька У.С. Емпіричне дослідження комунікативних здібностей учня від часу, проведеного в соціальних мережах. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 1(15). С. 256-259.
7. Особливості роботи класного керівника з підлітками. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14289/>

8. Поліщук Ю.Й. Соціальне виховання учнівської молоді як соціально-педагогічна проблема. *Сприяння здоров'ю дітей та молоді: теоретико-методичні аспекти*: матеріали IV між нар. соц.-пед. конф. (Луцьк, 29–30 вересня 2009 р.) / гол. ред. П. М. Гусак. Луцьк : [б. в.], 2009. С. 328–335.

9. Романова І.А. Дидактичні засади формування культури інтелектуальної діяльності молодших школярів. Монографія. Харків : Фінарт, 2014. 324 с.

10. Сарнавський М.О. Настільні інтелектуальні ігри як засіб виховання сучасних підлітків. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Випуск 29 (2-2020). С.205-212. URL: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29>

11. Сосюра М. Інтерактивні методи соціально-педагогічної роботи з підлітками групи ризику в контексті профілактики соціально небезпечних хвороб. *Молодий вчений*, 2018. №3 (55). С.590-593. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5013>

Лисоконь І.О.

*доктор філософії з освітніх, педагогічних наук
старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

Василюк Т.Г.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка
в.о. завідувачки кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

ТЕХНОЛОГІЇ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

В умовах військових конфліктів потреби громадян, особливо осіб, які зазнали травматичного досвіду полону або окупації, постійно зростають, що підкреслює важливість створення ефективних систем підтримки та супроводу. Нині розповсюдженою технологією є кейс-менеджменту для соціальної роботи, оскільки кейс-менеджмент дозволяє у роботі з людьми, які постраждали від обставин воєнного стану враховувати індивідуальний підхід та вікові особливості клієнта, міжсекторальну співпрацю соціальних сервісів та використання цифрових інструментів.

Протягом 10 років через військову агресію на територію України створюються значні соціальні, економічні та психологічні виклики для всього населення, але особливий тиск відчувають люди, які безпосередньо постраждали від насильства, втратили домівки або зазнали фізичних і психічних травм. У таких обставинах завданням та цінності соціальної роботи стають надзвичайно актуальними. Кейс-менеджмент, як одна з технологій соціальної роботи, дозволяє забезпечити систематичний і структурований підхід для підтримки цих осіб, створюючи чіткий план допомоги на основі

індивідуальних потреб кожного клієнта.

Особливості застосування технологій кейс-менеджменту у галузі соціальної роботи та соціального супроводу у своїх працях висвітлювали Артеменко І. [1], Бойко О. [3], Спіріна Т. [6] тощо. Специфіку соціальної роботи та соціального супроводу осіб постраждалих від воєнних дій досліджують Бевзенко Л. [2], Лях Т. [4], Сахарук О. [5] та інші.

Кейс-менеджмент у соціальній роботі та соціальному супроводі постраждалих внаслідок війни передбачає декілька основних етапів, які дозволяють організувати допомогу ефективно. На нашу думку важливими є наступні кроки:

- оцінка потреб (на цьому етапі фахівець з соціальної роботи визначає індивідуальні проблеми та потреби клієнта, враховує його життєві обставини, рівень травматизації від подій та доступність до необхідних ресурсів. При цьому особлива увага має робитися на питаннях безпеки, наявності житла, належної медичної допомоги, доступу до соціальних послуг та тривалої психологічної підтримки);

- планування допомоги (після оцінки потреб клієнта створюється індивідуальний план супроводу, який містить конкретні кроки, необхідний перелік соціальних послуг та необхідні ресурси, які можуть допомогти клієнту позбутися травматичного досвіду);

- координація послуг (успіх кейс-менеджменту залежить від ефективної координації між різними інституціями соціальних сервісів. Фахівці з соціальної роботи мають забезпечуючи комплексний супровід клієнта співпрацювати з фахівцями медичної, освітньої, психологічної та правоохоронної галузей);

- моніторинг і оцінка (оцінка результатів роботи є важливим етапом соціального супроводу, оскільки дозволяє перевірити ефективність обраної технології. В разі необхідності індивідуальний план супроводу коригується, враховуючи зміни у ситуації клієнта та його потребах).

Сьогодні широко використовуються сучасні цифрові інструменти в галузі соціальної роботи, не виключенням є і кейс-менеджмент. Для ефективної реалізації технології кейс-менеджменту у соціальному супроводі осіб, постраждалих від війни використовуються сучасні цифрові технології, які допомагають соціальним працівникам краще організувати свою роботу та підтримувати зв'язок з клієнтами, зокрема:

1. Мобільні додатки для клієнтів (допомагають клієнтам самостійно відслідковувати свої результати, отримувати нагадування про необхідність відвідати відповідно фахівця, а також легко зв'язуватися з відповідальним фахівцем із соціальної роботи);

2. Системи захисту даних (зادля реалізації принципи конфіденційності інформації про клієнтів, зокрема постраждалих від війни, велике значення має наявність систем захисту даних);

3. Цифрові платформи для управління кейсами (використання спеціалізованих онлайн платформ дозволяє зберігати інформацію про клієнтів, відстежувати хід виконання індивідуальних планів соціального супроводу, а також координувати зусилля між різними інституціями соціальних сервісів).

Не менш важливим питанням залишається в соціальному супроводі осіб, постраждалих від війни міжсекторальна співпраця. Ефективна допомога постраждалим від війни неможлива без залучення до кейс-менеджменту фахівців з різних галузей: освіта, охорона здоров'я, правоохоронна діяльність, психологія тощо. Кожна з цих галузей робить свій внесок, забезпечуючи всебічну підтримку клієнта, а фахівець із соціальної роботи координуючи роботу всіх інших фахівців, створює ефективну мережу соціальної роботи.

Задля ефективного використання технології кейс-менеджменту нині необхідне навчання та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи. Постійне вдосконалення професійних навичок фахівців є важливим аспектом роботи. Курси з кейс-менеджменту, тренінги з комунікації та навчання основам психологічної підтримки допомагають фахівцям краще розуміти проблеми клієнтів і надавати їм необхідну допомогу. Вважаємо, особливо важливими є навички кризової комунікації та вміння працювати з травматичним досвідом клієнта.

На підставі вище викладеного можемо зробити висновок, що кейс-менеджмент у соціальній роботі та соціальному супроводі постраждалих від війни є багатогранним та складним процесом, що вимагає від фахівців із соціальної роботи високої кваліфікації, вміння користуватися сучасними цифровими технологіями, знань у сфері організації соціальних послуг та наявності базових психологічних компетентностей для роботи з травматичним досвідом. Ефективний кейс-менеджмент у роботі з клієнтами постраждалими внаслідок обставин правового режиму воєнного стану дозволяє зменшити негативні наслідки війни, допомагаючи людям знайти сили для відновлення та інтеграції у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Артеменко І. Підготовка менеджерів соціальної роботи до застосування кейс-менеджменту у роботі з клієнтами. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Київ, 2014. № 1. С. 12-19.
2. Бевзенко Л., Беленок О., Бойко Н. Українське суспільство в умовах війни : колект. монографія. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Бойко О. Технології соціально-педагогічної роботи в громадах. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2023. № 4. С. 43-51.
4. Лях Т., Бойко А., Харітонов А. Соціальна робота з постраждалими від воєнних дій: успішні практики співпраці державних і громадських організацій. *Соціальна робота: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка. Полтава, 2024. С. 48-51.
5. Сахарук О. Роль цифрових технологій у процесі соціальної інтеграції та реінтеграції постраждалих від війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Умань, 2024. № 1(12). С. 42-47.
6. Спіріна Т., Бодня А. Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Ввічливість. Humanitas*. Луцьк, 2023. №2. С. 145-150.

Литвиненко І.В.
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ: МЕТОДИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Сучасні соціальні виклики, зокрема війни та різноманітні соціальні кризи, підвищують важливість соціального виховання, що орієнтується на збереження психічного здоров'я та стійкості особистості. В умовах кризи змінюються підходи до виховання, роблячи акцент на підтримку емоційної рівноваги, подолання стресу та розвиток соціально-психологічних ресурсів індивіда. Виховання в умовах нестабільності потребує від спеціалістів адаптації методик до нових реалій та використання інноваційних технологій, що здатні ефективно працювати навіть за обмежених ресурсів.

Під час війни або інших кризових ситуацій підтримка психічного здоров'я включає кілька ключових підходів:

1. Розвиток соціальної підтримки – створення та підтримка соціальних зв'язків, що допомагають людині відчувати себе частиною колективу.
2. Емоційне виховання та стресостійкість – навички управління емоціями стають важливими інструментами для подолання психологічних труднощів.
3. Застосування цифрових технологій – технології дозволяють надавати дистанційну психологічну підтримку та проводити онлайн-навчання.

Сучасні дослідження свідчать, що соціальна підтримка та розвиток емоційної стійкості в умовах війни є важливими факторами, що сприяють відновленню психічного здоров'я. Наприклад, результати роботи таких авторів, як П. Ю. Мельничук та О. Г. Чернявська, демонструють, що впровадження спеціальних програм соціально-психологічної підтримки під час кризових ситуацій знижує тривожність та підвищує стійкість особистості до стресу [1].

В умовах соціальних криз та війни однією з ключових цілей соціального виховання є забезпечення емоційної підтримки особистості. Для цього застосовуються спеціальні методики, спрямовані на подолання стресу, підвищення емоційної стійкості та відновлення психічного балансу.

Методики розвитку емоційної стійкості. До таких методик належать техніки саморегуляції, які вчать людину контролювати та спрямовувати власні емоції. Наприклад, методика «емоційної грамотності» допомагає людям розпізнавати та ефективно обробляти власні емоції, зокрема страх і тривогу, що часто є супутниками кризових ситуацій. Як зазначають дослідники Г. Л. Коваленко та О. Б. Тарасенко, подібні техніки позитивно впливають на здатність людей долати виклики, а також покращують їхню загальну адаптивність [2].

Застосування цифрових технологій у соціальному вихованні. Цифрові платформи, зокрема програми для підтримки психічного здоров'я, стають необхідними інструментами у кризовий період. Онлайн-ресурси, такі як

мобільні застосунки для медитації та керування стресом, дозволяють надавати персоналізовану психологічну підтримку. Це особливо важливо для тих, хто перебуває у віддалених або небезпечних зонах, де доступ до соціальних послуг обмежений. Дослідник Р. І. Миколайчук зазначає, що дистанційна підтримка дозволяє почуватися більш впевнено та знижує рівень тривожності [3].

Методики активного слухання та емпатії. Роль соціальних працівників під час кризи включає розвиток навичок активного слухання та емпатії у клієнтів. Ці техніки дозволяють людям розкрити свої почуття та отримати необхідну підтримку, що сприяє покращенню їхнього емоційного стану. Практики, розроблені на основі методик активного слухання, широко застосовуються в центрах соціальної реабілітації, забезпечуючи комфортне середовище для особистісного розвитку.

Наукові дослідження доводять, що використання сучасних технологій у поєднанні з методиками емоційної підтримки дозволяє ефективніше знижувати рівень тривожності та стресу. Так, згідно з дослідженням Н. В. Кузнецової, активна взаємодія через онлайн-сервіси психологічної підтримки допомагає підвищити рівень стресостійкості та зберегти психологічну рівновагу [4]. Серед сучасних інструментів, які активно використовуються для підтримки психічного здоров'я, особливе місце займають цифрові платформи та мобільні додатки.

Серед популярних технологій для управління стресом і тривожністю стали мобільні додатки, які пропонують користувачам широкий спектр послуг: від тренувань у дихальних техніках до медитацій і вправ для розслаблення. Наприклад, додаток Headspace надає програми для медитації та розвитку емоційної стійкості, що сприяє зниженню рівня стресу. Згідно з дослідженням, проведеним С. Л. Кравченком, використання таких додатків дозволяє людям самостійно регулювати свій психоемоційний стан у кризових умовах [5].

Для багатьох людей в умовах ізоляції або воєнного стану віртуальні групи підтримки стають важливим джерелом соціальної взаємодії. Соціальні платформи, зокрема Facebook та Zoom, дозволяють створювати групи для обміну досвідом і надання емоційної підтримки. Ці групи створюють відчуття належності до спільноти, що допомагає знизити рівень стресу. Дослідники Г.І. Савченко та М. В. Ткаченко відзначають, що віртуальні групи підтримки позитивно впливають на емоційне благополуччя учасників, зменшуючи почуття ізольованості [6].

Освітні платформи та технології дистанційного навчання дозволяють продовжувати освітній процес навіть у кризових умовах. Наприклад, платформа Coursera надає курси з психології та саморегуляції, які допомагають людям навчитися управляти емоціями та зберігати емоційне благополуччя. Дослідження О. В. Лисенка показало, що люди, які проходять онлайн-курси із саморегуляції, демонструють вищий рівень стресостійкості, що є надзвичайно важливим під час кризових ситуацій [7].

Ці технології дозволяють адаптуватися до нових умов і забезпечувати стійкість навіть за обмежених ресурсів. Вони є важливими елементами соціального виховання, які роблять його доступним та ефективним в умовах

криз і війн.

Висновки. Забезпечення емоційної підтримки та підтримка психічного здоров'я в умовах кризових ситуацій вимагає комплексного підходу, що поєднує традиційні методики соціального виховання з новими технологіями. Важливо враховувати, що кризи можуть призвести до значних змін у психоемоційному стані особистості, і тому соціальні інституції повинні бути готові адаптувати свої програми до нових умов.

У процесі підготовки фахівців соціального виховання важливо акцентувати увагу на розвитку навичок, які дозволять працювати з клієнтами в умовах стресу, а також впроваджувати нові технології у практику. Дослідження, що підтверджують ефективність різних підходів і технологій, є важливими для подальшого розвитку теорії та практики соціального виховання.

Список використаних джерел:

1. Мельничук П.Ю., Чернявська О.Г. Соціальна підтримка в умовах криз: досвід України. *Соціальна робота*. 2022. 12(3). С.45-56.
2. Коваленко Г.Л., Тарасенко О.Б. Емоційна грамотність у соціальному вихованні: традиції та інновації. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. 15(1). С. 25-34.
3. Миколайчук Р.І. Дистанційна підтримка психічного здоров'я під час війни. *Психологічний журнал*. 2023. №10(2). С.12-19.
4. Кузнецова Н.В. (2021). Вплив онлайн-підтримки на стресостійкість: експериментальні дослідження. *Психологія і соціальна робота*. 2021. №5(4). С.33-44.
5. Кравченко С.Л. Мобільні додатки для управління емоціями: огляд сучасних рішень. *Інновації у психотерапії*. 2022. №6(1). С.48-55.
6. Савченко Г.І., Ткаченко М.В. Віртуальні групи підтримки: психологічний ефект. *Соціальна реабілітація*. 2023. №11(2). С.65-72.
7. Лисенко О.В. Дистанційне навчання в кризових умовах: можливості та виклики. *Освіта і суспільство*. 2022. №14(1). С.28-37.

Лященко Т.В.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
методист вищої категорії
Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»*

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Вайнола Р.Х.

Сучасна соціально-економічна ситуація обумовлює принципово нові вимоги щодо підготовки молоді до самостійного життя у соціумі, що пов'язані з пошуком можливостей для саморозвитку, самореалізації, самоствердження

особистості; здатністю до прийняття самостійних виважених рішень; усвідомленням себе соціально повноцінною частиною суспільства та готовністю брати активну участь у його розбудові. Наростання глобальних суспільних змін зумовлює необхідність вироблення у кожної людини власного ставлення, індивідуальної позиції до подій, що відбуваються. Зважаючи на зазначене вище, проблема соціального самовизначення підлітків набуває все більшої актуальності, адже саме в підлітковому віці рівень когнітивного розвитку дитини дає їй можливість сформуванню власні ціннісні уявлення про дійсність.

Різні аспекти проблеми соціального самовизначення особистості досліджували: Т. Алексеєнко, М. Дубінка, Г. Костюк, О. Киричук, Т. Кравченко, С. Максименко, І. Ніколаєску, В. Радул, Т. Титаренко та інші.

Під соціальним самовизначенням розуміємо динамічний процес, що здійснюється шляхом активної діяльності особистості, направленої на знаходження власної позиції в системі соціальних відносин, спираючись на визначені людиною ціннісні орієнтири, професійні уміння, потреби та можливості.

Соціальне самовизначення у підлітковому віці виявляється спочатку внутрішньо: через усвідомлення підлітком дійсності та себе в суспільстві; співставленням дійсності з власною системою цінностей, співвідношенням себе та вимог об'єктивної дійсності; усвідомленням, самооцінкою; вибором певної соціальної ролі, особистої стійкої позиції, і тільки потім – зовнішньо: через активну діяльність та поведінку, що базується на реалізації соціальної установки та обміні цінностями [3].

Процес соціального самовизначення підлітків передбачає пошук індивідуальної життєвої лінії, свого місця у соціальній спільноті та відбувається під впливом низи чинників, що формують розуміння підлітками себе, своїх цінностей та життєвих цілей.

Сім'я є найпершим та найвпливовішим виховним осередком, що закладає основу ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формує її моральні принципи. Ціннісні орієнтації, система цінностей, які сповідує сім'я визначають її інтереси, погляди, потреби та мотиви, моральні, духовні та матеріальні запити, що стають основою для побудови певної життєвої моделі особистості. Тож важливо, щоб сімейне виховання збагачувало дитину духовно і було першоджерелом формування кращих людських якостей [2].

Одним з вагомих чинників, які можуть впливати на формування самооцінки підлітків, вибір їх життєвих пріоритетів є однолітки. Спілкування з ровесниками забезпечує не лише соціальну взаємодію, але є одним із вирішальних факторів, що впливають на формування соціальних навичок, визначають ціннісні орієнтири особистості. Взаємовідносини з друзями і групами, дають можливість підлітку розширити власні соціальні кордони, познайомитися з альтернативним соціальним досвідом, ціннісними орієнтирами своїх однолітків, визначитися з власною думкою, позицією та віднайти своє бачення світу.

Засоби масової інформації (ЗМІ) здатні здійснювати значний вплив на

формування особистості підлітків та їх соціальне самовизначення. Адже саме звідти сучасні діти, а особливо підлітки, отримують інформацію та засвоюють зразки поведінки. Такий вплив містить в собі два аспекти:

позитивний: підлітки отримують доступ до нової інформації тим самим, розширюють свій світогляд; шукаючи відповіді на питання, отримують нові знання та навички, що допомагає у самореалізації;

негативний: використання підлітками ЗМІ як засобу проведення вільного часу призводить до підміни «реального світу віртуальним, сприяє появі та розвитку тривожності, агресивності, страхів» [4, с. 244].

Разом з тим, сучасні мас-медіа значною мірою орієнтують окрему особистість на масове споживання створюваних стереотипів, що здатні підірвати основу розвитку індивідуальності підростаючої особистості.

В умовах реалій сьогодення, де наявна велика кількість дезінформації, фейків та маніпуляцій, формування належного рівня медіакультури особистості є надзвичайно актуальним. Важливо навчити підлітків свідомо сприймати та аналізувати різноманітні види та засоби подання інформації, її критичного переосмислення, орієнтуючись на власні потреби, інтереси, цінності та їх співставлення з цінностями певних соціальних груп і суспільства в цілому [4].

Заклади освіти є одним з найбільш потужних чинників впливу на особистість дитини, де нероздільно поруч з навчанням стоїть виховання. Вони складають цілісну соціально-педагогічну систему, що, у процесі свого функціонування та розвитку, забезпечує становлення, реалізацію та самореалізацію особистості [1].

Підлітки в силу певних вікових особливостей не завжди націлені на пізнання себе. Педагогам важливо допомогти дітям набути не лише необхідних компетентностей, але й усвідомити свою унікальність, сприяти їх прагненню до саморозвитку.

Особлива роль в питанні соціального самовизначення підлітків належить освітній діяльності закладів позашкільної освіти, які швидко відреагували на виклики воєнного часу та продовжують діяльність щодо всебічного розвитку особистості, здатної адаптуватися до динамічних змін суспільства та активно брати участь у його житті. Позашкільна освіта забезпечує умови для виявлення, зростання і розвитку творчих здібностей та ініціатив вихованців; сприяє набуттю досвіду соціальних відносин; створює можливості для професійних проб особистості.

Отже, соціальне самовизначення підлітків є динамічним процесом знаходження особистістю своєї власної позиції у системі соціальних відносин шляхом її активної діяльності. Цей процес відбувається під впливом низки чинників, що формують певну змістову систему: співставлення та поєднання уявлень про себе та оточуючий світ, пошук сенсу свого існування, розуміння та прийняття себе, своїх цінностей, вибір професії та життєвого шляху.

Список використаних джерел:

1. Гагарін М. І. Вплив виховної системи школи на формування особистості учня. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. № 86(2019). С.166-169. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-86-30>

2. Ганчева В., Лященко Т. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді. *Новітні технології навчання*. 2021. № 95. С. 20–30. URL: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.95.2021.02>

3. Дубінка М. М. Соціальне самовизначення школяра як основа формування системи суспільних відносин. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 174 С. 96-100 URL: <https://cusu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/174/21.pdf>

4. Крат Д. А. Вплив засобів масової інформації на розвиток особистості у підлітковому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2016. Випуск 4(49) с. 241-247. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12659/Krat.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Малишко О.С.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ СУПЕРВІЗІЇ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка І.О. Шеплякова

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми профілактики професійного вигорання серед соціальних працівників. Обґрунтовано, що ефективним методом такої профілактики є супервізія, використання якої забезпечує комплексну підтримку (емоційну, професійну, організаційну) фахівців. Проаналізовано сутність та виокремлено особливості профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії. Визначено та схарактеризовано форми супервізійної підтримки соціальних працівників.

Ключові слова: професійне вигорання, супервізія, соціальні працівники, профілактика, емоційна підтримка.

Malyshko O. PREVENTION of PROFESSIONAL BURNOUT of SOCIAL WORKERS by MEANS of SUPERVISION

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of prevention of professional burnout among social workers. It is substantiated that an effective method of such prevention is supervision, the use of which provides comprehensive support (emotional, professional, organizational) for specialists. The essence and features of prevention of professional burnout of social workers by means of supervision are analyzed and highlighted. Forms of supervisory support for social workers are defined and characterized.

Key words: professional burnout, supervision, social workers, prevention, emotional support.

Постановка проблеми. Особливої актуальності в сучасних умовах набуває проблема профілактики професійного вигорання серед соціальних працівників задля забезпечення ефективного виконання ними своїх функцій. Основними факторами, що спричинюють розвиток вигорання, виступають інтенсивне емоційне навантаження та постійна взаємодія з клієнтами, які перебувають у складних життєвих обставинах, відсутність у фахівців можливості висловити власні емоції та переживання. У визначеному контексті актуалізованим є ґрунтовне дослідження можливості використання в процесі профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобів супервізії. Адже супервізія (як система підтримки та навчання) ґрунтується на відкритому та довіреному спілкуванні між працівником та супервізором, створює простір для вираження та аналізу особистісних почуттів, переживань, допомагаючи уникнути емоційного виснаження. Саме тому використання засобів супервізії є ефективним інструментом запобігання професійного вигорання фахівців з соціальної роботи. А, отже, запорукою розвитку цієї професії загалом та підвищення якості надання послуг зокрема.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукових джерел свідчить, що основи розуміння професійного вигорання фахівців закладено в працях закордонних (С. Джексон, К. Ллойд, Х. Маслач, Б. Перлман, Г. Сельє, Х. Фрейденбергер, Е. Хартман, В. Шауфелі та ін.) та вітчизняних (В. Бойко, Н. Водоп'янова, Л. Карамушка, О. Романовська, Т. Форманюк та ін.) учених. Методам діагностики синдрому професійного вигорання присвячені наукові студії С. Джексона, І. Лисенкової, К. Маслач, Т. Ронгинської, А. Серебрякової, О. Старченкової та ін. Окремі аспекти проблеми профілактики синдрому професійного вигорання в діяльності соціальних працівників проаналізовано в працях О. Главацької, О. Лещинського, Н. Перхайло, Г. Рідкодубської, Т. Скорик, Р. Чубука, І. Цибуліної, Я Юрків та ін. Використання засобів супервізії в соціальній (соціально-педагогічній роботі) було предметом наукових розвідок, М. Лобова, І. Трубавіної, І. Шеплякової, зокрема в процесі профілактики професійного вигорання соціальних працівників – В. Дударьова, Н. Кабусь, В. Петровича та інших вчених.

З'ясовано, що вперше «синдром емоційного вигорання» («burnout») був визначений у 1974 році американським психіатром Г. Фрейденбергером, який охарактеризував його як «емоційне виснаження, що виникає у людини внаслідок різко підвищених вимог до власних ресурсів і сил» [1]. Того ж року в психологічній літературі почали використовувати термін «професійне вигорання» задля опису психічного стану здорових осіб, які інтенсивно взаємодіють з клієнтами та постійно перебувають в емоційно напруженому середовищі під час професійної допомоги. Згодом поняття «вигорання» (у контексті професійної діяльності) більш детально було визначено в праці фахівчині з соціальної психології Х. Маслач як «психологічний синдром емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження особистих досягнень,

який може виникнути серед людей, які працюють з іншими людьми в певній якості» [9]. Також констатовано, що на думку абсолютної більшості дослідників професійна діяльність соціальних працівників є ризикованою щодо можливості вигорання фахівців (через «емоційно складний характер їхньої роботи, яка часто пов'язана із взаємодією із вразливими групами населення, травматичними ситуаціями та системними проблемами» [7] і, як наслідок, надмірне емоційне навантаження, обмеженість ресурсів, недостатню організаційну підтримку). За даними, наведеними в статті І. Лисенкової та Г. Гончарової, «симптоми вигорання спостерігаються у 85% соціальних працівників, причому 19% із них перебувають на сформованій стадії вигорання» [3]. З огляду на це ученими обґрунтовано тезу про необхідність дієвої профілактики ризику професійного вигорання соціальних працівників задля підтримання їхнього добробуту та забезпечення ефективності надання соціальних послуг.

При цьому *профілактику професійного вигорання соціальних працівників* визначено як «систему заходів щодо зменшення дії основних факторів, що спричиняють вигорання, серед яких: хронічно напружена психоемоційна діяльність, постійні суперечності в стратегічному і тактичному керівництві, надмірні вимоги до працівників, відсутність об'єктивних критеріїв для оцінки результатів праці, неефективна система мотивування та стимулювання співробітників, нестабільність робочого графіку, а також ізольованість персоналу і відсутність командної роботи» [1].

Установлено, що ефективним методом профілактики професійного вигорання соціальних працівників є супервізія. Так, у студіях А. Кадушину зазначено, що в соціальній роботі супервізія «сприяє підтримці емоційного стану соціальних працівників, їхньому професійному розвитку та забезпеченню належного рівня зворотного зв'язку» [8]. Аналіз праць І. Ушакової [6] свідчить, що супервізія, забезпечуючи емоційну підтримку та рефлексивну практику, орієнтовану на аналіз досвіду та подолання стресу, допомагає знизити ризик вигорання. Саме тому необхідним вбачається теоретичний аналіз сутності профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії задля визначення її особливостей.

Метою статті є проаналізувати сутність та особливості профілактики професійного вигорання працівників засобами супервізії.

Виклад основного матеріалу. Професійне вигорання соціальних працівників є багатокомпонентною проблемою, що виникає внаслідок значного емоційного та фізичного навантаження, обумовленого постійним контактом із клієнтами, які перебувають у складних життєвих обставинах. На відміну від тимчасового стресу, професійне вигорання характеризується стійкими негативними змінами як в загальному самопочутті працівника, так і в його ставленні до професійної діяльності. Його характерними ознаками є емоційне виснаження фахівця, втрата інтересу до професії та взагалі до життя, деперсоналізація (формування безособового ставлення до клієнтів) і, як наслідок зниження рівнів особистих досягнень і професійної ефективності. В умовах війни, коли через соціальну нестабільність, зростання інтенсивності

стресових факторів проблема вигорання соціальних працівників суттєво загострилася.

Як зазначалося, серед сучасних методів профілактики професійного вигорання соціальних працівників одним із найбільш дієвих інструментів є супервізія, використання якої вможливує забезпечення комплексної підтримки (емоційної, професійної, організаційної) фахівців. При цьому на основі узагальнення проведеного аналізу наукових джерел нами виокремлено такі основні форми супервізії, а саме: *рефлексивна, підтримуюча, адміністративна, освітня*, кожна з яких виконує свої специфічні функції.

Так, *рефлексивна супервізія* передбачає регулярні сесії для аналізу ситуацій, що виникають у процесі роботи, і спрямована допомогти соціальним працівникам усвідомити власні емоційні реакції, проаналізувати свій досвід, знизити рівень внутрішньої напруги через розвиток у них здатності до саморефлексії та формування навичок самоаналізу. Це дозволяє фахівцям глибше осмислювати процес взаємодії з клієнтами, більш усвідомлено виконувати професійні обов'язки, об'єктивніше оцінювати результати роботи і, зрештою, забезпечує зниження рівня емоційного виснаження і сприяє професійному зростанню.

Підтримуюча супервізія спрямована на створення безпечного простору для соціальних працівників, у якому вони можуть відкрито обговорювати труднощі, з якими стикаються в процесі професійної діяльності. Підтримуюча супервізія виконує важливу роль у профілактиці професійної ізоляції, оскільки забезпечує можливість отримати емоційну підтримку як від супервізора, так і від колег. Адже науково доведено та практично перевірено, що соціальні працівники, які мають змогу ділитися власними проблемами в безпечній атмосфері, демонструють нижчий рівень деперсоналізації та емоційного виснаження. Це сприяє підвищенню професійної вмотивованості працівників, що, своєю чергою, позитивно впливає на якість їхньої роботи.

Адміністративна супервізія зосереджується на організаційних аспектах соціальної роботи, зокрема на управлінні, розподілі обов'язків і забезпеченні дотримання професійних стандартів. Використання цієї форми супервізії сприяє зниженню рівня робочого навантаження шляхом раціонального розподілу функцій, підтримує дотримання етичних норм і загальних організаційних вимог, забезпечуючи стабілізацію робочого середовища як важливого аспекту профілактики професійного вигорання. Регулярні адміністративні супервізійні сесії дають змогу вчасно виявити перевантаження серед працівників, вжити заходів для його оптимізації і, зрештою, уникнути емоційного вигорання.

У межах *освітньої супервізії* соціальні працівники отримують можливість здобувати нові знання та навички, що сприяє підвищенню рівня їхньої професійної компетентності. Розвиток професійних навичок є важливим елементом запобігання стресу, оскільки знижує почуття некомпетентності, що часто викликає тривожність. Крім того, можливість професійного розвитку позитивно позначається на самооцінці працівників, підвищує рівень задоволеності своєю роботою. А це, відповідно, сприяє зниженню ризиків

професійного вигорання.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури [1; 3-8] нами виокремлено *особливості профілактики професійного вигорання соціальних працівників засобами супервізії*:

По-перше, супервізія сприяє професійному розвитку соціальних працівників через рефлексивну практику, що дозволяє їм виявляти свої сильні та слабкі сторони, аналізувати результати власної фахової діяльності та розробляти стратегії для її покращення. Рефлексія допомагає працівникам усвідомлювати свої досягнення та помилки, що є важливим для зниження рівня стресу та підвищення задоволеності роботою.

По-друге, колегіальна підтримка, яка є невід'ємною частиною супервізії, створює атмосферу взаємодії та обміну досвідом. Це дозволяє працівникам відчувати себе частиною професійної спільноти, отримувати зворотний зв'язок та підтримку від колег, що значно знижує ризик ізоляції та вигорання.

По-третє, супервізія, орієнтована на сильні сторони працівників, підкреслює важливість розвитку їхніх професійних навичок та здібностей. Це сприяє підвищенню впевненості працівників у своїх силах та мотивує їх до подальшого професійного зростання.

По-четверте, орієнтація супервізії на пошук рішення допомагає соціальним працівникам знаходити ефективні та практичні підходи до вирішення проблем, з якими вони стикаються у своїй роботі. Це дозволяє знижувати рівень стресу та запобігати вигоранню шляхом підвищення почуття контролю над ситуацією.

По-п'яте, усвідомленість як частина супервізії дозволяє працівникам залишатися зосередженими, знижувати рівень стресу та підтримувати емоційну рівновагу. Усвідомленість допомагає працівникам розвивати навички резильєнтності та краще долати професійні виклики.

Таким чином, супервізія виступає як ефективний засіб профілактики професійного вигорання серед соціальних працівників, оскільки забезпечує всебічну підтримку, спрямовану на зниження рівня емоційного навантаження, стабілізацію психоемоційного стану та підвищення професійної компетентності. Окрім того, регулярні супервізійні сесії допомагають вирішувати робочі конфлікти, знижувати рівень стресу. Рефлексивна практика, яка є невід'ємною складовою супервізії, стимулює усвідомлення соціальними працівниками власних сильних сторін і обмежень. А це сприяє професійному розвитку фахівців і підвищенню ефективності їхньої роботи.

Висновки та напрями подальших досліджень. Отже, професійне вигорання є багатокомпонентною проблемою, яка суттєво впливає на ефективність соціальної роботи. При цьому одним із найбільш ефективних засобів профілактики професійного вигорання серед соціальних працівників є супервізія, регулярне використання якої дозволяє знизити рівень емоційного виснаження фахівців, допомагає запобігти негативним наслідкам дії тривалого стресу, сприяє розвитку їхніх професійних компетентностей, знижує ризик деперсоналізації. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в необхідності аналізу специфіки проведення дистанційних супервізійних сесій, а

також можливості адаптації супервізійних практик до цифрових інструментів.

Список використаних джерел:

1. Балакірева К. О. Методичні рекомендації для спеціалістів соціальних «Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання». URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-48391940/48391940> (дата звернення: 21.10.2024).

2. Герберт Фрейденбергер. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*: вебсайт. URL: <http://surl.li/ukuxe> (дата звернення: 01.10.2024).

3. Лисенкова І. П., Гончарова Г. В. Діагностика, профілактика та корекція синдрому емоційного вигорання у соціальних робітників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2018, Вип. 3. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_3_2018_psh.pdf (дата звернення: 11.10.2024).

4. Мокряк А. Г. Профілактика професійної деформації соціальних працівників територіальних центрів для людей похилого віку: соціально-педагогічний аспект. *Вісник ХДАК*. 2009. Вип. 28. С. 218-225.

5. Скорик Т. В. Профілактика синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників як необхідна умова професійної готовності. URL: <http://surl.li/ulkud> (дата звернення: 12.02.2024).

6. Ушакова І. В. Особливості супервізії в соціальній роботі. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2011. Т. 156, Вип. 144. С. 80-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2011_156_144_19 (дата звернення: 11.10.2024).

7. Юрків Я. І. Теоретичні аспекти профілактики професійного вигорання соціальних працівників. URL: <https://cusu.edu.ua/images/files-2018/conf-18-05-2018/Yurkiv.pdf> (дата звернення: 01.10.2024).

8. Kadushin A., Harkness D. *Supervision in Social Work* (4th ed.). New York, NY: Columbia University Press, 2002.

9. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job Burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. № 52. P. 397-422.

Маньковська Є.А.
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

Рижанова А.О.
*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Актуалізація теми пов'язана із загостренням соціальних проблем людей похилого віку (ЛПВ), кількість яких щорічно збільшується, про що свідчить вітчизняна «Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року»: «старіння населення» – демографічне явище притаманне багатьом країнам світу, та Україні зокрема. За даними 2021 року частка осіб у віці 60 років і старше становила 24,8 %» [1]. Нині провідним фактором цього процесу в нашій країні є війна, через яку різко знизилася народжуваність, на мільйони зросла вимушена еміграція жіночої молоді з дітьми, значно збільшилася смертність людей другого віку – захисників, що прискорює темпи зростання відсотку людей третього віку серед населення України. Крім того ЛПВ є особливо вразливою соціальною групою в часи війни. Хоч, на перший погляд, і здається, що вони є убезпеченими, оскільки не підлягають мобілізації, проте на них також впливають виклики воєнної кризи, такі як: смерть близьких, руйнування житла, втрата зв'язку з рідними через їхній переїзд закордон або в місто, яке вважається більш безпечним. Особливістю людей похилого віку під час війни, зокрема в прифронтових районах, є те, що вони менш охоче покидають свої домівки як з психологічних причин (прив'язаність до місця і спогадів), так і матеріальних (відсутність достатніх коштів для виживання і в іншому місті, неспроможність влаштуватися на роботу не лише через фізичні покази, але й явище ейджизму, коли роботодавці надають переваги більш молодим професіоналам). Загально відомо, що у ЛПВ знижені адаптивні здібності, тому вони важко при звичаються до нового, не звичного, що відбивається на їх соціальних проблемах та здатності до їх подолання самостійно. Їх психологічному дискомфорту, відчуттю смутку, тривоги, депресії, емоційному виснаженню, зростаючої невпевненості в собі сприяють не лише фізичні проблеми зі здоров'ям, фінансово-матеріальні негаразди, але й соціальні: втрата соціального статусу та соціальних ролей з виходом на пенсію, подальша самотність та ізоляція з втратою чоловіка/дружини. Все це значно посилюється за часів війни. А ці проблеми потребують вирішення специфічними засобами, зокрема арт-терапії.

Соціальну роботу з людьми похилого віку вивчали О.Тополь, Е.Холостова та інші. Соціально-педагогічну діяльність з людьми третього віку досліджували Ю.Лисенко, А. Мокряк, О.Новікова, А.Рижанова [4] та інші. Сутність, різновиди арт-терапії та арт-терапію як засіб соціальної допомоги аналізували Т.Добровольська, Н.Заверика, О.Скнар та інші. Проте використання засобів арт-терапії в умовах війни для надання соціальної допомоги людям похилого віку досліджено недостатньо.

У філогенезі піклування про похилих (в нашій країні, це люди пенсійного віку) вважалося характеристикою гуманного суспільства. Спрямування України до Євросоюзу має підтвердити гуманність, соціальність країни, зокрема у ставленні до ЛПВ, особливо під час війни. Крім того, турбота про старше покоління сприяє внутрішньому зміцненню соціуму, оскільки підтверджує на практиці цінність кожної людини, незалежно від віку чи можливостей, тим самим створюючи атмосферу взаємоповаги та довіри між поколіннями, без чого неможливо перемогти агресора. Проте в умовах війни соціальна допомога людям третього віку потребує значного оновлення.

Соціальна допомога часто асоціюють з грошовою чи матеріальною підтримкою, яка надається людям, які знаходяться в складних життєвих обставинах та не можуть допомогти собі самі. Проте це також і система заходів, яка покликана сприяти запобіганню соціальної вразливості особистості, пристосуванню її до змінених умов життєдіяльності та покращенню її якості, відновленню соціального статусу тощо. Для цього використовується розмаїття засобів, зокрема і арт-терапії.

Арт-терапія (лат. *ars* – мистецтво, грец. *therapeia* – лікування) тлумачиться як лікування або зцілення мистецтвом і вважається одним із найбільш м'яких, але ефективних методів, що використовуються в роботі психологами, соціальними працівниками і психотерапевтами [2]. Проаналізуємо вплив різновидів арт-терапії на подолання соціально-психологічних проблем людей похилого віку. Ізотерапія допомагає висловлювати емоції, долати тривогу, самотність і депресивні настрої. Вона не потребує художніх здібностей, проте відображаючи індивідуально-психологічні властивості індивіду є способом вирішення внутрішньо особистісних проблем та їх діагностики. Казкотерапія дає можливість людям третього віку висловлювати власні переживання, аналізувати життєвий досвід та отримувати емоційну підтримку. Слухаючи, повторюючи та придумуючи розповіді та казки, люди похилого віку дають волю своїм почуттям, позбуваються агресивності, реалізують комунікативну потребу тощо. Казкотерапія підвищує позитивний емоційний стан людей похилого віку, мотивацію їх вчинків, сприяє усвідомленню внутрішнього світу і власних моральних орієнтирів під час війни – допомагає зберегти людяність в іноді нелюдських умовах. Музикотерапія знімає замкнутість, дозволяє виражати емоції, сприяє зміцненню почуття солідарності та відповідальності. Танцювальна терапія використовується для зняття емоційної напруги, зміцнення фізичного здоров'я та покращення психологічного самопочуття людей похилого віку. Метою танцювальної терапії є розвиток процесу сприйняття власного тіла, створення позитивного образу тіла, розвиток навичок

спілкування, дослідження почуттів і набуття групового досвіду. Ігрова терапія, як форма соціальної допомоги для людей похилого віку, використовує елементи гри для підтримки емоційного, когнітивного та фізичного здоров'я. Через ігри люди третього віку можуть зберігати активність, підвищувати настрій та соціалізуватися в нетрадиційних умовах, отримуючи можливість подолати відчуття самотності та ізоляції. Ігрова терапія ефективна як допомога людям похилого віку в подоланні агресивності; як засіб покращення емоційного стану людей похилого віку, зниження страхів, стресу, тривожності, почуття самотності [3, с.231-233].

Отже, основною метою арт-терапії у процесі здійснення соціально-педагогічної допомоги людям похилого віку є гармонізація їх внутрішнього стану, відновлення їх здібності знаходити оптимальні шляхи виходу з критичних ситуацій, продовження життя в стані емоційної рівноваги [2]. Арт-терапія допомагає відновити та розвинути адаптивні механізми подолання життєвих труднощів та соціальної ізоляції. За допомогою творчих занять люди похилого віку отримують можливість самовираження, підвищення самооцінки, а також встановлення нових соціальних контактів, що в сукупності сприяє поліпшенню якості їхнього життя та продовженню активного соціального функціонування, що є важливим в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>
2. Олійник І.В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. Режим доступу: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23790/Oliinyk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник / за заг. ред. А.О.Полянничко, А. В. Кирилюк. Суми 2020. 335 с.
4. Рижанова А. Соціально-педагогічний супровід соціалізації людей похилого віку в інформаційному суспільстві засобами соціокультурної діяльності. *Multidisciplinárni mezinárodní vědecký magazín "Věda a perspektivy"* je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 9(16) 2022. str. 158-171 [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9\(16\)-158-171](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-9(16)-158-171)

Мартиненко О.Г.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ З ОСОБАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Вайнола Р.Х.

Анотація. Соціальна робота благодійних фондів на деокупованих територіях України набуває особливого значення в умовах відновлення і реінтеграції громад, що зазнали окупації. Ця стаття досліджує ключові напрями діяльності благодійних організацій у підтримці осіб, які залишилися на деокупованих територіях, аналізує поточні виклики, а також окреслює перспективи соціальної роботи в цьому напрямку.

Ключові слова: *соціальна робота, благодійні фонди, деокуповані території, підтримка громад, Україна.*

Вступ. Соціальна робота благодійних фондів у контексті деокупованих територій України є важливим інструментом підтримки вразливих категорій населення, що опинилися в складних умовах внаслідок окупації та воєнних дій. Такі території мають численні соціальні, економічні та інфраструктурні проблеми, які вимагають особливої уваги й ресурсів. Завдання благодійних фондів полягає в наданні гуманітарної, психологічної та соціальної допомоги, сприянні відновленню життєдіяльності громад, а також у підтримці процесів реінтеграції та адаптації постраждалих громадян до нових реалій [1].

Основні напрями соціальної роботи благодійних фондів

Гуманітарна допомога. Основний напрям діяльності благодійних фондів на деокупованих територіях — це гуманітарна допомога, спрямована на забезпечення базових потреб населення, включно з продуктами харчування, медикаментами, одягом, засобами особистої гігієни тощо. Благодійні організації, такі як Червоний Хрест України, Фонд Ріната Ахметова, Фонд «Повернись живим» та інші, активно надають гуманітарну допомогу для мешканців цих територій, часто співпрацюючи з місцевими адміністраціями та волонтерськими організаціями [2, 3].

Гуманітарна підтримка є критично важливою, адже саме вона допомагає забезпечити базові потреби людей, що постраждали від окупації та мають обмежений доступ до товарів першої необхідності. У багатьох випадках фонди працюють у тісній співпраці з міжнародними організаціями, такими як ООН, UNICEF, WFP, щоб забезпечити більш широку та ефективну допомогу [2].

Психологічна допомога. Однією з головних потреб населення на деокупованих територіях є психологічна підтримка. Люди, які перебували під окупацією, зазнали значних стресів, були свідками насильства або жертвами репресій. Психологічна робота включає індивідуальне консультування, групові

заняття, проведення тренінгів з подолання стресу, а також програми для дітей, які мають особливо високий рівень травматизації [4, 5].

Благодійні фонди, такі як «Лікарі без кордонів», «Карітас Україна», розробляють програми психологічної підтримки, які орієнтовані на роботу як з дорослими, так і з дітьми. Ці програми сприяють відновленню психоемоційного стану людей та допомагають знизити ризик розвитку посттравматичного стресового розладу [6, 8].

Медична підтримка. Стан медичної інфраструктури на деокупованих територіях є критичним. Багато лікарень і поліклінік були зруйновані або зазнали пошкоджень, що значно обмежує можливість надання медичних послуг. Благодійні фонди надають мобільні медичні бригади, забезпечують доставку медикаментів та медичного обладнання, проводять вакцинацію та надають інші медичні послуги, зокрема у віддалених населених пунктах [7, 8].

Освітня та соціальна адаптація

Окрім забезпечення базових потреб, благодійні фонди активно працюють над освітніми проектами для дітей і дорослих. Це включає не лише забезпечення навчальними матеріалами, але й організацію адаптаційних курсів, що допомагають дітям повернутися до навчального процесу, а дорослим — адаптуватися до умов життя після окупації [9]. Наприклад, Фонд «Схід SOS» і «Карітас» проводять тренінги з фінансової грамотності, професійної орієнтації та розвитку навичок, що сприяють соціальній інтеграції постраждалих осіб [6].

Відновлення інфраструктури. Робота з відновлення інфраструктури є одним з важливих напрямів діяльності благодійних фондів, адже без доступу до базової інфраструктури неможливо забезпечити повноцінне життя громади.

Фонди допомагають у відновленні житлових будівель, систем водопостачання, електропостачання та каналізації. Наприклад, Фонд «Повернись живим» сприяє ремонту будівель і відновленню електромереж у селах, що особливо важливо для стабілізації умов життя [10].

Виклики соціальної роботи на деокупованих територіях. Соціальна робота на деокупованих територіях має низку викликів. Одним з основних є складність доступу до таких територій через пошкоджені транспортні шляхи та небезпеку мінування [1]. Окрім того, складнощі викликають обмежені ресурси та фінансування, особливо в умовах, коли кількість постраждалих залишається значною [2].

Іншою проблемою є складність у побудові довіри з боку місцевого населення, яке, переживши окупацію, часто ставиться з обережністю до будь-якої зовнішньої допомоги. Це вимагає від працівників благодійних фондів значної роботи з налагодження комунікації та побудови довіри [7].

Перспективи та рекомендації. Задля підвищення ефективності соціальної роботи благодійних фондів на деокупованих територіях важливо збільшувати обсяги фінансування та розширювати співпрацю з міжнародними організаціями. Спільна робота з урядовими структурами та волонтерськими організаціями дозволить більш ефективно розподілити ресурси та забезпечити комплексну допомогу постраждалим [3, 5].

Важливим є також розвиток освітніх та адаптаційних програм, що сприяють поверненню до повноцінного життя. Робота з місцевими громадами, орієнтована на підвищення їхньої участі в процесі відновлення, здатна забезпечити тривалий і стабільний вплив на ці території [9].

Висновок. Соціальна робота благодійних фондів на деокупованих територіях України є вкрай необхідною для відновлення життєдіяльності громад, підтримки їхнього фізичного та психічного здоров'я та зміцнення соціальних зв'язків. Завдяки комплексному підходу, який включає гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, медичну допомогу, освітні програми та відновлення інфраструктури, ці організації забезпечують не лише виживання, але й довготривалий розвиток цих територій [4, 8].

Список використаних джерел:

1. Супрун Л. А. Соціальна робота з дітьми та молоддю на територіях, що зазнали окупації. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2020.
2. Офіс ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА). Звіт про гуманітарну діяльність в Україні. (2023). URL: <https://www.unocha.org/ukraine>.
3. Фонд Ріната Ахметова. Річний звіт про гуманітарну діяльність на сході України. Київ, 2022.
4. Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC). Психологічна підтримка на деокупованих територіях: підходи і практика. (2023). URL: <https://www.icrc.org/ua>.
5. Карітас Україна. Діяльність на деокупованих територіях: виклики та перспективи. Аналітичний огляд. Львів, 2023.
6. Схід SOS. Соціальна адаптація та підтримка для постраждалих від конфлікту громад. (2023). URL: (<https://www.eastsos.org/>).
7. Кубарев В. С., Хомяк Л. І. Проблеми соціальної роботи в умовах збройного конфлікту. Збірник наукових праць, Київ: НаУКМА, 2021.
8. Лікарі без кордонів (Médecins Sans Frontières). Психосоціальна підтримка на територіях, що зазнали окупації. (2022). URL: <https://www.msf.org/ukraine>.
9. ООН та UNICEF. Інтеграція дітей у освітній процес на деокупованих територіях. Рекомендації для урядів і партнерів, 2022.
10. Повернись живим. Реконструкція інфраструктури на деокупованих територіях. Київ, 2023.

Маршанкін А.К.
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Тернопільська В.І.

Досвід роботи соціальних інституцій в умовах воєнного стану підкреслює їхню критичну роль у забезпеченні стабільності суспільства, зокрема завдяки соціальному партнерству, що сприяє розвитку соціально відповідального бізнесу. В цей період соціальні інституції виступають важливими посередниками між державою, бізнесом та громадськістю, забезпечуючи швидку адаптацію та ефективну допомогу постраждалим громадянам. Така координація стає основою для розробки та реалізації соціальних програм, що знижують соціальну напругу, підтримують уразливі групи населення та водночас стимулюють бізнес до реалізації соціально відповідальних ініціатив.

Значення соціального партнерства в умовах воєнного стану полягає в активізації бізнесу до підтримки населення, яке включає не лише гуманітарну допомогу, але й створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб та розробку спеціалізованих програм для найуразливіших груп. Соціальні інституції, залучаючи бізнес, сприяють створенню таких ініціатив, як кризові центри, де постраждалі можуть отримати тимчасове житло, медичну та психологічну допомогу. Завдяки цьому соціально відповідальні компанії зміцнюють свою репутацію і сприяють стійкості соціальної сфери, водночас виконуючи важливу соціальну функцію.

Адаптація соціальних інституцій до нових умов вимагає перегляду стандартних програм та використання інноваційних підходів для надання підтримки. Зокрема, багато організацій переходять на цифрові платформи для надання дистанційних консультацій, освітніх послуг та інформаційної підтримки. Використання новітніх технологій допомагає моніторити кризові ситуації в реальному часі та швидко реагувати на потреби населення, розповсюджуючи інформацію та організовуючи гуманітарну допомогу. Завдяки співпраці з бізнесом та міжнародними партнерами соціальні інституції знаходять можливості для реалізації масштабних ініціатив, що покращують координацію допомоги.

Соціальні інституції також активно залучають населення до соціальних проєктів. Волонтерські рухи, збори пожертв та громадські акції мобілізують ресурси, необхідні для підтримки військових, поранених та родин постраждалих. Це зміцнює соціальну згуртованість та підвищує рівень довіри до соціальних інституцій і бізнесу, що бере участь у підтримці населення. На міжнародному рівні співпраця з такими організаціями, як ООН і Червоний Хрест, дозволяє залучати фінансування та експертизу для покращення надання

допомоги.

Ці інституції зосереджуються на захисті ментального здоров'я населення, зокрема наданням психологічної допомоги. Крім того, вони активно захищають права вразливих груп – дітей, людей з інвалідністю та літніх осіб – надаючи правові консультації та інші необхідні послуги. Такі дії не тільки допомагають людям подолати травматичний досвід, але й сприяють формуванню психологічної стійкості суспільства.

У тісній співпраці з бізнесом соціальні інституції створюють програми працевлаштування та перекваліфікації для тих, хто втратив роботу через конфлікт, сприяючи економічній стабільності та зменшенню рівня безробіття. Це дозволяє бізнесу не лише відновити економічну стабільність, але й закріпити позитивний імідж соціально відповідальної організації. Соціальні інституції відіграють значну роль у координації цих зусиль, виступаючи посередниками між бізнесом і суспільством та підвищуючи ефективність соціальних програм.

Таким чином, досвід роботи соціальних інституцій в умовах воєнного стану показує, що соціальне партнерство є важливим чинником розвитку соціально відповідального бізнесу та забезпечення стійкості суспільства. Завдяки спільним зусиллям держави, бізнесу та громадських організацій вдається досягати вагомих результатів у подоланні кризових ситуацій, підтримці постраждалих та закладанні основ для сталого розвитку навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Василенко В.О. Соціальне партнерство як стратегія розвитку відповідального бізнесу. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020.
2. Задорожний А.Г. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах воєнного стану. *Економіка і суспільство*. 2022. Вип. 25. С.75-89.
3. Петрова І.В. Роль соціальних інституцій у кризових ситуаціях. *Вісник соціології України*. 2021. №2. С.34-45.
4. Шевченко М.Л. Соціальні ініціативи як засіб стабілізації під час криз. *Український соціологічний журнал*. 2023. Вип. 4. С.112-123.
5. Smith J. Corporate Social Responsibility in Conflict Zones. *International Journal of Business Ethics*, vol. 20, no. 3 (2021): 187-202.

Масюк М.В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В НІМЕЧЧИНІ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Романова І.А.

В умовах глобальних реформ освітньої системи увага до дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та забезпечення інклюзивного навчання є пріоритетним завданням сучасних соціально-освітніх стратегій. Сьогодні збільшення кількості дітей з особливими потребами (ООП) в системі загальної освіти створює попит на кваліфікованих соціальних педагогів, які зможуть забезпечувати їх підтримку та інтеграцію. У світлі сучасних освітніх реформ в Україні, які спрямовані на розвиток інклюзії, підготовка спеціалістів стає пріоритетною.

Досвід Німеччини у підготовці педагогів до роботи з дітьми з ООП є важливим орієнтиром для українських освітніх установ. Він демонструє успішні стратегії інтеграції та підтримки дітей з ООП через міждисциплінарний підхід до навчання і практичної підготовки спеціалістів.

У Німеччині навчальні програми підготовки соціальних педагогів регулюються на рівні університетів та федеральних земель і включають обов'язкові практики в спеціальних освітніх закладах і інклюзивних школах.

Аналіз літератури свідчить про цілий комплекс нормативно-правових документів щодо проблеми інклюзивної освіти: *Закон про освіту (Schulgesetz)* (визначає стандарти освіти, у тому числі інклюзивної, для всіх категорій дітей та підтримку дітей з особливими потребами); *Закон про інклюзію та участь (Inklusionsgesetz)* (забезпечує права осіб з особливими потребами на доступ до інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах і соціальних закладах); *Соціальний кодекс Німеччини (Sozialgesetzbuch, SGB), особливо частини VIII (SGB VIII) — Закон про допомогу молоді (Kinder- und Jugendhilfe)* (охоплює питання соціальної допомоги та підтримки дітей і молоді, включаючи надання допомоги дітям з особливими потребами, регулює діяльність соціальних педагогів та соціальних працівників, їхню підготовку, стандарти підтримки дітей у спеціалізованих навчальних та соціальних установах); *Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (UN-Behindertenrechtskonvention, UN-BRK)* є важливим документом, що впливає на навчальні програми підготовки соціальних педагогів: зобов'язує державу створювати умови для інклюзивного навчання та адаптації навчального середовища для осіб з інвалідністю, регулює забезпечення підготовки спеціалістів, здатних підтримувати права та участь дітей з особливими потребами у навчанні; *Федеральний закон про професійну освіту (Berufsbildungsgesetz, BBiG)* (регулює професійні

кваліфікаційні вимоги до соціальних педагогів та педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі на рівні вищих навчальних закладів і через курси підвищення кваліфікації); *Закон про захист дітей та молоді (Jugendschutzgesetz, JuSchG)* визначає правила, пов'язані із захистом прав дітей і підлітків, забезпеченням їх соціального і психічного добробуту, що включає підтримку дітей з особливими потребами; *Положення про інклюзивну педагогіку та підтримку (Inklusionspädagogik Verordnung)* — регулює освітні методики і стандарти для інклюзивної педагогіки, спрямованої на дітей з ООП, а також зміст і компетенції навчальних програм для соціальних педагогів.

Німеччина має комплексні освітні програми для підготовки соціальних педагогів, які включають вивчення психології розвитку дітей з ООП, методик інклюзивного навчання, комунікації з батьками та спеціальної педагогіки.

Програми з підготовки соціальних педагогів розробляються як на рівні університетів, так і в спеціалізованих вищих школах (Fachhochschule), що готує до роботи не лише з дітьми та молоддю, а й з дорослими. Освіта соціальних педагогів здебільшого базується на міждисциплінарному підході, що охоплює педагогіку, соціальну роботу, психологію, право, соціологію. Програми включають обов'язкові курси з психології розвитку, соціальної інклюзії, теорії комунікації, а також широкий спектр практики та навчання у різних соціальних установах. Практика є обов'язковою та займає значну частину навчальної програми. Студенти проходять стажування в школах, дитячих садках, реабілітаційних центрах та інших соціальних установах. Високий акцент робиться на роботі з дітьми з інвалідністю та біженцями.

Досвід Німеччини підкреслює важливість розвитку у педагогів наступних компетенцій: емоційної стабільності, гнучкості, стресостійкості, а також знання конкретних методів підтримки і навчання дітей з ООП.

У Німеччині широко застосовується модель проблемно-орієнтованого навчання, а також використання практичних модулів та стажувань у спеціалізованих закладах. Це дає можливість студентам отримати реальний досвід роботи з дітьми з ООП ще під час навчання.

Таким чином, досвід Німеччини показує, що ефективна підготовка соціальних педагогів вимагає розвитку не лише теоретичних знань, а й міжособистісних, психологічних та соціально-педагогічних навичок.

Враховуючи німецький досвід, слід адаптувати українські навчальні програми до сучасних викликів інклюзії. Це включає запровадження обов'язкових стажувань, розвитку тренінгів з інклюзивної педагогіки, комунікації та роботи з дітьми з різними типами інвалідності.

Важливою умовою для підготовки соціальних педагогів є наявність відповідної нормативної бази і державних програм фінансування. В Україні слід активізувати підтримку з боку держави для забезпечення інклюзивної освіти на належному рівні та розробки практичних інструментів, зокрема підтримки навчальних практик студентів у спеціалізованих закладах.

Розширення обміну досвідом між українськими та німецькими освітніми установами та участь у міжнародних програмах навчання й стажування

можуть допомогти у впровадженні ефективних практик підготовки фахівців для роботи з дітьми з ООП.

Окрім освіти, важливою є подальша підтримка соціальних педагогів після початку професійної діяльності. Німеччина пропонує систему наставництва та регулярних курсів підвищення кваліфікації.

Цей досвід може стати основою для значного вдосконалення української системи підготовки соціальних педагогів, зокрема для роботи з дітьми молодшого шкільного віку, які потребують підтримки через особливі освітні потреби.

Міхєєва О.Ю.

*доцентка, кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій є важливим напрямом підтримки, оскільки такі родини часто зіштовхуються з психологічними, соціальними та економічними викликами. Діяльність соціальних працівників спрямована на допомогу у подоланні цих труднощів, підвищення стійкості сімей та забезпечення їхньої інтеграції в громади. Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій є багатограним процесом, який враховує як індивідуальні потреби кожного члена родини, так і виклики, з якими вони стикаються у зв'язку з бойовим досвідом. Метою такої роботи є забезпечення емоційної, матеріальної та соціальної підтримки для покращення якості життя цих родин та їхньої інтеграції в суспільство. Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій має комплексний і багатограний характер, оскільки її метою є не лише розв'язання конкретних проблем, а й створення умов для стабільної соціальної, психологічної та матеріальної підтримки. Ця діяльність спрямована на допомогу родинам у подоланні наслідків війни, збереженні сімейних зв'язків, розвитку соціальної стійкості та забезпеченні їхньої інтеграції в суспільство.

Основними аспектами соціальної роботи з сім'ями учасників бойових дій може бути:

- Надання психологічної підтримки: допомога у подоланні стресу у військових та членів їхніх родин. Організація індивідуальних та сімейних консультацій для поліпшення взаємовідносин у родині. Організація роботи групи підтримки для сімей, створення безпечного середовища для обговорення емоційних проблем із тими, хто має схожий досвід. Організація навчання способам подолання тривоги та вирішення конфліктів у стосунках.

- Послуги з соціальної адаптації та інтеграції. Забезпечує сприяння соціальній адаптації військових після повернення з фронту та допомога

родинам у прийнятті нових умов життя. Організація інклюзивних форм роботи у громадах для підтримки родин та сприяння їхній взаємодії з соціальним оточенням. Робота з сім'ями для запобігання ізоляції та зміцнення їхніх соціальних зв'язків.

- Соціальна та юридична підтримка. Організація та надання правових консультацій щодо отримання статусу учасника бойових дій, пільг та компенсацій. Допомога в оформленні соціальних виплат та державних допомог (житлові субсидії, допомога дітям, компенсації за лікування). Інформування родин про права та пільги, передбачені законодавством, зокрема щодо освіти, охорони здоров'я та працевлаштування.

- Матеріальна підтримка. Організація гуманітарної допомоги (продукти, одяг, ліки) для родин, які перебувають у складних життєвих обставинах. Сприяння у наданні тимчасового житла чи допомога в адаптації помешкань для потреб сімей військових з інвалідністю. Пошук та залучення краудфандингових кампаній для допомоги у складних ситуаціях (лікування, протезування).

- Освітня та професійна підтримка. Організація професійної перекваліфікації для учасників бойових дій та членів їхніх сімей. Надання допомоги у працевлаштуванні, зокрема для жінок, що залишилися без годувальника. Організація тренінгів з особистого розвитку та підприємництва для родин, щоб розвивати їхню фінансову стійкість та незалежність. Забезпечення психологічної підтримки дітей військових у закладах загальної середньої освіти та закладах дошкільної освіти.

- Робота з дітьми військових. Надання допомоги дітям, які переживають розлуку з батьком або втрату. Організація дозвілля та культурних форм роботи для дітей, включаючи літні табори та освітні проекти. Співпраця зі закладами загальної середньої освіти та освітніми установами для підтримки навчального процесу та соціалізації дітей.

- Підтримка родин загиблих військових. Психологічна допомога у подоланні горя та втрати для членів родин загиблих. Сприяння у встановленні меморіальної дошки та участь у вшануванні пам'яті загиблих. Допомога у вирішенні питань із житлом, виплатами компенсацій та інших соціальних гарантій для родин загиблих.

- Співпраця з громадами та волонтерськими організаціями. Залучення громадських організацій та волонтерів для підтримки сімей військових у різних сферах. Організація спільних форм роботи для зміцнення соціальних зв'язків та підтримки інклюзивності в громадах. Співпраця з релігійними та культурними установами для додаткової психологічної та моральної підтримки.

Соціальні працівники організовуючи роботи з сім'ями військових стикаються з рядом проблем та викликів: психологічна напруга та ПТСР у військових та членів родин може ускладнювати спілкування та адаптацію; бюрократичні труднощі при оформленні пільг та виплат; фінансова нестабільність у багатьох сім'ях, що може призвести до соціальної ізоляції; соціальна стигматизація або нерозуміння з боку громади; нестача фахівців соціальної роботи, особливо у сільській місцевості.

Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій є комплексним

процесом, що потребує уваги до психологічних, матеріальних, юридичних та соціальних аспектів. Ця діяльність спрямована на зміцнення родинних стосунків, підтримку психологічного благополуччя, покращення матеріального становища та забезпечення соціальної інтеграції. Для досягнення ефективних результатів важливо залучати державні органи, волонтерів та громади, а також забезпечувати постійну комунікацію між різними установами. Соціальна робота з сім'ями учасників бойових дій є багатоплановою діяльністю, що потребує комплексного підходу. Її ефективність залежить від здатності забезпечити індивідуальний підхід, інтеграцію в суспільство, тривалу підтримку та співпрацю з іншими установами. Мета такої роботи — допомогти родинам адаптуватися до нових умов, забезпечити психологічну стабільність, зберегти сімейні стосунки та підвищити їхню соціальну стійкість у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел

1. Кравченко О. Соціальний захист учасників бойових дій. *Social Work and Education*. 2022. №9. С. 197-209.
2. Логвінова О.Г. Соціально-педагогічна адаптація військовослужбовців, які повернулися з зони АТО, засобами соціально-психологічного тренінгу. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний зб. наук. праць із соціології та соціальної роботи*. 2018. № 7. С. 74–78.
3. Міхеєва О.Ю. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Київ: Компринт, 2022. С.118-120.
4. Семигіна, Т. (2022). Уроки війни, (не) вивчені вітчизняною соціальною роботою. Традиційні та інноваційні підходи донаукових досліджень, 1, 47-49.
5. Турбан В.В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. Творча спадщина Г.С. Костюка: історія та сучасність. 2018. С. 346–345.

Міщенко Л.А.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В РОДИНАХ ПІДЛІТКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка Романова І.А.

Дослідження методів і заходів профілактики домашнього насильства в закладах освіти зумовлене зростанням кількості випадків насильства в родинях, що негативно впливає на психічне та фізичне здоров'я дітей. За даними Національної поліції України, у 2023 році було зареєстровано понад 291 тисячу

фактів домашнього насильства, що на 20 % більше, ніж у 2022 році. У 2024 році кількість таких випадків в Україні зросла на 36% порівняно з попереднім роком. За даними громадської організації «Біла Стрічка Україна» щорічно близько трьох мільйонів дітей в Україні стають свідками домашнього насильства, а отже і невидимими жертвами. Школа є важливим середовищем та відіграє ключову роль у виявленні та запобіганні таким випадкам, оскільки педагоги можуть своєчасно помітити ознаки насильства та надати необхідну підтримку. Впровадження ефективних методів профілактики та навчання учнів навичкам ненасильницького спілкування сприяє створенню безпечного та підтримуючого середовища для всіх дітей. Окрім цього, важливим аспектом профілактики домашнього насильства в закладах освіти є просвітницька робота з батьками учнів щодо обізнаності проблеми домашнього насильства та методів його запобігання. Таким чином, дослідження цієї проблеми є важливим кроком до забезпечення благополуччя та захисту прав дітей.

До основних нормативно-правових документів, що регулюють правові основи проявів домашнього насильства, визначають основні методи і заходи профілактики домашнього насильства в закладах освіти та регулюють діяльність уповноважених органів і осіб щодо недопущення, виявлення та протидії актам домашнього насильства в родинах з дітьми, належать: Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, ЗУ «Про протидію і запобігання домашньому насильству», ЗУ «Про охорону дитинства», ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», наказ МОН України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» та інші.

Проведений аналіз методів і форм роботи в закладах загальної середньої освіти щодо профілактики домашнього насильства серед учнів, дозволив нам виокремити основні методи профілактичної роботи, які найчастіше застосовуються. Серед них: освітні програми (школи проводять освітні програми для учнів, вчителів та батьків, щоб підвищити обізнаність про домашнє насильство, його ознаки та способи запобігання); інформаційні кампанії (розповсюдження інформаційних матеріалів, таких як брошури, плакати та відеоролики, які пояснюють, що таке домашнє насильство, як його розпізнати та куди звертатися за допомогою); психологічна підтримка (учням надається доступ до психологічної підтримки, включаючи індивідуальні та групові консультації з психологами та соціальними педагогами); виховні години та тематичні заходи (проведення виховних годин та тематичних заходів, спрямованих на формування навичок ненасильницької комунікації, емпатії та взаємоповаги); навчання вчителів (підвищення кваліфікації вчителів через спеціальні курси та тренінги, які допомагають їм розпізнавати ознаки насильства та правильно реагувати на них, що забезпечує ефективну підтримку учнів, які постраждали від насильства).

Окрім цього, важливим елементом у профілактиці домашнього

насильства в закладах освіти є співпраця шкіл з поліцією, органами місцевого самоврядування та іншими неурядовими організаціями. Школи співпрацюють з місцевими відділами поліції для забезпечення безпеки учнів та виявлення випадків домашнього насильства. Поліцейські можуть проводити освітні заходи, такі, як лекції та тренінги для учнів і вчителів, а також брати участь у розслідуванні випадків насильства. Наприклад, програма «Шкільний офіцер поліції» в Україні передбачає регулярні візити поліцейських до шкіл для проведення уроків безпеки. Співпраця з соціальними службами: надають підтримку учням, які можуть бути жертвами або свідками домашнього насильства; проводять індивідуальні консультації, допомагають у вирішенні сімейних конфліктів та забезпечують доступ до необхідних ресурсів і послуг. Соціальні працівники також можуть проводити тренінги для вчителів щодо розпізнавання ознак насильства та правильного реагування на них. Співпраця з неурядовими організаціями (НУО), які часто мають спеціалізовані програми та ресурси для підтримки жертв насильства. Вони можуть проводити освітні кампанії, надавати психологічну підтримку та юридичні консультації. Наприклад, деякі НУО організують тренінги для вчителів та учнів, спрямовані на підвищення обізнаності про домашнє насильство та способи його запобігання. Часто частиною таких програм є соціальні проекти, які сприяють підвищенню обізнаності про домашнє насильство, надають підтримку жертвам та допомагають створити безпечне середовище в школах, наприклад: спільний проект Дикого Театру та ООН в Україні «Нові шрами», який включає театральну постанову та інтерактивну гру. Глядачі можуть обирати розвиток сюжету та дії головних героїнь, що допомагає замислитися над тим, як би вони діяли в подібних ситуаціях.

Підсумовуючи вищевикладене, хочемо підкреслити важливість спільних зусиль у боротьбі з цією проблемою. Кожен: будь то освітяни, представники громадських організацій, правоохоронці чи просто небайдужі громадяни, - може зробити свій внесок у створення безпечного середовища для всіх. Лише об'єднавши можна ефективно протидіяти насильству, забезпечити захист жертв та змінити суспільні норми і стереотипи, які сприяють насильству та виховати нове покоління, яке цінує повагу, емпатію та ненасильницьке спілкування.

Молчанова К.К.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Лупаренко С. Є.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Поняття «культура» має латинське походження, і на початкових стадіях використання цього терміну воно означало «обробляти землю». Згодом завдяки праці «Тускуланські бесіди» Марка Туллія Ціцерона поняття «культура» набуло ширшого тлумачення, яке також охопило інтелектуальні феномени. Потім певний час цей термін не користувався широким вжитком, а у XVII ст. Готфрід Лейбніц актуалізував поняття «культура» знову. У 60-х роках XVIII ст. Йоганн Тердер почав активно використовувати цей термін у своїй праці. Німецький філософ пояснював, що культура – це інструмент, який допомагає людині вижити у суворих умовах природного середовища та дає їй можливість контролювати природні сили. Якщо розглядати людину як біологічний вид, то через відсутність міцних кігтів та зубів, її відносно малу фізичну силу та той факт, що фаза дитинства триває досить довго, людина вважається вразливою. Проте цей біологічний вид має значні переваги в розумі й адаптивності до природних умов. Окрім того, одним з найважливіших пріоритетів людини є її здатність передавати життєвий досвід з покоління в покоління. Відповідно, культура – це творіння людини понад природою, воно стосується як матеріального, так і духовного просторів [2]. Це поняття має велике значення у процесі становлення особистості, у цілому, та її соціальному вихованні, зокрема.

Соціальне виховання передбачає створення умов та заохочення розвитку особистості, її соціалізацію шляхом взаємодії людини з усіма соціальними факторами. Цей вид виховання формує перспективи опанування особистістю важливими, на думку суспільства, цінностями: духовними, соціальними, емоційними. До них належать: моделі поведінки, стосунки, норми, переконання, знання, навички тощо. Соціальне виховання спрямоване на формування системи соціальних зв'язків людини з іншими представниками суспільства [3].

Народна мудрість століттями передавалася з покоління в покоління, і згодом завдяки колективному досвіду щодо виховання виник термін «народна педагогіка», який описує вищезгаданий процес. Народна педагогіка виявляється у звичаях і моральних нормах, узагальнює та утверджує традиції. Кожна етнічна група створює власну народну педагогіку. Цей процес охоплює не одне тисячоліття, але внаслідок цього простежується еволюція нації, культурного

самовдосконалення та затвердження основних цінностей народу [4].

У всі часи українці шанували традиції та виховували дітей відповідно до них. Зараз ми так само приділяємо увагу як духовному, так і фізичному розвитку дітей; процес виховання молодших поколінь відбувається на основі знань, дій, історії нації. Він спрямований на формування світогляду, духовних та культурних цінностей молоді, усебічний розвиток особистості, досконале оволодіння нею знаннями, що були зібрані та передані попередніми поколіннями. Важливо також зазначити, що цей підхід вчить молодші покоління поважати Батьківщину та її історію. Моральні та етичні правила створювалися людьми та з плином часом вони вдосконалювалися та додавалися нові. Цю мудрість ми можемо знайти в прислів'ях, які відображають сформовані норми поведінки у формі, яка зрозуміла навіть дітям дошкільного віку, наприклад: «На людях Ілля, а дома свиня», «Яка совість, така й честь». Більш того, фольклор надає нам доступ до великої кількості казок, у яких зображені форми соціальної взаємодії та наслідки порушення загальноприйнятих норм. Прикладом українських народних казок з глибоким моральним змістом є «Правда і Кривда», «Котигорошко», «Кривенька качечка» тощо. Основними складовими народної моралі є шанобливе ставлення до вільної праці, установа моральних ідеалів та гуманізму [4].

Також серед української молоді високу популярність мають фольклорно-етнографічні колективи. Так у селищі Нова Водолага Харківської області у 1992 році було створено дитячий колектив «Вербиченька», який існує та невпинно розвивається і в наш час. Його учасниками є учні молодшої і старшої школи, а також студенти. Велика кількість учасників стабільно провадить творчу діяльність у колективі, який складається з трьох груп: молодшої, середньої та старшої. Учасники дитячого фольклорно-етнографічного колективу не лише вивчають, а й виконують народні пісні Слобожанщини, вивчають та відновлюють традиційні звичаї та обряди, збирають інформацію про ремесла Східної України, вчать вишивати, розписувати писанки, малюють ескізи, а потім по ним виготовляють обереги. Вони також здійснюють етнографічні експедиції, під час яких вони збирають предмети побуту, які потім розміщуються в музеї «Свята Спадщина». Колектив «Вербиченька» також є активним учасником концертів, свят та різноманітних подій, що спрямовані на вшанування традицій української нації, та має чимало перемог, зокрема у Міжнародному фестивалі «Екологія і духовність» (2003), обласному конкурсі «Слобожанські передзвони» (2004) тощо [1].

Українські культурні традиції містять не лише минуле, а й сучасне та майбутнє. Міжнародна взаємодія, пошуки спільних, об'єднуючих елементів у культурах різних націй, безумовно, є важливими видами діяльності. Однак важливо, щоб кожна нація зберегла свої найкращі здобутки, свою самобутність та залишалася унікальною та неповторною. Ми формуємо майбутнє нашої країни, тож яким воно буде – залежить лише від нас. Щоб забезпечити розвиток України та благополуччя майбутніх поколінь, ми маємо сприяти формуванню свідомих громадян з патріотичним духом, які усвідомлюють себе частиною української нації та пишуться цим.

Список використаних джерел:

1. Вербиченька з самого початку. URL: <http://www.vodolaga.com.ua/verb/history.html> (дата звернення: 23.10.2024).
2. Лекція «Культура та її вплив на соціальне життя». URL: <https://e-tk.lnu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=10542> (дата звернення: 22.10.2024).
3. Лекція «Соціальне виховання як наукова категорія». URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F-1.pdf> (дата звернення: 24.10.2024).
4. Мозгальова Н., Барановська І. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1707134906.pdf> (дата звернення: 22.10.2024).

Мордовець О.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Криворізького державного педагогічного університету*

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: У статті розглядаються соціально-педагогічні технології, спрямовані на підтримку дітей в умовах воєнного стану. Автор аналізує психологічні та соціальні проблеми, які виникають у дітей під час війни, а також аналізує застосування ефективних методів допомоги. Особливу увагу приділяється технологіям емоційної підтримки, створенню безпечного середовища та організації психологічного супроводу. У статті підкреслюється роль соціальних педагогів у збереженні психологічного здоров'я дітей та їх інтеграції у суспільство.

Ключові слова: соціально-педагогічні технології, безпечне середовище, посттравматичний стресовий розлад, підтримка, соціальна адаптація.

Mordovets O.S., Shymko I.M. SOCIAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR HELPING CHILDREN UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Abstrakt: The article examines socio-pedagogical technologies aimed at supporting children under martial law. The author analyzes the psychological and social problems that arise in children during the war, and also analyzes the use of effective methods of assistance. Special attention is paid to emotional support

technologies, creation of a safe environment and organization of psychological support. The article emphasizes the role of social pedagogues in preserving the psychological health of children and their integration into society.

Keywords: *socio-pedagogical technologies, safe environment, post-traumatic stress disorder, support, social adaptation.*

Кожна українська дитина зазнала психологічних травм з моменту початку повномасштабного вторгнення країни агресора після 24 лютого 2022 року. Хтось став вимушеним переселенцем, хтось на власні очі бачив смерть рідної людини. Підростаюче покоління мають панічні атаки від звуку салютів або вибухів. Шум від проїжджаючої машини нагадують їм політ ракет, а свист кухонного чайника – жахливу повітряну тривогу. Тому в наших реаліях перед кваліфікаційними працівниками постає важливе питання надання соціально-педагогічної допомоги дітям в умовах воєнного стану, що зазнали в той чи іншій мірі негативного впливу, оскільки у вітчизняній науковій літературі ще недостатньо інформації з цієї теми.

Основною метою діяльності соціальних педагогів є забезпечення дітям відчуття захищеності та емоційної стабільності, створюючи для них спокійне середовище. Війна знищує нормальні умови життя: діти втрачають рідне місто, друзів, іноді членів родини. Їх світ стає незрозумілим і небезпечним. Соціальні педагоги мають стати тими, хто сприяє відновленню балансу і сформуванню нових соціальних зв'язків.

За увесь час бойових дій більшість населення України – діти, молодь та старше покоління – мають психоемоційні зриви, тривожні розлади, важкий процес соціальної адаптації у новому колективі, навчанні, як наслідок пережитих травматичних подій. В умовах воєнного стану юне покоління відноситься до особливо чутливої категорії населення, через те, що їх ментальне здоров'я може зазнавати найбільш негативного впливу. Війна наносить психіці невидимі травми у формі втрат рідних, втрати власної домівки, розлучення з батьками, страх за своє життя та за життя іншої людини, що, в першу чергу, жахливо діє на розвиток дитини [8, с. 21]. Соціально-педагогічні технології допомоги дітям в умовах воєнного стану є важливим підґрунтям для підтримки їх психологічного здоров'я, комфортної соціалізації до нових умов життя та відновлення їх соціальної позиції.

Розглянемо важливий термін, який у своїй науковій праці розкрив Т. Лось, посттравматичний стресовий розлад – розповсюджене посягання на психологічний стан, що прогресує після набутої травми. У період сьогодення цей факт є поширеним серед різних за віком дітей. Тому визначення певних меж та проектування відповідних програм, технологій соціально-педагогічної допомоги є основним способом для стандартної підтримки дитини, через те, що в реаліях теперішнього життя українців проблема подолання посттравматичного стресового синдрому лише загострюється [4, с. 9].

Дитина є найбільш вразливою ланкою суспільства схильною до психологічних травм і зростання виявлення посттравматичного стресового розладу через повномасштабне вторгнення є вища, ніж у більш старшого

покоління. Так, такий розлад прослідковується у всіх без винятку дітей, що бачили перед собою усі жахи війни [2, с.212].

Посттравматичний стресовий розлад зароджується у дітей, якщо вони були свідками або відігравали головну роль у травматичній події, в результаті яких вони або інша людина була поранена або вбита внаслідок бойових дій. Переломні події можуть відноситися до випадків, які спричинюють серйозну шкоду собі чи навколишньому оточенню, це ж стосується і нещасних випадків, лихами війни, сексуальним або фізичним насильством.

Соціально-педагогічні технології допомоги спрямовані на надання дітям психологічної підтримки, створення безпечного середовища та відновлення здорового життя у майбутньому. Метою є допомога при адаптації дітей до нових умов, зберігати та відновлювати їхнє психічне здоров'я і забезпечити нормальну інтеграцію в соціум. Розглянемо декілька соціально-педагогічних технологій допомоги:

1. Підтримка емоційного стану. Перш за все, соціальні педагоги мають надати психологічну підтримку дітям, які зазнали посттравматичного синдрому у період воєнних дій. Технології підтримки емоційного стану можуть бути задіяні під час:

- Арт-терапія. Під час застосування такої технології діти мають можливість виражати власні емоції та пережитий травматичний досвід на аркуші паперу, також під час ліплення з пластиліну або ж інші види мистецтва. Такий метод допоможе полегшити психологічне напруження та знизить рівень стресу [3, с. 40].
- Психолого-соціальні ігри. Метою таких безпечних ігор є розвиток емоційної стійкості та базових навичок комунікації. Під час їх проведення діти краще справляються зі страхами, агресією та тривожністю.
- Тренінги. Це забезпечує підтримку у групі дітей, які зазнали травматичного досвіду, де кожен учасник тренінгу може висловити свої переживання та страхи та знайде підтримку серед інших, хто також переживає схожий стрес.

2. Освітня підтримка. Під час воєнного стану діти втрачають своє право на здобуття якісної освіти через закриття або знищення шкільних заходів, переїзди та неможливість навчання у зонні бойових дій [6, с. 174]. Технології соціально-педагогічної допомоги у цьому випадку включають:

- Дистанційне навчання. Впровадження у навчання онлайн-платформ різного типу дає можливість навчатися дітям у будь-який час і у різних кризових ситуаціях [7, с. 163].
- Позашкільне навчання. Створення освітніх осередків або мобільних шкіл для дітей, що знаходяться у зонах активних бойових дій. Це дає можливість упорядкувати структурованість дня та підтримувати розвиток юного покоління.
- Навчальні акції. Заохочування дітей приймати участь у творчих заходах, задіяних на розвиток їх мистецького потенціалу, особистості та базової соціалізації.

3. Соціальна адаптація. Діти, які зазнали посттравматичного синдрому внаслідок війни, заслуговують на почуття безпеки та стабільного життя [1, с. 21]. Для соціальної адаптації використовують наступне:

- Психологічна допомога для почуття безпеки. Спрямування на розробку ряду методик, що допоможе дитині знову відчутися у безпеці, це стосується проведення занять, що вчитимуть дітей як правильно поводитися у стресовій ситуації.
- Забезпечення доступу до ресурсів. Метою якого є створення безпечного простору для освітнього осередку та гри, де дитина відчуватиме себе у безпеці та у соціумі.

4. Подолання стресу після посттравматичного синдрому. Діти, які на власні очі бачили усі жахи війни, часто мають посттравматичний синдром стресового розладу, що потребує негайної психологічної допомоги:

- Терапія для подолання набутої психологічної травми. Застосування алгоритмів когнітивно-поведінкової терапії для подолання психологічної травми, наприклад страху, тривожності, агресії, депресії або ж замкнутості.
- Психологічна допомога. Робота з соціальним педагогом або фахівцем у сфері роботи з дітьми, які пережили травматичну подію, сприятиме покращенню відновленню психологічної рівноваги [5, с. 224].

Соціально-педагогічні технології допомоги дітям в умовах воєнного стану охоплюють широкий аспект роботи, спрямованої на психологічну стабілізацію, підтримку безпечної соціалізації у нові умови життя та реалії. Основна мета – допомогти дітям адаптуватися до нових життєвих ситуацій, підтримати їх у важкий період і забезпечити розвиток у безпечному середовищі, навіть в умовах війни.

Повномасштабна війна в Україні триває вже майже 1000 днів. Минуло стільки часу і кожен день сповнений небезпеки, тривоги та боротьби за свободу. Мільйони українських дітей були вимушено переселені, позбавлені можливості здобувати освіту, зрештою, навіть без доступу до базової медицини. Безбожно бойові дії вигризують дитинство у цвіту нації, соціальні педагоги та інші фахівці цієї сфери мають прикласти максимум зусиль для подолання посттравматичного синдрому за допомогою соціально-педагогічних технологій.

Список використаних джерел:

1. Андросович К. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Вип. 3(46) 03/ 2016. С.20–24.
2. Башевник Д.Є., Куций О.А. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу у дітей та підлітків. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності* : зб. наук. праць XII міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентівч. Ч. 2. Львів: ЛДУ БЖД, 2017. С. 212–213.
3. Вознесенська О.Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : [Зб. наук.

праць] / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. К. : КНУ імені Тараса Шевченка. № 3 (29). С. 40-47.

4. Лось Т.О. Соціально-педагогічна допомога дітям з подолання посттравматичного синдрому під час воєнного стану : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 231 "Соціальна робота: соціальна педагогіка" / наук. керівник Ю. Р. Мацкевіч. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 63 с.

5. Макарова О.П., Червоний П.Д. Сутність стресу та його вплив на організм людини в екстремальних умовах. Габітус. *Науковий журнал з соціології та психології*. 2023. Вип. 46. С. 222–226.

6. Мар'янюк Я. Г., Огренич М. А. Особливості дистанційної освіти в умовах війни. *Наукові записки*. 2022. № 208. С. 171–176. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-171-176> (дата звернення: 28.09.2024).

7. Рахманіна А. С, Кучай О. В. Організація дистанційного навчання у ЗВО в умовах війни. *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників (до 200-річчя К. Ушинського)*: збірник доповідей учасників всеукраїнської студентсько-учнівської науково-практичної онлайн-конференції. Київ : НУБІП України, 2023. С. 163–164. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u278/zbirnik_tez_2023.pdf#page=163 (дата звернення 19.09.2024).

8. Сміт Патрік, Дирегров Етл, Юле Уільям. Діти та війна: навчання технік зцілення. Львів: Манускрипт, 2015, 96 с.

Мудревська О.А

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка Бакай С.Ю.

Перегляд традиційних підходів до виховання молоді є нагальною потребою в умовах, коли Україна стикається викликами війни. Сукупність цих подій створюють особливі умови для становлення особистості, формування громадянської позиції та розвитку морально-етичних цінностей. Війна впливає на світогляд молоді, її пріоритети та життєві орієнтири, тому методи навчання необхідно адаптувати до нових реалій, щоб відповідати потребам суспільства.

У цьому контексті соціальне виховання стає інструментом, який не тільки розвиває особистість, а й зміцнює її на шляху до зрілості, стійкості та адаптивності. Формування у молоді здатності долати стрес та віри в краще майбутнє є одним із ключових завдань. Сучасні методи соціального виховання, наприклад, такі як групові тренінги, активне залучення до волонтерських ініціатив, арт-терапія та психологічний супровід, допомагають розвивати у

молоді такі важливі якості, як емпатія, відповідальність, прагнення до справедливості та соціальна активність.

У воєнний час важливим залишається соціальне виховання та впровадження технологій, які сприяють інтерактивності та доступності. Наприклад, цифрові платформи, такі як освітні онлайн-портали, мобільні додатки та соціальні мережі, дозволяють створити умови для обговорення важливих соціальних тем, формування спільнот однодумців та підтримки контакту з менторами та психологами. Ці ресурси допомагають молоді мати можливість отримати важливі знання та практичні навички. Вони зможуть знайти підтримку в соціальних і психологічних труднощах, з якими вони стикаються.

Таким чином використання таких технологій відкриває нові можливості для побудови освітнього процесу, зокрема у сфері залучення молоді до вирішення реальних проблем суспільства. Молодь може застосувати власні знання та навички на благо суспільства завдяки інтеграції освітніх та соціальних платформ. Під час війни такі ініціативи формують не лише суспільну свідомість, а й патріотичні почуття, готовність працювати на благо країни, виробляють стійку громадянську позицію.

Одним з головних аспектів соціального виховання є формування стресостійкості й емоційної компетентності. Війна і її наслідки — це серйозне випробування для емоційного стану людей, які можуть переживати тривогу, невпевненість у майбутньому, страх і відчуття небезпеки. Для подолання складнощів сучасні методики виховання застосовують елементи арт-терапії, музичної та театральної діяльності, медитацій і тренінгів з емоційного інтелекту. Завдяки цим практикам молодь ефективно може виражати свої емоції, розуміти їхню природу, керувати своїм емоційним станом у складних ситуаціях і спрямовувати свої почуття на конструктивну діяльність.

Соціальне виховання особистості в умовах війни формується завдяки роботі з боку дорослих — наставників, педагогів, психологів. Вони є джерелом стабільності та мудрості для молоді. В умовах соціальної напруги та нестабільності саме ці люди виконують роль моральних авторитетів, котрі допомагають молодим людям знайти в собі сили для подолання труднощів, залишатися оптимістичними та сприймати будь-яку ситуацію як можливість для саморозвитку.

Отже, соціальне виховання в умовах війни має на меті не лише підготовку молоді до самостійного життя, але й розвиток у них таких важливих якостей, як патріотизм, соціальна відповідальність та стресостійкість. Поєднання традиційних виховних методів із сучасними технологіями дозволяє створити цілісну систему. Саме вона забезпечує підтримку молоді на всіх рівнях її становлення як особистості.

Мумінджанов В.О.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Гончаренко О.В.

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ВІДДІЛЕННІ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

Загальновідомо, що для цивілізованих країн життя людини є найбільшою цінністю, завдання його збереження – головним пріоритетом держави. З актуалізацією соціального аспекту проблема здоров'я перестала бути тільки турботою лікарів й медичних закладів, нагальністю відзначається долучення до процесу попередження і подолання захворювань фахівців соціальної сфери [2].

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну соціальних викликів у медичній сфері стало ще більше. Сьогодні одним із таких викликів стало питання підтримки реабілітації осіб, які отримали інвалідність в результаті воєнних дій. Внаслідок довготривалих бойових дій на території нашої держави невпинно збільшується кількість пацієнтів медичних установ з важкими травмами. Зростає потреба у реабілітації осіб, які отримали інвалідність в результаті воєнних дій. З огляду на зазначене, актуальним видається виклад досвіду соціальної роботи (проектної діяльності) в реабілітаційному відділенні Комунального некомерційного підприємства «Клінічна лікарня Святого Пантелеймона» Сумської міської ради та висвітлення гендерних аспектів досліджуваної проблеми.

Передовсім зауважимо, що соціальна робота у реабілітаційному відділенні КНП «Клінічна лікарня Святого Пантелеймона» СМР з надання соціальних послуг пацієнтам під час проходження реабілітації проводилася у декілька етапів. У реалізації проекту виділяємо 3 основних етапи: 1) підготовчий: спрямований на середовище реабілітаційного відділення, членів мультидисциплінарної реабілітаційної команди та пацієнтів щодо формування установок на їх соціальну активність; 2) основний: спрямований на членів мультидисциплінарної реабілітаційної команди та пацієнтів щодо виконання основних завдань проекту та власне сам процес надання соціальних послуг отримувачам у відділенні реабілітації, початок підготовки рекомендацій щодо необхідних змін для покращення цього процесу; 3) заключний: вироблення рекомендацій відповідно отриманих результатів.

Серед основних методів діагностики загального психоемоційного стану пацієнтів реабілітаційного відділення були: спостереження, аналіз документів,

бесіда, опитування. Логіка їх вибору була зумовлена необхідністю максимально швидко (у короткий термін – ефект першої психологічної допомоги) та максимально коректно виявити нагальні потреби пацієнтів, по можливості почати надання соціальної допомоги (якщо випадок не потребував перенаправлення до іншого спеціаліста, наприклад, психолога чи консультації юриста тощо). Зазначені методи діагностики показали себе як доволі ефективні, здатні видозмінюватися відповідно до умов проходження пацієнтами реабілітації у відповідному відділенні лікарні.

Здійснення проєктної діяльності в реабілітаційному відділенні КНП «Клінічна лікарня Святого Пантелеймона» СМР показало позитивні тенденції у напрямку вдосконалення процесу надання соціальної допомоги найбільш вразливим категоріям населення з урахуванням їх психовікових і соціальних особливостей. Зокрема, це стосується і пацієнтів під час проходження реабілітації. Зауважимо, що наразі рушійною силою оптимізації цього процесу все ще залишається співпраця державних і міжнародних соціальних інституцій (благодійних, гуманітарних організацій, які здійснюють проєктну діяльність у сфері надання соціальних послуг). Таке соціальне партнерство знаходить відображення у зміні підходів до надання державою соціальної допомоги та оновленні нормативно-правової бази.

Окремо хочемо зауважити на гендерному аспекті проблеми, що передбачає надання медичних і соціальних послуг з урахуванням статі пацієнтів як невід’ємної складової успішної реабілітації. Адже, на думку експертів Українського центру економічних і політичних досліджень, «під час розробки реформ системи охорони здоров’я гендерна нерівність залишається поза увагою, а питання вимірювання гендерної нерівності у сфері охорони здоров’я практично не порушуються. Накопичений рядом країн, міжнародними організаціями досвід з інтеграції комплексного гендерного підходу в реформування системи охорони здоров’я залишається незатребуваним» [1]. Досвід соціальної роботи в реабілітаційному відділенні в ситуації безперервно зростаючої кількості пацієнтів з важкими травмами через військові дії підтверджує це твердження.

Виклад досвіду соціальної роботи у реабілітаційному відділенні КНП «Клінічна лікарня Святого Пантелеймона» СМР дозволяє зауважити на деяких гендерних диспропорціях, зокрема: 80% загальної кількості медичних працівників у реабілітаційному відділенні лікарні становили жінки; при цьому – 70% керівних посад медичного закладу займали чоловіки. Щодо пацієнтів відділення, то 65% ліжко-місць займали чоловіки, решта – жінки. За період роботи у відділенні з 17.07.2023 по 14.12.2023 року було надано 92 індивідуальні консультації, з яких: чоловікам – 57, жінкам – 35. Відкрито та успішно завершено 18 кейсів (вирішення соціальних проблем пацієнтів, які звернулися за допомогою), із яких звернень від чоловіків було 13, жінок – 5; 28 разів було використано перенаправлення – процес скерування пацієнтів за допомогою до інших спеціалістів. Безперечно, можемо стверджувати, що значний вплив на загальні показники мали військові дії на території нашої держави.

Виявлені показники не можуть бути використані для формулювання точних висновків, характеристики головних тенденцій щодо кількості пацієнтів у місті чи районі, оскільки вони характеризувалися варіативністю причини звернення, ситуативністю звернень, залежно від безпекової ситуації, сезонністю, від людей із хронічними захворюваннями тощо. Проте, навіть діяльність з надання соціальних послуг у такий нетривалий часовий проміжок, вказує на певні закономірності звернень, розподіл пацієнтів за статтю, потребами, враховуючи їх соціальну історію, спосіб життя, причину потрапляння до медичного закладу та результати реабілітації.

У таких складних обставинах соціальні працівники відіграють вирішальну роль у підтримці осіб, які постраждали від конфлікту, включаючи надання психологічної підтримки, доступ до ресурсів та захист їхніх прав. Гендерний аспект цього питання є важливим, оскільки воєнні дії призвели до численних жертв серед цивільного населення, серед яких є і чоловіки, і жінки. Вони в силу культурних, соціальних та біологічних факторів стикаються з різними проблемами, проявляючи різну вразливість до наслідків воєнних дій. Наприклад, жінки піддаються більшому ризику гендерно-зумовленого (домашнє) і сексуального насильства, тоді як чоловіки більше стикаються з фізичним насильством (тортури, полон та ув'язнення, покарання), соціальними упередженнями щодо виконання традиційної ролі «захисника» у військовій сфері [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальні працівники мають проявляти гендерну компетентність, розуміти й ефективно вирішувати будь-які гендерно-специфічні проблеми. Це може включати надання спеціалізованої допомоги, адаптованої до унікальних потреб людей на основі їх гендерної ідентичності, а також пропаганду гендерної рівності та розширення можливостей у суспільстві. Загалом, звернення до гендерного аспекту соціальної роботи у реабілітаційних відділеннях під час війни має важливе значення для забезпечення цілісної та інклюзивної підтримки для всіх осіб, які постраждали від конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Гендерна перспектива сфери охорони здоров'я в Україні / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/15/we_act_medical_ukr_report.pdf
2. Гончаренко О. В., Полянничко А. О. До питання змісту медико-соціальної складової підготовки соціальних працівників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка та психологія». Випуск 1 (11). 2020. С. 63-66.
3. Російсько-українська війна: гендерні виклики та упередження URL: https://wicc.net.ua/media/gender_challenges.pdf

Неїжпапа Л.С.
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ТРАДИЦІЇ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасне соціальне виховання ставить за мету виховання молоді на основі духовних та моральних цінностей, які поєднують гармонію духу, інтелекту та фізичного здоров'я. Важливими є сприятлива атмосфера в родині та соціальних групах, з якими молода людина взаємодіє, а також віра в себе, власна життєстійкість і здатність концентруватися на найважливішому і позитивному.

У зв'язку з цим народні традиції мають велике значення для соціально-виховної роботи з молоддю, оскільки вони концентрують у собі весь досвід національної культури виховання, актуальність якої нині особливо підкреслюють державні та громадські діячі. Народні традиції охоплюють як звички, що закріпилися у суспільстві, так і типи соціальних укладів та способи мислення.

Сучасні дослідники розглядають впровадження народних традицій в освітнє середовище як важливий аспект соціокультурного розвитку дитини, можливість для досягнення єдності між освітою та національною культурою, гуманізації виховного процесу та підтримки права на різносторонній розвиток особистості на основі вітчизняної культурної спадщини (І. Бех, О. Вишневський, П. Кононенко, О. Рудницька, Г. Тарасенко, В. Шинкарук та інші).

Термін «традиція» походить від латинського слова «traditio» – «передача». Спочатку стосувався механізмів спадкоємності, але згодом набуло ширшого значення і тепер охоплює цінності, установки, норми та правила поведінки, які формувалися історично та передавалися з покоління в покоління, залишаючись незмінними у різних сферах суспільного життя. Тож під традицією розуміють «певні звичні, закріплені форми поведінки, яких дотримуються, часто не замислюючись» [1, с. 201]. Традиції, що сприяють поглибленню знань про свій народ, дають змогу людині робити свідомий вибір у житті, праці, моралі та творчості, а також відновлювати національний дух у сучасному побуті та естетичних проявах. Вони слугують способом передачі найцінніших моральних і матеріальних надбань українського народу з минулого й сьогодення.

Народні традиції є унікальним культурно-історичним явищем, що слугує основою єдності всіх поколінь українців та етносів, які живуть в Україні. Вони сприяють формуванню відданості батьківщині, національним цінностям, а відповідно і загальнолюдським ідеалам. Майбутнє України у великій мірі залежить від того, як сьогодні ми виховуємо в молодого покоління почуття патріотизму, єдності з рідним народом і громадянської позиції. Тому, звертаючись до традицій, прагнемо формувати в молоді вірність ідеалам

демократичної, правової держави, гордість за свою належність до українського народу, пробуджувати національну свідомість і громадянську відповідальність.

Сімейні традиції та звичаї, які передаються через покоління, залишаються одними з найважливіших засобів виховання дітей та молоді. Вони охоплюють усі аспекти життя суспільства, від правил спілкування та відносин до загального ставлення до світу і культури інших народів. Продовження цих традицій є запорукою збереження духовної спадщини народу, що формує історичну свідомість та світогляд [3].

У сучасних умовах, щоб виховати здорове і соціально зріле молоде покоління, важливо зберігати національні виховні традиції і приділяти увагу культурним цінностям. Виховання майбутніх поколінь повинне базуватися на «педагогічній пам'яті народу» – скарбниці знань та ідей, накопичених віками. Формування особистості на основі традиційного виховання передбачає кілька етапів. На першому – наслідування, коли молодь переймає ідеологічні основи суспільства через досвід старших поколінь; на другому етапі відбувається усвідомлення вимог до особистості та засвоєння правил моралі й цінностей; третій етап полягає у формуванні поведінки, де розвиваються переконання, інтереси та особисті звички. На останньому етапі у молоді формуються морально-естетичні та духовні якості через практичні соціальні взаємодії та зв'язки.

Стабільність та добробут суспільства тісно пов'язані з міцністю традицій, які полегшують адаптацію людей у звичному середовищі. Однак в умовах соціальних змін і модернізації ці традиції можуть уповільнювати адаптаційні процеси. Коли нові культурні форми приходять на зміну старим, у сфері взаємних обов'язків і прав часто виникає невизначеність, яка веде до тимчасового ослаблення нормальної соціальної структури. У такій ситуації люди, які звикли дотримуватися традицій, знаходяться між старими й новими зразками поведінки, що призводить до їхньої дезорієнтації. Як наслідок зростає кількість людей, зокрема молоді, яка погано адаптується до нових умов, схильна до девіацій та екстремальної поведінки.

Традиції та звичаї відіграють важливу роль у стабілізації та збереженні соціальних зв'язків між поколіннями, допомагаючи передавати соціальну спадщину. Така спадкоємність поколінь можлива завдяки взаємодії всіх соціальних інститутів, що підтримують цей процес. Для цього необхідна координація допомоги молоді між різними структурами і створення єдиної системи соціально-педагогічних заходів.

Засвоєння молоддю народних традицій та звичаїв здійснюється завдяки цілеспрямованому вихованню в сім'ї, близькому оточенні, а також через роботу соціальних і освітніх закладів. З огляду на виховний потенціал традицій і звичаїв та їхній вплив на свідомість особистості і суспільства, під час розробки програм запобігання девіаціям серед молоді слід враховувати їхнє практичне застосування. Це, на наш погляд, підвищить ефективність і вдосконалить усю систему соціально-педагогічної роботи.

Ефективність профілактичної роботи з молоддю, яка має труднощі з адаптацією або схильність до девіантної поведінки, значною мірою залежить

від успішного заміщення в їхній свідомості антисоціальних установок (пов'язаних із екстремізмом, криміналом, залежностями тощо) на моральні традиції та звичаї, які сприяють позитивній поведінці. Це свідчить про необхідність розробки соціально-виховних методик, які допоможуть молоді усвідомити значення дотримання традицій у повсякденному житті, а також цінувати красу, простоту і мудрість рідної культури.

Українські народні традиції мають великий потенціал для виховання, оскільки вони відображають історію, сучасність і майбутнє народу, підкреслюють його право на самобутність і творчий розвиток, а також передають моральні цінності нації. Вони допомагають спрямовувати молодь у дусі національних та загальнолюдських цінностей [2].

Для ефективного використання цього потенціалу в соціальному вихованні необхідно створити відповідні умови: організувати комунікативне середовище, де панує гуманістична взаємодія; враховувати вікові та індивідуальні особливості молоді, стимулюючи їхню активність у різних видах діяльності; застосовувати інтегрований підхід для ознайомлення молоді з українськими традиціями.

Трансформація народних традицій в умовах сьогодення й майбутнього стає важливим чинником розвитку сучасної системи виховання. Сучасне суспільство прагне до єднання інтересів і співпраці, але кожен народ хоче зберегти свою унікальність і самобутність.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Коваль Т.В. Українська народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. №2 (2). С. 546-554.
3. Мозгальова Н.Г., Барановська І.Г. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Випуск 152. С. 20-24.

Олійник М.О.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОВМОТИВОВАНИМ БЕЗРОБІТНИМ ГРОМАДЯНАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність дослідження ролі соціального працівника у системі соціальної допомоги маломотивованим безробітним громадянам в умовах війни зумовлена збільшенням кількості осіб, які потребують допомоги та підтримки, але не завжди мають достатню внутрішню мотивацію для повернення на ринок праці. В умовах воєнного стану, коли економічні труднощі та стресова ситуація стають звичними, така група населення стикається з особливими викликами, що значно ускладнює процес працевлаштування. Соціальні працівники виконують важливу функцію не лише у матеріальній підтримці, а й у створенні умов для підвищення мотивації безробітних.

Проблема дослідження знаходить відображення у наукових працях з питань соціальної допомоги та психології мотивації. Науковці, такі як С.Мельник, В.Новіков та Г.Монастирська наголошують на необхідності більш індивідуалізованого підходу для громадян, які не мають внутрішнього стимулу до працевлаштування, що особливо важливо в умовах війни, коли соціальні ризики є значними.

У житті кожного громадянина України може настати момент, коли опинившись у складних життєвих обставинах, він потребуватиме підтримки та допомоги з боку держави. Соціальна допомога існує саме для того, щоб у такий непростий час людина відчула підтримку власної соціальної суб'єктності, яка дозволить віднайти сили щоб нині надавати взаємодопомогу іншим та забезпечувати перемогу країни. У Законі України «Про соціальні послуги» визначають соціальну допомогу як грошові та натуральні виплати, що надаються відповідно до законодавства для підтримки громадян у випадках, передбачених законом [3]. З цим тлумаченням ми не можемо не погодитися, але часто виникає потреба не лише в матеріальній допомозі, але й у теплій увазі та розумінні, що допоможуть відчутти опору, набути впевненості та крок за кроком знайти шлях до кращого життя. Такий вид допомоги використовується при роботі зі всіма вразливими категоріями населення, зокрема з безробітними. Соціальна допомога безробітним означає систему заходів і ресурсів,

спрямованих на підтримку осіб, які опинилися без роботи. Оскільки людина не завжди має ресурс для самопомоги під час безробіття, то саме в цей час особливо важлива роль соціального працівника як надійного провідника між громадянином та системою соціальної підтримки. Згідно зі ст.1 Закону України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003р. № 966 – IV: соціальний працівник – це професійно підготований фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги [3]. В системі соціальної допомоги він не лише орієнтує людину у можливостях допомоги, але й супроводжує її на шляху до отримання необхідної підтримки, створюючи умови для відновлення, розвитку та повернення до повноцінного життя.

Соціальні працівники, здійснюючи свою діяльність з безробітними, часто стикаються з низькою мотивацією до працевлаштування. Мотивація у роботі з безробітними – це процес стимулювання внутрішньої зацікавленості особи до активного пошуку роботи та покращення своєї економічної ситуації [2]. Проблема низької мотивації серед безробітних є поширеним явищем, особливо в умовах війни, коли люди часто відчують втрату контролю над своїм майбутнім, невизначеність і психологічний стрес. Причинами низької мотивації часто стають відсутність упевненості у власних силах, недостатність робочих місць, які відповідають рівню кваліфікації, відчуття соціальної ізоляції та брак підтримки. Соціальні працівники відіграють ключову роль у відновленні мотивації у безробітних громадян. Їхні завдання включають консультивання, надання інформації про можливості перекваліфікації, психологічну підтримку та розвиток навичок для успішного працевлаштування. В умовах війни одним із практичних підходів є поєднання матеріальної допомоги з мотиваційними програмами, які допомагають безробітним бачити реальні перспективи для поліпшення їхнього становища. Це може включати надання інформації про вакансії, допомогу у професійній підготовці та перенавчанні, що особливо важливо в умовах, коли ринок праці потребує нових навичок. Погоджуємося з думкою С. Мельник та В. Новіков, що ефективна система соціальної допомоги повинна враховувати як матеріальні, так і психологічні аспекти підтримки безробітних, що в умовах війни стає критично важливим для відновлення їхньої працездатності та самооцінки [1].

Під час роботи з низьковмотивованими безробітними, як правило, виникають численні виклики та перешкоди. Однією з основних проблем є відсутність внутрішньої мотивації у клієнтів, що проявляється у небажанні шукати роботу, байдужості до навчання або відмові від пропозицій соціальної допомоги. Також поширеними є страхи та сумніви, пов'язані з невдачами у минулому, що можуть стримувати людей від активних дій. Іноді низька самооцінка і психологічні травми, викликані кризовими ситуаціями, заважають безробітним повірити у власні можливості. Щоб уникнути цих викликів, соціальні працівники повинні застосовувати індивідуальний підхід, надаючи персоналізовану підтримку та заохочуючи до активної участі у процесах адаптації та пошуку роботи. Важливо створити атмосферу довіри, де безробітні зможуть вільно висловлювати свої побоювання і проблеми. Використання мотиваційних технік, таких як коучинг або групові тренінги, може допомогти

підвищити рівень мотивації. Також важливо забезпечити доступ до навчальних ресурсів, які дозволять безробітним підвищити свою кваліфікацію та покращити шанси на працевлаштування.

Таким чином, роль соціального працівника в системі соціальної допомоги маломотивованим безробітним громадянам під час війни полягає у комплексному підході, що включає не лише орієнтування на надання матеріальної підтримки, а й персоналізовану мотиваційну роботу, що сприяє поступовій соціальній адаптації та поверненню до професійної діяльності. Соціальні працівники стають надійними супутниками, які допомагають громадянам повернути віру у власні можливості, забезпечуючи підґрунтя для майбутнього розвитку та стабільності. Повернення безробітних у трудові відносини забезпечує економічний фундамент перемоги країни у війні.

Список використаних джерел:

- 1) Мельник С. Новіков В. Соціальна політика в кризових умовах. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021.
- 2) Монастирська Г. Мотивація та стимулювання ефективної зайнятості. *Наукові конференції*. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/722>
- 3) Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р.№ 966-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 358.

Песоцька А.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ

Науковий керівник – кандидатка психологічних наук, доцентка Теслик Н.М.

Насилля – це примусові дії або бездіяльність, які здійснюється однією стороною проти іншої для досягнення фізичної, психологічної або сексуальної мети, відповідно результат негативні наслідки. Одним із поширених видів насилля є сексуальне. Варто зазначити, що сексуальне насильство має широку категорію діянь сексуального характеру, наприклад: зґвалтування, примус до проституції тощо. Жертвою сексуального насилля може стати будь-хто в незалежності від віку, статі чи соціального статусу. Особливо вразливою категорією населення фахівці виокремлюють підлітків. Сексуальне насильство над підлітками може відбуватися як у сім'ї, так і за її межами. Основними причинами насилля, щодо підлітків відзначають: негативні стосунки з батьками, соціально-економічні та психологічні проблеми. Наслідками для неповнолітніх можуть бути агресивність, депресія, низька самооцінка, проблеми фізіологічного характеру та суїцид.

Актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підлітками, які стали жертвами сексуального насилля зумовлена тим, що зазначена категорія жертв не може самотійно впоратися із стресовою подією. Варто підкреслити, що інколи через стигматизацію жертви наважуються звернутися за підтримкою та допомогою. Саме тому важливо, щоб майбутні фахівці соціальної галузі володіли певними професійними навичками та знаннями ефективної допомоги підліткам, які стали жертвами сексуального насилля. Аналіз наукових праць з загального питання, а також спеціальні – до роботи з підлітками, показав, що її вивчали такі вчені, як В.А. Поліщук, Л.І. Міщик, Богуш А.М., М.О. Волошенко, С.П. Архипова, М.Б. Євтух та інші. Але питання роботи саме з підлітками, які стали жертвами сексуального насилля та професійної підготовки до неї у їх дослідженнях розкриті недостатньо. Узагальнення праць вищезазначених авторів, дозволяє стверджувати, що процес підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі має відповідати сучасним реаліям та суспільним потребам, охоплюючи комплексність завдань відповідно до фаху студента. Слід підкреслити, що вибір відповідних методів та засобів залежить від специфіки ЗВО. Також зазначається важливість удосконалення особистісних якостей та навичок (стресостійкість, комунікативність, відповідальність, рефлексія), а головне готовність самого майбутнього фахівця працювати з даною категорією людей.

Отже, актуальність підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до роботи з підлітками, які стали жертвами сексуального насильства, полягає у послідовному та ґрунтовному опануванні професійної компетентності, розвитку особистісних вмінь, навичок та якостей, які сприятимуть якісному наданні різного виду послуг для цієї категорії клієнтів.

Перспективним напрямком подальшої дослідницької діяльності є розробка навчально-методичного забезпечення для корекції підлітків, які стали жертвами сексуального насильства.

Список використаних джерел:

1. Галецька В., Гарькавець С. До питання психологічних наслідків сексуального насилля над дітьми та підлітками. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі* : III Всеукр. науково-практ. конф., м. Запоріжжя, 28 квіт. 2021 р. Запоріжжя, 2021. С.360–362.
2. Міщик Л.І. Особливості системного підходу в професійній діяльності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2016. №133. С.150-154.
3. Романовська Л.І. Профілактика насилля над підлітками в сім'ї: теоретичні та методологічні аспекти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2019. № 33. С. 133–141.
4. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету : монографія. Житомир : ЖДУ ім.І.Франка, 2019. 375с.

5. Ярова І.А., Бучка А.В. Культура безпеки в професійній діяльності при наданні психологічної допомоги жертвам сексуального насилля. *Охорона праці: освіта і практика. Проблеми та перспективи розвитку охорони праці*: Зб. наук. праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів та фахівців-практиків та XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів. 2023. С. 47–50.

Пилипенко В.А.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка І. О. Шеплякова

Сьогодні ризикована поведінка підлітків є однією з найактуальніших проблем суспільства. Адже вона може мати серйозні наслідки як для самих молодих людей, так і для їхніх сімей та суспільства в цілому. Різні форми такої поведінки, зокрема, зловживання алкоголем і наркотиками, інтернет-залежність та ранні статеві зв'язки, викликають занепокоєння через їхній вплив на фізичне, психічне та соціальне здоров'я підлітків. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (надалі – ВООЗ), близько 20% підлітків в усьому світі стикаються з проблемами психічного здоров'я, і часто ці проблеми посилюються через ризиковану поведінку, яка може призвести до подальших негативних наслідків, таких як травми, депресія, порушення соціальної адаптації та навіть смерть. З огляду на це, профілактика ризикованої поведінки серед підлітків набуває особливої важливості, адже своєчасне втручання може допомогти уникнути серйозних проблем у майбутньому. Збереження здоров'я молодого покоління – це не тільки питання особистого вибору, але й стратегічна задача суспільства. Профілактичні заходи не лише знижують кількість випадків ризикованої поведінки, а й сприяють формуванню здорових звичок, підвищують рівень обізнаності серед молоді, допомагають розвивати соціальні та емоційні навички, а також зміцнюють роль родини та освітніх закладів у житті підлітків.

На основі проведеного аналізу наукових праць Т. Журавель, М. Лехолетової, В. Лютого, Т. Лях, Т. Спіріної з'ясовано, що ризикована поведінка підлітків має багато проявів, серед яких найпоширенішими є вживання психоактивних речовин, інтернет-залежність, ризикована сексуальна поведінка та агресивна поведінка. Кожен із цих типів має значні наслідки для здоров'я та соціального розвитку підлітків.

1. *Вживання психоактивних речовин.* Вживання алкоголю, наркотиків та тютюну є однією з найсерйозніших форм ризикованої поведінки серед підлітків. За даними Центру з контролю та профілактики захворювань (CDC),

«у США близько 30% старшокласників зізнаються у вживанні алкоголю, а 21% – у палінні» [6]. Серед наслідків практикування такої ризикованої поведінки – розвиток залежності, порушення роботи мозку, зниження когнітивних функцій, підвищений ризик травм тощо.

2. *Інтернет-залежність.* Інтернет-залежність серед підлітків проявляється у вигляді надмірного використання соціальних мереж, відеоігор, інших цифрових платформ та технологій, що може призвести до соціальної ізоляції, проблем зі сном, порушень уваги та тривожності. Так, відповідно до результатів дослідження, опублікованих на платформі PubMed, «надмірне використання Інтернету корелює з підвищеним рівнем тривоги та депресії серед підлітків» [7].

3. *Ризикована сексуальна поведінка.* Ранні статеві зв'язки та відсутність безпечних практик можуть спричинити фізичні та психічні проблеми у підлітків. Зокрема, у таких дітей значно підвищений ризик зараження інфекціями, що передаються статевим шляхом, а також виникнення різноманітних емоційно-психологічних ускладнень і проблем. Це підтверджують і дані ВООЗ, відповідно до яких ранні статеві зв'язки та нестача знань про безпечні практики значно підвищують ймовірність поширення серед молоді захворювань, що передаються статевим шляхом,

4. *Агресивна поведінка та правопорушення.* Агресивна поведінка та правопорушення серед підлітків є ще одним значним викликом для суспільства. Цей тип поведінки пов'язаний із низкою негативних психологічних факторів, включаючи брак контролю над емоціями та імпульсами, низьку самооцінку та, часто, складні соціально-економічні умови. Результати дослідження, опубліковані в журналі «Психологія розвитку», свідчать, що «агресивна поведінка у дітей підліткового віку може призводити до асоціальних вчинків, конфліктів з однолітками та проблем із законом» [3].

Отже, зазначені типи ризикованої поведінки підлітків не лише створюють серйозні виклики для їхнього здоров'я, а й можуть мати тривалі соціальні наслідки, які впливають на їхню здатність будувати здорові стосунки і функціонувати у суспільстві. При цьому встановлено, що підліткова поведінка формується під впливом різноманітних факторів, які можна поділити на:

- *Соціально-культурні фактори.* Вплив суспільства, сім'ї та однолітків є ключовим у прийнятті підлітками ризикованих рішень. Підлітки часто копіюють поведінку тих, хто є для них авторитетом, зокрема однолітків чи популярних особистостей. У дослідженнях, проведених Американською психологічною асоціацією (АРА), відзначено, що «груповий тиск та бажання відповідати очікуванням соціального кола значно підвищують ймовірність ризикованої поведінки» [3].

- *Психологічні фактори.* Підлітковий вік – період активного психологічного розвитку, упродовж якого діти часто мають недостатній контроль імпульсів та низький рівень критичного мислення. Це ускладнює для них можливість оцінити всі потенційні наслідки ризикованих дій. За даними Національного інституту психічного здоров'я (NIMH), «підлітки через

активний розвиток мозку мають труднощі з керуванням емоціями, що впливає на їхню здатність приймати виважені рішення» [2].

- *Соціально-економічні умови.* Складні економічні умови також впливають на підліткову поведінку. Недостатній рівень доходу сім'ї, брак освітніх можливостей, високий рівень безробіття серед батьків – усе це підвищує стрес серед підлітків і може штовхати їх до ризикованих вчинків. Вплив соціально-економічних факторів на поведінку підлітків описаний у звітах ЮНІСЕФ, які підкреслюють «важливість підтримки з боку суспільства для зниження рівня ризикованої поведінки» [4].

Отже, профілактика ризикованої поведінки серед підлітків є актуальною соціально-педагогічною проблемою, вирішення якої вимагає комплексного підходу. І важливу роль у цьому процесі, на наш погляд, відіграють освітні установи, сім'я і громада, а також використання сучасних (інноваційних) технологій профілактики. Так, *шкільні профілактичні програми* активно використовуються в багатьох країнах, зокрема в США та країнах ЄС. Вони спрямовані на підвищення обізнаності учнів про шкідливі наслідки ризикованої поведінки, розвиток соціальних навичок та вміння протидіяти груповому тиску. Наприклад, у США діє програма Positive Action, «яка фокусується на розвитку позитивних рис характеру і зниженні ризику агресивної поведінки» [5]. Своєю чергою, *підтримка сім'ї та громади* відіграє вирішальну роль у запобіганні ризикованій поведінці підлітків. Відкрита комунікація між батьками та дітьми, а також участь громади у житті підлітків сприяють створенню здорового середовища. Згідно з дослідженням Інституту соціальних досліджень Мічиганського університету, «участь батьків у житті дітей є одним з найефективніших методів профілактики підліткової агресії та інших ризикованих вчинків» [5]. Щодо *використання інновацій в профілактичній роботі з підлітками*, то з розвитком технологій з'являються нові підходи до попередження ризикованої поведінки. Вони включають використання інтернет-ресурсів, мобільних додатків та інформаційних кампаній у соціальних мережах, які дозволяють донести інформацію про небезпеку ризикованої поведінки до широкої аудиторії підлітків. Наприклад, «мобільний додаток EverFi пропонує інтерактивні курси, які допомагають підліткам розвивати навички безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях» [1].

Підсумовуючи, зазначимо: ризикована поведінка підлітків, як-от вживання психоактивних речовин, інтернет-залежність, ранні статеві зв'язки та агресивні прояви, несе загрозу як для здоров'я самих підлітків, так і для суспільства в цілому. Причини такої поведінки часто коріняться в соціальному оточенні, психологічних особливостях підлітків та соціально-економічних умовах. Профілактика ризикованої поведінки є необхідною складовою виховання здорового покоління. Її ефективність залежить від комплексного підходу, що включає просвітницькі програми в школах, підтримку з боку родини, громади, а також інноваційні технології, які здатні охопити широку аудиторію.

Зокрема, на наш погляд, необхідним є: *впровадження ефективних профілактичних програм у закладах загальної середньої освіти*, що

сприятимуть зниженню рівня схильності підлітків до ризикованої поведінки шляхом «озброєння» їх теоретичними знаннями і практичними навичками для прийняття здорових рішень; залучення сім'ї до співпраці з освітніми закладами, адже батьки (або особи, які їх замінюють) відіграють вирішальну роль у формуванні поведінки підлітків, тому їхня активна участь у просвітницьких заходах та відкритий діалог із дітьми можуть значно підвищити ефективність профілактики; пропагування здорового способу життя через різні платформи (включаючи соціальні мережі, мобільні додатки та вебсайти), що дозволить донести важливу інформацію до підлітків у зручному для них форматі. При цьому використання сучасних цифрових технологій допоможе забезпечити постійну підтримку та нагадування про переваги безпечної поведінки.

Таким чином, через об'єднання зусиль освітніх закладів, сімей, громади та сучасних технологій можна створити умови, у яких підлітки будуть робити свідомий вибір на користь здорового та безпечного життя.

Список використаної літератури:

1. A Modern SEL Platform Built on Proven Content for PreK-12 Settings. *Positive Action*: website. URL: <https://www.positiveaction.net/> (date of access: 31.10.2024).

2. A new way to drive social impact. *EverFI*: website. <https://everfi.com/> (date of access: 31.10.2024).

3. Developmental Psychology. *American Psychological Association*: website. URL: <https://www.apa.org/pubs/journals/dev/> (date of access: 31.10.2024).

4. *PubMed*: website. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/> (date of access: 31.10.2024).

5. Transforming the understanding and treatment of mental illnesses. *National Institute of Mental Health*: website. URL: <https://www.nimh.nih.gov/> (date of access: 31.10.2024).

6. *UNICEF*: website. URL: <https://www.unicef.org/> (date of access: 31.10.2024).

7. Youth Risk Behavior Surveillance System (YRBSS). *U. S. Centers for Disease Control and Prevention*: website. URL: <https://www.cdc.gov/yrbs/index.html> (date of access: 31.10.2024).

Погоржельський І.В.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЯК ВНУТРІШНЬОГО РЕСУРСУ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Соляник М.Г.

Осмислення феномену життєстійкості як внутрішнього ресурсу має важливе практичне значення, тому що набуття навичок життєстійкості

допомагає зорієнтуватися своєчасно, уникнувши психічного розладу, гармонізувати свій внутрішній світ. Поняття «відвага бути», життєстійкість розглядається і як ідея «екзистенційної мужності» (Бондарева, 2018). Вивчення життєстійкості є одним з напрямків соціально-психологічних досліджень. Життєстійкість є однією із конститутивних ознак персонального потенціалу людини до розвинених способів саморегуляції, основою особистісних рис. По суті, життєстійкість з'являється як поведінковий шаблон, як стратегія екстрених дій при катастрофічних випадках.

Досліджуючи життєстійкість як особливу інтегральну властивість особистості в полі дослідження соціальної роботи, ми представили її як багатосмислову, цілісну систему, що має різні ступені, які відповідають ієрархічній структурі характерних ознак особистості. За думкою О. Чиханцової «життєстійкість – це цілісна система взаємовідносин зі світом, це той необхідний ресурс, який може сприяти підвищенню фізичного і психічного здоров'я людини й пов'язаний із самореалізацією, самоствердженням і трансценденцією особистості» (Чиханцова, 2018).

Важливо емпірично дослідити ціннісно-сміслові аспекти емоційної життєстійкості молоді, які формуються та розвиваються як цілісне особистісне утворення. Дослідження та аналіз життєстійкості особистості є одним із напрямків у виявленні причин дій людей, через те що життєстійкість розглядається як сукупність складників, що сприяють підтриманню повноцінне життя у важких умовах.

За думкою S. Maddi, життєстійкість складається з трьох компонентів – залученості, контролю та прийняття ризику. Особистість із розвиненим компонентом залученості як правило одержує насолоду від власних дій, у щоденності вона відчувається цінною, важливою, затребуваною. Невисокий рівень залученості породжує стан відчуженості, коли людина не бачить нічого цікавого у власному житті. Ілюстрацією відстороненості від життя може бути хаотична, непослідовна зміна видів діяльності. Існування компоненту контролю передбачає певність у тому, що абияка боротьба дає змогу вплинути на кінцевий результат, і навіть якщо досягти повного успіху немає можливості, є гарантія того, що завжди знайдеться інший шлях для вирішення проблеми. Розвинений компонент контролю дає переконання, що людина здатна сама обрати власну діяльність, власне життя. Людина певна, що за допомогою внутрішніх джерел, що вона початково має та які розвиває впродовж всього життя, вортися із проблемами стає простіше. На це впливає досвід та загартованість які у неї є, бо які вона може отримати, щоб потім використовувати при вирішенні проблем. У тому випадку, коли у людини сильно виражено контроль, вона буде намагатися впливати на події, а не проявляти пасивність. Приклад високого контролю – це люди, які зазвичай приймають самостійні рішення та швидко розв'язують повсякденні завдання. А низький контроль проявляють ті люди, які постійно вагаються, потребують сторонньої допомоги й підтримки у прийнятті рішень. Компонент прийняття ризику – маркер особистої зрілості. Прийняття ризику – це переконання людини в тому, що все позитивне чи негативне в її житті сприяє розвитку і

отриманню досвіду. Така людина готова і буде діяти в атмосфері навіть повної відсутності гарантій на успіх. Прийняття ризику відбувається завдяки активному засвоєнню знань із власного досвіду та використанню всіх знань і умінь, ерудиції в житті. Ризик уможливує навчання людини на власному досвіді, активізує особистість і не дозволяє очікувати на легке життя (Maddi, 2006).

На індивідуальному рівні (одноосібно) життєстійкість визначають наступні компоненти: включеність, контроль, прийняття ризику. Груповий рівень буде враховувати первинні (особистісні) параметри: цінності, цілі, смисли, автономію, самоставлення, самоактуалізацію, само ефективність, психологічне благополуччя. Аналіз чисельних наукових досліджень засвідчує, що життєстійкість має тісно пов'язана з особистісними цінностями, які виявляються у сам оставлені людини до свого «Я» і оточуючого світу, щоб повністю включитися в розв'язання життєвих завдань, не звертаючи увагу на наявність чинників і змін, які будуть стрес-факторами.

Отже, практичні дослідження дозволили визначити особистісний конструкт «hardiness», життєстійкості, який виявляє здатність особистості витримувати стресову ситуацію, зберігати внутрішній баланс, не знижувати діяльності, здобувати перемоги.

Список використаних джерел:

1. Бондарева Т. С. Життєстійкість особистості в контексті способів долаття складних життєвих ситуацій. *Актуальні проблеми психології. Т. III: Консультативна психологія і психотерапія*. 2018. Вип. 14. С. 233–254.
2. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 42. С. 211–231.
3. Maddi S. Hardiness: The courage to grow from stresses. *The journal of Positive Psychology*. 2006. Т. 1. Р. 160–168.

Поліщук В.А.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Цегельник Т.М.

*докторка філософії, доцентка,
доцентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Юдіна Л.І.

*здобувачка вищої освіти освітньої програми «Логопедія»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта» Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблеми формування інклюзивного простору в сучасних умовах в Україні зумовлюється тим, що війна суттєво вплинула на всі аспекти життєдіяльності суспільства, зробивши інклюзивний і безбар'єрний доступ до базових послуг критично важливим і необхідним для мільйонів українців.

Мета дослідження полягає в аналізі процесу створення інклюзивного простору в Україні у воєнний час та висвітленні ключових ініціатив і проєктів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей та соціальної інтеграції різних категорій населення.

Виклад основного матеріалу. У сучасному трактуванні безбар'єрність – це філософія суспільства без обмежень, що створює комфортне і оптимально сприятливе середовище для кожної людини. Ідеї формування інклюзивності та безбар'єрності українського суспільства у період післявоєнної відбудови був присвячений організований Програмою розвитку ООН (UNDP) захід під назвою «Інклюзивність та безбар'єрність в Україні: відданість, співпраця та міжнародна підтримка в умовах війни», що відбувся у липні 2024 року в Києві. Учасники заходу підкреслили важливість інклюзивності та безбар'єрності для відбудови України, наголосивши при цьому, що відновлення України вимагає забезпечення рівних можливостей для всіх і створення суспільства, в якому було б комфортно всім членам та кожен відчував би себе захищеним [7]. До розробки плану дій були залучені представники влади та громадянського суспільства. За словами Олени Зеленської, це не просто план дій, а план змін, який можна і необхідно реалізувати протягом наступних двох років, щоб зробити безбар'єрність новою соціальною нормою функціонування українського суспільства [1].

Загальновідомим є факт, що в Україні існує багато обмежень для різних

груп населення щодо безбар'єрного доступу до інфраструктури, транспорту, працевлаштування, освіти, публічної інформації та послуг. Власне тому так важливо запроваджувати політику безбар'єрності на національному рівні. Її метою є створення умов, за яких кожна людина, незалежно від її особливостей і відмінностей, мала б рівні можливості для реалізації своїх прав, побажань, запитів та особистісного потенціалу.

У сучасних умовах важливо розуміти, що безбар'єрність – це не лише створення доступного, фізичного середовища, а також зміна ставлення до людей з інвалідністю та особливими потребами, повага до їхніх прав і гідності, розуміння і сприймання їхніх потреб і прагнень. Тому для України особливо важливим є створення суспільства, де кожен був би впевненим, що його приймають, поважають і цінують, незалежно від його особливостей. Різноманітність і повага до кожної людини є ключовими аспектами безбар'єрного суспільства.

Вважаємо за доцільне відзначити що в Україні упродовж останніх років запроваджено різноманітні проекти, тренінги, курси, освітні програми задля обізнаності суспільства й упровадження ідеї безбар'єрності та інклюзивності.

Так, наприклад, з жовтня 2024 року ПриватБанк, який став активним учасником спільноти «Бізнес без бар'єрів», упровадив нову послугу, яка дозволяє клієнтам, що спілкуються жестовою мовою, отримувати консультації безпосередньо від фахівців банку за допомогою відеодзвінку у додатку Приват 24. При цьому важливо зазначити, що в Україні проживає приблизно 2,1 мільйона громадян з порушенням слуху, з яких приблизно 230 тисяч спілкуються жестовою мовою. Надання послуги сервісу відозв'язку та вивчення співробітниками банку української жестової мови є частиною реалізації стратегії безбар'єрності банку, що орієнтована на створення рівних можливостей для всіх громадян.

Компанія Нова пошта, яка також долучилася до спільноти «Бізнес без бар'єрів», відкрила своє перше повністю безбар'єрне відділення в Києві. Це відділення адаптоване для потреб осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, зокрема, для людей на колісних кріслах, з порушеннями зору, слуху та батьків з дитячими візочками. У відділенні встановлено тактильну плитку, безпорогові входи, звукові маяки, адаптовані меблі та зони для дітей. Цей проект переслідує ціль задати новий тренд безбар'єрності для бізнесу в Україні. Приємно констатувати, що у планах Нової пошти на найближчий рік – розширення рішень безбар'єрності в кожній фізичній точці сервісу [2].

Вартим уваги і схвалення стало відкриття у Львові, на базі центру соціальних послуг «Джерело», інклюзивного майданчика для дітей з інвалідністю, який профінансовано подружжям з США Тетяною та Едді Вейнами, засновниками організації «The Bridge of Life». На цьому майданчику є спеціальні гойдалки для дітей, які користуються кріслами колісними, мініфутбольне поле та зони для дітей з аутизмом. Майданчик включає дві зони: першу – для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та другу – для дітей з розладами аутистичного спектра. Окрім гойдалок та каруселей на майданчику функціонують сенсорні локації і звукові панелі, що

сприяють розвитку зорового та слухового сприйняття. Подружжя Вейн провело декілька місяців в Україні, спостерігаючи за потребами дітей і консультуючись з експертами, щоб створити цей простір максимально комфортним і пізнавально-розвивальним [5].

Мережа супермаркетів «Сільпо», як одна з найбільших мереж супермаркетів в Україні, також активно впроваджує інклюзивні рішення для створення безбар'єрного середовища у своїх магазинах. У 2024 році компанія запровадила нові ініціативи щодо упровадження безбар'єрності, зокрема, упроваджено спеціальну зону для людей з інвалідністю з безбар'єрними касами, тактильними маркерами, безпороговими входами та адаптованими полицями. Це полегшує пересування та здійснення покупок для осіб на кріслах колісних чи з порушенням зору. Також у магазинах працюють співробітники, які пройшли спеціальне навчання з наданням допомоги таким пацієнтам. На особливу увагу і схвалення заслуговує той факт, що в рамках інклюзивної стратегії «Сільпо» підтримує ініціативи з працевлаштування людей з інвалідністю, забезпечуючи їхню адаптацію до робочого середовища та надаючи їм можливість для кар'єрного розвитку. Це не лише сприяє інклюзії на рівні обслуговування, а й формує інклюзивне робоче середовище у компанії [4].

Важливим кроком у створенні інклюзивного середовища в нашій країні є розробка і видання «Довідника безбар'єрності», в якому подано рекомендації щодо створення доступного середовища для всіх категорій населення, які стикаються з бар'єрами у повсякденному житті. Довідник включає в себе поради щодо облаштування громадських просторів і будівель. У ньому значну вагу приділено безбар'єрним маршрутам, транспортним засобам і зручностям. У довіднику подано рекомендації для створення веб-сайтів і цифрових продуктів, доступних для всіх користувачів, включаючи осіб з порушеннями зору та слуху; подано інформацію про програми психологічної підтримки осіб з інвалідністю та їхніх родини описано інструменти та програмне забезпечення для забезпечення цифрової інклюзії. Довідник пропонує приклади ініціативи, що покращують взаємодію із соціумом; містить інформацію про законодавство та міжнародні норми, що регулюють питання доступності; подано матеріали для навчання фахівців, які працюють з особами з інвалідністю, зокрема в галузі охорони здоров'я та соціального захисту; «Довідник безбар'єрності» виконує функцію гіда з коректного спілкування, у якому зафіксовані норми безбар'єрної мови [3].

Вважаємо за доцільне зауважити, що колектив Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка докладає значних зусиль щодо формування інклюзивного простору в регіоні та створення сприятливих умов інклюзивного навчання для здобувачів освіти з ООП в ЗВО. В університеті успішно функціонує інклюзивно-ресурсний центр, який не тільки спрямовує свою діяльність на підтримку молодих людей з ООП в їх прагненні отримати доступ до якісної професійної освіти, але й займається підтримкою громадськості щодо реалізації концепції інклюзивної освіти через відкриті лекторії, численні тренінги з питань упровадження інклюзивної освіти, які мають можливість відвідувати здобувачі освіти різних освітніх

програм. Особливою популярністю користуються лекції: «Філософія інклюзії», «Діяльність громадських організацій у тренді інклюзії»; тренінги «Універсальний дизайн освітнього середовища», «Технології інклюзії соціокультурної сфери»; «Можливості інклюзивної бібліотеки». Важливою платформою актуалізації ідеї та пропаганди розроблених підходів формування інклюзивного простору та інклюзивної освіти є щорічні Всеукраїнські науково-практичні конференції, що проводяться за ініціативою центру.

Упровадженню ідеї соціальної інклюзії і формуванню інклюзивного простору в умовах війни сприяє Університет третього віку, який другий рік поспіль успішно функціонує при у ТНПУ імені В. Гнатюка і організовує свою діяльність за модифікованими британською і французькою моделями.

Висновки. В Україні інклюзивність, яка гарантує рівні можливості для всіх, незалежно від обмежень і особливостей, має стати ключовим принципом у процесі її повоєнного відновлення і відбудови. Аналіз опрацьованої нами літератури і досвіду функціонування країни в умовах воєнного часу свідчить про упровадження низки ініціатив, які сприяють формуванню інклюзивного простору, включаючи відкриття інклюзивних закладів, адаптацію інфраструктури та освітніх програм для підвищення обізнаності громадян країни про інклюзію. Важливим фактором у цій сфері стає співпраця між державою, бізнесом та громадянами. Важливою є роль суспільства у підтримці інклюзивних ініціатив та змін як щодо створення безбар'єрного середовища та забезпечення доступності до фізичного простору так і щодо інформації, освіти, медицини, економіки та соціокультурної сфери.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в пошуку й аналізі можливих ресурсів громадянського суспільства щодо практичної реалізації різноманітних форм і технологій формування інклюзивного простору в країні через інклюзивне урядування, інклюзивну економіку, інклюзивну доступність простору і послуг, інклюзивну освіту, культуру і медицину.

Список використаних джерел:

1. Безбар'єрність. Міністерство соціальної політики України. URL: [\(https://www.msp.gov.ua/content/bezbarernist.html#:~:text=%C2%AB%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%94%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%\)](https://www.msp.gov.ua/content/bezbarernist.html#:~:text=%C2%AB%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%94%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%81%) (дата звернення: 25.10.2024).
2. Безбар'єрність: громадська організація. URL: [\(https://bbu.org.ua/journal/\)](https://bbu.org.ua/journal/) (дата звернення: 24.10.2024).
3. Довідник безбар'єрності / упор. Т. Касьян. URL: [\(https://nads.gov.ua/news/dovidnik-bezbaryernosti#:~:text=%D0%\)](https://nads.gov.ua/news/dovidnik-bezbaryernosti#:~:text=%D0%) (дата звернення: 24.10.2024).
4. Понад 80% супермаркетів «Сільпо» є доступними для маломобільних людей. *Сільпо*. URL: [\(https://silpo.ua/press-center/press-releases/ponad-80-supermarketiv-silpo-ie-dostupnumy-dlya-malomobilnyx-lyudej?srsId=AfmBOoo57eXfqmSakcWsf09g-x3UQR3bLb4O8UpPiGUy_M27voqvWFTL\)](https://silpo.ua/press-center/press-releases/ponad-80-supermarketiv-silpo-ie-dostupnumy-dlya-malomobilnyx-lyudej?srsId=AfmBOoo57eXfqmSakcWsf09g-x3UQR3bLb4O8UpPiGUy_M27voqvWFTL) (дата звернення: 24.10.2024).

5. У Львові для дітей з інвалідністю створили перший в Україні парк розваг та відкриттів. *Zmina*. URL: <https://zmina.info/news/u-lvovi-dlya-ditej-z-invalidnistyu-stvoryly-pershyj-v-ukrayini-park-rozvag-ta-vidkryttiv/> (дата звернення: 24.10.2024).

6. Як створити та розбудувати внутрішню систему забезпечення якості освіти: електронний poradnik для директора закладу дошкільної освіти / Н. Омеляненко та ін. URL: <https://ezavdnz.expertus.com.ua/915403#:~:text=%> (дата звернення: 25.10.2024).

7. UNDP підтримала зустріч з питань інклюзивності та безбар'єрності в Україні в умовах війни. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/undp-pidtrymala-zustrich-z-pytan-inklyuzyvnosti-ta-bezbaryernosti-v-ukrayini-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 25.10.2024).

Поляков Є.А.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка І.А. Романова

У сучасному суспільстві, що характеризується швидким розвитком технологій, Міністерство соціальної політики України взяло курс на цифровізацію соціальних послуг. За таких умов, цифрова компетентність стає невід'ємною частиною професійної діяльності соціальних працівників. Для ефективного надання соціальних послуг, соціальні працівники мають володіти низкою цифрових інструментів, що дозволяють оптимізувати роботу, підвищити точність і швидкість обробки інформації, а також сприяти покращенню комунікації з клієнтами.

Аналіз наукової літератури свідчить, що останнім часом розробка проблеми цифрової грамотності соціальних працівників стає предметом соціальних досліджень. Зокрема, А. Каркач і Т. Семигіна досліджували цифрові компетентності соціальних працівників як передумову готовності до навчання літніх людей [2]; О. Власій, О. Дудка, Н. Іваночко розробляли формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до його професійного росту [1]. Освітній компонент «Цифрові технології» входить у програму підготовки здобувачів у закладах вищої освіти, які готують соціальних працівників і соціальних педагогів.

У майбутній професійній діяльності цифрова компетентність допомагає соціальним працівникам краще розуміти потреби клієнтів, оперативно отримувати інформацію та швидше реагувати на зміни у їхньому стані. Вона також сприяє професійному розвитку, допомагаючи працівникам освоювати

нові інструменти та методи роботи, покращуючи, таким чином, якість наданих послуг. Використання цифрових технологій також дозволяє знизити адміністративне навантаження та зосередитися на безпосередній роботі з клієнтами.

Серед основних цифрових інструментів, які використовує соціальний працівник у професійній діяльності можна виділити: 1) інформаційні системи управління кейсами (Case Management Systems), які дозволяють соціальним працівникам збирати, зберігати та аналізувати дані про клієнтів; сприяє ефективному плануванню та управлінню випадком, що дозволяє зосередити більше уваги на допомозі клієнтам; 2) програми для віддаленої роботи та комунікації (платформи Zoom, Microsoft Teams, Google Meet полегшують спілкування з клієнтами, коли немає можливості для очної зустрічі; можуть використовуватися відеоконференції для проведення консультацій, підтримки, що допомагає зберегти безперервність надання послуг); 3) CRM-системи (використовуються для відстеження взаємодій з клієнтами та управління даними про них; дозволяє соціальним працівникам ефективно спостерігати за історією кожного клієнта, полегшуючи аналіз і визначення найбільш оптимального шляху допомоги); 4) інструменти для аналізу даних (наприклад, Excel, SPSS): дозволяють соціальним працівникам аналізувати великі обсяги даних та отримувати корисну інформацію для прийняття рішень; 5) платформи для управління документацією (наприклад, Google Drive, Dropbox): допомагають організувати доступ до документації, дозволяючи працювати з документами спільно; 6) новітні інструменти візуалізації даних (інформаційна графіка, сервіси та інструменти для презентацій, інтелект-карти, QR-коди, тощо); 7) редактори блогів для взаємодії з клієнтами через соціальні мережі; 8) персональний веб-сайт як методичний інструмент в роботі соціального працівника, тощо.

Окрім цього забезпечення конфіденційності даних клієнтів при роботі з цифровими інструментами можна визначити, як провідний напрямок у формуванні цифрової компетентності майбутніх соціальних працівників.

Таким чином, для забезпечення якісної підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів - заклади вищої освіти мають підходити комплексно до формування їхньої цифрової компетентності шляхом: проведення навчальних занять з освоєння сучасних цифрових інструментів; забезпечення доступу до сучасних програм та технічного обладнання; співпраці з соціальними інституціями для забезпечення формування практичної здатності застосування цифрових ресурсів у сучасній соціальній роботі.

Список використаних джерел:

1. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту. *Освітологічний дискурс*, 2021. № 2 (33). С.185-204.

2. Semigina, T., & Karkach, A. (2021). Цифрові компетентності соціальних працівників як передумова готовності до навчання літніх людей. *Path of Science*, 7(5), 5008-5018. <https://doi.org/10.22178/pos.70-2>

Пономарьова О.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»*

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

АКТУАЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка І.О. Шеплякова

Зростаюча глобалізація та технологізація суспільства ставлять нові виклики для виховання дітей, зокрема естетичного. Адже саме естетичне виховання спрямоване на формування та розвиток у них здатності до глибокого сприйняття краси навколишнього світу та творчого самовираження. Особливо важливим це є в підлітковому віці, коли активно формується світогляд і ціннісна система особистості. На наш погляд, ефективне естетичне виховання (реалізоване в межах соціально-виховної роботи в закладах освіти) здатне забезпечити досягнення підлітками найвищого рівня розвитку емоційної зрілості. Що, своєю чергою, сприяє їхній успішній соціальній інтеграції та знижує ризик асоціальних проявів поведінки.

На основі проведеного аналізу наукових праць та досвіду практичної роботи О. Іонової, Т. Бородулькіної, О. Власової, В. Зоц, О. Рассказової, О. Мезенцевої, В. Халамендик встановлено, що ефективним підходом до естетичного виховання підлітків є заснована на антропософському вченні Рудольфа Штайнера *Вальдорфська педагогіка* (орієнтована на гармонійний розвиток індивіда через взаємодію з мистецтвом та природою). Особливість цього підходу полягає в поєднанні естетичного і морального виховання, що сприяє розвитку всебічної особистості. У закладах, де використовуються методи вальдорфської педагогіки, підлітки активно залучаються до художньої діяльності (малювання, рукоділля, ліплення, театральні вистави та ін.), що розвиває їхню естетичну свідомість, креативне мислення та здатність до емпатії. При цьому, як зазначає Т. Бородулькіна, «звертається увага на терапевтичне значення кожного заняття, терапевтичний вплив певних природних матеріалів на розвиток дитини» [1]. Окрім того, на думку О. Мезенцевої, слід також приділяти «увагу гармонізації педагогічних впливів на дитину» [3].

У визначеному контексті, на наш погляд, актуальності набуває проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до формування естетичної культури підлітків засобами вальдорфської педагогіки. Адже підтримуємо думку О. Гук про те, що саме «поняття естетичної культури вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості» [2]. При цьому *естетичну культуру особистості*, за О. Гук, розуміємо як «цілісність естетичної свідомості та естетичної діяльності, основою якої є емоційно-почуттєві переживання, враження, знання, що виявляються в різних формах естетичного

ставлення (відчуття, оцінювання тощо) і є проявом ціннісної позиції особистості» [2]. Ґрунтуючись на такому трактуванні феномену «естетична культура особистості», у контексті аналізованої нами проблематики *формування естетичної культури підлітка* визначено як процес забезпечення накопичення особистістю в ході спеціально організованої, цілеспрямованої соціально-виховної роботи системи естетичних знань, вироблення на їхній основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, що забезпечить її здатність до естетичного опанування навколишнього світу та готовність будувати своє життя за законами краси.

Для здійснення ефективної соціально-виховної роботи в цьому напрямі соціальні працівники, які працюватимуть з підлітками, повинні не тільки розуміти основоположні теоретико-методологічні засади вальдорфської педагогіки, але й бути готовими до практичного використання її засобів та прийомів у роботі з підлітками у закладах освіти. Серед іншого, це допоможе їм надавати ефективну підтримку дітям, які знаходяться в кризових ситуаціях, зокрема щодо сприяння гармонійному розвитку їхніх естетичних потреб. Отже, соціальні працівники з відповідними знаннями та навичками зможуть розробляти спеціальні програми для підтримки емоційного стану підлітків, інтегруючи мистецькі елементи та активності у свою роботу. Саме тому вважаємо, що важливою частиною підготовки майбутніх соціальних працівників є введення курсів з естетичного виховання, що охоплюють теоретичні основи та практичні методики вальдорфської педагогіки (наприклад, включення таких курсів до переліку дисциплін вільного вибору з циклу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників). Ці курси повинні передбачати проведення майстер-класів з мистецтва, практичних занять з рукоділля, ремесел, драматургії та художнього самовираження. Такий підхід надасть здобувачам можливість безпосередньо опанувати техніки, які вони зможуть використовувати в роботі для розвитку естетичних здібностей дітей, навичок соціальної адаптації тощо. Також слід залучати майбутніх соціальних працівників до практики в закладах освіти, де вони зможуть відпрацьовувати навички використання методів вальдорфської педагогіки в процесі соціально-виховної роботи з дітьми. Наприклад, проведення творчих занять (виготовлення виробів з глини, малювання, участь у театральних постановках), спрямованих на розвиток у підлітків уміння естетично сприймати світ і самовиражатися через творчість. Практика з учнями середньої школи дозволить майбутнім фахівцям відчутти особливості психоемоційного сприйняття мистецтва підлітками, а також зрозуміти, як належно адаптувати методи вальдорфської педагогіки для різних вікових категорій і психологічних потреб.

Отже, завдяки опануванню теоретико-методичних основ вальдорфської педагогіки соціальні працівники зможуть більш гнучко використовувати мистецькі форми у соціальному вихованні дітей. Це сприятиме створенню довірчих відносин та допоможе фахівцям краще розуміти і підтримувати підлітків у їхньому особистісному розвитку, зокрема й соціальному. Формування естетичної культури через вальдорфські методи допоможе в

емоційному становленні та самовираженні дитини, що сприятиме зниженню рівня конфліктності, підвищенню самооцінки і кращій соціальній адаптації.

Список використаних джерел:

1. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних викликів / заг. ред. В. Халамендик. Київ-Запоріжжя, 2015. 220 с.
2. Гук О. Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. URL: <http://surl.li/htjkum> (дата звернення: 30.10.2024).
3. Вальдорфська педагогіка в Україні: погляд на сьогодні / за ред. О. Власової та ін. Київ, 2014 108 с.

Потіхенська О.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

докторка педагогічних наук, професорка,

професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ МОЛОДІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальна підтримка життєздатності суспільства, його соціальної стабільності та розвитку на рівні територіальних громад стають пріоритетними завданнями для всіх соціальних інституцій в умовах війни. Особливо актуальною є проблема формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності серед молоді, яка виступає рушійною силою змін і інновацій у своїх громадах. У даному контексті важливо розробити ефективні технології соціально-педагогічної діяльності, які б забезпечували навчання та підтримку молодих людей у розвитку підприємницьких навичок, адаптації до нових викликів і формуванні активної громадянської позиції.

Аналіз розвитку соціального підприємництва в Україні з моменту набуття нею незалежності у 1991 році засвідчив, що з кожним роком українське суспільство наполегливо створювало підприємства, у статутах яких соціальна складова була основною метою створення і діяльності. Саме з 2004 року словосполучення «соціальне підприємництво» набуває поширення після проведення серії тренінгів з експертами США щодо створення соціальних підприємств громадськими організаціями. За період з 2004 по 2007 роки

програмою UCAN було підтримано грантами 28 проєктів створення соціальних підприємств на території України [4, с. 54]. Як зазначають дослідники, «дуже потужним для розвитку соціального підприємництва в Україні став 2013 рік», коли було: створено Каталог соціальних підприємств України 2013 року; проведено I Всеукраїнський Форум соціальних підприємців; запущено портал «Соціальне підприємництво в Україні» інформаційний майданчик виключно про соціальне підприємництво[3].

Зазначимо, що соціальні підприємства відіграють важливу роль у підвищенні резильєнтності в громаді, адже їх діяльність спрямована не тільки на економічні прибутки, а й на створення соціальної цінності, яка особливо позитивно впливає на молодіжне середовище в громаді. Ми поділяємо ідею А. Свинчук та А. Корнецького про те, що «соціальна цінність — це певна користь для суспільства, яка створюється бізнесом через підприємницьку активність, яка має бути головною метою функціонування соціального підприємства, де інструментом створення соціальної цінності виступає продукт чи послуга»[4, с. 108]. Враховуючи вищезазначене, розглядаємо ідею організації соціально-педагогічної діяльності з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності серед молоді у територіальній громаді, як послугу, яка вирішує не тільки соціальні проблеми, але й формує більш стійке, адаптивне і активне молоде покоління, готове до викликів сучасності. На наш погляд, розвиток підприємницьких навичок у молоді та залучення їх до активної участі у соціальному підприємстві допомагає розвивати критичне мислення, креативність і комунікативні навички, що є важливими для адаптації до змін у житті в умовах війни. Залучення молоді до соціально важливих ініціатив формує в них відчуття причетності та відповідальності, що сприятимуть розвитку їхньої самовпевненості та стійкості перед викликами. Також організація соціальних підприємств, до яких залучено молодь на рівні громади дозволяє створити нові робочі місця, що не лише підвищує рівень зайнятості, але й дає змогу молодим людям здобувати професійні навички та досвід. Соціальні підприємства формують у молоді усвідомлення необхідності долучення до вирішення соціальних проблем, що сприяє зміцненню потенціалу резильєнтності громади особливо в умовах воєнного стану.

Ashoka є піонером у сфері соціального підприємництва, виявляючи та підтримуючи провідні соціальні підприємства світу з 1980 року. Стипендіати Ashoka - це соціальні підприємці, які безпосередньо впливають на життя мільйонів людей по всьому світу. Вони надають приклади, ідеї та ідеї, які можуть слугувати дорожньою картою в новому світі «кожен творить зміни». Згідно з результатами досліджень Ashoka Fellows у 2021 році, що є одним із найбільших досліджень соціальних підприємців: 63% стипендіатів - змінили або вплинули на політику уряду; 82% соціальних підприємців - відтворили свої інновації в інших регіонах; 89% стипендіатів - призначають молодь; 88% соціальних підприємців Ashoka - заохочують людей думати інакше; 95% стипендіатів Ashoka - створюють можливості для працевлаштування. Інноваційний підхід цієї організації дозволив розвинути найбільшу мережу

провідних соціальних підприємців у світі. Досвідчені фахівці постійно демонструють мудрість і професіоналізм провідних соціальних підприємців із глобальною аудиторією та є зразком для наслідування у світі швидких змін [5].

Аналіз наукових досліджень з проблеми пошуку ефективних шляхів організації соціально-педагогічної діяльності на рівні громади дозволив визначити цікавий і корисний досвід створення на базі Львівської бібліотеки медіатеки, що фактично стала відкритим простором, місцем інформаційного, культурного та комунікативного розвитку мешканців громади [2,с.24]. Це місце, де можуть проводити свій вільний час всі охочі за книжкою, комп'ютером чи власним планшетом, а також брати активну участь у розвитку цього простору, пропонуючи власні ініціативи, заходи чи виставки. Ми поділяємо думку науковців, що цей безпечний майданчик виконує також функцію платформи для освітніх і громадських ініціатив інформаційного характеру (лекцій, дискусій, презентацій, зустрічей тощо). Дослідники зазначають, що «медіатека має соціальну місію, а її головна особливість – це мультифункціональність» [1, с.41]. На базі медіатеки проводяться дискусійні клуби, кінопокази, літературні вечори, засідають мовні клуби, що є місцем для підвищення згуртованості громади та якісного відпочинку і дозвілля.

Ще однією цікавою ініціативою, що реалізовано на рівні територіальних громад фондом «Ліга успіху» є «Розвиток громадської активності серед підлітків та молоді Запорізької області». Суть програми полягає у проведенні різноспрямованої роботи з молоддю, що спрямована на її долучення до громадського життя з метою запобігання бажанню виїхати зі своїх громад у пошуках можливостей для виявлення власної активності. Метою організаторів проекту було озброєння молодіжних лідерів досвідом роботи з молоддю, завдяки чому вони ініціювали втілення в життя власних активностей на рівні громади. Результати проекту принесли соціальну користь для громади. Завдяки участі у проекті відбулися заходи за участі понад 100 осіб. Були розроблені плани заходів з активізації молодіжного громадського руху, а також тренінги для працівників місцевого самоврядування для підвищення знання та навичок у цій сфері [2, с.34-36].

На основі узагальнення вищезазначених ідей науковців та практиків нами виокремлено наступний зміст соціально-педагогічної діяльності з формування навичок соціального підприємництва для розвитку потенціалу резильєнтності молоді громади в умовах воєнного стану: 1) діяльність з формування навичок соціального підприємництва та створення проектів, які допомагають розвивати громаду та підвищувати стійкість її мешканців; 2) діяльність з організація культурних заходів для підвищення морального духу та згуртування громади; 3) діяльність зі сприяння надання інформації про доступні ресурси про допомогу та підтримку в умовах війни; 4) діяльність, що спрямовано на зміцнення внутрішньої стійкості молоді, підвищення їхньої здатності адаптуватися до умов воєнного стану та активне залучення в розвиток громад.

Отже, соціальне підприємництво не лише забезпечує молодь практичними навичками, але й формує у неї відповідальність, лідерство та здатність до інновацій, що є важливими для особистісного та професійного

розвитку молодих мешканців громади. Соціально-підприємницька діяльність вчить молодь основам фінансового планування, інвестування та відповідальності за особисте майбутнє. Соціальні підприємства сприяють створенню мережі однодумців, де молодь може обмінюватися досвідом та зміцнювати згуртованість. Співпраця з підприємцями, які можуть ділитися досвідом та знаннями, допомагаючи молоді реалізовувати власні ідеї є головними принципами у розвитку можливості молоді працювати над реальними проєктами, розвиваючи практичні навички у повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. / наук. ред. М. Л. Ростока ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2023. Вип. 18. 120 с.
2. Добко І., Степанець Ю. Освіта дорослих: збірник кращих практик. 2021. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UA-UNDP-adults-education.pdf> (дата звернення 16.10.2024).
3. Соціальне підприємництво в Україні. URL: <https://socialbusiness.in.ua/> (дата звернення 16.10.2024).
4. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с
5. How Ashoka Fellows Accelerate an Everyone a Changemaker™ World. *Ashoka in the United States*. URL: <https://www.ashoka.org/en-us/unlonely-planet-2022> (access date: 16.10.2024).

Приходько А.І.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГРОМАД ПІСЛЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка І.А. Романова

Анотація. У статті проводиться аналіз ролі соціальної роботи у відновленні та розвитку громад, зокрема у забезпеченні психосоціальної підтримки, координації гуманітарної діяльності, відновленні соціальної інфраструктури та формуванні стійких громад. Визначаються основні виклики у відновленні та розвитку громад, потенціал для розвитку соціальної роботи як важливої частини процесу відновлення. Узагальнено, що для досягнення стійких результатів соціальні працівники повинні враховувати специфіку місцевих потреб, розробляти комплексні програми відновлення та активно співпрацювати з місцевими і міжнародними організаціями.

Ключові слова: відновлення, розвиток громад, соціальна робота, інструменти.

Prykhodko Alina. Recovery and development of communities after armed conflict: the role of social work

Abstract. The article analyses the role of social work in the recovery and development of communities, in particular in providing psychosocial support, coordinating humanitarian activities, restoring social infrastructure and forming sustainable communities. The main challenges in the recovery and development of communities, the potential for the development of social work as an important part of the recovery process are identified. It is generalised that in order to achieve sustainable results, social workers should take into account the specifics of local needs, develop comprehensive recovery programmes and actively cooperate with local and international organisations.

Keywords: *recovery, community development, social work, tools.*

Постановка проблеми Збройна агресія Російської Федерації проти України, що почалася у лютому 2022 року, спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, завдавши величезних втрат у життях, інфраструктурі та економічних ресурсах країни. Нещодавно опублікований набір даних MSNA за 2023 рік та бюлетень MSNA7 від гуманітарної ініціативи REACH свідчать про те, 39% домогосподарств в Україні стикаються з екстремальними мультисекторальними потребами, а на сході країни цей показник досягає 57%. Гуманітарні й соціальні організації відзначають, що важливою формою допомоги є не тільки матеріальна підтримка, але й тренінги для місцевих служб, що сприяє посиленню їхніх спроможностей.

Масштабні міграційні процеси, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також зруйнована соціальна інфраструктура створили нові виклики для соціальної роботи.

У сучасних дослідженнях проблему відновлення України науковці розглядають з різних позицій: економічний аспект (І. Запатріна, А. Шатковська [1], Я. Пухальська [3]), напрями соціальної роботи (О. Кравченко [2]), реабілітаційні процеси (І. Шапошникова [6]), інфраструктурна відбудова (О. Сич, Н. Ситник, А. Стасишин, В. Круглякова [4]), комплексні програми (А. Ткачук, Ю. Третяк [5]) та інші.

Метою статті є аналіз ролі соціальної роботи у відновленні та розвитку громад, зокрема у забезпеченні психосоціальної підтримки, координації гуманітарної діяльності, відновленні соціальної інфраструктури та формуванні стійких громад.

Виклад основного матеріалу. Соціальні й економічні наслідки війни стали критичним викликом для України, особливо для регіонів, що зазнали обстрілів або перебували під окупацією. Зруйнована інфраструктура, включно з медичними закладами, школами, комунальними службами та житлом, значно ускладнює умови для проживання. Особливу увагу привертає необхідність

відновлення соціальної згуртованості, оскільки, за даними REACH, близько 60–80% населення України залучені до волонтерської діяльності, а кількість національних неурядових організацій (НУО) зросла з 150 до 450 з початку конфлікту. Проте зростання кількості НУО, що діють у постраждалих громадах, також створює ризик дублювання зусиль і проблеми з координацією, що може призвести до неефективного використання ресурсів.

Багатосекторальна оцінка потреб (MSNA) є важливим інструментом, що дозволяє визначити відмінності у гуманітарних потребах різних груп населення, враховуючи специфіку окремих регіонів. MSNA забезпечує соціальних працівників даними, необхідними для глибшого розуміння гуманітарних та соціальних потреб громад. На основі цієї оцінки розробляються комплексні програми з відновлення інфраструктури, реабілітації населення, а також підвищення соціальної згуртованості.

Згідно з результатами останнього бюлетеня MSNA7, що охоплює дані 2023 року, основною проблемою для 39% українських домогосподарств залишається забезпечення базових потреб, таких як безпека, житло та доступ до медичних послуг. На сході країни, де потреба в гуманітарній підтримці сягає 57%, соціальні працівники повинні орієнтуватись на заходи, які підвищують безпеку цивільного населення та зміцнюють соціальні зв'язки.

Збройний конфлікт в Україні створив серйозні гуманітарні виклики, які потребують комплексного підходу в соціальній роботі для відновлення та підтримки громад. В умовах масштабної внутрішньої міграції, зруйнованої інфраструктури та зростаючої кількості людей, які потребують допомоги, соціальні працівники стикаються з низкою серйозних викликів, що водночас розкриває нові перспективи для розвитку соціальної сфери. Основними викликами у відновленні та розвитку громад можна назвати наступні.

1. Нестача ресурсів та інфраструктурна нестабільність.

Руйнування соціальної, медичної та освітньої інфраструктури, особливо в регіонах, наближених до зон активних бойових дій, обмежує доступ до базових послуг. Соціальні працівники зіштовхуються з труднощами у наданні допомоги постраждалим через брак інфраструктури та ресурсів. Для подолання цієї проблеми необхідно розробляти гнучкі моделі допомоги, орієнтовані на використання мобільних ресурсів і підтримку дистанційних послуг у разі потреби.

2. Внутрішня міграція та проблема інтеграції ВПО.

Через значний вплив внутрішньо переміщених осіб (ВПО) приймаючі громади зіштовхуються з проблемами інтеграції, що часто призводить до соціальної напруженості. Соціальна робота тут має орієнтуватись на заходи, спрямовані на посилення соціальної згуртованості та подолання упереджень. Соціальні працівники повинні активно сприяти культурній і соціальній інтеграції ВПО, організовуючи освітні заходи, тренінги та волонтерські програми, які будують порозуміння між різними групами населення.

3. Координація між організаціями та уникнення дублювання зусиль.

Із збільшенням кількості національних і міжнародних організацій, що займаються гуманітарною допомогою, координація їх діяльності стає

надзвичайно важливою. Недостатня координація може призвести до дублювання зусиль і неефективного використання ресурсів. Соціальні працівники, що діють у ролі координаторів між НУО та державними установами, можуть допомогти уникнути цих труднощів, узгоджуючи заходи між різними учасниками. Зокрема, важливим завданням є створення єдиної платформи або системи обміну даними для підвищення ефективності співпраці.

4. Психосоціальна підтримка постраждалих.

Проблеми ментального здоров'я є одним із найбільших викликів, з якими стикаються соціальні працівники. Багато людей, зокрема діти, люди похилого віку та особи з інвалідністю, постраждали від травмуючих подій, що супроводжуються стресом та психологічними розладами. Соціальні працівники, які спеціалізуються на психосоціальній підтримці, потребують додаткових тренінгів та ресурсів для роботи з постраждалими. Підвищення компетенцій у сфері кризового консультування та організація програм психологічної реабілітації є необхідними для надання ефективної допомоги.

5. Розвиток місцевого лідерства та підтримка громадських ініціатив.

З огляду на обмеженість центральної підтримки у певних регіонах, особливо в постраждалих громадах, важливого значення набуває розвиток місцевого лідерства. Соціальні працівники повинні сприяти залученню представників місцевих громад до планування та реалізації програм відновлення, розвиваючи в них навички ефективного керівництва та управління проектами. Важливо забезпечити підтримку громадських ініціатив, що дозволить краще адаптувати надані послуги до специфічних потреб регіону.

6. Забезпечення сталого фінансування соціальних програм.

Фінансування залишається одним із ключових викликів у процесі відновлення громад, оскільки гуманітарні кризи вимагають значних фінансових вкладень. Соціальні працівники повинні сприяти створенню довгострокових програм, які дозволять отримувати стабільне фінансування від державних та міжнародних організацій. Важливою перспективою є залучення коштів через партнерство з міжнародними донорами та організаціями, що забезпечить стійкість програм підтримки.

Незважаючи на численні виклики, існує значний потенціал для розвитку соціальної роботи як важливої частини процесу відновлення:

1. Розширення програм професійної підготовки: сучасні виклики соціальної роботи в Україні підкреслюють необхідність розширення навчальних програм для соціальних працівників, що спеціалізуються на роботі в кризових умовах. Це включає тренінги з кризового консультування, надання психосоціальної підтримки, а також роботи з ВПО та постраждалими громадами.

2. Поглиблення співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями: Соціальна робота в Україні отримує значну підтримку від міжнародних організацій, які надають гранти на реалізацію ініціатив з відновлення. Важливим завданням є продовження такої співпраці для залучення іноземних ресурсів та впровадження інноваційних підходів до соціальної підтримки.

3. Розвиток технологічних рішень: залучення сучасних технологій може підвищити ефективність соціальних послуг, надаючи можливість дистанційної підтримки та онлайн-консультацій для віддалених або небезпечних регіонів. Важливо розвивати цифрові платформи для надання послуг, збору даних і моніторингу потреб громад, що сприятиме оперативному реагуванню на виклики.

4. Стимулювання громадських ініціатив та волонтерства: Українське суспільство демонструє значну активність у волонтерському русі, і соціальна робота може сприяти розвитку цього руху шляхом навчання волонтерів і залучення їх до програм підтримки. Це створює умови для формування більш стійких і згуртованих громад.

5. Посилення нормативно-правової бази соціальної роботи: війна продемонструвала необхідність оновлення нормативно-правових актів, що регулюють соціальну роботу в Україні, з метою адаптації їх до умов конфлікту та післявоєнного відновлення. Розробка нових стандартів роботи в умовах гуманітарної кризи може значно підвищити якість надання послуг та забезпечити більш ефективну допомогу населенню.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціальна робота в Україні стикається з унікальними викликами, що потребують гнучких та адаптивних підходів, які відповідають умовам кризи. Проте ці виклики також створюють можливості для розвитку соціальної сфери та підвищення її ролі у відновленні та зміцненні громад. Соціальні працівники є невід'ємною частиною цього процесу, забезпечуючи підтримку та розвиток громадам, що мають особливі потреби в умовах конфлікту.

Підтримка населення, що постраждало від війни, включає різноманітні напрямки роботи – від забезпечення психологічної підтримки та надання гуманітарних послуг до участі в координації між громадами та міжнародними партнерами. Для досягнення стійких результатів соціальні працівники повинні враховувати специфіку місцевих потреб, розробляти комплексні програми відновлення та активно співпрацювати з місцевими і міжнародними організаціями.

Основні рекомендації для покращення роботи соціальних працівників включають: покращення координації між гуманітарними організаціями та урядом для уникнення дублювання роботи та більш ефективного використання ресурсів; розширення тренінгових програм для соціальних працівників, орієнтованих на нові підходи у сфері психосоціальної підтримки; інтеграція локальних ініціатив у загальнодержавну стратегію відновлення для створення єдиної системи підтримки постраждалого населення.

Ці рекомендації допоможуть сприяти не тільки економічному відновленню, а й створенню стійких і згуртованих громад, здатних до розвитку навіть у складних умовах післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. Запатріна І.В., Шатковська А.О. Досвід післявоєнного відновлення міст світу: уроки для України. К., 2023. 85 с. URL: <https://era-ukraine.org.ua/wp->

content/uploads/2023/06/Doslidzhennia_Dosvid-pisliavoiennoho-vidnovlennia-mist.pdf

2. Кравченко О. Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. 2022. № 42(1). С.63-70. DOI: 10.5604/01.3001.0015.8922

3. Пухальська Я. Відновлення та регіональний розвиток України після війни з Росією. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 7 (265). С.88-98. DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-265-88-98

4. Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України : навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 312 с.

5. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Інститут громадянського суспільства*. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>

6. Шапошникова, І. В. (2024). Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління, (12). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>

Пштур О.Я.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Смерчак Л.І.

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАНЬ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

З початком гібридної війни російської федерації на території України у 2014 році, повномасштабного вторгнення 22 лютого 2024 року, постійні щоденні атаки та бомбардування мирних територій нашої країни призвели до критичного посилення та загострення соціальних проблем у державі. За таких умов не лише діти є найуразливішою категорією населення, але і доросле населення потерпає від усіх жахів військового вторгнення. Люди втрачають житло, роботу, а відтак – впевненість у завтрашньому дні.

Особливості соціальної роботи з особами, які опинились та перебувають у складних життєвих обставинах в Україні висвітлюють такі сучасні вітчизняні дослідники: Авчухова А. М., Бойко М. Д., Віцукаєва К.М., Іванова І.Б., Кияниця З. П., Лупина О. М., Лютий В., Марчук В. М., Мокрицька Н.П., Слосанська Г.І., Тюття Л.Т., Утвенко В. В., Щербань С., Ярошенко О. М. та інші.

Згідно з Постановою Кабінету міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» до осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, належать особи, які не можуть самостійно подолати негативний вплив обставин, зумовлених такими чинниками: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі пов'язані із вживанням психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; домашнє насильство; насильство за ознакою статі; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією тощо [1]. Особливо небезпечним є поєднання соціальних проблем та таких поведінкових проявів батьків як зловживання алкоголем, наркотиками, психоемоційні зриви, депресія, конфліктні стосунки між подружжям тощо; негативне родинне та соціальне середовище.

На даний час саме бойові дії, терористичні акти, ескалація військових дій безупинно спричиняють нові хвилі переміщення населення в межах України або за її кордони. За даними МОМ станом на серпень 2024 року, кількість ВПО в Україні становить 3,67 млн осіб, а 4,39 млн людей вже повернулися до своїх домівок. Попри те, що у період із квітня по вересень нинішнього року кількість ВПО зросла на 120 тисяч, загалом ситуація залишилася стабільною в річному вимірі [2]. Окрім цього, невпинно зростає кількість осіб з погіршенням стану здоров'я, фізичними травмами, поведінковими розладами у дітей, зростає кількість розлучень, множаться соціальні втрати, прогресує насильство тощо. А отже, все більше громадян України потребують соціального супроводу [2].

Соціальний супровід – це комплексна соціальна послуга для особи або сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах (СЖО). Щоб їх подолати або мінімізувати негативний вплив, у межах послуги проведуть оцінку потреб, на основі якої визначать шляхи вирішення основних проблем [3].

Метою впровадження соціального супроводу є створення всіх можливих умов для виходу особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вона не в змозі подолати самостійно, мінімізація наслідків складних життєвих обставин, формування здатності самостійно долати складні життєві обставини, збереження та підвищення соціального статусу [3].

Важливими завданнями супроводу є:

- підтримка та консультування – професійна допомога та консультування з питань, що стосуються здоров'я, освіти, психологічного стану, соціальної інтеграції тощо;

- координація послуг – планування, організація, керування, оцінювання на всіх його етапах, контроль за процесом надання різних видів допомоги та послуг, спрямованих на досягнення конкретних цілей;

- відновлення та залучення особистих ресурсів особи – сприяння віднаходження та розвитку особистих навичок, здібностей та компетенцій та інших індивідуальних внутрішніх ресурсів, необхідних для самостійної діяльності у колективі чи суспільстві;

- надання юридичних консультацій та захист інтересів – захист прав, свобод, інтересів осіб за необхідності;

- емоційна підтримка – психологічна підтримка та допомога у вирішенні емоційних проблем, стресових ситуацій та подолання їх наслідків;

- сприяння соціальній інтеграції – ресоціалізація, допомога у відновленні минулих соціальних зв'язків та утворення нових взаємовідносин, підтримка розвитку включеності особи у соціальне життя колективу.

У часі, за тривалістю, супровід може бути тимчасовим або ж тривалим, в залежності до потреб чи ситуацій, з якими стикається кожна конкретна людина. Ще однією важливою ознакою супроводу є індивідуальний підхід до кожної особи з адаптацію надаваних послуг до її реальних потреб та запитів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». [URL] : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

2. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. [URL] : https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf

3. Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>

Рагозіна Т.Є.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАЛІАТИВНОГО ДОГЛЯДУ ЗА ЛЮДЬМИ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розкриті практичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі паліативного догляду за людьми літнього віку в умовах війни, визначено складники професійної підготовки до

відповідного виду діяльності, а також особистісно-професійні характеристики фахівця для успішного здійснення професійної діяльності, наведено комплекс засобів їхньої професійної підготовки та результати його експериментального впровадження в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, літній вік, паліативний догляд, війна, воєнний стан.

Ragozina T.E., Kostina V.V. Practical aspects of training future social workers for palliative care of elderly people in the state of war

Annotation. The article reveals the practical aspects of the professional training of future specialists in the social field of palliative care for the elderly in war conditions, defines the components of professional training for the relevant type of activity, as well as the personal and professional characteristics of a specialist for the successful implementation of professional activity, provides a set of tools for their professional training and the results of its experimental implementation in the conditions of a higher education institution.

Key words: professional training, future social workers, old age, palliative care, state of war.

Постановка проблеми. Знаходження України вже третій рік поспіль у стані повномасштабної війни значно вплинуло на показники здоров'я населення взагалі та збільшення кількості паліативних хворих зокрема. Останні офіційні дані стосовно кількості паліативних хворих збиралися у 2016 році та публікувались в Українському центрі суспільних даних: «Загальна потреба у паліативній допомозі в Україні за 2016 рік становить 598,5 тисяч осіб відповідно до даних Держстату та Медстату, з яких 343,5 тисяч дорослих (985 осіб на 100 тисяч дорослого населення) та 255 тисяч дітей (3348 дітей на 100 тисяч дитячого населення – віком до 17 років включно)[6]. Відсутність сучасної інформації значно ускладнює точний аналіз наявної проблеми, але з урахуванням ковідного періоду та з початком повномасштабного вторгнення ця цифра значно зросла, що потребує якісної підготовки фахівців соціальної галузі до її вирішення.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз досліджень з питань теорії і практики підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до паліативного догляду за людьми літнього віку засвідчив, що окремі ідеї щодо покращення якості підготовки вже запропоновано дослідниками: М. Житинською запропоновано необхідність розробки та введення в межах професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова навчальної дисципліни «Паліативний та хоспісний догляд невиліковно хворих» [2, с.119]. Ю. Резуненко, О. Ковальова, Н. Сафаргаліна-Корнілова пропонують для формування ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації медичних та соціальних працівників з питань паліативної допомоги «впроваджувати для здобувачів відповідний навчальний курсу, здійснювати підвищення кваліфікації медичних та

соціальних працівників, які надають паліативну допомогу, а також створити спеціальний державний науково-методичний центр паліативної допомоги для формування методичної бази, навчання медичних та соціальних працівників, проведення наукових досліджень, здійснення моніторингу та контролю за якістю надання паліативної допомоги, а також для ліцензування та акредитації закладів, які надають паліативну допомогу» [5, с. 59]. Аналіз та систематизація ідей вищезазначених досліджень дозволили стверджувати, що проблема підготовки майбутніх фахівців до надання соціально-реабілітаційної та паліативної допомоги людям літнього віку та особам з інвалідністю в умовах воєнного стану не є вивченою в повній мірі та потребує додаткового дослідження.

Метою роботи є визначення змісту та особливостей практичної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до надання послуг паліативного догляду в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури та практики надання паліативної допомоги дозволили визначити, що наразі існує декілька важливих проблем підготовки майбутніх соціальних працівників до паліативного догляду: скорочення інституцій, які займаються підготовкою майбутніх спеціалістів; онлайн навчання, яке впливає на якість підготовки; масовий відтік за кордон майбутніх спеціалістів, - що є додатковими негативними чинниками у якісному вирішенні проблем паліативних хворих та зумовлює необхідність покращення якості практичної професійної підготовки майбутніх фахівців, як важливої умови забезпечення якісного надання паліативного догляду у майбутньому.

Узагальнення та систематизація ідей дослідників [3,8] з проблем підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі засвідчив, що для успішного надання соціальних послуг у сфері соціальної допомоги в сучасних умовах фахівці мають бути глибоко обізнані в суті проблем клієнтів, розумітися на питаннях партнерської взаємодії та роботи в напрямі наснаження та підтримки, а також виявляти соціальну активність та стресостійкість. З огляду на те, що паліативна допомога – це допомога, яка надається термінальним (інкурабельним) пацієнтам[3], що мають обмежений прогноз життя та їхнім сім'ям у подоланні важкої життєвої ситуації, то вкрай важливим стає саме розвиток вищезазначених рис та характеристик.

Дослідники доводять, що людина, яка має невиліковне захворювання має особливі фізичні, психологічні та соціальні потреби: потреба мати надію; потреба отримувати догляд від тих, хто має надію; потреба висловлювати почуття та емоції з приводу смерті у власний спосіб; потреба брати участь у рішеннях щодо її догляду та інші [7].

Спираючись на зміст Празької хартії «Отримання паліативної допомоги – право людини» - паліативна допомога має основні обов'язкові складові: медичну, психологічну, соціальну і духовну[1]. З огляду на це, для того, щоб надавати таку допомогу якісно потрібно використовувати мультидисциплінарний підхід, який передбачає долучення до надання послуг мультидисциплінарної команди фахівців (медичних працівників, соціальних

працівників, психологів та рідних хворого).

Комплексу послуг, що надаються паліативним хворим в Україні, отримав назву «соціальна послуга паліативного догляду», що передбачає: допомогу в самообслуговуванні невиліковним хворим; спостереження за станом їхнього здоров'я; сприяння наданню медичних послуг; допомога в забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; навчання членів сім'ї догляду; представництво інтересів; психологічна підтримка особи та членів її сім'ї; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; організація та підтримка груп самопомоги.

Надавачами таких послуг, згідно з Порядком взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковним хворим, є територіальні центри соціального обслуговування населення [5]. Також таким видом діяльності займаються недержавні організації. В Україні послуга паліативного догляду є новою. Державою приділяється більша увага медичному компоненту. А соціальній складовій навчаються вже в більш практичному досвіді соціальних працівників.

Допомога у паліативній сфері специфічна, тому що особистісно-професійні якості та характеристики соціального працівника мають велике значення. Головними з них є: вміння відмежовувати особисті переживання від професійних обов'язків; розвинені співчуття, розуміння, терпіння та оптимізм; вміння справлятися зі стресом, щоб запобігти професійному вигорянню.

Аналіз вітчизняних освітніх програм підготовки фахівців соціальної галузі у вищих закладах освіти засвідчив недостатню увагу до вивчення особливостей надання паліативної допомоги, що зумовило необхідність розробки відповідного навчально-методичного забезпечення та приділення додаткової уваги належній організації навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» до відповідного напрямку їхньої майбутньої професійної діяльності. Під час розробки навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до паліативного догляду нами акцентовано увагу на таких аспектах: доповнення навчальних програм відповідними питаннями, приділення уваги формуванню психологічної налаштованості майбутніх соціальних працівників на роботу у напрямі паліативного догляду.

Метою нашої роботи було – підготувати професійно-орієнтованих фахівців для надання якісної допомоги паліативним хворим. Проведене на початку нашого експериментального втручання діагностичне дослідження початкового рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників першого (бакалаврського) рівня вищої освіти першого і третього курсів спеціальності «Соціальна робота» засвідчило низькі рівні теоретичної, мотиваційної та практичної готовності до роботи в цьому напрямі, проте як певний інтерес до цього напрямку діяльності був присутній, що дозволило підтвердити актуальність проблеми підготовки майбутніх фахівців до цього напрямку роботи. За результатами контрольного етапу дослідження, що був проведений після формувальної частини експерименту, можемо зробити такі

висновки:

Здобувачі освіти експериментальної групи отримали таку динаміку результатів: 100% респондентів за результатами тестування, покращили свої знання та виразили зацікавленість цією діяльністю; 100% зацікавлені в отриманні додаткового професійного досвіду в майбутньому; 60% мають особистий досвід надання паліативної допомоги; 40% психологічно готові приймати участь у паліативній допомозі при певних обставинах; 50% бажають отримати практичний досвід.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами досліджень, майбутнім соціальним працівникам в напрямку паліативної допомоги потрібно більш поглиблено вивчати цей напрям, готуватися психологічно та набувати додаткові практичні навички. З цією метою перспективними напрямками удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі за освітньою програмою «Соціальна педагогіка» вважаємо доцільним введення додаткових тем до дисциплін професійного циклу в частині (навчальних або Виробничих практик), а також, можливо, додаткової дисципліни вільного вибору з метою опанування відповідного виду професійної діяльності на рівні міжнародних стандартів та набуття досвіду, що поширюють міжнародні організації.

Список використаних джерел:

1. ЄАПД. Празька хартія «Отримання паліативної допомоги – право людини». ЄАПД, 2013 URL: <http://eapcspeaksrussian.eu.aspx> (дата звернення: 20.10.24).
2. Житинська М.О. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення паліативного догляду осіб літнього віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2019. № 26. С. 117-121.
3. Кабусь Н.Д. Костіна В.В. Розвиток резилієнтності та соціальної відповідальності майбутніх фахівців соціальної галузі в умовах здоров'язбережувального освітнього простору. *Здоров'язбережувальна складова освіти: навчально-методичний посібник*. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2024. 128 с.
4. Пічі В.М., Гайдук Н.М., Клос Л.Є., Бік О.Я. Все про соціальну роботу: навч. енциклопед. словник-довідник / За науковою редакцією д.с.н., проф. В.М. Пічі. Львів : «Новий Світ 2000», 2013. 616 с.
5. Резуненко Ю. К., Ковальова О. М., Сафаргаліна-Корнілова Н. А. Проблеми підготовки фахівців з паліативної та хоспісної медицини в вищих медичних навчальних закладах. *Паліативна допомога в Україні: складові та шляхи розвитку*. Матер. науково-практ. конф. (18 – 19 вересня 2014 р., м. Харків) / За ред. д. м. н. В. М. Князевича, член-кор. НАМН України, проф. Ю. І. Губського, доц. А. В. Царенка. Київ. 2014. С.57-59.
6. Скільки людей в Україні потребують паліативної допомоги? *Український центр суспільних даних*. URL: <https://socialdata.org.ua/skilki-lyudey-v-ukraini-potrebuyut-pa/> (дата звернення: 20.10.24).

7. Kessler David The Needs of the Dying: A Guide for Bringing Hope, Comfort, and Love to Life's Final Chapter. Harper Collins: New York, N.Y. 2007, 256 p.

8. Kostina, V., Rahozina, T., & Smerechak, L. (2024). Palliative Care in the Conditions of New Social Challenges: Problems and Prospects. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*, 11, 1, 51-61. <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.6>

Романов О.Г.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ПРОФІЛАКТИКИ КІБЕРБУЛІНГУ ПІДЛІТКІВ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук Мирошніченко Н.О.

Всесвітня мережа віртуального простору щодня відкриває нові можливості для пошуку інформації, але водночас інтернет створює гострі ризики, висуваючи на перший план питання онлайнової безпеки та спричиняє збільшенню випадків кібербулінгу.

У зв'язку із зростанням важливості ролі соціальних мереж у житті підлітків, феномен кібербулінгу набуває широкого розповсюдження. Небезпечність ситуації посилюється у зв'язку з специфікою віртуального простору, а саме, анонімністю, можливістю фальсифікувати ідентичність, низькою вірогідністю притягнення до відповідальності за свої вчинки, спроможністю мати широку аудиторію, здатністю тероризувати без обмежень у просторі та часі.

У наукових працях дослідників поняття «кібербулінгу» тлумачиться по різному: 1) це агресивна поведінка особи, яка здійснюється проти конкретної людини засобами електронної комунікації; 2) це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням сучасних електронних технологій: Інтернету (електронної пошти, форумів, чатів, ICQ) та інших засобів електронної техніки – мобільних телефонів, гаджетів [3, с. 4].

Теоретичні питання вияву та профілактики кібербулінгу висвітлюють у своїх роботах П. Агатстон, О. Баришполець, О. Блискун, Р. Ковальські, Є. Кулик, О. Лапа, С. Лімбер, Л. Найдьонова, М. Робін й інші.

Кібербулінг є досить вивченим явищем, проте недостатньо профілактичних методів щодо боротьби з насильством у віртуальному просторі. Тому питання пошуку ефективних методів профілактики кібербулінгу обумовлює його актуальність.

Сучасний підхід щодо профілактичної роботи кібербулінгу, як зазначають О. Міхеєва і М. Корнієнко, здійснюється за двома напрямками.

Перший напрям пов'язаний з розвитком технічних засобів, які обмежують небажаний контент (фільтри, цензура), передбачає у соціальних мережах та на веб-сайтах кнопок «поскаржитися», а також налаштування конфіденційності персональних аккаунтів. Даний напрям включає в себе створення системи швидкого реагування провайдерів контенту і сервісів, правоохоронних структур, операторів зв'язку на протиправну діяльність і мережі Інтернет.

Другий напрям профілактики кібербулінгу передбачає навчання користувачів мережі Інтернет основним правилам безпеки і коректної поведінки по відношенню до інших користувачів спільноти. Також даний напрям включає в себе формування загальної медіакультури в сфері користування інформаційно-комунікаційними технологіями шляхом запровадження спільних правил, створення громадської думки. [2, с.25].

За кордоном існують спеціальні веб-ресурси, що присвячені підвищенню рівня медіаграмотності й навчання коректній, неагресивній і невіктимній поведінці в мережі Інтернет. Зокрема, розглядаються аспекти тих чи інших вчинків у мережі, проблема внутрішнього вибору, який здійснює підліток, поводячи себе жорстоко і без поваги стосовно інших користувачів мережі Інтернет або розповсюджуючи хибну інформацію, плітки, будь-які інші матеріали, що можуть нанести морально-психологічну, або навіть матеріальну шкоду потерпілим.

Н. Пантелеєва й Г. Кабенгеле пропонують залучення підлітків до активного способу життя в сучасній реальності, проведення інтерактивних заходів, уникаючи формального підходу» [4, с. 130]. Це може бути реалізовано у вигляді різноманітних інформаційних і виховних заходів з метою профілактики кібербулінгу.

У межах профілактичного спрямування створюються спеціальні веб-сайти, передусім, американськими та канадськими компаніями (<http://mediasmarts.ca>, <http://www.athinline.org>, <https://www.wiredsafety.org>), які спрямовані на навчання коректній, неагресивній та неадиктивній поведінці в онлайн-просторі (також на Інтернет-майданчиках без модераторів і фільтрів). Зокрема, на них розглядаються ціннісні аспекти коректної поведінки в Інтернеті, правові наслідки, рекомендації для батьків і підлітків.

Також у жовтні 2016 р. Facebook перезапустив центр запобігання цькуванню ([facebook.com/safety/bullying](https://www.facebook.com/safety/bullying)), розроблений спільно з Єльським центром емоційного інтелекту. Одним із методів запобігання й профілактики кіберцькування центр називає розробку навчального курсу, присвяченого безпечній поведінці в інтернеті.

Використання сучасних онлайн-технологій дозволяє інтенсифікувати процес досліджень: проводити анкетування у режимі віддаленого доступу; збільшити кількість вибірки; оптимізувати процес збереження, обробки та візуалізації даних; впроваджувати інструменти швидкого реагування та онлайн допомоги постраждалим. Для проведення відповідних заходів використовуються різні інформаційно-комунікаційні платформи та сервіси, як з відкритим кодом, так і з пробними версіями.

Позитивним кроком у боротьбі з кібербулінгом став запуск чат-боту «Кіберпес» від 1 червня 2020 року. Міністерство цифрової трансформації у співпраці з ЮНІСЕФ та за інформаційної підтримки Міністерства освіти і науки України, Координаційного центру з надання правової допомоги та Міністерства юстиції України випустило чат-бот «Кіберпес». У чат-боті можна дізнатись про те, як діяти молоді, батькам і педагогам у випадку кібербулінгу. Чат-бот у Telegram і Viber допоможе дізнатись, як визначити кібербулінг, як самостійно видалити образливі матеріали з соціальних мереж, а також куди звертатись за допомогою [1].

Дитячий фонд ООН Unicef разом із Miami Ad School запустив серію принтів, щоб привернути увагу до цькування в мережі та можливих наслідків такої поведінки для інших користувачів. Творці кампанії використали логотипи найбільших соціальних платформ, показавши те, що відбувається із людьми, які зазнають кібербулінгу в реальному житті. Кампанія вийшла зі слоганом «Соціальні мережі можуть вбити. Будьте добрими в онлайні». Це не перша кампанія, яку запускає Фонд, аби закликати людей бути більш толерантними в мережевому спілкуванні.

На основі аналізу джерел можна зробити висновок та виділити такі заходи профілактики кібербулінгу: навчання підлітків як користувачів Інтернету та соціальних мереж основним правилам безпеки у віртуальному просторі, а саме: підвищення усвідомленості припустимих способів поведінки, підтримка і розумінню необхідності коректних стосунків між користувачами. Це дозволяє обмежувати небажаний контент, блокувати агресора, налаштовувати конфіденційність облікових записів, користуватися «тривожними» кнопками тощо. Створення системи швидкого реагування провайдерів контенту та сервісів.

Список використаних джерел:

1. Кіберпес: в Україні розробили чат-бот для боротьби з кібербулінгом. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/50-pidlitkiv-v-ukrayini-bulizhertvami-ckuvan-v-interneti-presentovano-chat-bot-kiberpes-dlya-dopomogi-u-borotbi-zkiberbulingom>
2. Міхеєва О.Ю., Корнієнко М.М. Кібербулінг як соціально-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2018 листопад №11(63). С.247–251.
3. Найдьонова Л. А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернет-небезпеки. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Вип. 1. С. 141-159.
4. Пантелеєва Н. М. Кібербулінг як загроза психологічній і соціальній безпеці життєдіяльності особистості та суспільства / Н. М. Пантелеєва, Г. Т. Кабенгеле. *Фінансовий простір*. 2018. № 4. С. 125-133.

Руденко В.Ю.

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

Рижанова А.О.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка*

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Анотація. Стаття присвячена доведенню актуальності вдосконалення технологій профорієнтації підлітків в умовах їх кіберсоціалізації. Аналізуються переваги та недоліки впливу кіберпростору на професійне самовизначення тинейджерів, обґрунтовується ефективність соціально-педагогічного підходу для вдосконалення технологій профорієнтації підлітків. Характеризуються провідні принципи та розкривається основний зміст технології соціально-педагогічної профорієнтації підлітків в умовах кіберсоціалізації.

Ключові слова: *підлітки, профорієнтація в умовах кіберсоціалізації, технології соціально-педагогічної профорієнтації.*

Rudenko V.Y., Ryzhanova A.O. PROFESSIONAL ORIENTATION OF ADOLESCENTS IN THE CONDITIONS OF CYBER SOCIALIZATION: BEFORE SETTING THE PROBLEM

Abstract. The article is devoted to proving the relevance of improving the technologies of career guidance of teenagers in the conditions of their cyber socialization. The advantages and disadvantages of the impact of cyberspace on the professional self-determination of teenagers are analyzed, the effectiveness of the socio-pedagogical approach to improving the technologies of career guidance of teenagers is substantiated. The leading principles are characterized and the main content of the technology of socio-pedagogical career guidance of teenagers in the conditions of cyber socialization is revealed.

Key words: *teenagers, career guidance in the conditions of cyber socialization, technologies of socio-pedagogical career guidance.*

Постановка проблеми. Проблема профорієнтації підлітків в умовах кіберсоціалізації є надзвичайно актуальною в інформаційному суспільстві, оскільки технологічний прогрес значно впливає на всі аспекти соціалізації, зокрема на процес формування професійної самосвідомості, який включає вибір майбутньої професії, що є важливим етапом соціального розвитку особистості. Цифрова трансформація суспільства докорінно змінює традиційні уявлення про

професійні компетенції та кар'єрні можливості, відкриваючи молоді нові шляхи самореалізації та розвитку, процес є наслідком стрімкого розвитку інформаційних технологій, які не лише створюють нові можливості, але й підвищують вимоги до гнучкості та адаптивності особистості, особливо підліткового віку. Нові професії, які кілька десятиліть тому не існували навіть теоретично, є результатом технологічних досягнень, наприклад, кібербезпека, штучний інтелект, розробка програмного забезпечення, аналіз великих даних і управління цифровими платформами стали важливими професіями на сучасному ринку праці [1]. Кіберсоціалізація означає інтеграцію людини в цифрове середовище, яке зокрема надає нові можливості професійного самовизначення та розвитку необхідних здібностей, навичок для певних професій. Проте в кіберсоціалізації переважають стихійні процеси, тому часто для тинейджерів вона супроводжується ризиками соціальної ізоляції та залежності від цифрових технологій. Отже, профорієнтація підлітків в умовах кіберсоціалізації потребує наукового обґрунтування відповідних соціально-педагогічних технологій.

Аналіз досліджень. Психовікові особливостей підлітків вивчали Л.Василенко, Г.Костюк, М.Савчин, О.Сечейко, І.Шаповаленко та інші. Профорієнтацію досліджували К.Абульханова-Славська, В.Левін, І.Прокопенко, Т.Ніколаєва та інші. Соціально-професійне самовизначення учнів у закладах загальної середньої освіти аналізували П.Атутова, О.Капустіна, Л.Мітіна, Б.Федоришина, П. Шавира та інші. Сутність соціально-педагогічної діяльності досліджували О.Безпалько, О.Білик, І.Зверева, А.Капська, Н.Максимовська, А.Рижанова, С.Савченко та інші. Проте профорієнтація тинейджерів в процесі кіберсоціалізації засобами соціально-педагогічної діяльності досліджено недостатньо.

Мета статті. Обґрунтування актуальності соціально-педагогічного підходу у вдосконаленні технологій профорієнтації підлітків в умовах кіберсоціалізації.

Виклад основного матеріалу. У цьому динамічному середовищі кіберпростору, де традиційні моделі кар'єри змінюються під впливом глобальних і цифрових трансформацій, підлітки, які зараз починають замислюватися над вибором професії, майбутньої професійної кар'єри, мають бути готові до постійної адаптації до швидких змін в обраній трудовій діяльності, до професійної креативності та готовності вдосконалюватися в професії протягом усього життя або навіть до нового професійного вибору. Нові професії розширюють межі між різними галузями, а також створюють попит на багатопрофільних фахівців, які можуть поєднувати знання з різних сфер. Однак цифровізація та кіберсоціалізація приносять не лише нові можливості, але й небезпеки. Одним із найбільших викликів є ризик втрати соціальних навичок, які традиційно розвиваються в процесі безпосередньої взаємодії з іншими людьми. Тинейджери ризикує втратити емпатію та вміння будувати соціальні зв'язки та підтримувати довгострокові комунікації в офлайн-середовищі, особливо актуально в сферах, де соціальні компетенції є життєво важливими, таких як медицина, освіта, соціальна робота та менеджмент, оскільки значна частина професійного та особистісного

спілкування переходить у цифровий формат [2].

Через недостатній розвиток комунікативних навичок і відчуженість від реального соціального середовища підлітки, які зростають у кіберсоціальному середовищі, часто стикаються з проблемами інтеграції у професійні спільноти офлайн. Розрив між онлайн і офлайн-спілкуванням може призвести до труднощів у розвитку командної роботи, професійного партнерства та розвитку лідерських якостей. Таким чином, для успішної профорієнтації необхідно створити стратегії, технології, які допоможуть представникам нової генерації зберегти та розвинути соціальні навички, які є життєво важливими для успішної адаптації до професійного середовища. Відповідно до реалій ринку праці в цифровій економіці, підлітки повинні бути дуже автономними, а також мають хотіти та вміти взяти на себе відповідальність за власний професійний розвиток [3]. Підлітки можуть значно розширити свої кар'єрні перспективи завдяки сучасним технологіям, які їм дозволяють самостійно освоювати нові навички, брати участь у міжнародних проектах, проходити онлайн-курси та отримати професійні сертифікати. Однак для тих, хто звик до традиційних методів навчання та потребує підтримки, мотивації ззовні, така автономія може стати проблемою. Отже, сучасні профорієнтаційні технології не повинні лише допомагати підліткам отримувати інформацію про нові професії, але й сприяти їх самостійності у прийнятті рішень, у керуванні часом і розвивати у них здатність до самонавчання. Соціально-педагогічні технології саме й спрямовані на розвиток соціальності людини, зокрема тинейджера, на набуття соціальних якостей, що сприяють ефективній самореалізації особистості у власному соціальному середовищі, вдосконалюючи його тим самим.

Сьогодні інтеграція освітніх платформ і цифрових ресурсів має стати важливим компонентом сучасної соціально-педагогічної профорієнтації, оскільки це допомагає підліткам розвивати адаптивність і готовність працювати в умовах невизначеності. У той же час такі ресурси мають використовуватися обережно, зважаючи на потенційні небезпеки, пов'язані з перевантаженням інформацією та ймовірністю розвитку залежності від цифрових технологій. Це вимагає використовувати в технологіях сучасної соціально-педагогічній профорієнтації поряд з цифровими технологіями і засоби соціокультурної, анімаційної діяльності, що разом сприятиме розвитку критичного та креативного мислення, професійних соціальних навичок, самостійності, зокрема і у свідомому виборі власної професійної діяльності.

Таким чином, умови профорієнтації підлітків кардинально змінюються завдяки цифровій трансформації суспільства, яка відкриває їм нові можливості для розвитку та самореалізації. Однак разом із можливостями є проблеми, пов'язані зі збереженням балансу між цифровими та соціальними навичками та адаптацією до швидких змін. Отже, сучасні технології соціально-педагогічної профорієнтації мають забезпечувати можливість тинейджерам успішно інтегруватися в інноваційний ринок праці та розвивати свої професійні та соціальні навички. У процесі соціально-педагогічної профорієнтації слід зважати на групові та персональні інтереси, схильності та здібності підлітків, а також поточні тенденції розвитку ринку праці. Використання цифрових

інструментів, таких як: освітні платформи, віртуальні симуляції та професійні тести онлайн, створює нові можливості для підвищення ефективності соціально-педагогічної профорієнтації підлітків у процесі кіберсоціалізації. Окремим напрямом цих профорієнтаційних технологій має бути профілактика інтернет-залежності, оскільки якщо людина надто залежить від онлайн-ресурсів, вона може отримати викривлене уявлення про реальні умови праці та професійну діяльність. Це пов'язано з тим, що віртуальне середовище не завжди може повністю відтворити усі справжні характеристики професії [4].

Необхідність навчити підлітків критично ставитися до інформації, яка доступна в Інтернеті, є однією з основних проблем профорієнтації підлітків у цифровому світі. Набута тинейджерами інформаційна культура забезпечить їм здатність виявляти фейкову інформацію, зокрема і щодо професійного самовизначення. Погоджуємося, що розвиток здатності приймати самостійні рішення підлітками також грає надзвичайну роль, оскільки залежність від онлайн-консультацій може перешкоджати розвитку автономності особистості [2].

Технологія соціально-педагогічної профорієнтації тинейджерів у процесі їх кіберсоціалізації повинна бути системною, динамічною та адаптивною, оскільки зміни в сучасному світі відбуваються швидкими темпами: впроваджуються нові інструменти для вивчення професійних інтересів і схильностей підлітків, з'являються інноваційні методи та форми профорієнтаційної роботи з ними. Важливо залучати для цієї діяльності роботодавців, щоб зважати на досвід молодих спеціалістів, щоб забезпечити якісну підготовку підлітків до професійного життя. Досвід сучасної шкільної системи вже має профорієнтаційні освітні програми, проводяться інтерактивні курси з профорієнтації, майстер-класи з представниками різних професій, залучають підлітків до участі в професійних форумах і ярмарках вакансій. У цьому важлива роль відіграє співпраця ЗЗСО з університетами та бізнесом, що дозволяє підліткам дізнатися про перспективи професійного розвитку [1]. Обґрунтовуючи технологію соціально-педагогічної профорієнтації слід особливу увагу приділити допомозі підліткам із соціально вразливих груп у виборі професії через індивідуальні консультації, підтримку менторів і спеціалізовані програми адаптації до умов ринку праці. Ці групи також потребують особливої підтримки для розвитку цифрових навичок і критичного мислення в умовах кіберсоціалізації.

Висновки та напрями подальших досліджень. Узагальнюючи, слід зазначити, що для підвищення ефективності профорієнтації підлітків в умовах кіберсоціалізації, необхідним є соціально-педагогічний підхід, який будується на принципах системності та комплексності, який зважатиме як на переваги, так і недоліки цифрового середовища, який здатний об'єднати профорієнтаційні зусилля закладів освіти, територіальної громади, ЗМК та самих підлітків. Технологію соціально-педагогічної профорієнтації тинейджерів слід базувати на інноваціях, адаптивності та гнучкості, щоб сприяти свідомому вибору підлітками професії та підготовки до успішної кар'єри в швидкозмінному світі на користь собі та власній країні.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є теоретичне обґрунтування технології соціально-педагогічної профорієнтації підлітків в умовах кіберсоціалізації та експериментальна перевірка її ефективності.

Список використаних джерел:

1. Владимірова В.І. Проблеми і перспективи професійно особистісного самовизначення майбутнього фахівця в сучасних соціокультурних умовах. *Актуальні проблеми сучасної медичної освіти в Україні* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. Полтава, 2019. С. 39–41
2. Моделі розвитку ідентичності підлітка в умовах кіберсоціалізації. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. С. 194–205.
3. Морін О.Л. Дослідження формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: понятійно-категоріальний апарат. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. 2020. Кн. 2. С. 4-18. DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-4-18>
4. Vladymyrova V. Application of innovative learning technologies in a medical university is an integral component of the educational process *Modern and global methods of the development of scientific thought* : proceedings of the V International scientific and practical conference, Florence, Italy, 25–28 October 2022. – Florence : International Science Group, 2022. – P. 337–345.

Руссо К.Є.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ

Волонтерська діяльність охоплює різноманітні сфери суспільного життя та спрямована на підтримку тих, хто потребує допомоги, а також на розвиток громад. Волонтерська діяльність відіграє важливу роль у розвитку суспільства, сприяє згуртованості громади та допомагає подолати складні виклики. Вона заснована на принципах добровільності, безкорисливості та солідарності. Сучасні реалії та виклики зумовлюють використання цифрових технологій у роботі волонтерів, що значно полегшує їх організацію та залученість до діяльності. Виникає потреба у створенні та використанні функціонально зручних застосунків, що дозволять автоматизувати діяльність волонтерів, покращити комунікацію та взаємодію між ними, залучити значну кількість людського ресурсу до даного виду діяльності. В умовах сучасного світу цифрові технології стали невід'ємною частиною волонтерської діяльності, забезпечуючи її ефективність, швидкість і прозорість. Зростаюча кількість викликів, пов'язаних із соціальними, гуманітарними та екологічними проблемами, вимагає від волонтерів адаптивності та гнучких рішень, що реалізуються саме завдяки

цифровим інструментам.

Цифрові технології значно спрощують діяльність волонтерів та підвищують її ефективність. Використання цифрових технологій у волонтерській діяльності може здійснюватися для:

1. Комунікація та координація.

Комунікація та координація між волонтерами може забезпечуватись через месенджери (Telegram, Viber, WhatsApp), що забезпечує швидкий зв'язок між волонтерами та координаторами проєктів; через соціальні мережі (Facebook, Instagram), що використовуються для залучення нових волонтерів, інформування про події та поширення результатів волонтерської діяльності; онлайн-платформи (Google Workspace, Microsoft Teams, Slack), що допомагають організувати колективну роботу над проєктами та забезпечують можливість проводити відеоконференції.

2. Збору та управління ресурсами.

Такий напрям волонтерської діяльності може забезпечуватись через краудфандингові платформи (GoFundMe, Patreon, Спільнокошт), що дозволяють залучати фінансову підтримку від широкої аудиторії; цифрові інструменти для управління пожертвами (Monobank, PayPal), що допомагають прозоро вести облік фінансів та звітувати перед донорами.

3. Планування та організації подій.

Найчастіше тут можуть використовуватись онлайн-календарі та задачники (Google Calendar, Trello, Asana), що полегшують розподіл завдань і контроль їх виконання, що дозволяють спіланувати діяльність; формування груп для заходів - за допомогою реєстраційних сервісів (Google Forms, Eventbrite) спрощується управління учасниками та волонтерами, що беруть участь у соціальних проєктах чи організаційних формах роботи.

4. Навчання та підвищення кваліфікації волонтерів.

Використовуються для організації онлайн-курсів та вебінарів на платформах (Coursera, Prometheus), що дозволяють волонтерам здобувати нові знання та навички. Організація інтерактивних навчальних програм через Zoom або Google Meet, що допомагають організувати тренінги в онлайн режимі.

5. Моніторингу та звітування.

Цифрові технології можуть використовуватись для створення електронних таблиць та спеціалізованих CRM-систем (Salesforce, Bitrix24) для ведення бази даних бенефіціарів та звітування про надану чи отриману допомогу. Різноманітні аналітичні інструменти (Google Analytics) допомагають відстежувати ефективність кампаній та акцій.

6. Інформаційної безпеки та захисту даних.

Волонтерські організації можуть застосовувати VPN, шифрування даних та багатофакторну автентифікацію для захисту персональної інформації. Проведення тренінгів з кібербезпеки дозволяє запобігти витокам даних і шахрайським атакам.

7. Автоматизації рутинних процесів.

Використання чат-ботів для відповіді на часті питання або збору інформації від бенефіціарів (наприклад, у Telegram). Інтеграція різних

платформ та сервісів (через Zapier, IFTTT) автоматизує повторювані процеси, як-от відправлення повідомлень або оновлення баз даних.

Прикладами використання цифрових технологій у волонтерській діяльності в Україні є: *волонтерська допомога під час війни в Україні* використовувались чат-боти в Telegram для збору заявок на евакуацію чи пошук тимчасового житла; використання платформ для координації збору амуніції та медикаментів для Збройних сил України (наприклад, через Google Sheets чи CRM-системи); монобанки та інші цифрові платформи для миттєвих переказів на підтримку благодійних ініціатив; *допомога під час пандемії COVID-19* здійснювалась через організацію онлайн-волонтерства (консультації лікарів, психологів і юристів через Zoom та інші платформи); використання мобільних додатків для моніторингу здоров'я та координації доставки медикаментів; *для організації екологічних проєктів та цифрових ініціатив*, а саме через створення інтерактивних карт для відстеження місць забруднення чи локацій для прибирання; для організації акцій із висадки дерев через соціальні мережі та реєстраційні форми.

Цифрові технології роблять волонтерську діяльність більш доступною, гнучкою та ефективною. Вони спрощують комунікацію, управління ресурсами, моніторинг виконання завдань та підвищують прозорість і безпеку діяльності. Цифрові технології відіграють ключову роль у розвитку волонтерської діяльності, підвищуючи її ефективність, прозорість та масштаб. Вони дозволяють оперативно реагувати на виклики, залучати нових волонтерів, а також налагоджувати співпрацю між громадянами та організаціями. Проте для максимального використання цих можливостей важливо враховувати питання цифрової грамотності та інформаційної безпеки. У сучасному світі волонтерські ініціативи, що інтегрують цифрові інструменти, мають значно більший потенціал для швидкої та якісної допомоги нужденним.

Список використаних джерел

1. Дудка О. М., Іваночко Н. В. Цифрові технології в роботі соціального педагога. Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. І міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Дніпро. 2020. С.371- 374.
2. Калениченко Р.А. Волонтерство в соціальній роботі: Навч. посіб. К.: КиМУ, 2008. 86 с.
3. Кримчак, Л. (2022). Цифрові технології як інструмент у діяльності соціальних служб. *Sworld-Us Conference Proceedings, 1(usc10-01)*, 4–8.
4. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти. 2015. С. 119-139.
5. Міхеева О.Ю. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Київ: Компринт, 2022. С.99-103.

Рязанова Н.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У ГРОМАДАХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ, В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ ЦЕНТРІВ

У постраждалих від війни громадах діти постійно знаходяться під впливом стресових факторів, що суттєво перешкоджає процесу їхньої соціалізації, уповільнює їхній соціальний розвиток. Ця проблема і водночас суспільний виклик є складними і багатограними. Адже війна впливає на всі аспекти життя дитини (психологічний стан, мотивацію до навчання, спілкування з однолітками, інтеграції в існуючу систему суспільних зв'язків). Розуміння причин та виважений соціально-педагогічний підхід до вирішення проблеми є критично важливими для відновлення нормального життя дітей та забезпечення їхньої позитивно спрямованої соціалізації. Останнє зумовлює необхідність пошуку інноваційних форм та методів соціально-педагогічної роботи з ними, зокрема в умовах цифрових освітніх центрів, розробки ефективних соціально-педагогічних технологій роботи з дітьми в постраждалих від війни громадах у зазначених інституціях задля забезпечення їхньої успішної інтеграції в суспільство.

Проаналізувавши практичний досвід діяльності цифрових освітніх центрів у громадах Харківської області, що постраждали від війни, ми виокремили перелік форм та методів роботи, через використання яких (серед іншого) здійснюється і процес соціалізації школярів. Ці форми та методи роботи умовно можна поділили на дві групи: традиційні та інноваційні.

Традиційними формами роботи є лекції, семінари, тренінги, дискусії, у ході яких діти мають можливість отримати знання про соціальні норми, цінності, правила просоціальної поведінки, а також сформувані та розвинути соціальні якості, уміння, навички (комунікативні, взаємодії в колективі, саморегуляції, самоорганізації, вирішення конфліктних ситуації тощо). До цієї групи ми віднесли і творчі майстер-класи, виставки, концерти, гуртки (малювання, музики, танців, рукоділля та інших видів творчості), клуби, спортивні секції, організація і проведення яких на базі цифрових освітніх центрів, на нашу думку, сприяє виявленню творчого потенціалу дітей, розвитку та реалізації їхніх різноманітних інтересів, здібностей, талантів, позитивній самоідентифікації. Також це забезпечує змістовне спілкування дітей, допомагає їм знайти друзів, відчути себе частиною згуртованої спільноти, навчитися співпрацювати, розвинути лідерські якості, навички командної роботи тощо.

Другу групу – інноваційні – складають онлайн-курси та вебінари, соціальні мережі та онлайн-спільноти (забезпечення доступу та участь у яких створюють можливість для дітей з громад, що постраждали від війни, спілкуватися з однолітками з усього світу, ділитися своїми думками та ідеями, отримувати знання, формувати та розвивати навички в зручний для них час). Наведемо декілька інноваційних форм та методів роботи на базі цифрових освітніх центрів, через використання яких (серед іншого) створюються сприятливі умови для успішної соціалізації дітей у постраждалих від війни громадах: онлайн-гра «ALPA KIDS» (дозволяє учням початкових класів пізнавати основи математики, мови, отримати знання про навколишнє середовище, розвивати пам'ять та логічне мислення; робототехніка (розвивальна гра для соціалізації та соціальної реабілітації дітей від Deraul та Sloboda UA, що являє собою захопливий програмний проєкт, у межах якого дитині чи групі дітей пропонується зібрати з деталей LEGO моделі власних роботів, а потім налаштувати їх, використовуючи програмний код); інтерактивна платформа-конструктор Kahoot! (бібліотека готових ігор з різних предметів (котрі педагоги можуть використовувати на уроках або позакласних заходах), а також інструмент для створення власних ігор з будь-якої теми; використання різноманітних форматів завдань (вікторини, опитування, хмари слів, відкриті питання) уможливорює організацію командної чи індивідуальної гри, відстеження результатів та прогресу дітей).

Окремо стисло схарактеризуємо, на наш погляд, найбільш ефективні форми соціально-педагогічної роботи з соціалізації дітей у постраждалих від війни громадах в умовах цифрових освітніх центрів.

Насамперед, це така форма соціально-педагогічної роботи, як кіноклуб, проведення якого дозволяє в безпечному просторі цифрових освітніх центрів організувати змістовне дозвілля дітей (зокрема, спільний перегляд та обговорення фільмів (художніх і документальних), мультфільмів та іншого відеоконтенту). У межах такої дозвілєвої діяльності створюються сприятливі умови для спілкування дітей, активного обміну думками, почуттями, враженнями, для формування та розвитку уміння вести дискусію (висловлювати й аргументувати свою позицію, слухати та розуміти інших).

Також ефективною формою соціально-педагогічної роботи у визначеному напрямі вважаємо зустрічі із запрошеними гостями (що можуть відбуватися в онлайн чи офлайн форматі), у межах яких діти знайомляться з цікавими особистостями (політичними й громадськими діячами, митцями, фахівцями різних галузей тощо), дізнаючись про їхній досвід, цінності, досягнення. Спілкуючись з людьми з різним соціальним статусом, досвідом, поглядами, переконаннями, діти опановують та розвивають власні соціальні навички. Окрім того, зустрічі з успішними людьми мотивують школярів до навчання, саморозвитку, досягнення цілей.

Безпечний простір цифрових освітніх центрів можна використовувати й для проведення різноманітних майстерок. Наприклад, це майстерка з малювання, що організовується як безпосередньо в центрі або вдома під час дистанційного навчання. До активності можна залучати як дітей, так і

дорослих. Така спільна взаємодія може стати початком для проведення «днів родини» у центрі. Малюнки дітей (за їхньої згоди) розміщуються в просторі центру. Це є основою для проведення тематичного дня або виставки, у межах якої діти – автори робіт – можуть провести екскурсію для відвідувачів центру, розповісти про свої картини та художників, мистецький стиль яких опанували.

Ефективною формою роботи, зокрема і з соціалізації дітей у постраждалих від війни громадах в умовах цифрових освітніх центрів, є ігри (рухливі, настільні тощо). Загалом, опція «рухливі ігри» («руханки») обов'язково введена до щоденного розкладу роботи центрів. Адже їхнє проведення згуртовує колектив, підвищує мотивацію та налаштовує на сприйняття подальших активностей. Для реалізації цієї форми, як правило, використовуються приклади руханок, розміщені на сайті Всеукраїнської школи онлайн чи в посібнику «БомбеЗНО» [1]. Проте, безумовно, їх можна створити і самостійно. Цікавою ігровою активністю є також «Clapping game» («гра в долоні», «плескання»), яку можна реалізувати у парі або в команді. Слід зазначити і настільні ігри, у ході яких діти весело і змістовно проводять час відпочинку. Використання в соціально-педагогічній роботі саме настільних ігор сприяє розвитку в дітей пам'яті, уваги, мислення, уяви, логіки. Окрім того, в умовах такої ігрової взаємодії в колективі формуються та удосконалюються відповідні соціальні уміння та навички дітей (комунікативні, роботи в команді, адекватного реагування на перемогу чи поразку). Цікавою опцією в реалізації цієї форми роботи є залучення дітей до створення власної гри (що можна зробити за мотивами уже відомої їм гри, але з фокусом на певну проблему, навчальний предмет тощо). Для цього можна використати поради з курсу «Бери й роби»: «Як використовувати ігри в навчанні?» [2], а також посібника із настільних ігор «Activate Games for Learning American English: Board Games» [3]. Для підготовки та організації таких ігор можна залучити вчителів англійської мови, старшокласників, що (завдяки змістовній цікавій спільній роботі і взаємодії представників різних вікових груп) створить сприятливі умови для успішної соціалізації дітей, зокрема шкільного віку. Отже, упродовж дня між різними видами діяльності в цифрових освітніх центрів обов'язково виділяється час для ігор (задля відпочинку, розвантаження, заспокоєння). Окрему увагу, на наш погляд, варто приділяти підготовці фахівців до проведення ігор, у які можна пограти під час повітряної тривоги в укритті.

Також слід зазначити, що в межах роботи екосистеми надолуження освітніх втрат у вітчизняну практику, зокрема й на базі цифрових освітніх центрів, активно впроваджується інноваційний формат, так званого, «перевернутого класу», в основі якого – використання в освітньому процесі таких інструментів, як штучний інтелект, інтерактивні навчальні кейси-уроки, «Убер-Школа».

Отже, аналіз досвіду роботи цифрових освітніх центрів свідчить, що зазначені інституції, безумовно, є інститутами соціалізації дітей в постраждалих від війни громадах. Адже форми та методи роботи, які використовуються в таких центрах, здатні не лише забезпечити адаптацію дітей до нових реалій, але й створити умови для їхнього подальшого соціального

розвитку. Через залучення до активної соціально-педагогічної взаємодії діти (попри виклики, що постали перед ними) отримують можливість повноцінно соціалізуватися. Своєю чергою, це вимагає подальших досліджень задля розробки та теоретичного обґрунтування технології соціально-педагогічної роботи з соціалізації школярів у громадах, що постраждали від війни, в умовах цифрових освітніх центрів.

Список використаних джерел:

1. Питюр О. П., Хворостяний І. Г. «БомбеЗНО»: інструктивно-методичні матеріали. Київ, 2019. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/BombeZNO--Metodychka.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).
2. Цифрові освітні центри: Handbook: посіб. SlideShare: вебсайт. URL: <https://www.slideshare.net/DeponDe/dlchandbook-2023210x210final-onlinepdf> (дата звернення: 18.10.2024).
3. Activate Games for Learning American English: Board Games. U.S. Department of State: website. URL: <https://americanenglish.state.gov/resources/activate-board-games> (accessed: 18.11.2024).

Сайко Н.О.

*докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників потребує удосконалення, оскільки ситуація змінює пріоритети, вимоги до зазначених фахівців. Соціальний працівник повинен уміти реагувати на виклики, пов'язані з кризовими ситуаціями, підтримувати постраждалих, відновлювати, забезпечувати сталий розвиток суспільства. Тому стає необхідним переглянути існуючі наукові підходи до реалізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та випрацювати нові.

У сучасній соціально-педагогічній науці склалася велика кількість наукових підходів, які дозволяють здійснювати педагогічний процес у вищій школі на засадах системності, послідовності, комплексності, компетентності. Загальнонаукові підходи до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників (О. Безпалько, А. Капська, Г. Лактіонова, І. Зверева, С. Пальчевський та інш.) передбачають вивчення філософсько-методологічних засад організації освітнього процесу, дослідження діалектичних законів реалізації соціальної роботи; технологічні підходи (І. Мигович, Т. Семигіна, А. Тюпля, В. Шахрай, О. Гоменюк, В. Поліщук та інш.) включають вивчення

алгоритму, етапів професійної підготовки та реалізації соціальної роботи з різними категоріями населення; системно-педагогічний підхід (С. Архіпова, Л. Завацька, С. Кубицький, Р. Вайнола, О. Балл та інш.) дозволяє розглянути професійну підготовку майбутніх соціальних працівників як систему взаємопов'язаних елементів, структурованих взаємозалежних елементів; гуманістично-позитивний підхід (Л. Байсара, В. Войтенко, О. Скрипник, М. Ковальчук, А. Павловський та інш.) заснований на ідеях гуманізму та позитивної психології; компаративний підхід (О. Отич, І. Соколова, С. Сисоєва), який включає компаративний аналіз та компаративне дослідження та зорієнтований, як зазначає С. Сисоєва [2], на виявлення спільних та відмінних ознак у предметі дослідження; системний підхід (С. Гончаренко, С. Вітвицька, І. Соколова та інш.) забезпечує, як зазначає С. Гончаренко, цілісне вивчення педагогічних об'єктів, вивчення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину наукову картину [1].

Зорієнтованість науковця на той чи інший підхід визначає наукову позицію, загальну стратегію дослідження, його результати, які, у свою чергу, мають безпосередній вплив на реалізацію змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та на практику соціальної роботи.

Задля приведення у відповідність змісту підготовки майбутніх соціальних працівників до вимог суспільства варто по-іншому розглянути зміст деяких наукових підходів:

- функціональний підхід у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників має бути спрямований на визначення функцій професійної діяльності соціальних працівників в умовах війни та особливостей їх реалізації;
- компетентнісний підхід має передбачати аналіз специфіки професійної готовності та конструювання змісту базових і спеціальних компетентностей майбутніх соціальних працівників, що дають змогу працювати в умовах війни;
- аксіологічний підхід має забезпечувати формування ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників, що необхідні для успішної професійної діяльності в умовах війни на підставі визнання людини як вищої цінності;
- синергетичний підхід дозволить розглянути професійну підготовку майбутніх соціальних працівників як феномен, якому характерно самоорганізація, еволюції поглядів, нестійкості зв'язків із зовнішнім середовищем та сформуванню нові функції, ролі соціального працівника в умовах війни;
- системно-діяльнісний підхід допоможе здійснити повний аналіз процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи, спроектувати оновлений її зміст, співвіднести з реальними умовами практичної соціальної роботи;
- гуманістичний підхід дозволить сприйняти соціального працівника, його особистість як центр системи професійної підготовки, врахувати потреби, мотиви, індивідуальні особливості кожного, побудувати індивідуальну освітню траєкторію, що матиме позитивний вплив на формування

- індивідуального професійного стилю, професійної автономності фахівця;
- особистісно-діяльнісний підхід має передбачати можливість створення умов в освітньому процесі для задоволення духовних, матеріальних, культурологічних, освітніх, професійних та інших потреб майбутніх соціальних працівників; сформувати уміння задовольняти перелічені потреби в умовах війни;
  - акмеологічний підхід забезпечить врахування закономірностей процесу розвитку соціальних працівників; самореалізацію та формування готовності до активної професійної діяльності; дозволить з'ясувати об'єктивні і суб'єктивні чинники, що сприяють або заважають досягненню вершин професійного розвитку, задоволеності від професійної самореалізації; вивчення можливостей самовдосконалення, самоорганізації та самокорекції професійного функціонування відповідно вимог соціуму та власних інтересів;
  - середовищний підхід зумовить встановлення взаємозв'язків особистості з оточенням та визначення способів детермінації в ньому особистісних змін, сприятиме добору ефективних форм, методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників відповідно до вимог суспільства;
  - кризис-орієнтований підхід передбачає вивчення методик кризового втручання, які формують у майбутніх соціальних працівників компетентності першої соціальної допомоги, подолання травматичного стресу, умінь діяти в ситуаціях невизначеності;
  - підхід соціальної стійкості зосереджений на розвитку навичок адаптації до мінливих умов, зміцненні соціальних зв'язків, підтримці громади, сімей у кризові та після кризові періоди;
  - інтегративний підхід до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників передбачає формування системи знань на міждисциплінарній основі, що дасть можливість координувати, організовувати комплексну допомогу постраждалим;
  - орієнтація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на реалізацію цілей сталого розвитку: подолання бідності, голоду, зміцнення здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, сталий розвиток, мир і справедливість тощо.

Отже задля реалізації зазначених підходів у системі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників варто розширити зміст освітньо-професійних програм різними формами неформальної, інформальної освіти, що спрямовані на формування компетентностей для роботи в умовах війни та у післявоєнний час.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. Либідь, 1997. 374 с.
2. Сисоева С.О. Сфера освіти як об'єкт дослідження. Польсько-український / українсько-польський щорічний «Освітологія». К. ВП «Едельвейс». 2012. Випуск І. С. 22 – 29.

Свинаренко А.Є.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка Романова І.А.

Дуже прикро говорити про торгівлю людьми у цивілізованому 21 столітті. Та, на жаль, ця проблема набуває ще більшого поширення в період війни: полон, окупація, збільшення як внутрішніх, так і зовнішніх міграційних процесів населення – фактори, що сприяють перетворенню людей на «живий товар». За таких умов психологічна служба закладу загальної середньої освіти має проводити постійну роботу щодо попередження та зменшення ризику стати жертвою торгівлі людьми підлітків та членів їхніх.

Проведений аналіз наукової літератури дозволив визначити, що розробкою проблеми профілактики торгівлі людьми займалися Кальянова К.М., Левченко К.Б., Трубавіна І.М. та інші. Громадською організацією Ла Страда розроблено цілу низку навчально-методичних матеріалів щодо протидії цьому негативному явищу.

Можна визначити, що профілактика торгівлі людьми має три рівня. Первинна соціальна профілактика - це фундамент боротьби з торгівлею людьми, спрямований на створення у суспільстві атмосфери нетерпимості до експлуатації та формування у людей, особливо молоді, стійкості до потенційних загроз.

Вторинна соціальна профілактика торгівлі людьми фокусується на роботі з «групами ризику» - дітьми та молоддю, які в силу різних життєвих обставин є більш вразливими до експлуатації. Її головна мета - трансформувати потенційно небезпечну поведінку на безпечну та адаптивну, зміцнити особистісні ресурси, дати інструменти для самозахисту.

Третинна соціальна профілактика - це комплекс заходів, спрямованих на реінтеграцію людей, що пережили торгівлю людьми, на відновлення їх як повноцінних членів суспільства та попередження повторної віктимізації.

Аналіз досвіду діяльності психологічних служб закладів загальної середньої освіти дозволив визначити, що в арсеналі соціальних педагогів ціла низка заходів. Найбільшого поширення набули бесіди, виховні години, години спілкування, відеолекторії, перегляди фільмів, анкетування, інформаційно-пізнавальні години. На сайтах розміщено телефони гарячих ліній, куди можна звернутись у разі необхідності. Проводиться акція «16 днів проти насилля».

Зокрема, соціальна реклама корисна у боротьбі з торгівлею людьми тим, що: надає відомості про ризики, форми торгівлі людьми, а також про можливі джерела допомоги та контакти; стимулює підлітків та членів їхніх родин бути більш обережними та критично оцінювати пропозиції працевлаштування за

кордоном; згуртовує населення в загальному прагненні зменшити рівень торгівлі людьми. Доцільним видається залучення підлітків також безпосередньо і до створення продуктів соціальної реклами за темою торгівлі людьми. Наприклад, у 2023-2024 н.р. Департаментом науки і освіти Харківської обласної військової адміністрації спільно з Департаментом у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради було проведено серед молоді конкурс інформаційних електронних постерів з питань протидії торгівлі, в якому прийняло участь, у тому числі й учні закладів загальної середньої освіти.

Так, у контексті профілактики торгівлі людьми, відеолекторії є не тільки інструментом інформування, а й потужним способом формування емпатії та критичного мислення. Відеопродукція допомагає побачити реальність торгівлі людьми через очі жертв, зрозуміти їхні емоції та страждання, а також визначити фактори ризику і способи захисту. Обов'язковим етапом виступає процес обговорення після перегляду: заохочування підлітків висловлювати свої думки, роздуми, почуття.

Під час проведення профілактичних бесід необхідно наводити приклади з життя, за допомогою яких можна уникнути стати жертвою торгівлі людьми. Ось декілька напрямів: якщо це працевлаштування за кордоном; якщо пропонують навчатися за кордоном; якщо пропонують вийти заміж через шлюбне агентство; якщо це молодіжний табір за кордоном. А також обов'язковим є розгляд типових пасток, в які потрапляють жертви: «Боргова кабала», «Сексуальне рабство, проституція», «Людина в прокат», «Людина на органи».

Таким чином, до проблеми профілактики торгівлі людьми в роботі з підлітками необхідно підходити комплексно і системно. Цьому має сприяти інтегрування в навчально-виховний процес відповідних освітніх модулів, які забезпечать формування системи знань, умінь та настановлень, що сприятимуть безпечній поведінці підлітків; залучення батьків, опікунів, педагогів, представників громадських організацій, правоохоронних органів до обговорення цієї проблеми і шляхів запобігання потраплянню людей у небезпечні ситуації; збільшення продуктів соціальної реклами за тематикою профілактики торгівлі людьми.

Силиверст Ю.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Костіна В.В.

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ ДО УМОВ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

У статті автори розглядають проблему соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на адаптацію підлітків до умов прийомних сімей з використанням етнопедагогічних засобів. Зроблено акцент на важливості збереження національних традицій і культурних цінностей у процесі інтеграції підлітків у нове середовище. Розкрито механізми впливу етнопедагогіки на адаптаційний процес, окреслено підходи до підтримки підлітків у прийомних сім'ях та запропоновано рекомендації для практичної роботи.

Ключові слова: *етнопедагогіка, прийомні сім'ї, підлітки, соціально-педагогічна діяльність, адаптація, культурна ідентичність.*

Silyverst Yu.V., Kostina V.V. Social and pedagogical activities on adaptation of adolescents to the conditions of foster families using ethnopedagogical means

In the article, the authors consider the problem of socio-pedagogical activities aimed at adapting teenagers to the conditions of foster families using ethnopedagogical tools. Emphasis is placed on the importance of preserving national traditions and cultural values in the process of integrating teenagers into a new environment. Mechanisms of the influence of ethnopedagogy on the adaptation process are revealed, approaches to supporting teenagers in foster families are outlined, and recommendations for practical work are offered.

Key words: *ethnopedagogy, foster families, teenagers, socio-pedagogical activity, adaptation, cultural identity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Адаптація підлітків до умов прийомних сімей є складним і багатограним процесом, який впливає на їхній емоційний стан, поведінку та забезпечує успішність у подальшому розвитку та соціалізації. Підлітковий вік характеризується складними психофізіологічними змінами, що можуть ускладнювати інтеграцію дитини-сироти в нову прийомну родину. Особливої уваги потребує питання збереження культурної ідентичності підлітків, яка часто втрачається в нових

соціокультурних умовах. Використання етнопедагогічних засобів у соціально-педагогічній діяльності може стати важливим фактором успішної адаптації підлітків у прийомних сім'ях, оскільки етнопедагогіка сприяє формуванню почуття приналежності до національної культури і традицій. Як зазначають дослідники [12], проблема пошуку ефективних методів та засобів соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до умов прийомної сім'ї набула додаткової актуальності в сучасних умовах довготривалої війни в Україні з огляду на її жахливі наслідки та зростаючу кількість дітей, які потребують допомоги у забезпеченні стабільних умов виховання.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури з проблеми соціально-педагогічної діяльності з дітьми сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування засвідчив, що її розглянуто в різних аспектах. Питання соціальної адаптації дітей-сиріт розглядали Л. Артюшкіна, Г. Бевз, Л. Волинець, А. Капська, А. Поляничко, О. Федорова та ін. Особливості використання етнопедагогічних засобів у соціальній роботі досліджували Г. Васякович, В. Костіна, Я. Паніна, С. Стефанюк та ін. Проблему розробки технологічного забезпечення соціально-педагогічної діяльності вивчали О. Безпалько, Л. Завацька, М. Зайченко та ін. Проте, аналіз вищезазначених досліджень засвідчив, що питання технологічного забезпечення соціально-педагогічної діяльності з адаптації підлітків до умов прийомних сімей за допомогою етнопедагогічних засобів не є в повній мірі розробленою та потребує більш ґрунтовного дослідження.

Метою дослідження є виокремлення суті та визначення етапів соціально-педагогічної діяльності з адаптації підлітків до умов прийомних сімей за допомогою етнопедагогічних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових досліджень та соціально-педагогічної практичної діяльності фахівців соціальної галузі, що працюють у напрямі надання соціальних послуг в сімейних формах опіки засвідчив, що більшість дітей у прийомних сім'ях, а також їхніх прийомних батьків стикаються з багатьма складнощами у процесі адаптації до нового середовища. Так, дослідження Т. Журавель [1], М. Козирєва [6], О. Кравченко [8], Г. Лемко [9], М. Микитюк [11], А. Капська та І. Пеша [4], та ін., доводять, що такі діти можуть мати вищий ризик розвитку психічних проблем, навчальних труднощів, поведінкових проблем та залучення до злочинності порівняно з дітьми, які виховуються у звичайних сім'ях. Спираючись на результати досліджень, констатовано, що кількість різноманітних проблем, які виникають у прийомних сім'ях є значно більшою порівняно зі звичайними сім'ями, а сьогодні вона стала в рази більшою в умовах війни в Україні.

Важливим чинником впливу на середовище прийомної сім'ї є підтримка прийомних батьків з боку фахівців, які здійснюють соціальний супровід сімейних форм опіки над дітьми. Тому ґрунтовний аналіз факторів, що впливають на соціальну адаптацію підлітків в умовах прийомної сім'ї та розробка ефективних методів та засобів їхньої підтримки в умовах підготовки майбутніх соціальних педагогів можуть допомогти забезпечити їх успішний

професійний розвиток та якісну підтримку прийомних батьків та дітей у майбутньому [5].

Як зазначають дослідники, етнопедагогіка, як частина загальної педагогіки, спрямована на виховання через засвоєння національних традицій, звичаїв, моральних норм та цінностей [7]. Наукові стверджують, що для підлітків, які потрапляють у прийомні сім'ї, проведення взаємодії з використанням засобів, що забезпечуватимуть вплив, який сприятиме формуванню їхньої культурної ідентичності з цим мікросередовищем є важливим елементом успішної адаптації. Прийомні батьки часто стикаються з труднощами в процесі інтеграції дитини-сироти, що може бути обумовлено розривом зі звичним культурним середовищем, тому організація системної соціально-педагогічної діяльності з використанням етнопедагогічних засобів є важливою умовою вирішення цих проблем.

На основі аналізу наукових досліджень та власної практики організації етнопедагогічних впливів з дітьми-сиротами та дітьми, що позбавлені батьківського піклування визначено, що комплексна соціально-педагогічна діяльність з використанням етнопедагогічних засобів, передбачає здійснення кількох важливих етапів: 1) вивчення індивідуальних особливостей підлітка (соціальні педагоги та прийомні батьки мають з'ясувати походження, культуру і традиції дитини, щоб розуміти її особливості і потреби); 2) інтеграцію етнопедагогічних засобів у виховний процес (що передбачає знайомство підлітка, що проходить процес інтеграції в нове сімейне середовище з культурними практиками, обрядовістю, фольклором та мовою, що допоможе зберегти почуття власної ідентичності); 3) підтримку підлітка через залучення до соціально-виховного етнопедагогічного сімейного осередку (формування традиційних сімейних цінностей і взаємоповаги засобами фамілістики, що сприятиме формуванню довіри і відчуття стабільності в прийомній родині); 4) формування культурної ідентичності підлітків (завдяки використанню етнопедагогічних засобів, підліток має змогу усвідомити своє місце в етнокультурному просторі, що полегшує його соціалізацію).

Аналіз наукової літератури [7] та практики здійснення соціально-педагогічної підтримки в умовах сімейних форм опіки засвідчив, що етнопедагогічні засоби також можуть використовуватися для підвищення педагогічної культури прийомних батьків, вивчення родинної культури та створення літопису сімейних традицій, а також організації підтримуючих осередків для спілкування та обміну досвідом соціально-виховного впливу, коли участь у спільних етнокультурних заходах може допомогти створити середовище довіри і співпраці.

Соціально-педагогічну технологію дослідники визначають як послідовність дій, що забезпечують контрольовану, прогнозовану і системну діяльність соціального педагога для вирішення актуальних соціальних і педагогічних завдань [3], а також як комплекс методів і прийомів, що використовуються з метою сприяння адаптації та соціалізації особистості у суспільстві, розвитку її особистісного потенціалу та подолання труднощів у соціальній сфері [2]. Науковці зазначають, що технологія соціально-педагогічної

роботи передбачає виокремлення певного алгоритму діяльності, який спрямований на сприяння гармонійному розвитку особистості, за допомогою використання науково обґрунтованих методів і прийомів впливу на особистість [10]. Отже, узагальнення вищезначених ідей дозволило нам визначити «соціально-педагогічну діяльність з соціальної адаптації дітей-сиріт до умов прийомної сім'ї з використанням етнопедагогічних засобів» як комплексну систему методів, прийомів, форм і засобів етнокультурного впливу на особистість підлітків, що забезпечить систематичний процес підвищення їхніх адаптаційних можливостей та подолання соціальних бар'єрів на шляху входження в нове соціальне середовище, формування етнічної ідентичності на засадах фамілістики та народних традицій. Для ефективного технологічного впливу вважаємо необхідним здійснення соціально-педагогічної діяльності за такими етапами: вивчення індивідуальних етнокультурних особливостей підлітка; інтеграція етнопедагогічних засобів у виховний процес сімейного виховання в умовах прийомної сім'ї; соціально-педагогічна підтримка підлітка в прийомній родині засобами етнокультурних традицій; формування культурної ідентичності підлітків в умовах прийомної сім'ї.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, етнопедагогічні засоби є ефективним інструментом у процесі адаптації підлітків до умов прийомних сімей, оскільки вони сприяють збереженню родинних зв'язків, формуванню етнічної ідентичності, сприяють збереженню емоційної стабільності і забезпечують формування підтримуючого етнокультурного середовища, яке є знайомим та зрозумілим дитині. Формування відповідного етнокультурного середовища у новостворених прийомних родин є важливим напрямом роботи соціальних педагогів, що здійснюють соціальний супровід таких родин, а також соціальних педагогів ЗЗСО з метою підвищення ефективності роботи з батьками-вихователями та дітьми у прийомних родин.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення вікових особливостей етнокультурного впливу на формування етнічної ідентичності дітей та молоді в умовах прийомної сім'ї, а також розробка методичного забезпечення, що може використовувати фахівець соціальної галузі для соціальної адаптації підлітків, які виховуються в умовах прийомних сімей етнопедагогічними засобами.

Список використаних джерел:

1. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка: навч. посібник. За заг. ред. О.В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. С. 85-101.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посібн. для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.
3. Заверико Н.В. Технології соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8 (52). С. 333-340.

4. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей і дітей: навчальний посібник. Київ: центр учбової літератури, 2012. С.241-257.
5. Ковальчук І.А. Методи інтерактивного навчання майбутніх соціальних педагогів. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2010. №4. С. 82-87
6. Козирев М. П. Соціальна педагогіка: навч. пос. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2020. 352 с.
7. Костіна В. В. Теорія та практика використання етнопедагогічних засобів у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери до профілактики дезадаптації учнів : навч.-метод. посіб. Харків : ФОП Мезіна, 2018. 112 с.
8. Кравченко О.В. Формування особистісної ідентичності дитини-сироти в умовах прийомної сім'ї. *Наукові записки кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки*. 2019. Т. 1(23). С. 98-102.
9. Лемко Г.І. Соціалізація дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах прийомної сім'ї. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. С. 223-225.
10. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи: конспект лекцій: Р. 1. Загальні технології соціальної роботи. Київ: Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.
11. Микитюк М.В. Формування емоційної стабільності у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під час перебування в прийомній сім'ї. *Проблеми соціальної роботи*. 2016. № 1. С. 103-107.
12. Kostina V. Resource provision in the field of social assistance in the conditions of new social risks. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2023, 13(2), 38–45. <https://doi.org/10.26881/jpgs.2023.2.04>

Синиця А.В.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРЕЗ ВЗАЄМОДІЮ З МАС-МЕДІА

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Міхеєва О.Ю.

Анотація. У статті розглядаються ефективні підходи до формування комунікативних навичок соціальних працівників у контексті взаємодії з мас-медіа. Метою статті є аналіз сучасних програм, спрямованих на покращення навичок соціальної комунікації серед працівників соціальної сфери, з акцентом на їхню взаємодію із засобами масової інформації. Для досягнення поставленої мети використано компетентнісний підхід та теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизацію та узагальнення. У статті розкрито

зарубіжний і вітчизняний досвід програм, які сприяють формуванню навичок комунікації в соціальних працівників. Окреслено основні принципи та критерії ефективної взаємодії з мас-медіа, а також роль комунікативної компетентності у професійній діяльності соціальних працівників.

***Ключові слова:** комунікація, соціальні працівники, мас-медіа, формування навичок, взаємодія, програми навчання, соціальна сфера.*

Anton Synytsia. Programs for Developing Communication Skills for Social Workers: Effective Approaches to Interaction with Mass Media

Abstract. The article examines effective approaches to developing communication skills for social workers in the context of interaction with mass media. The aim of the study is to analyze current programs aimed at enhancing social communication skills among social workers, with an emphasis on their interaction with the media. To achieve this goal, a competency-based approach and theoretical research methods—analysis, comparison, systematization, and generalization—were employed. The article explores both international and national experiences with programs that foster communication skills among social workers. Key principles and criteria for effective interaction with the media, as well as the role of communication competence in the professional activities of social workers, are outlined.

***Keywords:** communication, social workers, mass media, skills development, interaction, training programs, social sphere.*

Постановка проблеми. Сучасні соціальні працівники стикаються з новими вимогами до комунікації, особливо в умовах зростаючої потреби у взаємодії з мас-медіа. Взаємодія із засобами масової інформації дозволяє соціальним працівникам ефективніше інформувати громадськість, створювати позитивний імідж своєї діяльності та досягати більшого соціального впливу. Формування навичок комунікації в цьому контексті стає критично важливим для професійного розвитку працівників соціальної сфери.

Зарубіжний і вітчизняний досвід показують, що сучасні програми з розвитку комунікативних навичок спрямовані не лише на вдосконалення особистісної компетентності, а й на посилення здатності соціальних працівників взаємодіяти з різними соціальними групами через ЗМІ.

У цій статті проаналізовано сучасні програми та підходи, спрямовані на розвиток комунікативних навичок соціальних працівників, а також їхню ефективність у забезпеченні якісної взаємодії з мас-медіа.

Аналіз досліджень. Формування комунікативних навичок серед соціальних працівників є темою, яка поступово привертає дедалі більшу увагу науковців. Дослідження соціальної комунікації та її ролі в роботі з мас-медіа знайшли своє відображення у працях багатьох дослідників, а саме: Капська А.І. [1, с. 45] акцентує на значенні комунікаційних стратегій для створення позитивного іміджу соціальних служб. Зокрема, вітчизняні автори, такі як Потапчук Т.В., Клепар М.В., Кравець Н.С. [3, с. 184], розглядають комунікацію як ключовий елемент соціального впливу та підвищення довіри до соціальних

інституцій.

Зарубіжний досвід також показує ефективність програм, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності. Згідно з дослідженнями Тайєр Б.Дж., такі програми дозволяють працівникам соціальної сфери вдосконалювати навички комунікації для продуктивної взаємодії з мас-медіа, що, в свою чергу, підвищує ефективність соціальних послуг. Дослідження Вайнбург Р. також вказують на важливість інтеграції комунікативних тренінгів у систему професійної підготовки соціальних працівників.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз і порівняння сучасних програм, спрямованих на розвиток комунікативних навичок соціальних працівників, особливо у контексті взаємодії з мас-медіа. Стаття також розглядає зарубіжний і вітчизняний досвід, на основі якого пропонуються ефективні підходи для формування комунікаційних стратегій у соціальній сфері.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано компетентнісний підхід до дослідження. Теоретичними методами виступають аналіз і синтез для узагальнення отриманих даних, а також систематизація та порівняння для виокремлення найбільш ефективних підходів і програм розвитку комунікативних навичок соціальних працівників у їхній взаємодії з мас-медіа.

Виклад основного матеріалу. У контексті української соціальної сфери важливу роль відіграють програми, спрямовані на розвиток комунікативних навичок серед соціальних працівників, особливо у сфері взаємодії з мас-медіа. Останніми роками спостерігається зростання інтересу до таких ініціатив, що покликані підвищити прозорість і соціальну значущість роботи соціальних установ.

Наприклад, курс з комунікаційного менеджменту, розроблений в рамках програм підвищення кваліфікації, націлений на формування практичних навичок публічної комунікації та побудови довготривалих відносин із засобами масової інформації. Такі програми часто передбачають тренінги з кризових комунікацій та медіа-виступів, що дозволяє соціальним працівникам впевнено реагувати на запити ЗМІ та презентувати суспільству інформацію про свою діяльність [2, с. 158].

Крім того, вітчизняний дослідник, Потапчук Т.В., підкреслює важливість формування у соціальних працівників стійких навичок використання сучасних інформаційних каналів, таких як соціальні мережі та новітні технології медіа-комунікації [3, с. 186]. Важливо, що програми також орієнтовані на розбудову професійної етики та створення позитивного іміджу соціальних служб, що сприяє підвищенню довіри з боку громадськості.

У багатьох країнах світу розвиток комунікативних навичок серед соціальних працівників набув чітко структурованого та систематизованого характеру, що сприяє більш ефективній взаємодії з громадськістю через засоби масової інформації. Значну увагу приділяють формуванню професійної компетентності соціальних працівників у таких країнах, як США, Велика Британія та Канада, де освітні програми з соціальної роботи включають обов'язкові курси з комунікаційного менеджменту.

У Великій Британії та Канаді популярними є програми, які інтегрують медіа-тренінги, де учасники практикують навички публічних виступів і презентацій для широкої аудиторії. Наприклад, за даними дослідження Вайнбург Р., такі курси допомагають соціальним працівникам не лише підвищувати свої навички спілкування, але й будувати довготривалі стосунки з медіа-представниками, що підвищує загальний рівень довіри до соціальної сфери в суспільстві.

У деяких країнах Європейського Союзу, зокрема у Німеччині та Швеції, медіа-комунікації для соціальних працівників є частиною міждисциплінарних програм, які сприяють поєднанню комунікаційних навичок з елементами психології та етики [4, с. 432]. Такі курси наголошують на важливості прозорості та етичної комунікації, підкреслюючи потребу інформувати громадськість на зрозумілому та доступному рівні, що, у свою чергу, сприяє соціальній стабільності та підвищує довіру до соціальних інституцій.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних програм із формування комунікативних навичок соціальних працівників показує низку спільних тенденцій та відмінностей. Якщо вітчизняні програми здебільшого орієнтовані на практичні тренінги з медіа-виступів та побудови публічного іміджу, зарубіжний досвід робить акцент на міждисциплінарному підході, поєднуючи комунікаційні навички з етикою, психологією та кризовими комунікаціями.

У країнах Європи та Північної Америки програми часто включають симуляції кризових ситуацій, що дозволяє соціальним працівникам відпрацьовувати навички комунікації в умовах підвищеного тиску, надаючи перевагу емоційній стійкості та оперативності реакцій [5, с. 30]. В Україні такі аспекти лише набувають поширення і часто не є частиною основної програми, що створює потребу в адаптації відповідних зарубіжних підходів.

Також відмінністю є рівень інтеграції медіа-тренінгів у загальну освітню систему соціальної роботи. У Великій Британії та Канаді такі тренінги є обов'язковою частиною підготовки соціальних працівників [6, с. 60], тоді як в Україні вони здебільшого надаються в рамках підвищення кваліфікації та не охоплюють усіх працівників соціальної сфери.

На основі проведеного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду можна виокремити низку практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності комунікаційної підготовки соціальних працівників для взаємодії з мас-медіа.

По-перше, слід приділити особливу увагу інтеграції навчальних програм із комунікації у базову систему професійної підготовки соціальних працівників. Базова освіта соціального працівника часто орієнтується на практичні аспекти соціальної роботи, але навички публічної комунікації та взаємодії із зовнішніми аудиторіями залишаються на периферії. Інтеграція курсів з медіа-комунікацій у цю систему забезпечить соціальних працівників необхідним інструментарієм для ефективної комунікації ще на початкових етапах їхньої професійної підготовки.

Другим важливим аспектом є впровадження симуляційних тренінгів, що моделюють роботу з медіа в різних сценаріях. Тренінги мають включати

ситуації публічних виступів, кризових комунікацій, інтерв'ю з журналістами тощо. Це дозволить соціальним працівникам здобути впевненість і практичний досвід у контрольованих умовах, що є корисним перед виходом на реальну аудиторію. Крім того, симуляційні вправи розвивають емоційну стійкість, яка є критично важливою при роботі в умовах соціальних криз або у випадках значного суспільного резонансу.

Третім ключовим компонентом має стати навчання новітнім технологіям комунікації. Оскільки цифрові платформи та соціальні мережі займають все більшу роль у суспільному житті, соціальні працівники можуть використовувати ці канали для інформування громадськості, просування соціальних ініціатив та підтримки комунікації з громадою.

Таким чином, комплексний підхід до формування комунікативних навичок у соціальних працівників, що охоплює теоретичну підготовку, практичні тренінги, етичні стандарти та безперервне навчання, сприятиме підвищенню їхньої ефективності у взаємодії з мас-медіа і підвищенню загальної якості соціальних послуг.

Висновки та напрями подальших досліджень. Розвиток комунікативних навичок серед соціальних працівників є ключовим фактором для підвищення ефективності їхньої взаємодії з громадськістю через засоби масової інформації. Аналіз вітчизняних і зарубіжних програм показав, що комплексний підхід до підготовки соціальних працівників у сфері комунікації сприяє їхній емоційній стійкості, підвищує рівень професійної етики та дозволяє забезпечити прозорість і довіру з боку громадськості.

Впровадження розроблених рекомендації на практиці підвищить якість надання соціальних послуг, зміцнить довіру до соціальних установ і сприятиме кращому розумінню соціальних проблем у суспільстві.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення конкретних методів адаптації зарубіжних комунікативних програм до українських реалій, а також на розробку систематичних оцінок ефективності впроваджених комунікативних тренінгів у соціальній сфері.

Список використаних джерел:

1. Капська А.І. *Соціальна робота: навчальний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
2. Міхеєва О.Ю. *Соціальна педагогіка: курс лекцій*. Київ: Компринт, 2022. 558 с.
3. Потапчук Т.В., Клепар М.В., Кравець Н.С. *Соціально-виховне середовище як умова формування соціокультурних та духовних цінностей студентів вищих навчальних закладів*. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Випуск 3, 96 том. 2020. С. 183–194.
4. Холковська І.Л., Московчук О.С. *Особливості соціокультурного освітнього простору як чинника формування соціальної компетентності студентів*. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: Випуск 52. 2018. С. 430–434.

5. Thyer B.J. *Social Work Communication Skills*. New York: Springer, 2014. С. 24–36.

6. Wineburg R. *Media Relations in Social Work Practice*. London: Oxford University Press, 2017. С. 55–68.

Скворчевська Є.Л.

*кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри прикладної психології*

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Робота викладача зі студентами змінилась під час зміни форми навчання з офлайн на онлайн під час COVID-19 та продовжується до теперішнього часу. Викладач стикається з безліччю викликів та можливостей, пов'язаних із змінами в освітньому середовищі, технологіях та соціальних очікуваннях.

Вивчення взаємодії викладача та студентів в умовах дистанційного навчання стає особливо актуальним з кількох причин: зростання популярності дистанційного навчання; нові технології (відеоконференції, інтерактивні інструменти); зміна ролі викладача – в умовах дистанційного навчання викладачі стають не лише джерелами знань, а й фасилітаторами, які спрямовують та підтримують студентів. Психологічні аспекти дистанційного навчання, які включають почуття ізоляції та нестачі підтримки серед студентів.

О.С. Колодій зазначає, що система Moodle займає важливе місце у контексті дистанційного навчання студентів. Вона є гнучкою платформою для управління навчанням, яка підтримує різноманітні освітні підходи та інструменти. Moodle дозволяє викладачам завантажувати та організувати навчальні матеріали у зручному для студентів форматі. Це може бути текст, відео, презентації та інші ресурси, доступні у будь-який час та з будь-якого місця. Платформа підтримує різні види активності, такі як: форуми, вікторини, тести та завдання, що сприяє залученню студентів до навчального процесу та активної взаємодії. Викладачі відслідковують успіхи студентів, отримують статистику щодо виконання завдань. Це дозволяє оперативно реагувати на проблеми та надавати необхідну підтримку студентам. Використання Moodle допомагає розвивати навички роботи з цифровими технологіями, що є важливим аспектом їх підготовки до сучасного ринку праці [3].

Викладачі використовують різні освітні технології, такі як: онлайн-платформи, інтерактивні дошки та освітні програми. Це дозволяє створити більш гнучке та доступне середовище для навчання.

Враховуючи різноманітність навчальних стилів та потреб студентів, викладачі прагнуть адаптувати свої методи та матеріали для забезпечення більш персоналізованого підходу.

Крос-дисциплінарне навчання інтегрує знання з різних дисциплін для вирішення реальних завдань, що сприяє розвитку критичного мислення та креативності у студентів.

Міжнародна мобільність надає студентам можливості для навчання за кордоном, що вимагає від викладачів уміння працювати з багатонаціональними групами та обліку культурних відмінностей. Викладачі відіграють важливу роль у формуванні соціальних та етичних цінностей у студентів, включаючи сталий розвиток, різноманітність та інклюзивність.

Враховуючи значущість емоційного благополуччя студентів, викладачі розвивають навички емоційного інтелекту для більш ефективної взаємодії та підтримки [3].

Н. Голярдик, О. Гевко вказують, що дистанційна форма освіти вимагає постійного вдосконалення технічних засобів, програмного забезпечення, методів та підходів до навчання. Основні виклики полягають у забезпеченні доступу до освіти для здобувачів вищої освіти, створенні зручних інструментів навчання, забезпеченні високого рівня інформаційної безпеки та якості освіти [2].

Згідно М. Москалюк, Н. Москалюк в воєнний час під час дистанційного навчання знижується мотивація навчання. Студенти не розуміють навіть якщо їм вчитися, коли майбутнє невизначене. Викладачі стикаються з апатією та байдужістю до навчального процесу. В такій ситуації викладач відіграє важливу роль у підвищенні мотивації навчання студентів, оскільки спонукає їх до пошукової діяльності та заохочує досягати поставленої мети [4].

З точки зору О. В. Дробот під час дистанційного навчання у студентів відбувається зміна мотивації навчання. Навчальна діяльність набуває самостійного характеру. Навчальна роль викладача змінюється, і на перший план виходять функції, пов'язані з підтримкою, координацією та створенням мотивуючого навчального середовища.

Викладач спрямовує студентів, організовує навчальні заходи, допомагає розподіляти зусилля та керувати навчальним часом. Він виступає не так джерело інформації, а як провідник, що допомагає структурувати процес навчання і шукати необхідні ресурси. Мотивація студентів у дистанційному форматі може слабшати через ізоляцію та нестачу прямої взаємодії. Викладач відіграє важливу роль у підтримці зацікавленості студентів через регулярний зворотний зв'язок, заохочення активності та створення умов самоорганізації [1].

Комунікація між викладачем та студентами в умовах дистанційного навчання відіграє ключову роль в успішному освітньому процесі, оскільки особисте спілкування обмежене, і студентам необхідно підтримувати зв'язок із викладачем для мотивації та ясності у навчанні.

Чіткий та регулярний графік комунікації – важливий аспект дистанційної взаємодії. Встановлені розклади для лекцій, консультацій та зворотного зв'язку допомагають студентам відчувати стабільність та впорядкованість у навчальному процесі, що знижує тривожність та сприяє мотивації.

Викладачі та студенти активно використовують різні платформи та інструменти, такі як відеоконференції (Zoom, Microsoft Teams), навчальні

платформи (Moodle, Google Classroom), месенджери та електронну пошту. Кожна платформа може служити для різних типів спілкування: відеоконференції для інтерактивних занять, месенджери для коротких питань, навчальні платформи для організації матеріалу та завдань.

В умовах дистанційного навчання студенти можуть відчувати дефіцит прямого контакту з викладачем, тому важливо, щоб завдання, вимоги та навчальні матеріали були викладені чітко та докладно. Викладачі використовують детальні інструкції, а також наочні матеріали.

В умовах ізоляції та стресу викладачі відіграють важливу роль у створенні доброзичливої та відкритої атмосфери. Емпатія, підтримка та готовність вислухати студентів сприяють зміцненню довіри та дозволяють студентам відчувати турботу та залучення викладача.

Викладачі мотивують студентів брати на себе відповідальність за навчання та підтримують їх самостійність. Ясні цілі та зрозумілі критерії оцінювання результатів допомагають студентам зрозуміти мету навчання та налаштуватися на досягнення результату [1].

Висновки: під час дистанційного навчання в воєнний час студенти та викладачі використовують навчальні платформи та програми, які підвищують якість навчання. Змінюється роль викладача, він виконує роль провідника у світ нових знань, спонукає студентів до пошукової діяльності та заохочує досягати поставленої мети.

Список використаних джерел:

1. Дробот О. В. Мотивація студентів до дистанційного навчання в умовах пандемії. *Психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 1 (51). С. 69-85.
2. Голярдик Н., Гевко О. Дистанційне навчання в умовах війни: виклики та можливості для системи вищої освіти України. Збірник наукових праць *Національної академії державної прикордонної служби України*. 2023. №3(34). С. 57-72.
3. Колодій О. С. Самостійна робота студентів під час дистанційного навчання за допомогою середовища MOODLE. *Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. III Міжнародна науково-практична конференція 01-26 листопада 2021*. С. 644-646.
4. Москалюк М., Москалюк Н. Підвищення мотивації студентів в умовах дистанційного навчання під час військових дій. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. №60. С. 118-127.

Тарасенко Н.В.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Осика Ю.Ю.

*викладачка кафедри соціальної роботи
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Пізняк Ю.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Питання пошуку ефективних шляхів соціального виховання молоді належить до провідних проблем соціальної педагогіки, вирішення якого суттєво впливає на подальший розвиток гармонійно розвиненого суспільства, яке здатне подолати як індивідуальні, так і колективні виклики.

Соціальне виховання – система соціально-педагогічних, культурних, сімейно-побутових та ін. заходів, спрямованих на оволодіння та засвоєння дітьми та молоддю загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування у них сталих ціннісних орієнтацій та адекватної соціально спрямованої поведінки [4, С.392].

Питання соціального виховання життя дітей та молоді та шляхи оптимізації цього процесу стало предметом дослідження фахівців педагогічної та соціально-педагогічної сфери. Зокрема, у працях: В.Шинкарука, Р.Сопівника, І.Сопівник висвітлюється проблематика розвитку соціального виховання в зарубіжних країнах від найдавніших часів до сьогодення [5]; М.Богомолової теоретично обґрунтовано феномен «соціальне виховання» в історії педагогіки й освіти України [1]; В.Герасименко акцентовано увагу на сутність та зміст соціального виховання дітей у закладах позашкільної освіти в Україні [2].

Не зважаючи на різноплановість та чисельність наукових праць, присвячених проблемі соціального виховання життя дітей та молоді питання соціального виховання життя дітей та молоді засобами соціальних медіа залишається малодослідженим.

Соціальні медіа – це сукупність Інтернет сервісів та платформ, які надають можливість користувачам здійснювати комунікацію, споживати, створювати й розповсюджувати контент [3, С.93].

Уважаємо, що в умовах сьогодення соціальні медіа стають інноваційним засобом соціального виховання дітей та молоді, який здатний задовольнити їхні соціальні потреби, сприяти набуттю соціального досвіду, розширити розуміння соціальних цінностей та норм, сприяти самовизначенню та сомостановленню.

Варто зауважити, що соціальні медіа з одного боку, мають позитивний вплив на процес соціального виховання дітей та молоді, оскільки сприяють легкому доступу до інформації. З іншого боку, соціальні медіа можуть мати негативний вплив на процес соціального виховання дітей та молоді. Так, відсутність медіаграмотності може призвести до дезінформованості, набуття шкідливих моделей поведінки, суперечливих соціальних цінностей та норм.

На нашу думку, позитивно вплинути на процес соціального виховання можливо за рахунок застосування в освітньому процесі, в межах навчальних чи позанавчальних занять, наступних засобів соціальних медіа:

1. Електронних навчальних платформ EdWay, Prometheus, EdEra, на яких розміщено інтерактивні освітні програми та курси. На нашу думку, використання тематичних онлайн-курсів та програм, сприяє глибокому засвоєнню основних теоретичних концепцій, що стосуються соціальних норм і цінностей. Наприклад, курси «Спочатку людина», «Захист прав людей з інвалідністю», «Недискримінаційний підхід у навчанні» та інші, спрямовані на засвоєння інформації щодо соціальної відповідальності, терпимості, толерантності, поваги до прав інших тощо.

2. Відеохостингів YouTube, TikTok на яких розміщено відеоуроки, експлейнери, лекції, наукові експерименти тощо. Уважаємо, що використання тематичних відеоуроків, експлейнерів, лекцій, створених за участю фахівців соціальної/соціально-педагогічної сфери чи інших фахівців соціономічної сфери, дозволяє ефективно донести інформацію дітям та молоді щодо правил та норм взаємодії одне з одним і орієнтирів для своїх вчинках.

3. Онлайн-платформ для відеоконференцій Zoom, Microsoft Teams, Skype, Moodle, Google Meet тощо. На нашу думку, проведення тематичних онлайн-конференцій, вебінарів, консультацій, тренінгів, майстерок може сприяти задоволенню інформативних і мотивуючих потреб дітей та молоді щодо соціальних норм та цінностей.

4. Веб-сайтів Google, Safari використання яких може сприяти як засвоєнню дітьми та молоддю основних теоретичних засад, що стосуються соціальних правил, норм і цінностей, так і позитивно вплинути на процес розвитку навичок соціальної взаємодії.

5. Соціальних спільнот та груп створених у месенджерах Facebook, Telegram, Viber. Тематично організовані спільноти та групи, можуть позитивно впливати на процес соціального виховання дітей та молоді. У такі спільноти раціонально залучати батьків, щоб вони могли підтримувати дітей у формуванні позитивних соціальних звичок.

6. Мобільних застосунків. Уважаємо, що використання тематичних мобільних застосунків, наприклад Cron-o-meter, FatSecret, Lose it, SparkPeople та інших може допомогти дітям та молоді в формуванні позитивних соціальних цінностей.

Варто відзначити, що використання соціальних медіа, як засобу соціального виховання дітей та молоді, надає унікальні можливості для доступності, інтерактивності та масштабного впливу, але водночас вимагає розвитку критичного мислення та відповідального підходу до споживання контенту.

Таким чином, можна стверджувати, що в сучасному суспільстві соціальні медіа є провідним засобом соціального виховання дітей та молоді, який здатний задовольнити їхні соціальні потреби, сприяти набуттю соціального досвіду, розширити розуміння соціальних цінностей та норм. Доцільними, в процесі соціального виховання дітей та молоді, вважаємо такі засоби соціальних медіа як: інтерактивні освітні програми та курси, відеоуроки, вебінари, онлайн-ігри, челенджи та марафони, мотиваційні кампанії, соціальні спільноти та групи підтримки, мультимедійний контент, онлайн-консультації, тренінги, мобільні застосунки.

Список використаних джерел:

1. Богомолова М.Ю. Феномен «соціальне виховання» в історії педагогіки й освіти України (20 – 30-ті роки ХХ століття) [Текст] : автореф. дис....доктора пед.наук:13.00.01 / Богомолова Марина Юрійвна; Центральноукр.держ.пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. - Кропивницький, 2021. 40 с.
2. Герасименко В.А. Соціальне виховання дітей у закладах позашкільної освіти в Україні у 20 - 50-ті роки ХХ століття [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Герасименко Вікторія Анатоліївна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2018. 23 с.
3. Григорова З.В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі-ієрархія інформаційного простору. Технологія і техніка друкарства: збірник наукових праць. 2017. № 3. С. 93–100.
4. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка. *Соціальна робота* : [навч. посібник] / Коваль Л.Г., Зверєва І.А., Хлебик С.Р. К. : ІЗМН, 1997. 392 с.
5. Шинкарук В.Д. Теорія та історія соціального виховання в зарубіжних країнах (для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка»). К.:ЦП «Компринт», 2015. 236 с.17

Теліженко Л.В.

*докторка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету*

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В умовах тотальної кризи сучасної, найглибшим проявом якої в українських реаліях є ситуація людини, яка потребує глибокого розуміння, всебічної допомоги, морально-психологічної підтримки, захисту життя та

інтересів, особливої актуальності набуває питання людиноцентризму (лат. «homo» – «людина», і «centrum» – «центр») – гуманістичного підходу, центром уваги якого є людина, соціокультурний світ її життя і досвіду, та водночас практики вирішення її проблем та захисту.

В. Кремень, говорячи про людиноцентризм як філософію гуманістично орієнтованого підходу до соціальних відносин і особистості, зазначає, що «вона повинна бути спрямована на подолання внутрішньої порожнечі, фактичної руйнації свідомості та світогляду» [1]. А більш детально розкриваючи зміст людиноцентризму, вчений наголошує на тому, що для сучасного суспільства людиноцентризм означає необхідність розуміння сутності людини, значення ціннісно-сміслової наповненості, багатоманіття та багатомірності аспектів її буття та проявів, закономірностей саморозвитку, потенційних можливостей, унікальності та неповторності [там же]. Та сьогодні людиноцентризм, як показує ситуація, має бути ще й практикою самого життя, без якої майбутнє «постсучасного світу, що втратив душу і серце», стає примарним [2].

У такому розумінні людиноцентризм сьогодні особливого значення набуває для сфери соціальної роботи, причому як щодо професійної підготовки соціальних працівників, так і щодо практики соціальної роботи. Адже як суб'єкт-суб'єктна система соціальної взаємодії дана професія передбачає взаєморозуміння двох особистостей: людини, яка потрапила в складну життєву ситуацію і потребує не тільки матеріальної допомоги, а і розуміння її внутрішнього стану, іноді відчаю, що робить для неї ситуацію ще складнішою. Водночас участі людини, соціального працівника, який готовий прийти їй на допомогу та подолати разом з нею кризову ситуацію. Для соціального працівника це означає подвійну відповідальність, гуманітарну і гуманістичну одночасну. З одного боку, соціальний працівник повинен володіти сучасними знаннями про людину, в тому числі про самого (у) себе, про власну сутність, принципи та закономірності розвитку та духовного еволюціонування, в тому числі з точки зору нової нелінійної науки, яка виходить за межі гуманітарних знань та розширює уявлення про людину до інфо-біо-соціо-космічних меж. З іншого боку, соціальний працівник повинен у самому собі розвивати професійно-етичні якості особистості, яка прагне до самореалізації та самовдосконалення, а тому потребує відповідної професійної підготовки та мотивації, причому не стільки «можливостей кар'єрного зростання, рівня грошової винагороди, гарантій службової зайнятості, соціальної захищеності», скільки можливості приносити користь суспільству та іншим людям як для себе необхідне [3]. Для цього соціальні працівники повинні володіти системою етичних цінностей та норм, дотримуватися її в професійній діяльності щодо інших людей та соціальних груп, розвивати в собі такі особистісні якості, як відповідальність, доброта, чесність, емпатія, комунікативність тощо. Аманда Мур Макбрайд, декан Вищої школи соціальної роботи Університету Денвера, відповідне завдання для сфери соціальної роботи сформулювала так: «Нам потрібно децентрувати соціального працівника та центрувати людину» [4].

Усвідомлюючи значення людиноцентризму в сучасних умовах та зорієнтованість на нього соціальної роботи як вимоги часу, освітня програма

підготовки бакалаврів соціальної роботи у виші сьогодні зазнає пов'язаних з цим відповідних змін. Так, зокрема, «традиційна» для цього напрямку підготовки дисципліна «Етика та деонтологія» значну увагу присвячує осмисленню укорінених у людині та з нею пов'язаних витоків етики, що, в свою чергу, потребує не звичайного декларування принципів людяності, а достеменного розуміння студентами людини як цілісності у повноті її зв'язків та відношень з усіма її середовищами, чим історично й продиктовані моральні засади людського суспільства як універсальні, відображені в усіх світових релігіях та покладені в основу суспільних та правових цивілізованих відносин. Після чотирьох століть впевненого поступу європейської раціональності, яка розібрала людину на окремі частини, світи, сторони, а то і зовсім звела її до клітин, нейронів, атомів, ставлячи під сумнів уже не завтрашній, а сьогоднішній день, вимогою часу стала цілісність людини, поза якої не можлива ні її власно людська сутність, ні усвідомле значення людиноцентризму. Аманда Мур Макбрайд, вбачаючи найповніше відображення «розщепленої» класичною раціональністю людини в медицині як теорії і практиці, про радикальне, трансформаційне майбутнє соціальної роботи сказала, що «медична модель розділила розум і тіло, і в цілому соціальна робота прийняла цю концепцію. Соціальна робота повинна зруйнувати цю помилкову подвійність між розумом і тілом і революціонізувати те, як виглядає практика психічного здоров'я через втілену практику. Я також уявляю соціальних працівників як громадянських і громадських тренерів, які підтримують взаємодопомогу та колективні зусилля. Яким має бути навчання самих себе для навчання інших? Давайте посіємо насіння зараз для організації спільноти, яка стане необхідною в ХХІІ столітті» [4].

Своєрідною відповіддю на риторичне питання Аманди Мур Макбрайд є наше прагнення вже сьогодні наповнити необхідними знаннями про людину як цілісність підготовку фахівців соціальної роботи. Так, наприклад, включаючи до основних етичних категорій поняття любові та осмислюючи її вищу етичну цінність, чи не вперше розкривається її значення для людини й суспільства з точки зору трансдисциплінарного підходу, поєднуючого гуманітарні знання з природничо-науковими. Спираючись на дисциплінарні знання, але виходячи за їх межі та ставлячи людину в центр наукового дослідження, трансдисциплінарний підхід акцентує увагу на особливій ролі любові як факторі, що гармонізує дуально виражену цілісність людини у багаторівневій структурі її внутрішніх процесів та зовнішніх відносин. З цієї точки зору стає зрозумілим як внутрішній світ людини, яка опинилася в складній життєвій ситуації та потребує допомоги, так і соціального працівника, для якого любов набуває значення ще й гуманістичного виміру його професійної діяльності, через яку він реалізує себе як цілісну особистість у єдності з іншими людьми, відкриваючи внутрішню силу та доступ до своїх талантів. У такому значенні любов як усвідомлена потреба рухатися назустріч іншим людям, допомагати їм, для соціального працівника набуває також значення сенсу життя, а отже має пряме відношення до вибору професії, який ні в якому разі не може бути прагматичним чи випадковим, можливо, в силу певних обставин. Дана професія

передбачає постійне духовне становлення працівника як особистості, що має пряме відношення до глибоко усвідомленої мети його існування.

На завершення додамо, що для соціальної роботи розуміння людини як цілісності, в якому й проявляється людиноцентризм, відкривається бачення самої сутності допомоги, яку повинен надавати соціальний працівник у межах своєї професії. Оскільки допомога не може зводитися тільки до задоволення виключно якоїсь однієї потреби, фізичної, психічної чи соціальної. Складна життєва ситуація чи криза – це ще й негативна інформація, інтерпретація якої викликає порушення в усій людині як цілісності, з усіма її середовищами та в ній самій, що від соціального працівника вимагає вміння допомогти людині відновити порушену гармонію, забезпечуючи її також базовими потребами.

Список використаних джерел:

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей. *Вісник НАПН України*. 2023. 5(1). С. 1–6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5126>.

2. Бауман З., Донскіс Л. Плинне зло. Життя без альтернатив / Пер. з англ. О. Буценка. Київ : Дух і Літера, 2017. 216 с.

3. Попович В. М. Принцип людиноцентризму в соціальній роботі: мотиваційні фактори професійної діяльності соціальних працівників. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2012_113_23.

4. McBride D. A. The Future of Social Work. URL: <https://socialwork.du.edu/news/future-social-work> (дата звернення: 12.09.2024).

Туляков О.О.

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій,
Сумського державного університету*

Отич М.С.

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Сумського державного університету*

ДОСВІД ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ОНЛАЙН МЕДІА «СУМСЬКИЙ КАНАЛ»

На початку 2020/2021 навчального року як відповідь на виклики стосовно пандемічних обмежень на кафедрі психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету почалася впроваджуватися ідея організації медіа діяльності з метою розміщення відео лекцій, іншого навчального контенту, а також популяризації соціально значимого контенту студентських курсових та кваліфікаційних проєктів, у тому числі – за освітньою програмою «Соціальна робота». Згодом пандемічні обмеження змінилися обмеженнями у зв'язку з війною, що зумовило посилення напряму соціального

виховання, зокрема, у зв'язку з підвищенням значення соціальної роботи. До медіа діяльності були залучені студенти та викладачі, що пов'язані з соціальним вихованням, були посилені інституційні спроможності учасників роботи по впровадженню ідеї.

Наразі є підстави говорити про повноцінний авторський проект, сутність якого полягає у впровадженні практики виготовлення та розміщення просвітницького контенту на регіональному онлайн медіа «Сумський канал». У складі вказаного онлайн медіа є Youtube-канал науково-популярного та громадсько-політичного спрямування. Тому відео-лекції можуть переглядатися як студентами, які безпосередньо вивчають відповідну навчальну дисципліну, так і абітурієнтами, науково-педагогічними працівниками та усіма, хто цікавиться відповідною проблематикою. А це, порад з основною метою щодо надання знань безпосередньо цільовій аудиторії, сприяє також і підвищенню рейтингу впізнання та популярності університету.

Інтеграційна проектна ідея полягає у синергії гострого громадсько-політичного, філософського та просвітницького контенту, наслідком якої поряд з виконанням поточних навчальних університетських завдань є нейромаркетинговий ефект, який, зокрема, полягає у поширенні інформації про освітні послуги СумДУ серед широкого загалу, що, у свою чергу, позитивно впливає на профорієнтаційну роботу. Типи освітніх медіа продуктів: відео лекція, ефір зі студентами у межах міжнародного проекту, ефір про результати курсових та кваліфікаційних досліджень, філософська проблематика. Фактори, що обумовлюють необхідність впровадження проекту: спричинені війною обмеження щодо «живого», безпосереднього контакту студентів та науково-педагогічних працівників; можливості перегляду лекцій неодноразово та у зручній час (перш за все – з точки зору психологічної готовності до сприйняття матеріалу); необхідність повного та якісного виконання освітніх послуг з боку СумДУ в умовах критичних обмежень; потреби зміцнення позицій СумДУ на ринку освітніх послуг.

Сервіс YouTube як спосіб поширення безкоштовної відеореклами використовують брендові європейські та американські університети. Зокрема: Massachusetts Institute of Technology, Stanford University, Harvard University, California Institute of Technology, University of Oxford. Проте, домінантна спрямованість вказаних інформаційних ресурсів полягає у площині відеомаркетингу, що орієнтується на промоцію навчального закладу серед широкого загалу. Україна має досвід впровадження освітніх проектів, що не позиціонуються з конкретною установою. Зокрема, проект EdEra, у межах якого передбачається створення онлайн курсів, інтерактивні підручників та освітніх блогів. На переклад та озвучення українською науково-популярного контенту спрямований проект «Наука та Всесвіт», та проект «**Enjoy The Science**», «Цікава наука». Проте, у цих та інших вітчизняних проектах суто університетський класичний освітній аспект не поєднується разом з науково-популярною та громадсько-політичною проблематикою.

Проблематика соціального виховання представлена у проекті в усіх типах медіа продуктів. Зокрема, публікуються відео лекції у межах освітнього

компоненту «Соціальна робота у громадах та місцеве самоврядування», публікувалися низка ефірів у межах міжнародного проекту за підтримки Фонду «Партнерство за сильну Україну» та ІСАР «Єднання» у межах конкурсу «Посилення громадської участі в процесах раннього відновлення на звільнених територіях», проводилися ефіри з викладачами секції «Соціальна робота» за результатами наукових досліджень та ефіри зі студентами за результатами курсових проектів та кваліфікаційних робіт.

Результати, які отримано внаслідок реалізації проекту: забезпечено «живий», безпосередній контакт студентів та викладача через представлення у відео контенті особистого образу, персональних образів колег та студентів; відкрито можливості перегляду лекцій неодноразово та у зручний час (перш за все – з точки зору психологічної готовності до сприйняття матеріалу); надано сприяння щодо повного та якісного виконання освітніх послуг з боку СумДУ в умовах критичних обмежень; надано медіа супровід авторським та міжнародним проектам; зроблено внесок у зміцнення позицій СумДУ на ринку освітніх послуг через підняття рейтингу впізнання; збільшено кількість підписників онлайн медіа «Сумський канал» до 12, 1 тисяч осіб.

Список використаних джерел:

1. Datsenko, T., Vyhovska, O., Sinko, A. (2020). Social media and higher education institutions: using social networks to recruit students. *The Modern Higher Education Review*, №5, p.91-99.

2. Луговий, В., Слюсаренко, О., Таланова, Ж. (2022). Концентрація та комунікація в моделі і стратегії розвитку університетів-лідерів. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 2020, №13, с. 5-25.

Українцева Я.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди*

МЕТОДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ЗДО ТА РОДИНІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СТРЕСУ ТА НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЧЕРЕЗ ВОЄННІ ДІЇ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Бакай С.Ю.

В умовах воєнного конфлікту та соціальної нестабільності, соціалізація дітей дошкільного віку стає надзвичайно складним завданням, яке потребує особливого підходу. Військові дії і стресові ситуації створюють середовище, в якому діти можуть відчувати підвищену тривожність і страх, що негативно впливає на їхній психологічний стан і розвиток. Тому важливо забезпечити комплексний підхід до підтримки дітей, щоб вони могли адаптуватися та розвиватися навіть у таких важких умовах.

Одним із ключових аспектів у соціалізації дітей є створення стабільного та передбачуваного середовища. Це може включати регулярний розпорядок

дня, що допомагає дітям відчувати себе безпечніше і менше піддаватися стресу. Батьки та вихователі повинні прагнути до максимальної стабільності в побуті, що включає дотримання розкладу для їжі, сну та ігор. Це дає дітям відчуття постійності, яке є критичним для їхнього психологічного благополуччя.

Психологічна підтримка є ще одним важливим аспектом, що допомагає дітям адаптуватися до стресових умов. Психологи та психотерапевти можуть використовувати ігрову терапію, арттерапію та інші методи для допомоги дітям у вираженні своїх емоцій і подоланні страхів. Також важливо надавати консультації для батьків, щоб вони могли краще розуміти потреби своїх дітей і ефективно їх підтримувати.

Ігрова діяльність є незамінним інструментом для соціалізації в умовах стресу. Ігри дозволяють дітям виражати свої емоції, взаємодіяти з іншими дітьми та розвивати соціальні навички. Групові ігри, що вимагають співпраці, допомагають дітям навчитися працювати в команді і знаходити рішення в складних ситуаціях. Ігрові активності сприяють не лише розвитку соціальних навичок, але й зменшенню тривожності.

Комунікативна взаємодія є важливою складовою соціалізації. Діти повинні мати можливість відкрито виражати свої почуття і думки, щоб краще розуміти свої емоції та навчатися конструктивному спілкуванню. Відкрита і підтримуюча комунікація з дорослими допомагає дітям відчувати себе впевненіше і менш тривожно. Важливо забезпечити дітям безпечний простір для вираження своїх емоцій і переживань.

Роль сім'ї у процесі соціалізації дітей у стресових умовах є надзвичайно важливою. Сімейна підтримка допомагає дітям відчувати себе захищеними і любленими, що є критичним для їхнього емоційного розвитку. Батьки повинні бути активними у житті своїх дітей, створюючи підтримуюче і позитивне середовище вдома. Спільні обряди і традиції можуть також допомогти зберегти відчуття нормальності та зв'язку з культурними цінностями.

Освітні програми, адаптовані до умов стресу, можуть допомогти дітям інтегруватися в нові умови і зменшити негативний вплив стресу. Такі програми повинні включати елементи підтримки психологічного благополуччя і розвитку соціальних навичок. Важливо, щоб навчальні заклади співпрацювали з фахівцями для розробки ефективних методів навчання та підтримки дітей у кризових ситуаціях.

Роль громади у соціалізації дітей також є важливою. Громадські організації, які надають послуги для дітей і сімей, можуть створювати мережу підтримки і організовувати заходи, що сприяють інтеграції дітей у нових умовах. Такі організації можуть допомогти дітям знайти нових друзів і зменшити почуття ізоляції, що є особливо важливим в умовах воєнного конфлікту.

Створення позитивного досвіду для дітей є важливим методом соціалізації в умовах стресу. Включення елементів радості і задоволення в повсякденне життя може допомогти зменшити негативний вплив стресу. Це може бути досягнуто через організацію веселих і захоплюючих активностей, які допоможуть дітям відчувати себе щасливими і впевненими.

Міждисциплінарний підхід до соціалізації дітей є надзвичайно ефективним. Співпраця між педагогами, психологами, соціальними працівниками та медичними фахівцями дозволяє забезпечити комплексну підтримку дітей. Такий підхід дозволяє враховувати всі аспекти розвитку дітей і надавати їм необхідну допомогу для успішної адаптації в складних умовах.

Активна участь батьків у процесі соціалізації є критично важливою. Батьки повинні бути не тільки спостерігачами, але й активними учасниками у навчальних та соціальних заходах дітей. Це допомагає зміцнити зв'язок між батьками і дітьми, покращити їх соціальні навички та підтримати емоційне благополуччя дітей.

Адаптація до нових умов є важливим аспектом соціалізації в умовах стресу. Це може включати розвиток нових ритуалів, адаптацію до змінених соціальних ролей або зміну підходів до навчання і гри.

Мистецтво і творчість можуть бути потужними інструментами соціалізації дітей. Заняття малюванням, ліпленням, музикою чи театром допомагають дітям виражати свої почуття і розвивати соціальні навички. Творчі активності сприяють емоційному розвантаженню і розвитку впевненості в собі, що є особливо важливим в умовах стресу.

Соціалізація дітей дошкільного віку в умовах стресу через воєнні дії є складним, але можливим завданням за умови комплексного підходу. Важливо забезпечити стабільність, психологічну підтримку і позитивний досвід для дітей, щоб допомогти їм адаптуватися і розвиватися. Співпраця між різними фахівцями та активна участь батьків є ключовими елементами успішної соціалізації. Завдяки цим методам можна допомогти дітям подолати стрес і успішно інтегруватися в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Брецько І. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів в умовах воєнного часу. Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності. Луцьк, 2022. С. 76-78.

2. Шулигіна Р., Коваль С. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в середовищі однолітків в умовах воєнної агресії: аналіз педагогічних та психосоціальних чинників впливу. *ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР*. 2023. № 5 (2). С. 216–227. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.5\(2\).2023.23](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.5(2).2023.23)

Харченко А.В.

фахівець з інклюзії та інтеграції проекту «Спільно Хаб» (ЮНІСЕФ), м. Краків

ІНТЕГРАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ПОЛЬЩІ: МЕЖА МІЖ АДАПТАЦІЄЮ ТА АСИМІЛЯЦІЄЮ

У результаті повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, значна кількість українців була змушена покинути свої домівки, шукаючи притулку за кордоном, зокрема в європейських країнах. За

даними, озвученими делегацією України на пленарному засіданні Глобального форуму біженців у 2023 році, сучасний рівень переміщення українців є рекордним у світі.

Згідно з даними УВКБ ООН, станом на жовтень 2024 року було зареєстровано 6,75 мільйона українських біженців, з яких понад 6,19 мільйона перебувають у Європі, а 560 тисяч — в інших частинах світу.

Таким чином, питання інтеграції та адаптації українських біженців є надзвичайно актуальним. Більшість із них потребує не тільки гуманітарної допомоги, але й підтримки, яка сприяє збереженню культурної ідентичності та забезпечує соціальне виховання. У цьому контексті особливої уваги заслуговує Польща, яка стала одним із основних центрів прийому українських біженців.

Мета цього дослідження — дослідити виклики адаптації та інтеграції українських біженців у Польщі з акцентом на соціальні і культурні аспекти, що впливають на процес асиміляції, зокрема для дітей.

За даними Польської адміністрації у справах іноземців, з початку повномасштабного вторгнення до 31 липня 2024 року майже 1,889 млн осіб отримали статус тимчасового захисту.

Географічна близькість Польщі та значна українська діаспора стали важливими чинниками, які спонукають українців шукати захисту від війни саме тут. Серед 971 583 українців, які перебувають під тимчасовим захистом у Польщі, 62% (601 270) — жінки. При цьому 74% дорослого населення — жінки, а кожен другий зареєстрований громадянин України — дитина. Проблема межування між адаптацією та асиміляцією особливо виражена серед дітей.

Згідно з Глосарієм Європейської комісії, асиміляція — це «поступовий процес, за якого меншина приймає поведінкові моделі більшості й, зрештою, поглинається суспільством, що її приймає».

До основних чинників, які впливають на ймовірність асиміляції, належать:

1. Вік. Діти та підлітки, що навчаються в школах країни перебування, природніше інтегруються в соціальне середовище через освіту, медіа та зв'язки з однолітками. Вони швидко засвоюють мову і культурні звички, що сприяє асиміляції.

2. Освітній рівень і професійні можливості. Освічені мігранти, які прагнуть професійного зростання, частіше приймають культурні норми нового середовища для успішної кар'єри.

3. Сімейний статус. Мігранти, які вступають у шлюб із місцевими жителями, зазвичай швидше асимілюються, оскільки міжкультурні шлюби сприяють прийняттю цінностей і культури партнера.

4. Економічний та соціальний статус. Мігранти, інтегровані у ринок праці або соціально активні у місцевому суспільстві, більш схильні до асиміляції через прагнення до стабільності.

Відповідно до Конституції Республіки Польща, громадяни Польщі, що належать до національних та етнічних меншин, мають право зберігати свою мову, звичаї, традиції та культуру. Однак щоденне занурення в нове культурне

середовище в польських навчальних закладах може призводити до поступового поглинання культурних елементів країни перебування. Без підтримки рідної мови й культурної ідентичності діти ризикують втратити зв'язок із власними коренями, прагнучи не відрізнятись від однолітків. Законодавча база Польщі, хоча і передбачає базові гарантії прав меншин, не цілком пристосована до надзвичайних ситуацій, таких як масовий притік біженців в наслідок війни.

Попри значний притік дітей та молоді з України, не спостерігається значного розвитку мережі українських освітніх закладів у Польщі. Станом на квітень 2022 року в польських школах навчалось близько 180 000 українських біженців, але лише близько 1500 із них відвідували заклади з українською програмою.

З 1 вересня 2024 року діти-біженці з України зобов'язані проходити річну підготовку до школи, навчатися в школах та продовжувати навчання в закладах після основної школи в польській системі освіти — на рівних умовах з польськими учнями. Польський уряд пояснює введення цієї норми забезпеченням дітей правом на освіту: «Якісна освіта — це шанс на хороше майбутнє. Польська школа готова прийняти дітей з України, забезпечити їм необхідну підтримку, опіку та безпеку. Відсутність освіти - це не лише брак знань, це також труднощі з інтеграцією, з пошуком свого шляху в країні проживання, а в майбутньому - проблеми з працевлаштуванням і нормальним функціонуванням у суспільстві». До того ж школи отримали можливість наймати міжкультурного асистента, який надаватиме допомогу особам, що не є громадянами Польщі, у взаємодії з навчальним середовищем, а також співпрацюватиме з їхніми батьками. Робота асистента спрямована на визначення мовних та культурних труднощів в процесі адаптації, включення та інтеграції в багатокультурну шкільну спільноту, а також передбачає співпрацю з родиною та педагогічним колективом школи з питань профілактики та запобігання насильству та дискримінації.

Проте інтеграція дітей-біженців з України в польську освітню систему має кілька аспектів, одним з яких є потенційний ризик для культурної та національної ідентичності України. Польща, зі своєю стабільною політичною та економічною ситуацією, надає широкі можливості для освіти, що є значною перевагою. Проте, якщо українські діти будуть вчитися виключно в польських школах, без належної інтеграції з українською культурою, це може призвести до їх асиміляції — повної адаптації до польської культури та втрати зв'язку з рідною культурою та мовою.

Більше того, на даному етапі конкурувати з Польщею стає все важче, адже Польща пропонує не лише стабільну політичну ситуацію, а й соціальні та економічні вигоди, що може спонукати українські родини адаптувати своїх дітей і орієнтувати їх на польське суспільство, а не на повернення чи роботу в Україні.

Ця ситуація становить не тільки демографічні ризики для України, але й загрозу втрати культурної та національної ідентичності серед вимушених мігрантів.

Освітні заклади є місцем, де у дітей формується уявлення про їхнє місце у суспільстві та роль громадянина. Тут вони не лише отримують знання, але й набувають усвідомлення своєї ідентичності як частини громадянського суспільства, що включає обов'язки, права та відповідальність перед іншими.

Міжнародні та польські соціальні інституції активно підтримують українських громадян, реалізуючи проекти соціальної адаптації та культурні заходи. З початку повномасштабного вторгнення в містах Польщі функціонує адаптаційно-інтеграційна підтримка від Європейського Союзу, урядових та державних установ, локальних недержавних об'єднань, неурядових організацій і фондів, громадських об'єднань місцевої спільноти і діаспори, міжкультурних інтеграційних центрів за сприянням міжнародних організацій, таких як УВКБ ООН, Юнісеф, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Польський Червоний Хрест. Однак, незважаючи на масштабну допомогу та підтримку, цей досвід водночас підкреслює складність досягнення балансу між інтеграцією та збереженням національної ідентичності.

На основі проведеного аналізу можна зробити кілька важливих висновків. Перш за все, існує необхідність у більш чітко визначеній політиці, що сприятиме збереженню культурної самобутності українських біженців в умовах адаптації до польського суспільства. Без належної інтеграції культурних та освітніх аспектів можливе негативне сприйняття української ідентичності молодшими поколіннями, що, в свою чергу, може призвести до їх асиміляції, втрати зв'язку з національними традиціями та мовою. Також важливим є забезпечення ефективної взаємодії між соціальними та освітніми інститутами Польщі та українськими біженцями для досягнення сталого соціокультурного розвитку без ризику соціальної маргіналізації.

Порушені теми становлять важливу основу для подальших досліджень у сфері соціального виховання, зокрема з огляду на необхідність зберігати культурну самобутність біженців у країнах, що їх приймають.

Хира В.М.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Рижанова А.О.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності*

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДОПОМОГА БАГАТОДІТНИМ СІМ'ЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Військові дії в Україні створили складні умови для життя багатьох сімей, особливо багатодітних, які стикаються з *фінансово-матеріальними та*

вітальними труднощами (втрата роботи, пошкодження чи знищення житла, відсутність доступу до основних ресурсів, включаючи продукти харчування та медичні послуги), *психологічними проблемами* (стресові ситуації від сирен тривоги та ракетних атак, постійне нервово напруження від тривалої небезпеки, сум та туга через розлуку з рідними внаслідок евакуацію або служби в армії, загострення невпевненості у виживанні та депресії серед дітей і батьків), *освітніми* негараздами (переривання навчального процесу, проблеми з доступом до дистанційної освіти через відсутність технічних ресурсів або якісного інтернет-зв'язку, складнощі з ефективним засвоєнням нових знань тощо). В умовах військового стану соціально-педагогічної допомоги потребують і батьки, і діти, і сама багатодітна родина (як соціальний суб'єкт) через підвищений ризик соціального виключення, економічну вразливість, іноді правову незахищеність для збереження соціального благополуччя сім'ї, як основи стабільного розвитку всіх її членів, а також для стабільності та відновлення України в повоєнні часи. Саме соціально-педагогічна допомога здатна об'єднати потенціал держави, територіальної громади, громадських організацій (зокрема міжнародних), самої багатодітної родини у вирішенні її проблем в умовах війни для збереження соціальної суб'єктності цієї сім'ї та сприяти спрямуванню її суб'єктності на допомогу іншим родинам, які знаходяться в гіршому стані, та на об'єднання зусиль територіальної громади для перемоги України.

Батьківство вивчали І.Братусь, І.Зверева, Г.Лактіонова, Т.Лях, Т.Цюман та інші, а багатодітні сім'ї – В.Головченко, Н.Калашник, О.Ляшенко, Л.Третяк та інші. Соціальну роботу з сім'єю досліджували Т.Алексеевко, З.Кияниця, А.Кочубей, І.Трубавина та інші. Соціально- педагогічний аспект допомоги родині аналізували О.Безпалько, Т.Бойко, І.Зверева, Ж.Петрочко та інші. Проте соціально-педагогічна допомога багатодітній родині в умовах війни досліджено недостатньо.

Метою публікації є обґрунтування актуальності проблеми допомоги багатодітній сім'ї в умовах війни засобами соціально-педагогічної діяльності.

За законодавством України, багатодітною вважається родина, в якій є три та більше дітей до 18 років. На жаль, в умовах військового стану порушується якість виконання всіх провідних функцій цієї сім'ї: господарчо-побутової, соціалізаційної, регулятивної, економічної, рекреативної, комунікативної та інших, є очевидним, що зазначена родина потребує нагальної допомоги. Сьогодні провідними агентами такої соціальної допомоги в нашій країні є: держава, різноманітні громадські організації, зокрема міжнародні, а також територіальна громада. Держава реалізує: впровадження програм допомоги багатодітним сім'ям, які передбачають виплати, безкоштовний доступ до медичних послуг, пільги на комунальні послуги та забезпечення тимчасового житла. Громадські організації організують гуманітарну допомогу, крім того, неурядові організації активізують благодійні фонди та волонтерів на надання психологічної допомоги, а міжнародні організації – на фінансову підтримку, на здійснення програм соціальної реабілітації для постраждалих сімей як в Україні, так і за кордоном. Територіальна громада координую різні види

соціальної допомоги, але переважно здійснює правову підтримку. Розглянемо детально сутність різних напрямів соціальної допомоги багатодітним сім'ям в умовах війни.

Серед різновидів соціальної допомоги сьогодні домінує *гуманітарна*, спрямована на задоволення вітальних потреб багатодітної родини – забезпечення житлом (у разі його пошкодження, руйнування або вимушеного переселення), продуктами харчування, одягом, медичними засобами. *Психологічна* допомога теж є провідною, оскільки має на меті зниження рівня стресу та тривожності серед дітей та батьків, допомогу у подоланні травматичного досвіду. Психологи за допомогою групових та індивідуальних сеансів терапії сприяють стабілізації емоційного стану, відновленню емоційного благополуччя та розвитку навичок саморегуляції в умовах тривалого стресу. Крім того, організують групи підтримки для дітей, які втратили одного з батьків або брата/сестру, а також для тих, хто перебуває (перебував) в зоні бойових дій або був примусово переміщений. Коли багатодітна родина трошки відновила власну соціальну суб'єктність їй в територіальній громаді надається *правова* допомога: консультування з питань отримання соціальних виплат, допомоги від держави та міжнародних організацій, захист прав сімей, що постраждали внаслідок війни. *Освітня* допомога дітям з багатодітних родин в умовах військового стану передбачає: забезпечення технічних ресурсів для дистанційного навчання: комп'ютери, інтернет-доступ, навчальні матеріали; впровадження адаптивних освітніх програм, які дозволяють дітям наздоганяти пропущені заняття і підтримувати рівень знань; організацію додаткових занять та індивідуальних консультацій для дітей, що відстали в навчанні через воєнні дії; організацію навчальних платформ та додаткових освітніх програм, що враховують емоційний стан дітей і спрямовані на підвищення їхньої мотивації до навчання. Для батьків – сприяння пере профілізації або отриманню другої професійної освіти для розширення можливостей в пошуках роботи.

Як бачимо, соціальна допомога багатодітним родина нині спрямована на підтримку майже всіх функцій цієї родини, крім соціалізуючої. Проте функцію первинної соціалізації дітей в родині не може якісно замінити жоден соціальний інститут країни. Діти ж не мають чекати, коли скінчиться війна, вони ростуть, а родина, котра в розпачі через війну, ще й втратила засоби існування, потребує нагальної допомоги в організації соціального розвитку дітей, щоб потім не «боротися» з дитячою бездоглядністю, безпритульністю, злочинністю тощо. Саме на допомогу в соціалізації дітей, соціальному розвитку батьків, сприянню соціальної суб'єктності родини і спрямована соціально-педагогічна допомога багатодітним родинам.

Отже, соціально-педагогічна допомога багатодітним сім'ям в умовах війни є життєво необхідною для забезпечення якісного соціального розвитку їх дітей. Для ефективної соціально-педагогічної допомоги необхідна координація зусиль в територіальній громаді держави, освітніх закладів, громадських організацій, міжнародних партнерів, самої родини та дітей.

Список використаних джерел:

1. Бойко, Т. М. Соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми в умовах воєнного стану. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2022. №3. С. 45-52.
2. Головченко, В. А. Вплив війни на психологічний стан дітей у багатодітних сім'ях та методи соціальної допомоги. *Психологічний часопис*. 2022. №7. С. 88-94.
3. Калашник, Н. О. Особливості надання соціально-педагогічної допомоги дітям з багатодітних сімей під час воєнних дій. *Журнал соціальної роботи та освіти*. 2022. №2. С. 102-110.
4. Ляшенко, О. Юсвітні виклики багатодітних сімей під час війни та шляхи їх подолання. *Освіта в умовах кризи*. 2023. №1. С. 65-72.
5. Третяк, Л. В. Соціальна та гуманітарна допомога багатодітним сім'ям в умовах війни. *Практика соціальної роботи в Україні*. 2023. №4. С. 33-40.

Хліманцов Т.В.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»
Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТІВ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У забезпеченні безпеки та вирішення конфліктів на геополітичній арені, коли дипломатія, переговори та мирні зусилля не мають позитивного результату, в сучасних умовах важливу роль відіграють представники військової професії. Професійні функції військових (захист країни від зовнішніх загроз, забезпечення безпечної життєдіяльності громадян, підтримка миру та стабільності, надання допомоги у разі природних катастроф тощо) вимагають від її представників готовності діяти професійно і відповідально. Отже, відповідальна поведінка військового здобуває свою специфіку завдяки підвищеним вимогам і сподіванням з боку суспільства і держави, а також актуальність під час військових подій.

Відповідальна поведінка військового включає в себе дотримання моральних норм і законів, відданість військовій справі і її призначенню захисту цінностей країни, дбайливе ставлення до підлеглих, уникнення необґрунтованого насильства і збереження професійної етики в усіх ситуаціях. Це вимагає уваги під час професійної підготовки військового в плані створення умов в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу для формування відповідальної поведінки, комплексного використання всіх механізмів.

Створеною є нормативна база, яка регламентує діяльність і відповідальність за порушення норм поведінки військових під час виконання

професійних функцій. Так, залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини військовослужбовці несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. Проте важливим залишається пропедевтичний етап недопущення порушень завдяки сформованості моральних устоїв, ціннісної бази особистості, формуванню якої необхідно приділяти окрему увагу.

Проблемі професійної підготовки майбутніх представників військової професії приділено увагу в дослідження вітчизняних дослідників військової педагогіки (А. Вітченко, Н.Замотаєва, О. Красницька, В.Осьодло, В. Телелим, С. Салкуцан, В. Ягупов та інші). Дослідженням питань формування відповідальності і відповідальної поведінки опікувалися такі науковці як М.Васильєва, Г.Васянович, Є.Мануйлов та ін., зокрема військових – Д.Коваленко, В.Мозговий, О.Овчар, Я.Мельник та ін.

Проте в сучасних умовах проблема формування відповідальної поведінки курсантів – майбутніх військових офіцерів потребує комплексного підходу до розгляду і розроблення пропозицій з її вирішення.

Цімейко С.А.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Смеречак Л.І.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Соціально-виховна діяльність, увібравши найновіші досягнення сучасної соціально-педагогічної теорії, прагне забезпечити підготовку підростаючого покоління українців до життя у кардинально нових суспільних умовах, сформувані в них готовність, прагнення активно впливати на утвердження нових ціннісних орієнтирів і суспільних пріоритетів.

Як суспільний феномен, що має досить тривалу історію становлення, соціальне виховання розглядалося багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Теоретико-методологічні основи виховання розроблено у працях І. Беха, О. Вишневського, В. Костіної, О. Квас, В. Огнев'юка, М. Стельмаховича та ін.

Соціально-педагогічні аспекти процесу соціального становлення особистості стали об'єктом пильної уваги О. Безпалько, Н. Гордієнко, Г. Лещук, Ю. Поліщука, М. Савчина, Л. Цибулько, Н. Чернухи тощо.

Різним аспектам історії соціального виховання в Україні присвячено низку таких досліджень: К. Волкова, О. Чусова, А. Лазарева «Сучасні тенденції

розвитку теорії та практики соціального виховання»; І. Карпич «Проблеми теорії та практики соціального виховання в періодиці України в 20-х роках ХХ століття»; Л. Коробова «Система соціального виховання та його особливості в Україні (20-ті рр. ХХ ст.)»; А. Рижанова «Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті»; Л. Цибулько «Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці 20-х – 30-х років ХХ ст.»; К. Чертова «Теорія та практика соціального виховання школярів в Україні в другій половині ХХ ст.»; Л. Штефан «Становлення та розвиток соціальної педагогіки як науки в Україні (20-ті - 90-ті роки ХХ ст.)».

Розглядаючи історичну ретроспективу розвитку соціального виховання як наукової категорії, доходимо висновку, що воно не було однаковим на кожному періоді розвитку людства, однак спільною рисою було те, що людина готувалася не до життя в цілому, а до життєдіяльності в різноманітних соціокультурних умовах на різних історичних етапах. Результатом соціального виховання є соціальність особистості, яка знаходить свій прояв в ставленні до суспільного буття в усіх його формах (мається на увазі сімейний, етнічний, регіональний, громадянський), а також активності, вмінні комунікувати та співпрацювати, налагоджувати контакти з іншими людьми, у розвитку таких рис як милосердя та співчуття [2; 3; 4; 5].

С. Лобанова виділяє такі основні етапи розвитку соціального виховання:

Донауковий етап – від первісного суспільства до початку ХІХ – період, коли соціальне виховання реалізовувалося на практиці через діяльність різноманітних суспільних і педагогічних інституцій.

Науковий етап – ХІХ-ХХ ст. – поділяє на декілька періодів:

- початок і середина ХІХ ст. – більшість філософів і педагогів акцентують увагу на соціальних аспектах виховання;

- кінець ХІХ ст. – посилюється соціологічний підхід до визначення предмету педагогіки, виникає соціальна педагогіка;

- початок ХХ ст. – соціальна педагогіка й соціальне виховання трактуються як складові частини загальної педагогіки;

- 20-30-ті рр. ХХ ст. – розроблено методологічні основи соціальної педагогіки, отримала розвиток концепція соціальної детермінованості виховання; триває становлення статусу соціального виховання як наукової категорії;

- 50-60-ті рр. – соціальна педагогіка починає інституюватись як теоретичне осмислення й обґрунтування масового соціального виховання, як робота в соціумі;

- 60-70-ті рр. – розробляється питання соціального виховання в контексті співвіднесення його наукового розуміння з практикою реалізації, із роллю та місцем школи в системі виховання і, відповідно, зі змістом її діяльності;

80-90-ті рр. – соціальне виховання (соціальна педагогіка) поступово набувають статусу галузі наукового знання, що досліджує процес гармонізації відносин особистості й суспільства, людина та середовища [2].

Сучасний стан розвитку теорії та практики соціального виховання характеризується підвищеною увагою до самореалізації особистості,

забезпечення духовної єдності поколінь, виховання патріотичних почуттів [1, с. 164].

Здійснений нами аналіз наукових розвідок з окресленої проблеми дозволив сформулювати такі висновки:

- Соціальне виховання є одним із головних факторів соціалізації особистості.

- Соціальне виховання має практико-зорієнтований характер та спрямоване на формування соціально значущих якостей особистості, необхідних для соціальної адаптації особистості.

- Соціальне виховання доцільно розглядати як пролонгований процес, який здійснюється передовсім в інтересах держави, а відтак – його слід розглядати як у вузькому, так і в широкому значеннях цього слова.

Список використаних джерел:

1. Волкова К., Чусова, О., Лазарева А. Сучасні тенденції розвитку теорії та практики соціального виховання. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. № 2. pp. 164 – 174.

2. Лобанова С. Історична ретроспектива розвитку соціального виховання як наукової категорії. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2008. № 3. С. 91 – 94.

3. Рижанова А.О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка»; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 44 с.

4. Соціальне виховання дітей. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : Хрестоматія / Упор. Л.Д. Березівська та ін. К. : Наук. світ, 2003. С. 281 – 296.

5. Цибулько Л. Г. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20-х-30- х років XX століття : дис. ... к. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ. 2005. 22 с.

Чернікова І.В.

кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії України

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФОРМИ ПІДТРИМКИ ВИПУСКНИКІВ-ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ: З ДОСВІДУ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ФАКУЛЬТЕТУ ІСТОРІЇ І ПРАВА ХНПУ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України колектив факультету історії і права ХНПУ імені Г.С. Сковороди прийняв виклик військового часу – скерував свій досвід, сили, час на Перемогу України. Згідно Концепції національно-патріотичного виховання в системі

освіти України до 2025 року «формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності... Складовою частиною патріотичного виховання, яка в часи воєнної загрози набуває пріоритетного значення, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози» [2].

На факультеті історії і права приділяється особлива увага національно-патріотичному вихованню студентської молоді. Понад 30 випускників, співробітників факультету боронять Україну та наразі перебувають у лавах ЗСУ. Здобувачі, викладачі факультету історії і права згуртувалися навколо важливої місії допомоги та всебічної підтримки випускників – захисників України. За 2022 – 2024 рр. на факультеті викристалізувалася системність такої допомоги у наступних формах взаємодіяльності:

1. На факультеті історії і права відкритий постійний всеукраїнський збір коштів на допомогу випускникам факультету – захисникам України. Координатор ініціативної групи – комітет допомоги ЗСУ Студентської ради факультету. Зібрані кошти використовуються для виконання запитів військових (тактичні аптечки та ліхтарі, спеціальне взуття та одяг, бойові рюкзаки, тактичні ковдри, ноші, ліки, тактичні турнікети, засоби надання первинної медичної допомоги та ін.). Зі звітами постійного збору факультету історії і права можна ознайомитися у телеграм-каналі: <https://t.me/reportgroupzpbir> [6, с. 292-293].

2. Волонтерський комітет Студентської ради факультету виготовляє окопні свічки, які передаються за запитом нашим захисникам. За 2 роки було виготовлено понад 20 партій (1000 окопних свічок).

3. Відправлення листів-подяк нашим випускникам-захисникам від здобувачів факультету та підшефних учнів.

4. Вже доброю традицією стають он-лайн зустрічі здобувачів та підшефних учнів з випускниками факультету – захисниками України. Зустрічі відбуваються до Дня захисників та захисниць України, Дня Збройних сил України, бою під Крутами та інших важливих дат для української нації. Така форма національно-патріотичної роботи має двобічний характер. З одного боку – це моральна підтримка нашим випускникам, висловлення поваги та подяки за наш захист, відображення цивільного, мирного життя, яке вони боронять. З іншого боку – такі зустрічі популяризують суспільно-державні цінності України, формують оборонну свідомість та громадянську стійкість серед молоді.

5. Випускники факультету історії і права – ветерани та учасників бойових дій залучаються до факультетських заходів національно-патріотичного

виховання (учасники, члени журі, члени ГО «Окремий науково-освітній центр Українського козацтва імені Г.С. Сковороди») [5, с. 256].

6. На факультеті поширюються знання про видатних особистостей українського державотворення. Численні круглі столи, вебінари, наукові гуртки, виховні та просвітницькі заходи за участю ветеранів, учасників бойових дій сприяють обізнаності здобувачів у цьому контексті.

7. Систематичні зустрічі з представниками кіберполіції формують у здобувачів навички критичного мислення, медіаграмотності та запобігають розрізненню правдивої інформації від фейкової, що є важливим в умовах гібридної війни з боку держави-агресора.

8. Запрошення ветеранів факультету на консультації Центру ветеранського розвитку ХНПУ імені Г.С. Сковороди, який згідно з Положенням є структурним підрозділом університету та функціонує у межах діяльності ініціативних об'єднань університетської спільноти «Skovoroda associations» [3]. У Центрі надається комплексна (правнича, економічна, психологічна, логотерапевтична та психокорекційна) допомога військовослужбовцям, членам їх сімей та забезпечення їх ресоціалізації в соціумі [3].

Отже, на факультеті історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди склалися усталені форми допомоги випускникам факультету, ветеранам, учасникам бойових дій. Це спільні дії всього колективу адміністрації, викладачів, здобувачів, органів студентського самоврядування. Така взаємодія має надзвичайно потужну силу консолідованого, національно свідомого об'єднання однодумців. Для випускників факультету, ця допомога має колосальне значення не лише у практичному сприянні, але й в першу чергу у моральній підтримці. Ми щиро віримо, що наші випускники – Захисники України повернуться у мирне цивільне суспільство з повною довірою та обійдуть важкий етап самоізоляції.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.

2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022. №527. URL: <https://bit.ly/3UsbtJG> (дата звернення 25.10.2024).

3. Положення про Центр ветеранського розвитку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Pol/Pol_tsentr_veteranskoh_o_rozvytku.pdf (дата звернення 26.10.2024).

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: Закон України від 13.12.2022. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення 26.10.2024).

5. Чернікова І.В. Внесок В. Я. Білоцерківського у національно-патріотичне виховання молоді Харківщини // Науково-освітня еліта та формування інтелектуального потенціалу української нації: матеріали наукової конференції, присвяченої 95-й річниці з дня народження доктора історичних наук, професора В. Я. Білоцерківського (Харків, 29 березня 2023 р.) / за заг. ред. О. С. Гончарової. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 256 – 263.

6. Чернікова І.В. Волонтерська діяльність на факультеті історії і права ХНПУ імені Г. С. Сковороди в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України // Тези в роботі II Всеукраїнських прокопенківських читань «Освіта збереже Україну», Харків, 14 черв. 2023 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), С. В. Бережна, Н. О. Пономарьова та ін.]. Харків, 2023. С. 291 – 297.

7. Шевчук Г.Й. Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №5(19). С. 630-635.

Шевченко І.М.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ФАХОВИХ КОЛЕДЖАХ

Анотація. У статті проаналізовано проблему підготовки майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах, визначено її поняття. Виокремлено особливості формування національної ідентичності учнівської молоді. Обґрунтовано тезу про те, що ефективність формування національної ідентичності в учнів фахових коледжів залежить від рівня професійної готовності фахівців соціальної галузі до здійснення такої діяльності. Представлено комплекс засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах.

Ключові слова: *національна ідентичність, формування національної ідентичності, фаховий коледж, соціальний працівник, професійна підготовка.*

Shevchenko I.M., Shepliakova I. O. Theoretical and Methodological Aspects of Training Future Social Workers for Forming the National Identity of Youth Students in Professional Colleges

Abstract. The article analyzes the problem of training future social workers to shape the national identity of students in professional colleges and defines its concept. It highlights the features of the formation of the national identity of students. The thesis is substantiated by the claim that the effectiveness of shaping national identity in students of professional colleges depends on the level of professional readiness of social specialists to carry out such activities. A set of methods for training future social workers to shape the national identity of students in professional colleges is presented.

Key words: *national identity, formation of national identity, professional college, social worker, professional training.*

Постановка проблеми. Серед основних засад державної політики в сфері освіти є «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [9]. У визначеному контексті актуальним є створення умов для формування національної ідентичності молоді, зокрема учнівської молоді в фахових коледжах. Адже високий рівень її сформованості свідчить про опанування молодими людьми національних цінностей, їхньої глибокої поваги до історико-культурної спадщини, наявності в них почуття патріотизму, національної гідності і гордості за свою країну. А ще – є основою консолідації нації, збереження та розвитку української національної ідеї. Саме тому необхідним вбачається пошук шляхів підвищення ефективності формування національної ідентичності учнівської молоді, зокрема в процесі соціально-педагогічної роботи в фахових коледжах. У визначеному контексті актуальності набуває і проблема забезпечення готовності майбутніх соціальних працівників до такої роботи. Отже, на наш погляд, важливим є аналіз теоретичних і методичних аспектів підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах.

Аналіз досліджень. Дослідженню окремих аспектів проблеми формування національної ідентичності учнівської молоді, зокрема в фахових коледжах, присвячені наукові студії багатьох учених. Так, теоретичні питання соціалізації дітей та молоді висвітлено в працях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, С. Харченка та ін.; соціального виховання – М. Васильєвої, А. Капської, І. Зверєвої, А. Рижанової, Н. Сайко та ін. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи в фахових коледжах репрезентовано в розвідках О. Вишневської, О. Клочан, О. Кондратюка, О. Кочерги та ін.. Питання формування національної ідентичності молоді в системі освіти розкрито в працях І. Бега, Н. Бокши, А. Бичко, С. Вознюк, І. Газіної, О. Гуски, О. Докукіної, О. Жаровської, К. Журби, О. Кін, І. Кресіної, В. Кузь, А. Литвиненко, В. Мартинюк, О. Матвієнко, Є. Седоухової, К. Чорної, І. Шкільної, М. Шульги та ін. Правові основи такої діяльності закладено Законами України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»; Постановою Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді»; Концепцією українського

патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних модернізаційних змін та іншими нормативно-правовими актами. Аналізу проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти присвячені студії Р. Вайноли, М. Васильєвої, Н. Єсіної, Н. Кабусь, В. Костіної, О. Карпенко, Л. Міщик, В. Поліщук, І. Романової, Г. Слезанської та ін. Водночас теоретико-методичні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах в наукових дослідженнях у галузі соціальної роботи висвітлені недостатньо.

Мета статті – обґрунтувати теоретико-методичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного аналізу джерельної бази [1; 2; 4; 6; 10; 12] та власних узагальнень *національну ідентичність* розкрито як сукупність культурних, історичних, мовних, релігійних та інших складових, що визначають почуття спільності групи людей та їхньої належності до певної нації або країни. Цей феномен є відображенням унікальних характеристик, цінностей та традицій, які виокремлюють націю з-поміж інших, і є, на думку І. Беґа та К. Журби, «важливим аспектом самосприйняття особистості, що включає не лише належність до певної нації, а й прийняття її культурно-історичних і морально-етичних цінностей» [1, с. 32]. При цьому «відчуття взаємозв'язку з минулим, традиціями та спільнотою формує унікальну Я-концепцію, що впливає на поведінку, думки та ставлення людини до світу, навколишнього соціального середовища» [1, с. 33]. Це зрештою проявляється в пошані до національних героїв, традицій, мови та культури і сприяє зміцненню спільноти та її цінностей.

І. Шкільна наголошує на тому, що «усвідомлення національної ідентичності в підлітковому віці є складним і багатогранним процесом» [12, с. 352]. Адже «це не лише знання про свою культуру, мову чи традиції, а й активне формування ставлення до себе та своєї приналежності до певної нації» [12, с. 353]. Через те, що молоді люди тільки шукають своє місце в світі, їхнє ставлення до ідентичності може змінюватися під впливом соціального середовища, медіа та особистого досвіду. Тому вкрай важливо, щоб вони мали можливість досліджувати своє коріння, отримувати підтримку в розумінні своєї ідентичності, зокрема й національної.

Своєю чергою, під *формуванням національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах* розуміємо цілеспрямований процес усвідомлення молоддю своєї етнічної спільності, опанування національних цінностей, вибудовування ціннісного ставлення до історико-культурної спадщини, виховання почуття патріотизму, національної гідності і гордості за свою країну шляхом включення молодих людей в систему соціально-педагогічної роботи в цьому напрямі. Вважаємо, що в фахових коледжах повинно бути створеним соціально-виховне середовище, сприятливе для розвитку цих аспектів серед учнівської молоді.

При цьому нами виокремлено низку проблем, виникнення яких у молоді

людини може негативно позначитися на процесі формування її національної ідентичності: *по-перше*, це, так звана, «криза ідентичності» (коли молода людина (через конфлікт між традиційними цінностями та новими світоглядами) може відчувати розгубленість); *по-друге*, відсутність належної освіти (недостатнє вивчення національної історії та культури в закладах освіти може призводити до поверхневого розуміння власної ідентичності); *по-третє*, соціальна нерівність (економічні та соціальні проблеми можуть впливати на почуття національної гордості та належності до певної нації); *по-четверте*, ксенофобія та дискримінація (негативні стереотипи щодо представників інших національностей можуть заважати формуванню відкритої та толерантної ідентичності). Враховуючи означені проблеми, ми сформулювали ряд перспективних шляхів їхнього вирішення: *освітні програми* (розробка та використання освітніх програм, що акцентують увагу на національній історії, культурі та цінностях, сприяє глибшому розумінню власної ідентичності); *інтеграція нових медіа* (використання соціальних мереж та цифрових платформ для популяризації національних цінностей може залучити молодь); *культурні ініціативи* (організація культурно-виховних заходів, фестивалів, дебатів, спортивних змагань та творчих конкурсів, що підкреслюють національні традиції, може зміцнити патріотичні почуття молоді); *діалог між культурами* (сприяння обміну досвідом між молоддю різних національностей може допомогти формувати позитивну ідентичність, засновану на взаємоповазі).

Слід наголосити, що в процесі формування національної ідентичності важливе (іноді й вирішальне) значення мають: *по-перше*, вік (зокрема, саме підлітковий вік і рання юність – це вікові періоди активного пошуку самостійності та ідентичності, коли молоді люди починають усвідомлювати своє місце в суспільстві); *по-друге*, оточуюче соціальне середовище (сім'я, однолітки, освітній заклад, медіа, котрі відіграють вирішальну роль у формуванні національних цінностей і уявлень); *по-третє*, залучення молодої людини до культурної спадщини, до розуміння й збереження національних традицій, історії та мистецтва (що сприяє розвитку патріотичних почуттів молоді); *по-четверте*, долучення молоді до процесу соціокультурної глобалізації (що може водночас виступити як фактор зміцнення національної ідентичності). При цьому погоджуємося з думкою І. Шкільної, що «українська національно-культурна ідентичність перебуває на стадії становлення, коли формується національний наратив, створюються національний інформаційно-комунікативний, культурний простори» [12, с. 353].

Що, на наш погляд, актуалізує нагальну потребу в підготовці висококваліфікованих фахівців соціальної галузі, здатних здійснювати в межах соціально-педагогічної роботи в фахових коледжах формування національної ідентичності учнівської молоді. Узагальнюючи результати аналізу джерельної бази [3; 5; 7; 8; 11], під *підготовкою майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах* розуміємо процес формування в здобувачів вищої освіти в ході теоретико-практичного навчання у закладі вищої освіти компетентностей, необхідних для здійснення соціально-педагогічної роботи з формування національної

ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах, а також розвиток у них професійно важливих якостей, які забезпечать готовність фахівців до такої роботи в майбутній професійній діяльності. Аналіз досвіду такої підготовки, зокрема здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, засвідчив, що цей процес потребує удосконалення задля забезпечення їхньої готовності до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах.

З цією метою під час проходження науково-педагогічної практики в закладах вищої освіти нами було розроблено та теоретично обґрунтовано відповідний навчально-методичний комплекс засобів підготовки, який складають:

- лекційне заняття на тему *«Формування національної ідентичності як умова консолідації українського суспільства в реаліях сьогодення»* (мета якого – підвищити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах через розширення їхньої обізнаності щодо сутності понять «національна свідомість», «національна гідність», «національна ідентичність»; усвідомлення проблем, які можуть виникнути в процесі формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах; аналіз форм й методів вирішення таких проблем);

- семінарсько-практичне заняття на тему *«Гра як метод формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах»* (мета якого закріпити знання здобувачів про «національну ідентичність», сприяти розвитку уміння приймати рішення в нестандартних ситуаціях, комунікативних здібностей, навичок командної роботи; виховувати любов і повагу до своєї Батьківщини, її символів, традицій, обрядів, шанобливе ставлення до своїх предків, творчу самостійність і відповідальність);

- соціально-виховний захід на тему *«Щасливі бути разом»* (мета якого сприяти формуванню в здобувачів вищої освіти спрямованості на оволодіння навичками соціально-виховної роботи з формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах; формування особистісних якостей, необхідних для такої роботи).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування національної ідентичності молоді – це складний, але необхідний процес, що вимагає уваги з боку суспільства загалом та держави, освітніх інститутів зокрема. У визначеному контексті актуалізованою є і проблема підвищення якості підготовки майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах. Задля вирішення цієї проблеми розроблено та теоретично обґрунтовано навчально-методичний комплекс засобів відповідної підготовки, який складають лекційне заняття на тему *«Формування національної ідентичності як умова консолідації українського суспільства в реаліях сьогодення»*; семінарсько-практичне заняття на тему *«Гра як метод формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах»*; соціально-виховний захід на тему *«Щасливі бути разом»*. Перспективними напрямками подальших досліджень вбачається необхідність

експериментального впровадження розробленого комплексу засобів підготовки майбутніх соціальних працівників до формування національної ідентичності учнівської молоді в фахових коледжах у процес підготовки цих фахівців у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди задля оцінки його ефективності.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д., Журба К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. С. 24-33.
2. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108.
3. Кабусь Н. Д. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 40 с.
4. Кондратюк О. П. Система виховної роботи в професійно-технічному навчальному закладі. Київ: Кондор, 2006. 216 с.
5. Костіна В. В. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2019. 40 с.
6. Мартинюк В. В. Педагогічні умови формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позааудиторній роботі: дис. ... докт. філософ.: 011. Умань, 2022. 221 с.
7. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Запоріжжя, 1997. 358 с.
8. Поліщук В. А. Професійна підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ – Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с. С. 233-236.
9. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.10.2024).
10. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2005. 44 с.
11. Харченко С. Я. Дидактичні основи підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності. Луганськ, 1999. 138 с.
12. Шкільна І. М. Теоретичний аспект формування національно-культурної ідентичності у старших підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(2). С. 345-357. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%282%29_33

Шильнікова І.В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВУЛИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ

Науковий керівник – кандидатка педагогічних наук, доцентка І.О. Шеплякова

Практика соціальної роботи переконливо доводить, що актуальності і значущості (зокрема в умовах воєнного стану) набула проблема організації та здійснення вуличної соціальної роботи. Цей напрям соціальної роботи на сьогодні є одним із прогресивних і затребуваних, особливо в умовах великого міста.

Результати проведеного аналізу наукових праць з визначеної проблематики (М. Боделан, А. Бойко, Т. Зайцевської, Л. Рень, Т. Семигіної, Н. Тарасенко, С. Філь та інших), а також досвіду практичної соціальної роботи свідчать, що за певних обставин людина, яка фактично перебуває в складній життєвій ситуації, може або взагалі не вважати її проблемною і відповідно не звертатися по допомогу, або все ж таки усвідомлювати наявність проблеми, проте не знати про служби і фахівців, які можуть їй надати допомогу та підтримку в подоланні життєвої кризи. Це зумовлює потребу здійснювати соціальну роботу не на базі відповідних соціальних служб, а діяти за альтернативною схемою: коли самі працівники цих служб активно шукають потенційних клієнтів і пропонують їм соціальні послуги, а не чекають на звернення клієнтів. При цьому соціальна робота, так би мовити, «виходить» чи «переноситься» за межі соціальних установ – на вулицю.

Цілком підтримуючи думку М. Боделан, *вуличну соціальну роботу* трактуємо як «професійну діяльність, спрямовану на сприяння окремим особам і соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів шляхом встановлення й підтримки контакту між ними та фахівцями соціальних служб, захисту, корекції і реабілітації на вулиці» [1, с. 30].

З'ясовано, що запорукою ефективної вуличної соціальної роботи є регулярність та систематичність її здійснення; а специфічною ознакою – «відсутність прямої залежності між наданням клієнтам соціальної допомоги і необхідністю залучати їх до соціальних інституцій» [1, с. 30]. Це є важливим для встановлення контакту між соціальним працівником і клієнтом задля оперативного надання йому соціальних послуг.

При цьому вирішення проблеми організації та здійснення вуличної соціальної роботи, своєю чергою, зумовлює необхідність забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери до такої роботи. Адже задля ефективного виконання фахівцем із соціальної роботи на вулиці своїх функцій необхідною є сформованість у нього сукупності установлених стандартами спеціальних (фахових) компетентностей (знань, умінь, навичок, а також особистісних і професійних

якостей). Саме тому, на наш погляд, формування готовності майбутніх соціальних працівників до організації та здійснення вуличної соціальної роботи, зокрема з дітьми, має бути одним із пріоритетних напрямів їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Боделан М. В. Вулична соціальна робота: сутність і специфіка. *Наука і освіта*. 2016. №1. С. 28-31. URL: <http://surl.li/wmyfbk> (дата звернення: 24.10.2024).

Шимко І.М.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету*

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Стаття присвячена питанням соціальної профілактики в воєнний час, проблемі мінімізації негативних наслідків, які надає війна. Розкривається мета й завдання соціально-педагогічної профілактики та визначаються основні особливості соціально-педагогічної профілактики в умовах військового часу.

Ключові слова: соціальна профілактика, соціально-педагогічна профілактика, посттравматичний стресовий розлад, внутрішньо переміщені особи, адаптація, інтеграція.

Shymko Iya. SOCIAL PREVENTION IN THE CONDITIONS OF WAR: SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract: The article is devoted to issues of social prevention in wartime, the problem of minimizing the negative consequences of war. The purpose and tasks of socio-pedagogical prevention are revealed and the main features of socio-pedagogical prevention in wartime conditions are determined.

Key words: social prevention, socio-pedagogical prevention, post-traumatic stress disorder, internally displaced persons, adaptation, integration.

Війна суттєво змінює соціальні та психологічні умови життя населення, особливо дітей та молоді. В умовах військових дій зростає ризик появи психологічних і соціальних проблем, таких як стрес, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), девіантна поведінка та проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нових громадах. Важливою складовою в зниженні негативного впливу війни на дітей є соціально-педагогічна профілактика. Вона спрямована на забезпечення умов для безпечного розвитку

дітей, їх емоційної стійкості та соціальної адаптації.

Тетяна Семигіна зазначає соціальну профілактику, як один з напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо [2, с. 166].

Таким чином, соціальна профілактика має комплексний характер, ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля [1, с. 35].

Метою соціальної профілактики є не лише та не стільки попередження розвитку негативних явищ, а створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб. [3]

Важливо відмітити те, що соціально-педагогічна профілактика в умовах воєнного часу має свої особливості, адже на фоні загострення соціальних, економічних та психологічних проблем у суспільстві, особливо важливо забезпечити підтримку та захист для вразливих категорій населення, таких як діти, молодь, сім'ї, переселенці та учасники бойових дій.

Зазначимо основні особливості такої профілактики:

1. Фокус на емоційній підтримці та психічному здоров'ї. Воєнний час супроводжується високим рівнем стресу, тривожності та ризиком розвитку психологічних травм. Тому соціально-педагогічна профілактика повинна включати емоційну підтримку, психосоціальну допомогу та методи подолання стресу, надаючи особливу увагу психологічному благополуччю дітей та молоді.

2. Адаптація до кризових умов. Соціально-педагогічна профілактика повинна враховувати реалії воєнного часу, такі як переміщення населення, зміни в освітньому процесі та збільшення економічних труднощів. Це означає, що програми профілактики мають бути гнучкими, щоб відповідати потребам людей у кризових ситуаціях.

3. Робота з переселенцями та постраждалими від війни. Багато людей в умовах війни змушені залишати свої домівки, що може спричинити соціальні труднощі, відчуття ізоляції, тривоги та невпевненості. Соціально-педагогічна профілактика повинна сприяти інтеграції таких осіб у нові громади, підтримувати їх соціальні зв'язки та пропонувати ресурси для адаптації.

4. Посилення патріотичного виховання. Воєнний час зумовлює потребу у зміцненні патріотичних почуттів, національної свідомості та відповідальності. Профілактика в такому контексті також спрямована на формування громадянських якостей, підвищення відповідальності та національної гідності.

5. Інформаційна безпека та критичне мислення. В умовах воєнного часу значно зростає кількість інформаційних загроз та маніпуляцій. Одним із завдань соціально-педагогічної профілактики є навчання критичному мисленню, аналізу інформації, боротьбі з пропагандою та дезінформацією.

6. Співпраця з громадськими організаціями та волонтерами.

Важливою особливістю є тісна взаємодія з громадськими організаціями, які часто надають необхідну допомогу, підтримку та ресурси для профілактичної роботи.

7. Посилення заходів з безпеки. У час війни необхідно акцентувати увагу на заходах з фізичної безпеки, включаючи навчання поведінки під час повітряних тривог, укриття, першої медичної допомоги та загалом принципів виживання в екстремальних умовах.

8. Інтеграція освіти з практичними навичками. Профілактика в цей період також включає розвиток навичок адаптації, самопомоги, комунікації та підтримки один одного, щоб допомогти людям справлятися з кризовими ситуаціями та забезпечити згуртованість.

Загалом, соціально-педагогічна профілактика в воєнний час має адаптуватися до нових умов, надаючи підтримку різним групам населення, орієнтуючись на психологічну допомогу, безпеку, національну свідомість та адаптацію до мінливих умов.

Отже, соціальна профілактика будь-якої проблеми має бути спрямована на соціальне середовище, в якому вона виникає, а також на особистість, яка страждає від цієї проблеми.

Соціально-педагогічна профілактика має кілька основних завдань:

- **Запобігання психологічним травмам.** За даними досліджень, діти, які переживають війни, часто мають підвищений ризик розвитку ПТСР та інших психологічних розладів.

- **Адаптація ВПО.** Діти, які змушені переїжджати до нових регіонів, потребують підтримки для інтеграції та налагодження соціальних контактів. Соціально-педагогічні програми адаптації допомагають дітям почуватися впевненіше у новому середовищі ППО

- **Формування емоційної стійкості та розвиток стресостійкості.** Навчання навичкам саморегуляції та контролю емоцій важливе для адаптації до умов стресу та невизначеності, особливо в середовищі, яке може бути під постійною загрозою VISNYK NAPS

За для проведення соціально-педагогічної профілактики соціальний педагог (соціальний працівник) має ефективно організувати відповідну діяльність та обрати методи СПП.

Методи соціально-педагогічної профілактики:

- **Психологічна підтримка та розвиток емоційної стійкості.** У школах і громадських організаціях проводяться заходи, спрямовані на розвиток навичок емоційної стійкості у дітей. Педагоги використовують арт-терапію, ігри та вправи на розвиток саморегуляції, що сприяють вираженню та обробці негативних емоцій.

- **Інтеграція та підтримка ВПО.** Важливо, щоб діти ВПО могли швидко адаптуватися до нових колективів. Для цього педагоги організують соціально спрямовані проєкти, що допомагають дітям налагодити спілкування та створюють сприятливі умови для спільної діяльності.

- **Навчання фахівців.** Педагогам та соціальним працівникам важливо мати знання і навички, щоб ефективно працювати з дітьми в умовах війни. Для

цього проводяться семінари та тренінги, де вчителів і психологів знайомлять із методами допомоги дітям, які пережили стрес.

- **Профілактика девіантної поведінки.** Війна може провокувати підвищену агресивність та девіантну поведінку серед підлітків. Соціально-педагогічні заходи спрямовані на зниження ризику таких поведінкових відхилень через виховання цінностей, навчання саморегуляції, розвиток соціальних навичок та підтримку через групову терапію. Участь у патріотичних акціях, волонтерстві та допомозі іншим також сприяє формуванню позитивних моральних цінностей у дітей.

Соціально-педагогічна профілактика в умовах війни є надзвичайно важливою для забезпечення психологічного та соціального благополуччя дітей і підлітків. Її головна мета — допомогти дітям подолати емоційні травми, зменшити ризик розвитку ПТСР та сприяти їхній успішній інтеграції у нові соціальні умови. Залучення педагогів, психологів і громадських організацій до вирішення цих завдань сприяє стабілізації психоемоційного стану дітей і створенню умов для їхнього безпечного та гармонійного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери.-2-ге видання / за заг. Ред. проф. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
3. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5124/1/T_Zhuravel_SPYN SPD_KSP&S_R_IL.pdf
4. Технології тренінгу: мистецтво мотивації: навч.-метод. посіб. / за наук. ред. Л.Ніколаєва. Київ, 7БЦ: 2024. 164 с.
5. Трубавіна І, Пірлік К, Помазановський А, Козуб В. Психосоціальна підтримка як засіб профілактики правопорушень у дітей та молоді та підвищення соціальної згуртованості/ Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання : збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг : КДПУ ; Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. 396 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10198>

Шнайдер О.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Смерчак Л.І.

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАНЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Побудова нового українського суспільства, орієнтованого на високі державні та загальнолюдські цінності, є актуальною для стратегії сучасної української освіти. Відтак постає необхідність упровадження інтегрованої соціально-педагогічної системи громадянського виховання в освітній процес закладів освіти. Школа як осередок громадянської освіти має сприяти розвиткові демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, політичних умінь, гідності та відповідальності молодих людей. Ефективність процесу громадянського виховання школярів визначається перш за все змістом освітнього процесу, спрямованістю, формами і методами його організації [5; 6; 7].

Питання формування громадянськості та громадянських цінностей як провідних рис особистості досліджено у працях Л. Бойко, І. Бондаренко, М. Боришевського, Н. Чернухи та ін.

Нагадаємо, що громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними [4; 5; 7].

Особливо цінною для нашого дослідження є наукова позиція академіка І. Беха, який вважає, що власне громадянське виховання поєднує у собі кілька різновидів виховання, а в тому числі моральне та правове [1] Власне мова йде про ідею інтегративності самого процесу громадського виховання, яке має поєднувати в собі формування в дитини певних моральних норм, основ правових знань, почуття любові до своєї країни. Тому формування первинних уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід, про історію держави, державні символи, про традиції й культуру свого народу і людство загалом, краєзнавство, ознайомлення із явищами суспільного життя на засадах моралі вибудує світогляд людини, який є системоутворювальним компонентом культури особистості, її самоідентифікації та становлення як громадянина України [3].

Актуальними в контексті нашого дослідження є висновки В. Іової, Т. Люріної, котрі стверджують, що на сьогодні виховний процес має мати орієнтування на становлення в особистості механізму саморегуляції на основі

віри та почуття громадянського обов'язку, що потребує і від педагогів, і від соціальних педагогів безкомпромісно нового підходу до соціально-педагогічної технології формування громадянина нашої держави, творчого, життєдіяльного, здатного вирішувати ті завдання, що забезпечать активний поступ української нації. За умов особистісно орієнтованого підходу до громадянського виховання, особистість школяра характеризується певним рівнем вихованості, компетентності (навчальної, соціальної, комунікативної тощо), ціннісними орієнтирами, активною соціальною та громадською позицією. На переконання науковців, власне такий підхід щодо організації виховної роботи потребує від педагогів та соціальних педагогів запровадження інноваційних технологій громадянського виховання [3, с. 11-12].

Отже, основна мета громадянського виховання – сформувати свідомого громадянина, якому притаманні високі моральні ідеали суспільства, любов до Батьківщини, відповідальність за виконання громадянського обов'язку.

Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 344 с.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів, 1996. 233 с.
3. Іова В.Ю., Люріна Т.І. Формування громадянської культури особистості: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 172 с.
4. Громадянське виховання. [URL]: <https://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/pedagogika/part2/034.htm> (дата звернення: 16. 10. 2024.)
5. Громадянське виховання як частина формування духовної культури учнів. *Формування духовної культури молоді засобами мистецтва: Основні концептуальні ідеї*; За ред. Г. П. Шевченко. Луганськ, 2000. Вип. II. 94 с.
6. Завалевський Ю., Кіян О. Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в умовах закладу загальної середньої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2022. Том 111. №3. [URL]: <http://npd.roippro.org.ua/index.php/> (дата звернення: 16. 10. 2024.).
7. Концепція громадянського виховання учнів у системі загальної середньої освіти України (Авторський проєкт). [URL]: <https://kristti.com.ua/kontseptsiya-gromadyanskogo-vyhovannya-uchniv-u-> (дата звернення: 18. 10. 2024.)

Шопіна О.О.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ДО ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ ДЕФІЦИТУ УВАГИ І ГІПЕРАКТИВНІСТЮ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Науковий керівник - докторка педагогічних наук, професорка В.В. Костіна

У межах програми міжнародного оцінювання учнів PISA-2018 і PISA-2022 було проведено дослідження питання булінгу у закладах освіти в Україні, яке дало можливість визначити середній відсоток учнів, які зазнали булінгу, а також індекс булінгу станом на 2022 рік. У середньому 14,7% учнів в Україні повідомили, що зазнавали булінгу принаймні кілька разів на місяць, а 7% учнів були віднесені до категорії тих, хто часто зазнає булінгу. Ці відсотки нижчі, ніж у більшості референтних країн. І навіть в порівнянні з дослідженнями 2018 року ця статистика знизилася на 7,6% [1, с. 127]. Варто зазначити, що згідно з результатами дослідження, більшість учнів почувається в безпеці у своїх закладах освіти, проте проблема булінгу не є вирішеною в повній мірі, тому профілактика булінгу серед учнів у закладах загальної середньої освіти залишається важливою.

Явище булінгу досліджено у працях П.-П. Гайнемана, О. Корміло, Д. Олвеуса, С. Пінкера, Л. Потапової, Е. Роланда та інших. Питання соціально-педагогічної профілактики булінгу серед дітей та молоді вивчали А. Барліт, О. Барліт, У. Гвоздьева, В. Олейник, С. Куряча та ін. Відповідно до результатів зарубіжних і вітчизняних досліджень поняття «булінг», або «цькування» можна визначити як особливий тип агресивної поведінки, який передбачає небажані, негативні дії, під час яких, хтось навмисно й неодноразово завдає шкоди іншій особі, якій важко захистити себе, і завдає їй дискомфорту. У ситуації булінгу в школі може опинитися будь-який учень чи учениця в будь-якій країні, але серед жертв булінгу в більшому ступені опиняються діти з особливими освітніми потребами, які порівняно з іншими дітьми є фізично більш слабкими чи невпевненими у собі. Дослідники зазначають, що, якщо дитина стала жертвою булінгу або пережила досвід насильницької поведінки, то це може мати важкі фізичні та емоційні довгострокові наслідки для неї [1, с. 126]. Тому профілактика булінгу є важливим напрямом соціально-педагогічної роботи в закладах освіти.

Як свідчать результати досліджень, основні проблеми дітей із розладами дефіциту уваги та гіперактивністю (РДУГ) викликані незрілістю їхніх лобових часток мозку, що відповідають за самоконтроль і планування, тому таким дітям досить складно концентруватися на одному завданні, вони часто відволікаються самі та відволікають інших, забувають зошити, гублять речі. Такі діти не можуть самостійно робити домашнє завдання, і дуже зрідка їх записують до

щоденника, не вміють дотримуватися розкладу [2, с. 94-95]. Такі учні часто заважають педагогам, однокласникам, розмовляють на уроках. Відповідно, більше отримують зауважень, небажання однокласників спілкуватися з ними, зазнають знецінення і поганого ставлення через свої поведінкові і освітні особливості.

Спираючись на вищезазначене, нами розроблено проєкт комплексної соціально-педагогічної діяльності з профілактики булінгу до дітей з РДУГ в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії, яким передбачено такі форми та методи роботи як: проведення анкетувань та тренінгів для учнів з розвитку навичок спілкування та мирного вирішення конфліктів; проведення ранкових зустрічей «Ранкове коло» з метою формування навичок дружніх стосунків у класному колективі; застосування імітаційних ігор для школярів «Якщо тебе ображають», «Якщо ви посварилися», «Якщо я образив однокласника», «Насильство – це...»; проведення дня толерантності та інформаційної акції «10 днів проти насильства»; проведення годин спілкування «Булінг: міфи та реальність», «Не допускай насилля над ближнім»; проведення годин з психологом, що передбачає розмови про булінг, створення власного серця доброти; проведення уроків відвертого спілкування «Змінюй в собі негативне ставлення до інших»; виставка малюнків «Ми різні, але - рівні». До роботи буде залучено соціального працівника, шкільного психолога та батьків учнів.

Під час роботи в межах запропонованого проєкту: батьки отримають інформацію по взаємодії з дітьми з РДУГ, спостереження за їхньою поведінкою з метою запобігання виникненню конфліктних ситуацій, зможуть розвинути навички толерантного ставлення до особливостей таких дітей; вчителі - отримують інформацію і рекомендації, виходячи з запропонованої освітньої програми, для роботи з учнями з РДУГ та їхніми батьками з метою підвищення кваліфікації.

Застосування елементів розробленого соціально-педагогічного проєкту профілактики булінгу до дітей з РДУГ в у закладі загальної середньої освіти №1 с. Воскресинці дозволило виявити: підвищення рівня обізнаності учнів третього класу з проблеми профілактики булінгу; зниження в учнів рівня прояву агресивної поведінки; розвитку навичок спілкування та мирного вирішення конфліктів; формування навичок дружніх стосунків у класному колективі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є відбір ефективних засобів профілактики булінгу до дітей з розладами дефіциту уваги і гіперактивністю в закладах загальної середньої освіти в умовах інклюзії, які можливо використовувати у процесі професійної підготовки фахівців соціальної галузі.

Список використаних джерел:

1. Бичко Г., Вакуленко Т., Лісова Т., Мазорчук М., Терещенко В., Раков С., Горох В. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / за ред. В. Терещенка та І. Клименко. Український центр оцінювання якості освіти. Київ. 2023.395 с.

2. Давіденко М.В. Адаптація дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю до навчання у початковій школі. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти*. 2020. С. 94-100.

Шрамко Г.К.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ З
БЕЗРОБІТНИМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ РОБОТУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Науковий керівник – докторка педагогічних наук, професорка В.В. Костіна

Анотація. У статті розкриті практичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності в спеціалізованих соціальних інституціях з безробітними, що втратили роботу в умовах воєнного стану, визначено складники професійної підготовки до відповідного виду діяльності, наведено комплекс засобів їхньої професійної підготовки та результати експериментальної перевірки його ефективності в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці соціальної галузі, профорієнтація, безробіття, комплекс засобів, соціальні інституції, війна, воєнний стан.

Shramko H.K. Practical aspects of professional training of future specialists in the social field for career guidance activities in specialized social institutions with the unemployed who lost their jobs under martial law

Abstract. The article reveals the practical aspects of the professional training of future specialists in the social field for career guidance activities in specialized social institutions with the unemployed who lost their jobs in war conditions, defines the components of professional training for the corresponding type of activity, provides a set of tools for their professional training and the results of experimental verification of its effectiveness in the conditions of a higher education institution.

Keywords: professional training, future specialists in the social field, career guidance, unemployment, complex of means, social institutions, war, martial law.

Постановка проблеми. Підвищення рівня безробітних в умовах війни в Україні вимагає залучення до вирішення цієї проблеми висококваліфікованих кадрів – фахівців соціальної галузі. Однак, аналіз наукової літератури з

проблеми професійної освіти фахівців соціальної галузі в Україні засвідчив наявну відсутність комплексного підходу у підготовці майбутніх соціальних працівників у цьому напрямі, яка б включала ефективну профорієнтаційну підготовчу діяльність. Соціальні інституції, такі як центри зайнятості, спеціалізовані соціальні служби та громадські організації, відіграють ключову роль у процесі надання такої допомоги. Однак, виникає питання про те, наскільки фахівці цих установ підготовлені до роботи з безробітними в умовах воєнного стану, адже їхня діяльність вимагає специфічних знань та навичок для надання якісної профорієнтаційної підтримки.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових досліджень з проблеми профорієнтаційної діяльності у спеціалізованих соціальних інституціях, що працюють з безробітними в умовах воєнного стану засвідчив розробку таких її аспектів: питання професійного самовизначення особистості та особливостей побудови системи професійної орієнтації (Л. Авдєєв [1, 2], В. Гладкова [7], Ю. Маршавін та В. Синявський [2] та ін; дослідження дисбалансів трудового та освітнього потенціалу країни, зумовлених війною (О. Новікова [10]); аналіз регіональних диспропорції ринку праці в умовах війни (Т. Васильцова, О. Левицька та О. Рудковський) [5]; визначення актуальних аспектів політики соціальної якості у повоєнний період (В. Геєць, В. Близнюк та О. Нікіфорчук [6]). Аналіз наукової літератури з проблеми практичної підготовки фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності в умовах війни в центрах зайнятості засвідчив, що вона залишається недостатньо вивченою, тому систематизація та вдосконалення підходів до професійної підготовки таких фахівців є актуальним завданням, оскільки від їхньої компетентності залежить успішність соціальної реінтеграції безробітних громадян у суспільство та економіку. Отже, постало питання про необхідність розробки комплексу методів та засобів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для ефективної профорієнтаційної діяльності у спеціалізованих соціальних інституціях, що працюють з безробітними в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є висвітлення суті та особливостей практичних аспектів підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності у спеціалізованих соціальних інституціях з безробітними, що втратили роботу внаслідок війни в Україні.

Основний виклад матеріалу. Особливу роль у вирішенні проблеми формування готовності майбутніх соціальних працівників до профорієнтаційної діяльності з людьми, що втратили роботу в умовах воєнного стану дослідники відводять якості професійної підготовки [11]. Як засвідчує аналіз досліджень - ефективність такої підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі вимагає забезпечення високого рівня наукової, теоретичної та практичної підготовки здобувачів освіти. Важливим при цьому є системна інтеграція професійних знань і практичних навичок у контексті сучасних викликів соціальної сфери, зокрема у зв'язку з кризовими явищами, спричиненими війною та економічною нестабільністю. Науковці стверджують, що важливою складовою у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до профорієнтаційної діяльності з безробітними є розвиток їхньої здатності до міждисциплінарної взаємодії та

використання сучасних методів консультування, що базуються на індивідуальному підході до клієнта. Це сприяє не тільки ефективному працевлаштуванню безробітних, а й їхній соціальній адаптації в умовах постійних змін на ринку праці та викликів воєнного стану.

Згідно з змістом Положення про професійну орієнтацію населення (1995 р.), профорієнтація – «це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування професійно важливих особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності [12]. Тому, важливим для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є усвідомлення суті профорієнтаційної діяльності як комплексного процесу, що включає не лише допомогу у виборі професії, але й соціально-психологічну підтримку, підвищення мотивації та розвиток адаптивних навичок у безробітних. Така діяльність повинна орієнтуватися на особистісний підхід до кожного клієнта, враховуючи його індивідуальні потреби та обставини, особливо в умовах нестабільності, викликаній війною та економічною кризою.

Л. Авдєєв розглядає професійну орієнтацію як комплексну діяльність, спрямовану на допомогу людині у виборі професії відповідно до її інтересів, здібностей та потреб ринку праці [1]. Науковець, зазначає, що це поняття охоплює не тільки початковий вибір професійного шляху, а й підтримку під час професійного розвитку та можливих змін кар'єри. У своїх працях він підкреслює важливість врахування під час здійснення профорієнтаційної діяльності державних стратегій зайнятості, що дозволяє ефективніше адаптувати населення до змін на ринку праці. Зауважимо, що такий підхід є особливо актуальним в умовах сучасних соціально-економічних викликів і потребує тісної співпраці освітніх інституцій та служб зайнятості для забезпечення ефективного самовизначення особистості на професійному шляху.

Отже, одним із основних компонентів процесу підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до означеного виду діяльності, що зазнав кардинальних змін в умовах війни в Україні, є мета підготовки – навчити ефективно організовувати діяльність з профорієнтації з людьми, що втратили роботу в умовах воєнного стану.

Як зазначає В. Костіна, для якісної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі є «не тільки врахування особливостей та запитів майбутньої сфери професійної діяльності, а й викликів сьогодення, що потребує підвищення гнучкості, мобільності, соціальної активності майбутніх фахівців, їхньої готовності до вільного використання інновацій та нових інформаційно-комунікативних засобів та інтернет ресурсів у власній професійній діяльності» [9, с. 150].

Аналіз досліджень [4] засвідчив, що використання інноваційних підходів до навчання (проектне навчання, дистанційні технології та інтерактивні методи)

дозволяє активізувати пізнавальну діяльність, мислення, зацікавленість здобувачів освіти і сприяє підвищенню рівня залучення студентів у процес навчання, що забезпечує формування критичного мислення, розвиток практичних навичок та готовності до професійної діяльності в умовах змінного соціально-економічного середовища, а також сприяє адаптації до нових викликів і потреб суспільства.

Аналіз наукової літератури [3, 8] дозволив визначити основні аспекти підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності з безробітними та розробити навчально-методичне забезпечення для його удосконалення. На основі узагальнення ідей дослідників [3, 4, 7, 8, 9] нами запропоновано та впроваджено в процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників комплекс засобів, який складався з діагностичних методик, лекційних, семінарсько-практичних занять для здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» у межах нормативної дисципліни *«Історія і теорія соціальної роботи»*. Для підвищення ефективності теоретичної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до вищезазначеного виду професійної діяльності під час проведення лекційного заняття на тему: «Професійна підготовка фахівців соціальної галузі до соціальної роботи в центрах зайнятості з людьми, що втратили роботу в умовах воєнного стану: історія і теорія», нами використовувалися методи унаочнення матеріалу у вигляді мультимедійної презентації. Для зміцнення практичного складника готовності майбутніх фахівців до роботи в зазначеному напрямі під час семінарсько-практичного заняття на тему «Профорієнтаційна підтримка безробітних в умовах війни як важливе завдання підготовки майбутніх соціальних працівників», нами використовувалися: метод кейсів, організація ділової гри, застосування інтерактивних віртуальних вправ на платформі Wordwall, - що були впроваджені в навчально-виховний процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, зі студентами першого курсу, які були обрані у якості експериментальної групи, у вересні та жовтні 2024 року. Експериментальне дослідження показало, що показники професійної готовності здобувачів освіти до профорієнтаційної діяльності в соціальних інституціях в експериментальній групі порівняно з контрольною значно підвищилися після проведення занять, що сприяло їхньому професійному самовдосконаленню у зазначеному напрямі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі узагальнення наукової літератури та практики підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі нами розроблено методичне забезпечення для підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної роботи в центрах зайнятості з людьми, що втратили роботу в умовах воєнного стану, яке складалося з діагностичних анкет у Гугл формах, лекційного, семінарсько-практичного занять, а також матеріалів для використання у самостійній роботі здобувачів освіти, що доповнюють навчально-методичний комплекс нормативної дисципліни *«Історія і теорія соціальної роботи»* та здійснено їх експериментальну перевірку в умовах процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти першого

(бакалаврського) рівня з метою виявлення його ефективності. На основі проведеного експериментального дослідження зроблено такі висновки:

1) важливою умовою підвищення ефективності процесу професійної підготовки фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності в центрах зайнятості та підвищення загального рівня їхньої готовності до виконання практичної діяльності є впровадження в підготовку майбутніх фахівців соціальної галузі розробленого відповідного комплексу засобів;

2) основними напрямами у змісті підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності в центрах зайнятості є ознайомлення їх зі: специфікою соціальної роботи у центрах зайнятості; особливостями професійної діагностики; суттю розвитку індивідуальних планів працевлаштування; оцінкою ринку праці; навчанням активним методам пошуку роботи, та психосоціальної підтримки безробітних.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профорієнтаційної діяльності в спеціалізованих соціальних інституціях з безробітними, що втратили роботу в умовах воєнного стану під час навчальної та виробничих практик.

Список використаних джерел:

1. Авдеєв Л. Г. Стан та перспективи розвитку професійної орієнтації в Україні: наук.-метод. посібн. для працівників служби зайнятості. Київ: ІПК ДСЗУ, 2012. С. 35-42

2. Авдеєв Л. Г., Маршавін Ю.М., Міропольська М.А, Синявський В.В. Професійна орієнтація в системі державної служби зайнятості: навч. посібн. Київ: ІПК ДСЗУ, 2009. 230 с.

3. Василенко О. В. Соціально-психологічні особливості роботи з незайнятим населенням. *Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення*, 2014. 1 (1). ОНУ. С. 38-43. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11395/> (дата звернення: 21.09.2024).

4. Васильєва М.П., Романова І.А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. №13. Т.2. С.187-190.

5. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>.

6. Геєць В. М., Близнюк В. В., Нікіфорук О. І. Актуальні аспекти політики соціальної якості в постконфліктній економіці України. *Економіка України*. №6. С. 3-22. DOI: https://doi.org/10.15407/economy_ukr.2022.06.003.

7. Гладкова В.М. Профорієнтація: навч. посібн. для вищ. навч. закл. Львів: Новий Світ 2000, 2007. 156 с.

8. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний

аспекти : монографія / за редакцією С.Я. Харченко. Дрогобич : Коло, 2007. 374с.

9. Костіна В.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики дезадаптації учнів у різних соціальних інституціях: Монографія. Харків: ФОП Мезіна, 2018. 364 с

10. Новікова О.Ф., Хандій О. О., Шамілева Л. Л. Втрати трудового та освітнього потенціалу України за період воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 62—69. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69>.

11. Опанасюк В. В., Скринник Я. Соціально-психологічні особливості безробітних як виклик для профорієнтаційної роботи кар'єрного радника. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали X Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників. (Суми, 27–28 квітня 2023 р.) Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 248-253.

12. Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення: Наказ Мінпраці України, МОН України, Мінсоцзахисту населення України від 31. 05. 1995 р. N 27/169/7. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG734> (дата звернення: 20.08.2024).

Штонда М.Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Кабусь Н.Д.

*докторка педагогічних наук , професорка
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти обумовлена тим, що сучасне українське суспільство потребує виховання успішної людини з розвинутими лідерськими, діловими якостями, підготовленої для самореалізації в сучасному світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються, а також постійно самовдосконалюватиметься, отже формування активної життєвої позиції й перших проявів соціальної активності особистості має починатися з молодшого шкільного віку.

Здійснений науковий пошук під соціальною активністю молодшого школяра дозволяє розуміти цілісну систему соціальних знань, оцінок і переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків дитини, що виражають її активне ставлення до суспільства, інших людей і самої себе, прояв ініціативи та

активну участь у колективних творчих справах під час навчання в закладах освіти. Особливістю формування соціальної активності молодших школярів є багатофакторний вплив та участь у зазначеному процесі оточення дитини: сім'ї, школи, засобів масової інформації, держави тощо.

Щодо молодших школярів, чия особистість ще не є сформованою, завдання формування й розвитку соціальної активності набуває особливої гостроти та актуальності. Саме шкільний вік є найбільш сприятливим для здійснення психолого-педагогічного впливу на особистість: відбувається розвиток особистісних якостей, соціальної активності. Найважливішими умовами формування соціальної активності молодших школярів є: спільна діяльність колективу класу, об'єднана загальною метою, демократичний стиль управління в колективі, розвиток гуманістичних відносин між учнями, розвиток організаційних та лідерських якостей молодших школярів.

Аналіз наукової літератури дозволяє в структурі соціальної активності молодших школярів виокремити такі компоненти: когнітивний (уявлення про соціальні цінності, норми поведінки, реалізацію соціально-значущої діяльності); мотиваційно-ціннісний (переконання, цінності особистості, які виконують функцію мотивації, емоційне ставлення до себе, комплекс потреб особистості, таких як спілкування, самореалізація); діяльнісний (уміння й навички, необхідні для здійснення соціально значущої діяльності, а також участь особистості в соціально значущій діяльності); особистісний (значущі особистісні якості: цілеспрямованість, самостійність, допитливість, активність, ініціативність та відповідальність).

У нашому дослідженні розроблено комплексну програму соціально-педагогічної діяльності з формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти, під якою розуміємо систему дій, що реалізується різними суб'єктами – представниками громадських організацій, практичним психологом, класним керівником, адміністрацією навчального закладу, батьками і соціальним педагогом на діагностичному, організаційно-діяльнісному та підсумково-контрольному етапах й спрямована на залучення молодших школярів до різних видів діяльності, що сприяють їхньому позитивному соціальному розвитку. Так, робота з учнями передбачає реалізацію заходів, спрямованих на розвиток соціальної активності молодших школярів в процесі спільної діяльності та спілкування в певних психолого-педагогічних умовах, зокрема: «Акт добровольців», акція «Напиши листа солдату», «Малюнок для воїна», «Сім кольорів веселки – сім корисних справ», ділові й рольові вправи «Як би я був мером міста...», конкурс «Юний дипломат», гра-ситуація на тему «Ми – за здоровий спосіб життя», гра «Ставлення до природи» та інші заходи. В межах програми передбачено також здійснення роботи з батьками та педагогічним колективом закладу освіти. Зокрема, нами було організовано заходи, спрямовані на інтеграцію діяльності батьків та дітей. Предмет, тему, методику проведення різних заходів учні, батьки і вчителі визначають спільно (сумісні свята, підготовка концертів, вистав, перегляд й обговорення фільмів, змагання).

Результати впровадження розробленої нами комплексної програми

соціально-педагогічної діяльності з формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти у навчальний процес Харківської гімназії № 43 засвідчили її позитивний вплив на рівень соціальної активності учнів четвертих класів, розвиток їхніх умінь та якостей, необхідних для досягнення життєвого успіху й подальшого позитивного впливу на перебіг суспільних процесів. Уважаємо, що цілеспрямована діяльність з формування соціальної активності молодших школярів у закладах загальної середньої освіти створює умови для позитивного розвитку особистості учня, його когнітивної, мотиваційно-ціннісної, особистісної та діяльнісної сфер, засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, й у комплексі сприятиме реалізації провідної мети Нової української школи – формуванню особистості – патріота, громадянина, інноватора, здатного працювати для власного блага й сталого розвитку держави і суспільства.

Юр'єва І.С.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Костіна В.В.

*докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПІДВИЩЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВЕТЕРАНІВ

Повномасштабні воєнні дії в Україні, які розпочалися 24 лютого 2022 року, стали причиною величезних змін у всіх життєво-важливих сферах суспільства та є серйозним загрозливим фактором, що зумовлює появу багатьох суспільних ризиків. В умовах воєнного часу вміння адаптуватися і зберігати стійкість (резильєнтність), незважаючи на все, що відбувається навколо нас, є дуже важливою і необхідною навичкою, особливо, коли мова йде про захисників та захисниць України. За даними сайту Суспільне Новини станом на 25 липня 2024 р. в Україні налічується 1 мільйон 300 тисяч ветеранів. Приблизно 80% з них – мобілізовані особи [2]. Як повідомив заступник міністра у справах ветеранів Максим Кушнір, після завершення війни, включно з членами родин, їх кількість зросте до 5 – 6 мільйонів [6]. Тому, питання допомоги цій категорії клієнтів у роботі соціальних служб щодо формування навичок резильєнтності шляхом пошуку ефективних методів та засобів є надзвичайно важливим завданням зараз та буде затребуваним протягом наступних років на всій території України.

Як зазначають дослідники, вперше термін «стрес» у фізіології і психології надав у 1932 році американський дослідник В. Кеннон в роботі «Мудрість тіла», але найбільшого розповсюдження та використання в науці термін «стрес»

отримав лише завдяки роботам Г. Сельє[5, с.9]. З тих часів науковцями розроблено теоретичне та практичне підґрунтя для роботи у цьому напрямі. Результати досліджень доводять, що психологічна резильєнтність (в перекладі з англ. мови «resilience» – пружність, еластичність) є вродженою динамічною властивістю особистості, але її можна і необхідно розвивати протягом усього життя, підвищуючи рівень опору людської психіки негативним явищам сьогодення. Г. Лазос розглядає поняття «резильєнтність» як здатність психіки відновлюватися після несприятливих умов та пропонує шляхи розвитку резильєнтності та розроблене теоретичне підґрунтя для надання соціально-психологічної допомоги та підтримки у її формуванні в умовах складних викликів[4].

Як свідчить аналіз досліджень [1, 3], реакція військовослужбовців на вплив різноманітних стресових подій залежить від двох основних факторів: їхньої значущості та особливостей поведінки самого військового, -- але вона є досить різною. Фахівці соціальної галузі у своїй роботі постійно стикаються з гострою потребою підвищення резильєнтності військовослужбовців і ветеранів та членів їхніх сімей, що є одним із напрямів роботи, яку здійснюють територіальні відділи соціальної роботи у місті Харкові. Надаючи соціальну допомогу, фахівці вирішують цілий ряд актуальних проблем, що турбують військовослужбовців і ветеранів та членів їхніх сімей.

Згідно з результатами наукових досліджень, різні порушення людської психіки потребують невідкладного втручання профільних спеціалістів. Дослідники доводять, що прояви негативних психічних станів, бойової психічної травми у формі гострої реакції на стрес, посттравматичних стресових розладів, розладів фізичного і психічного здоров'я, хронічних психопатологічних змін особистості, соціальної дезадаптації, асоціальної поведінки, в силу їх соціально-економічних наслідків для країни, вимагають невідкладного запровадження і активного використання ефективних профілактичних, реабілітаційних та прогностичних заходів [3]. Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що підвищення психологічної резильєнтності та формування життєстійкості сьогодні є надзвичайно актуальними напрямами роботи фахівців соціальної сфери, що має бути націлена на постійне удосконалення профілактичних заходів щодо попередження виникнення негативних психічних станів у військовослужбовців, а також надання необхідної допомоги ветеранам та членам їхніх сімей в умовах воєнного стану.

На сьогоднішній день у суспільстві існує гостра необхідність впровадження різноманітних заходів профілактичного і реабілітаційного характеру. Головна мета їх використання полягає у запобіганні виникнення тих чи інших порушень стану психічного здоров'я військовослужбовців і ветеранів, а також членів їхніх сімей. Військовослужбовці, які на даний час перебувають у зоні проведення активних бойових дій, весь час знаходяться в надскладних і екстремальних умовах, піддаючись постійному негативному впливу різних стресорів. До них належать різні фактори навколишнього середовища, які виводять із стану рівноваги фізіологічні та психічні функції людини,

призводячи до стресу, що може у надмірній мірі поступово призводити до виникнення різноманітних ускладнень. Зазначимо, що травматичний стрес з плином часу може спровокувати виникнення такого негативного стану, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Цей стан відомий з прадавніх часів, але тільки у другій половині ХХ ст. після В'єтнамської війни у США вперше визнали й описали «посттравматичний стресовий розлад», тому і в наш час багато науковців продовжують вивчати його у своїх працях [7].

Сучасні дослідники характеризують ПТСР як психічний розлад, що є наслідком переживання однієї або декількох подій, спричиняючи суттєві пошкодження психіки та є крайньою реакцією на сильний стресор, що в тій чи іншій мірі загрожує здоров'ю і людському життю [1]. Згідно з даними наукових досліджень полковника запасу Збройних сил України, директора Департаменту соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України Н. Агаєва, найбільш складним випадком у діагностичній практиці військового психолога є виявлення військовослужбовців, щодо яких існує підозра на розвиток у них ПТСР.

Наразі у світі існує досить велика кількість різновидів назв ПТСР – «афганський синдром», «в'єтнамський синдром», «східний синдром», «комбатантський синдром» та ін. Науковці зазначають, що частота виникнення посттравматичного стресового розладу безпосередньо у момент надзвичайної ситуації є досить низькою, але, як правило, ПТСР починає проявлятися протягом першого півріччя після травмуючої події [1, 50-52]. Тому, постійна робота з підвищення резильєнтності військовослужбовців і ветеранів та членів їхніх сімей – це пріоритетний напрям діяльності фахівців соціальної галузі в умовах сьогодення, коли ментальне здоров'я і турбота постійно обговорюються у суспільстві, що дає змогу здійснювати пошук і реалізувати на практиці найбільш дієві і актуальні методи з його покращення.

Фахівці із соціальної роботи, що працюють у територіальних відділах соціальної роботи постійно співпрацюють з військовослужбовцями і ветеранами, надаючи широкий спектр послуг, серед яких екстрене та кризове втручання, консультування, соціальний супровід сімей/осіб. Для підвищення резильєнтності з військовими та членами їхніх сімей співпрацює мультидисциплінарна команда фахівців (соціальні працівники, психологи, юристи, соціальні педагоги), члени якої у співпраці проводять індивідуальні та групові консультації, організують розвантажувальні групові зустрічі у неформальній обстановці, приймають активну участь у різних тематичних заходах, до яких залучають військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей. Координаційну роль у цій команді виконує фахівець соціальної галузі, який має поєднувати у своїй роботі комплексний і клієнтоцентрований підходи у вирішенні даного питання, що є запорукою підвищення резильєнтності військовослужбовців та ветеранів. Формування життєстійкості, внутрішнього опору негативним подіям, вміння пристосовуватися до навколишнього світу і динамічних змін у ньому – це ті ключові аспекти міцного ментального здоров'я військових, задля формування яких повинна працювати ціла команда кваліфікованих спеціалістів соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Агаєв Н.А. Характерні ознаки основних негативних психічних станів військовослужбовців під час ведення бойових дій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія. 2016. Вип. 4. С. 46-53.
2. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. *Суспільне Новини*. 25.07.2024. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/> (дата звернення 19.10.2024).
3. Коқун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170с.
4. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С.26-64.
5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
6. Після завершення війни кількість ветеранів зросте до 5-6 мільйонів осіб. *Новини ветеранів*. URL: <https://nova.net.ua/pislia-zavershennia-vijny-kilkist-veteraniv-zroste-do-5-6-miljoniv-osib-minveteraniv/> (дата звернення 19.10.2024).
7. ПТСР відомий з прадавніх часів, його описував Шекспір і досліджував Фройд, солдатів із ним цькували як боягузів, але в 1970-х на допомогу прийшли феміністки. Бабель. URL: <https://babel.ua/texts/91098-ptsr-vidomiy-z-pradavnih-chasiv-yogo-opisuvav-shekspir-i-doslidzhuvav-freyd-soldativ-iz-nim-ckuvali-yak-boyaguziv-ale-v-1970-h-na-dopomogu-priyshli-feministki-zgaduyemo-istoriyu-vivchennya-cogo-rozlad> (дата звернення: 20.10.14).

Ян Мен'ї

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

РЕФЛЕКСІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Науковий керівник - кандидатка педагогічних наук, доцентка Неїжпана Л.С.

Ефективність навчання в закладі вищої освіти залежить від різних чинників, серед яких ключовими є мотивація, самостійність, ініціативність і цілеспрямованість. Основою цих якостей є внутрішні рефлексивні процеси особи. Рефлексія є важливою складовою особистісного та професійного розвитку, особливо у студентські роки, коли відбувається активне формування світогляду, цінностей та професійних компетенцій. Для сучасного студента рефлексія дозволяє оцінити власні досягнення, зрозуміти власні помилки та усвідомити потенційні шляхи розвитку. Вона допомагає глибше аналізувати особистий досвід, посилює мотивацію до навчання і сприяє прийняттю

відповідальних рішень. Оскільки, рефлексія є процесом самоаналізу, який дозволяє людині оцінити свої думки, почуття, дії та поведінку, то для студентів цей процес є особливо важливим, він сприяє формуванню навичок самостійного навчання, підвищує рівень самосвідомості, а також допомагає визначити власні сильні та слабкі сторони.

Розвиток рефлексії у студентів має важливе значення для ефективного освітнього процесу та особистісного зростання. В освітньому середовищі рефлексія допомагає студентам глибше усвідомлювати власний прогрес, аналізувати помилки, коригувати стратегії навчання та розвивати навички самоконтролю. Питання розвитку професійної рефлексії займає важливе місце в наукових дослідженнях. Зокрема, формування професійної рефлексії досліджували такі вчені, як Ж.П. Вірна, Є.І. Головаха, Г.С. Костюк, О.М. Лактіонов С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко тощо. Сучасні психолого-педагогічні дослідження також охоплюють рефлексивні технології, спрямовані на розвиток професійної свідомості та самосвідомості, а також особливості розвитку професійно-психологічної рефлексії.

Після активного включення студентів у освітній процес закладів вищої освіти вони досягають підвищення інтересу до професії, глибшого самопізнання, активного саморозвитку та реалізації своїх здібностей. Таке включення також сприяє особистісному, когнітивному росту та розвитку рефлексивних навичок. Отриманий досвід дозволяє студентам краще взаємодіяти зі своїми однолітками і навчатися у соціокультурному просторі закладу освіти.

Українські науковці, досліджуючи проблему розвитку рефлексії у здобувачів освіти, визначили такі види рефлексії:

– особистісна рефлексія – оцінка власних емоцій, відчуттів та установок.

– комунікативна рефлексія – аналіз взаємодії з іншими людьми, сприйняття та оцінка власної поведінки в соціальних ситуаціях.

– інтелектуальна рефлексія – аналіз своїх знань, умінь та навичок, критичне мислення [2].

Воронова О.Ю. стверджувала, що «активізація рефлексії можлива лише при зіткненні з новою, незвичною інформацією. Рефлексія дозволяє особистості дивитися на себе збоку, переоцінювати свої цінності та погляди. Цей процес підштовхує до самоаналізу та переосмислення, розширюючи самосвідомість особистості та є ключовим для її самовдосконалення» [1, с.84].

Розвиток рефлексії у виявляється в таких аспектах:

- наявність спільних рефлексивних дій;
- спільний простір цінностей та сенсів;
- розвиток позитивних взаємовідносин і взаєморозуміння;
- глибока самоідентифікація, аналіз своєї діяльності, задач та проблемних ситуацій [3].

Спільна рефлексивна діяльність відіграє важливу роль у покращенні комунікації, створюючи спільний простір цінностей та смислів. Завдяки

рефлексії стають можливими позитивні взаємини між людьми, розвиваються такі якості, як відкритість, толерантність та здатність розуміти інших. Це сприяє кращому взаєморозумінню та узгодженості дій у колективній роботі.

Щоб розвинути рефлексивні навички, важливо не просто користуватися стандартними методами, а створювати умови, що активують рефлексивні процеси. Слід заохочувати студентів до самопізнання, усвідомлення себе та самооцінки. Це можна реалізувати через обговорення життєвих рішень, майбутніх планів, оцінку результатів власних дій, а також завдяки дискусіям, спеціальним ігровим методам та створенню портфоліо.

Для стимулювання рефлексії в освітньому процесі в закладах вищої освіти, потрібно пропонувати студентам аналізувати свої цілі і завдання, оцінювати досягнення, допомагати їм усвідомити труднощі та результати власного розвитку, орієнтуючи на особисті цінності та цілі [3].

Завданням закладів вищої освіти є створення сприятливих умов для стимулювання рефлексивного мислення, яке допомагає студентам краще розуміти себе та свої цілі. Це можна досягти за допомогою різноманітних методів і практик, зокрема:

- організація дискусій і обговорень, адже дискусії на теми, що вимагають аналізу власних дій та емоцій, допомагають студентам глибше усвідомити свої установки та цінності, вчать критично мислити;

- ігрові методики, рольові ігри та моделювання ситуацій дозволяють студентам подивитися на свої дії з боку, оцінити свої навички взаємодії в команді та знайти оптимальні способи розв'язання конфліктних ситуацій;

- формування портфоліо як систематичне збирання робіт та досягнень студента дозволяє йому відстежувати свій прогрес, аналізувати сильні та слабкі сторони і планувати подальші кроки для особистісного розвитку;

- менторство і підтримка викладачів, важливо, щоб викладачі ставали наставниками, які здатні спрямовувати студентів на аналіз своїх навчальних та життєвих досягнень. Викладачі можуть пропонувати індивідуальні консультації, які мотивують студентів рефлексувати над власними досягненнями і проблемами.

Варто підкреслити, що новітні підходи в освіті, такі як методи проектного навчання, забезпечують активне залучення студентів до спільної роботи над реальними проблемами. Це стимулює студентів до обговорення, обміну думками і глибшого осмислення своїх дій. Також до інноваційних підходів належить використання цифрових платформ, які дозволяють студентам систематично відслідковувати свої досягнення, отримувати відгуки від викладачів та розвивати свої рефлексивні навички.

Розвиток рефлексивних навичок є необхідним аспектом особистісного і професійного зростання студентів. Заклади вищої освіти мають широкий арсенал методів для стимулювання рефлексії, серед яких обговорення, ігрові методи, формування портфоліо, менторство та психологічна підтримка. Застосування цих підходів дозволяє студентам глибше розуміти себе, аналізувати свої досягнення, ставити нові цілі та впевнено крокувати у майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Воронова О.Ю. Особливості розвитку професійної рефлексії у студентів. *Проблеми сучасної психології*. 2020. №3(19). С. 83-91.
2. Ісаєва О.С., Хміляр І.Р., Єрченко О.В. Рефлексія як складова професійних цінностей для студентів-медиків. *Теорія і методика професійної освіти*. 2023. Вип. 66. С. 136-138.
3. Сорокіна О. Вплив рефлексії на професійне становлення студентів-психологів. *Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського*. Психологічні науки. 2017. №2 (18). С. 190-194.

Відомості про авторів

1. **Анголенко Валентина Володимирівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
2. **Афанасьєв Микола Андрійович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м. Суми.
3. **Бакай Світлана Юріївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри теорії, технологій і методик дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків.
4. **Башей Олексій Олексійович** – практичний психолог, викладач соціальних дисциплін спеціальності 231 «Соціальна робота» Черкаського фахового коледжу харчових технологій та бізнесу, м. Черкаси.
5. **Березан Валентина Ігорівна** – докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, м. Полтава.
6. **Білаш Яна Вікторівна** - здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, м. Харків.
7. **Буденна Владислава Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
8. **Буднікова Ольга Леонідівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, м. Харків, соціальна працівниця проекту Спільно Хаб (ЮНІСЕФ), м. Краків.
9. **Бурдуваліс Катерина Миколаївна** – директорка Державного архіву Хмельницької області, м. Хмельницький.
10. **Василюк Тамара Григорівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, в.о. завідувачки кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
11. **Вайнола Рената Хейкїївна** – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
12. **Вайнола Роман Володимирович** – здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.

13. **Віляєва Валерія Віталіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
14. **Власенко Карина Патівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного медичного університету, м. Харків.
15. **Вольф Олександр Олександрович** – кандидат політичних наук, асистент кафедри паліативної та хоспісної медицини Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, голова правління благодійної організації «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги», м. Київ.
16. **Галай Марина Іванівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
17. **Гальчич Ірина Петрівна** – здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
18. **Гарвасюк Анастасія Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
19. **Гетьман Аліна Юріївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
20. **Гончаренко Олена Володимирівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
21. **Данилова Наталія Юріївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
22. **Дерей Владислава Анатоліївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
23. **Джигурда Катерина Георгіївна** - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
24. **Дмитренко Наталя Миколаївна** – соціальний педагог, спеціаліст вищої категорії Комунального закладу Харківського ліцею №43 Харківської міської ради, м. Харків.
25. **Древаль Ольга Іванівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.

26. **Дума Юрій Володимирович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
27. **Дяченко Сергій Євгенійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, старший лаборант кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, соціальний педагог Психологічної служби Університету, м. Полтава.
28. **Елькін Олександр Борисович** – кандидат технічних наук, докторант спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Інституту проблем виховання НАПН України, голова Ради ГО «ЕдКемп Україна», член Консультативної ради з питань сприяння розвитку системи загальної середньої освіти при Президентові України, м. Харків.
29. **Естріна Ксенія Олександрівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
30. **Євтух Володимир Борисович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
31. **Ємець Світлана Анатоліївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 034 «Культурологія» Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, старша наукова співробітниця Полтавського літературно-меморіального музею В.Г. Короленка, м. Полтава.
32. **Єсіна Наталія Олександрівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
33. **Запiтецький Андрій Олександрович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
34. **Зеленська Анжела Віталіївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
35. **Зеленський Сергій Леонідович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
36. **Злоба Дмитрій Геннадійович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
37. **Знобей Олексій Володимирович** – старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

38. **Зубрицький Ігор Ярославович** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
39. **Зябрева Аліна Сергіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
40. **Іонова Ірина Миколаївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
41. **Кабусь Наталя Дмитрівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
42. **Кісіль Володимир Львович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
43. **Клімбовська Яна В'ячеславівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
44. **Клубук Анна Володимирівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
45. **Коваленко Ольга Юріївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
46. **Кокора Валерій Віталійович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
47. **Король Сергій Миколайович** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
48. **Кос Ольга Іванівна** – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
49. **Костіна Валентина Вікторівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
50. **Котломанітова Галина Олександрівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.

51. **Красношاپка Юрій Олександрович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
52. **Крекерт Тетяна Олексіївна** – здобувачка вищої освіти спеціальності 232 «Соціальне забезпечення» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
53. **Крохмальова Наталія Олександрівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
54. **Купенко Олена Володимирівна** – докторка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
55. **Куторжевська Любов Іванівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи, реабілітації і повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.
56. **Куторжевська Оксана Анатоліївна** – вчителька початкових класів КЗ «Полтавська загальноосвітня школа №20 імені Бориса Серги», м. Полтава.
57. **Лейба Андрій Романович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
58. **Лисак Аліна Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
59. **Лисоконь Ілля Олександрович** – доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
60. **Литвиненко Ілля Вадимович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
61. **Лупаренко Світлана Євгенівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
62. **Лященко Тетяна Вікторівна** – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ; методист вищої категорії Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», м. Київ.

63. **Максимовська Наталія Олександрівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
64. **Малишко Ольга Сергіївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
65. **Маньковська Євгенія Арчілівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
66. **Мартиненко Олена Григорівна** – здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
67. **Маршанкін Антон Кирилович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
68. **Масюк Мар'яна Вікторівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
69. **Матвієнко Олена Валеріївна** – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
70. **Міхеєва Оксана Юріївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
71. **Міщенкова Ліліана Артурівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
72. **Мирошніченко Наталія Олександрівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
73. **Могилка Олександр Петрович** – доктор філософії у галузі соціальної роботи, викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, м. Харків.
74. **Молчанова Карина Костянтинівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
75. **Мордовець Олена Станіславівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.

76. **Мудревська Олександра Андріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
77. **Мумінджанов Віталій Олегович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
78. **Неїжпапа Людмила Станіславівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
79. **Олійник Марія Олександрівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
80. **Осика Юлія Юріївна** – викладачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
81. **Отич Михайло Сергійович** – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Сумського державного університету, м. Суми.
82. **Песоцька Анастасія Валеріївна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
83. **Пилипенко Вікторія Анатоліївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
84. **Пізняк Юлія Вікторівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету соціально-педагогічних наук та іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
85. **Погоржельський Ігор Валерійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
86. **Поліщук Віра Аркадіївна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.
87. **Поляков Єгор Андрійович** - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
88. **Полянничко Анжела Олександрівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.

89. **Пономарьова Ольга Сергіївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
90. **Порфілова Марина Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного університету, м. Суми.
91. **Потіхенська Олена Вікторівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
92. **Приходько Аліна Ігорівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
93. **Пштур Оксана Ярославівна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
94. **Рагозіна Тетяна Євгеніївна** – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
95. **Рассказова Ольга Ігорівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
96. **Рижанова Алла Олександрівна** – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
97. **Романов Олександр Георгійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
98. **Романова Інна Анатоліївна** – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
99. **Руденко Владислав Юрійович** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
100. **Руссо Костянтин Євгенійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
101. **Рязанова Наталя Василівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

- 102. Сайко Наталія Олександрівна** – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава.
- 103. Свинаренко Алла Євгенівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
- 104. Силиверст Юлія Володимирівна** – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С Сковороди, м. Харків.
- 105. Синиця Антон Віталійович** – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
- 106. Скворчевська Євгенія Леонідівна** – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків.
- 107. Смеречак Леся Іванівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
- 108. Соляник Марина Геннадіївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
- 109. Тарасенко Неллі Вікторівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
- 110. Теліженко Людмила Вікторівна** – докторка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
- 111. Тернопільська Валентина Іванівна** - докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної освіти та соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
- 112. Теслик Наталія Миколаївна** - кандидатка психологічних наук, доцентка, старша викладачка кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
- 113. Туляков Олег Олегович** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, м. Суми.
- 114. Українцева Ярослава Олегівна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 115. Харченко Анжеліка В'ячеславівна** - фахівець з інклюзії та інтеграції проекту «Спільно Хаб» (ЮНІСЕФ), м. Краків.

116. **Хира Вікторія Миколаївна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, м. Суми.
117. **Хліманцов Тарас Володимирович** - здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків.
118. **Цегельник Тетяна Миколаївна** - докторка філософії, доцентка, доцентка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.
119. **Цибуліна Ірина Вячеславівна** - кандидатка наук з державного управління, старша викладачка кафедри соціальної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків.
120. **Цімейко Софія Андріївна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
121. **Чернікова Інна Володимирівна** - кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
122. **Шевченко Інна Миколаївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
123. **Шеплякова Ірина Олександрівна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
124. **Шильнікова Інна Вячеславівна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
125. **Шимко Ія Миколаївна** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
126. **Шнайдер Ольга Віталіївна** - здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич.
127. **Шопіна Олена Олександрівна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
128. **Шрамко Ганна Костянтинівна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.

- 129. Штонда Марія Юрїївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- 130. Юдіна Людмила Іванівна** - здобувачка вищої освіти освітньої програми «Логопедія» спеціальності 016 «Спеціальна освіта» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль.
- 131. Юр'єва Ірина Сергїївна** - здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, провідний фахівець із соціальної роботи Відділу соціальної роботи по Київському району м. Харкова Харківського міського центру соціальних служб «Довіра», м. Харків.
- 132. Ян Мен'ї** - здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.
- 133. Ярошенко Алла Олександрівна** – докторка філософських наук, професорка, деканка факультету соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ.

МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції

**«СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ»**

7 листопада 2024 р.

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Відповідальний за випуск: Романова І.А., д.п.н., професор
Комп'ютерна верстка: Штанько М.О., ст. лаборант кафедри
Коректор: Шеплякова І.О., кандидат педагогічних наук, доцент

**Відповідальність за дотримання вимог академічної
добросовісності несуть автори**

Підписано до друку 20.11.2024. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура «Таймс». Умов. друк. арк. 22,16.
(електронне видання)

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29.